Kobylńik Memorial Book

Sefer Ḳobilniḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

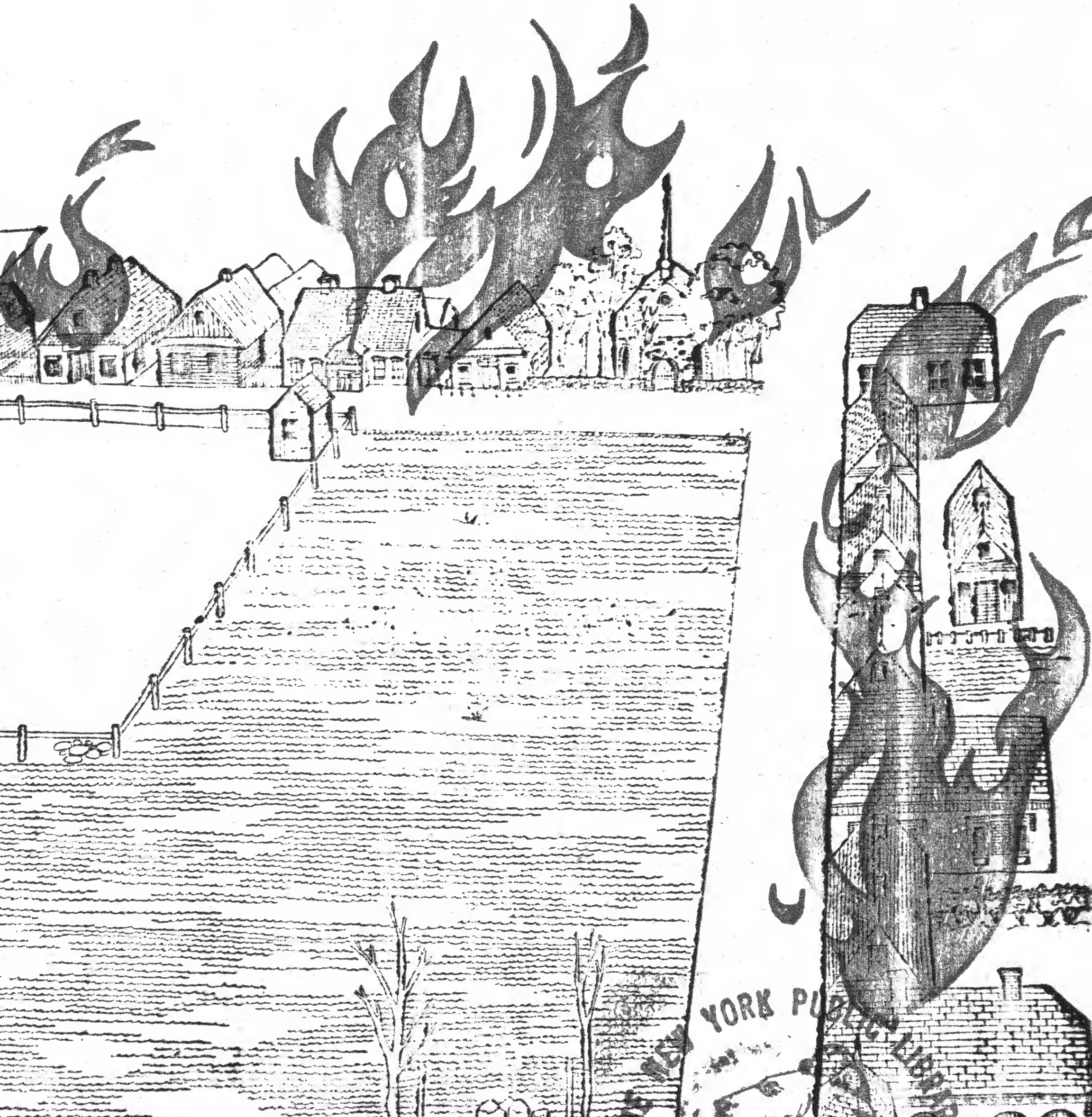
•

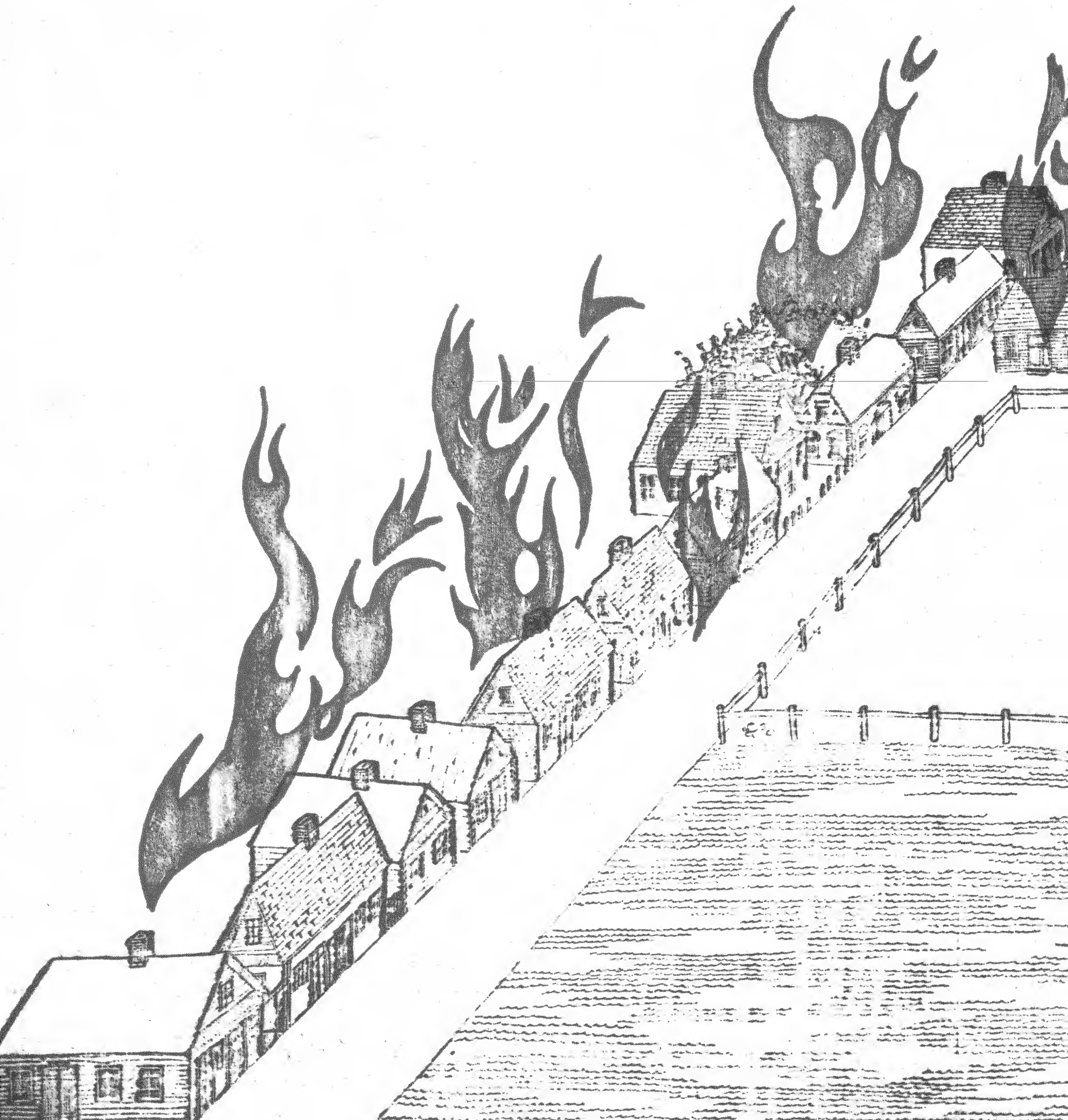
Original publication data

TITLE	Sefer Kobilniḳ / ʻarakh Yitsḥaḳ Zigelman.
IMPRINT	880-03 Ḥefah : Vaʻad yotsʻe Kobilniḳ be-Yiśraʼel, 1967.
DESCRIPT	296 p. : ill., facsim., map, ports. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Kobylńik.
	Narach (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Kobylńik.
ADD'L NAME	Zigelman, Yitsḥaḳ.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר קובילניק/קאבילניקער יזכור-בוך

ספר
קוֹבילניק

עורך יצחק זיגלמן

הוצא על־ידי ועד יוצאי קובילניק בישראל

ארויסגעגעבן דורך דעם קאבילניקער לאנדסלייט־קאמיטעט אין ישראל

תשכ״ז — חיפה — 1967

קאבילניקער יזכור־בוך

רעדאגירט יצחק זיגלמאן

MEMORIAL BOOK of KOBILNIK

Edited by I. SIEGELMAN

חברי המערכת: יצחק גורדון, מאיר חדש, מאיר יבנאי (יבנוביץ),
חיים יבנאי (יבנוביץ), מאיר סבירסקי, יפה פרצוב (שיינקה ינובסקי),
אשר קרוקוב.

Printed in Israel

סודר ונדפס בבית דפוס „מוצקין", שד' השופטים 50, קרית מוצקין, טל. 74973

בזכר וביגון

צום אנדענק מיט טרויער

יד לעיירתנו

ברטט וביראת כבוד קרבנו למלאכת הקודש, להוציא לאור ספר קובילניק. שחוחי גב בעול היגון, השכול והיתמות, נשאנו את המעמסה הנוראה, שהוטלה על שכמנו, אם כי ידענו, כי דלי מעש אנחנו, נטולי לשון ויכולת הבעה להקיף לכל עומקה את עצמת הכיליון והשואה, שפקדה את בית ישראל כולו ואת יקירינו בקובילניק.

מזועזעים אנו מעצם התפקיד המר, שהועיד לנו הגורל, על האחריות הכבדה הרובצת עלינו — שמא אין אנו ראויים לכך לנסות ולהביע את יגון עמנו ולשמש פה למומתים במיתות המשונות, שהמציא בשבילם השטן. ואם במו ידינו ספרנו את ערימות חללי העם, שמוטלים היו לנגד עינינו וידענו את מספריהם המדהימים, לעולם לא נדע את אומדן המורשת הרוחנית, שאבדה לנו; את אומדן חיי התרבות, המוסר והתורה, שהיו לנו ואינם עוד.

המומים בישותנו לגורל הנפשות היקרות שנספו, ובתום עשרים וחמש שנה לכיליונם, לא נותר לנו, לשרידים המעטים שנשארנו לפליטה, אלא להציב יד לעיירה ולקדושיה. נגסה לקפל את עברם של בני עיירתנו בספר זיכרון זה, שנועד לשמש מצבה, גל-עד ונר-תמיד לנופלים.

יאירו לנו שורות אלו מחדש את נתיב היסורים, בהם צעדו יקירינו את מצעדם האחרון לקראת המוות; יתמזגו הפרקים למגילת אש גדולה, שתצרוב בבשרם החי של משמידי עמנו, ויהיה בהם חרות לנצח אות קין לקלון ולדיראון עולם.

וכשנעלעל בדפי הספר יתגלו לנו פינות חיים, שנעלמו מקובילניק דאז, שעה שהכול עמד עדיין על תילו; נעמוד על דריהם של משכנות ישראל, על מעשיהם ומאבקיהם היום-יומיים, על הטוב והרע שבהם, על הרווחה והסבל, שנפלו בחלקם, ועל חלומות שנמוגו. יתארו הפרקים הווי של יהודים פשוטים וצנועים, כפי שהצטיירו ביגונם, בבדידותם ובשמחתם — עד הגיעם לסוף המר. ויספרו הפרקים על מוות, חורבן ושואה, שפקדו את עמנו, על אנקת תינוקות, שהושלכו חיים אלי קבר, על „שמע-ישראל", שזעקו יהודים על עברי-פי-פחת בנשאם עיניהם למרומים

ויבואו פרקים אלה להנציח את רקמת חייה של העיירה, כפי שעוצבה במשך דורות, ואת זוהר נפשם הזכה של קדושינו. יתגלמו הדמויות, שנעקרו מתוכנו, כמקור של השראה וגאווה לנו ולבנינו. נעיין בספר זה, נהפוך בו מדי פעם בפעם, נתייחד עם זכר הקדושים בצוותא וביחידות, למען יהיו חייהם וקרבנם הטהור לסמל ולזיכרון לדורות.

✶

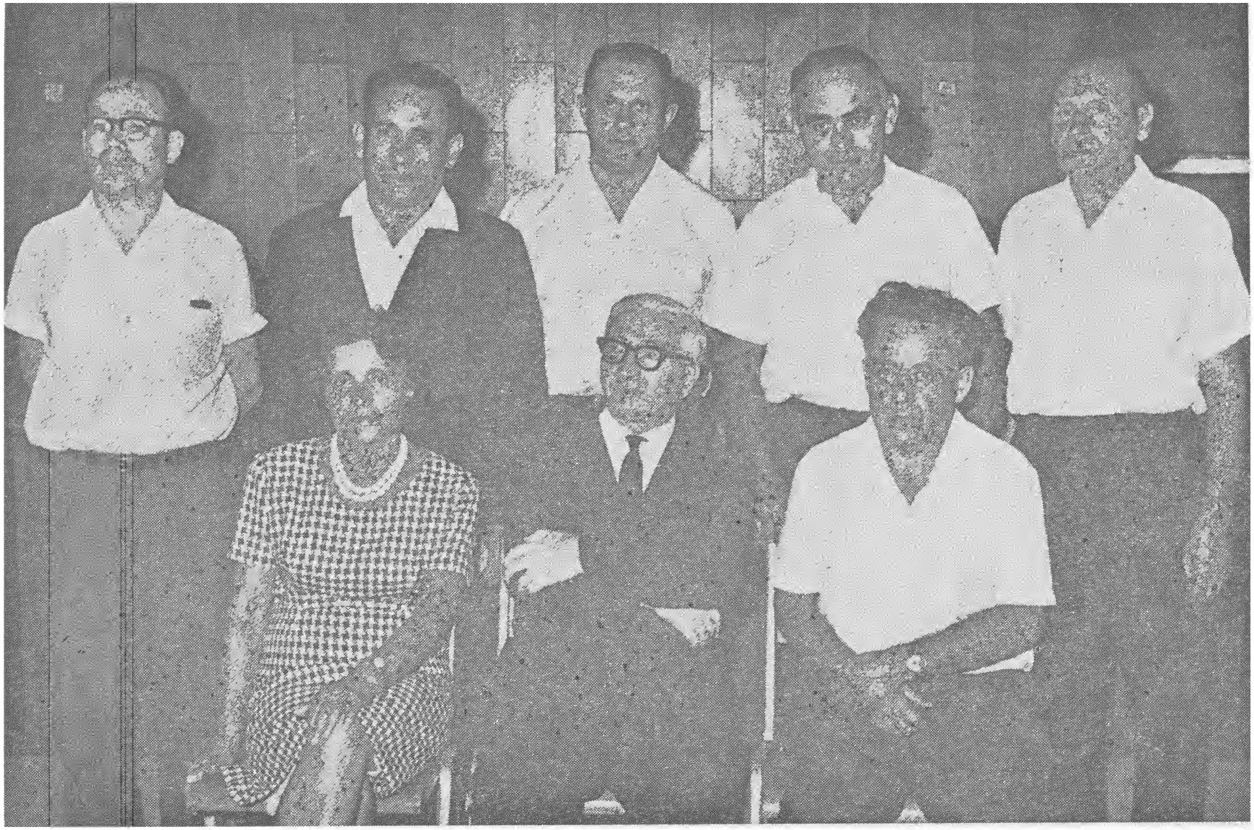
כעת, לאחר מאמצים רבים, מותר לברך על המוגמר ולגלות, כי קשה היתה המלאכה, הן מפאת המספר הדל של ילידי עיירתנו, שנשארו בחיים לאחר החורבן והן בגלל גילם הצעיר יחסית של אלה, והמה לא הספיקו בזמנו לעקוב ולהתעניין די צורכם בקורותיה של העיירה. אכן, פנקס העיירה, שהיה שמור בבית-הכנסת, ובו רשומים היו עיקרי המאורעות והאירועים, שעברו על העיירה מאז קיומה, הושמד, וחסרו לנו המקורות, מהם יכולנו לשאוב חומר על העיירה ותולדותיה, ורק מתוך קנאות לרמתו של הספר פעלנו להשיג חומר היסטורי בארץ ובחוץ-לארץ; ואמנם נעזרנו בנידון.

מאמצים מיוחדים נעשו על ידינו, כדי לשתף בכתיבת הספר מספר רב ככל האפשר מבני עיירתנו, ואכן, למעלה ממחצית הקובילניקאים שבישראל מסרו לספר את רשימותיהם. לבד מהפרק המרכזי, ובו תיאור אותנטי וכרונולוגי על המאורעות בעיירה בזמן הכיבוש הנאצי בקוּ-בילניק, משנת 1941 עד השיחרור בשנת 1944, נמצא בספר גם חומר מפרי עטם של חברים, המתארים את חוויותיהם האישיות מתקופת השואה והגבורה, ומהתקופה הקודמת לה. ואם אין בנו הביטחון המלא, שלא חלו פגמים כלשהם בספר בתיאור הווי העיירה, הרי נראה לנו, שהצלחנו להקיף את החשוב והמכסימום בתנאים הקיימים.

כחובה נעימה אנו רואים להודות לכל אלה, שסייעו לנו בהגשמת המפעל, ובראש-וראשונה לבני עיירתנו בארץ ובחלקם באמריקה, שהרימו תרומה להוצאת הספר. יבואו גם על הברכה החברים, שהקדישו מזמנם, ממרצם ומיכולתם לכתיבת הדברים. נזכיר בתודה את עורך הספר, מר יצחק זיגלמן, ואת מזכיר ועד יוצאי קובילניק, מר יצחק גורדון, שעמד בראש הפעולה להוצאת הספר.

יבואו כולם על הברכה ועל התודה.

ה מ ע ר כ ת

מערכת הספר. מימין לשמאל — יושבים: מאיר יבנאי, יצחק זיגלמן, יפה פרצוב;
עומדים: אשר קרוקוב, מאיר סבירסקי, מאיר חזש, יצחק גורדון, חיים יבנאי

במקום קדיש יתום

לזכר קדושי עיירתי קובילניק,
אשר נספו ונכרתו בידי זדים.

אחי ואחיותי היקרים, קהילה קדושה, אשר עצמותיכם פזורות בכל רחבי פולין, עם כל ששת מיליוני אחינו הטהורים והקדושים –

דום אני עומד על קברותיכם – אפס, קדיש לא אמרתי, ואת הדין לא אצדיק...

גם תפילת „אל מלא רחמים" לא רחשו שפתי, כי גבהו השמיים, ושערי הרחמים נסגרו.

נפשי לארץ שחה, ועיני למרומים, וכמו אז כן עתה שמיים ריקים לפני – ידעתי, כי לא תקשיב לתפילתי, שוכן במרומים.

כפי שלא הקשבת לתפילת עוללים ויונקים בזרועות אמותיהם; כפי שלא האזנת לתפילת זקנים וקדושים, אשר עיניהם לשמיים ותפילת „שמע ישראל" על שפתותיהם; ובעודם מתייחדים עם השם המפורש א–ח–ד – נכרתו כולם – עד אחד – עד אחד – עד אחד...

הבצל כנפי השכינה מנוחתם? – לא אלי! גם רחשי כנפי השכינה לא ישקיטו את דמם הזועק, ומנוחה לא ימצאו.

ארץ אל תכסי דמם! הקדושים – שמכם יתגדל ויתקדש וזיכרונכם לעד לא ימוש מקרבנו.

ואנו את נדרינו נקיים, נחונן את עפרות ארצנו;

ונקים דור אשר יזכור... ואשר יזכיר לכל אחינו באשר הם שם, כי רק כאן במולדתם – תקומתם, וכאן ישוב וייבנה עם ישראל.

וזאת תהיה המצבה החייה לזכרם ולרוחם של קדושינו.

ברוך אקסלרוד
כפר סבא

הספד

(נאמר באסיפת האזכרה הראשונה לקדושי קובילניק, שנערכה
בחיפה ב־28 בספטמבר 1950 על־ידי יוצאי קובילניק)

התאספנו כאן קומץ יהודים, אודים מוצלים מאש, רדופי חרב וחורבן, שארית הפליטה של יהודי עיירתנו קובילניק, פלך וילנה.

קריה נאמנה של קדושים וטהורים, שעונו ורודפו בידי אויב וצורר בשנות 1941—1942. לבי לבי עליכם הורי, אחי ואחיותי היקרים אנשים, נשים וטף, שנכרתתם מספר החיים ללא עת וללא תכלית. בפאר לבלובכם הרענן נקטפתם עם השורש ללא רחמים, ואתכם תינוקות דבית־רבן — המוות הדביק אתכם בטרם חיים ידעתם.

בגלוי, לאור היום, עשו בכם שפטים וקצרו את קציר נשימתכם האחרונה. שמים וארץ לא נזדעזעו על הפשע המתועב; הכול כיסו על דמכם השפוך. נשמדתם ללא חטא, ורק בשל היותכם יהודים; באין־אונים הובלתם לטבח ונגזר עליכם לקבל את הדין, כי סגרה הרעה עליכם מכל עבר. נפלתם חללים והוקרבתם על מזבח שנאת יהודים — ואף לקבר ישראל לא הובאתם.

כאשר הוטמנתם בקבריכם ונשמה עודנה באפכם — וכבר יצקו עליכם את הסיד. בחייכם היקרים שילמתם את חוב הדמים בעד „החסד" שעשו אתכם בהיותכם בנכר; הגויים בצימאון שתו דמכם והוכיחו את תאוותם לגזל.

אתם הנאהבים והנעימים בחייכם, מקיימי תרי"ג־מצוות הייתם, לא נלאיתם באמונתכם ובתורתכם ובמצוות עשרת הדברות; בחלתם באלימות ובכוח הגס כפיתרון לבעיות אדם־לאדם ושאפתם לצדק ולמשפט. אכן, האמנתם, שבצלם אלוהים נברא האדם ובתמימותכם סמכתם, כי מותר מן הבהמה בו — ונכזבתם מרה.

יהודים יקרים, ישרי דרך ונדיבי לב, בעלי צדקה וגמילות חסדים הייתם. לא גווע אדם ברעב בשערכם, ביתכם פתוח היה לרווחה ונהגתם בו הכנסת אורחים, בשולחנכם הקציתם מקום לעני, ואת פת הקיבר שלכם

פירשתם לאורח שנזדמן, תמכתם בכושל והושטתם לו את עזרתכם; שימשתם משענת נאמנה ליתום ולאלמנה במצוקתם. הקימותם מוסדות צדקה וחסד ותוך „מתן-בסתר" אספתם כספים לנזקקים ל„קמחא-דפסהא", ל„הכנסת-כלה" ולביקור-חולים. קיימתם מסורת רצופה של דורות ברוח התורה והיהדות על כל חומרותיה ומצוותיה וברוח זו חינכתם את בניכם ובנותיכם. נזהרתם מטמיעה ושמד ושמרתם על תודעתכם היהודית. הייתם נוטרי חומותיה של נצח-ישראל.

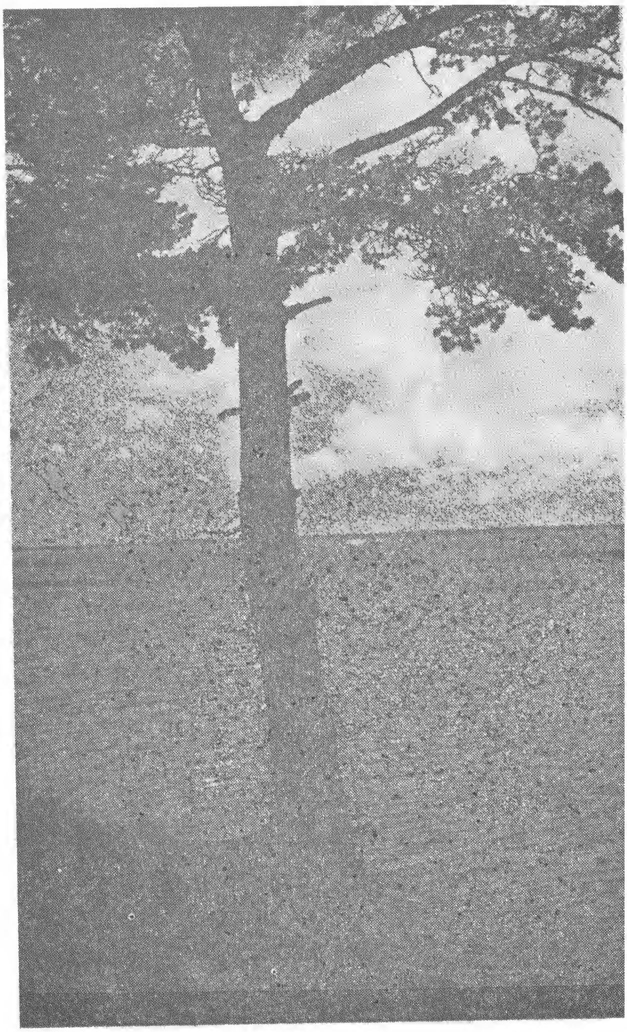
מבעד חלונות בתיכם הקטנים הפציע אור יקרות מנרות השבת, שדלקו בהם, ואשר נסכו בכם תוחלת ותושיית. חגיכם ומועדיכם, אף כי נראים היו רוויי תוגה, הקרינו נועם חמודות; ממעונותיכם בקעו קולות זמירותיכם הנעימים. את אופייכם היהודי טבעתם בכנפי בגדיכם ומלבושיכם הצנועים שלבשתם. גם זקני פניכם ופיאות שערותיכם העידו על מוצאכם. אכן, גם במטעמי מאכליכם נבדלתם משכניכם, אשר לא אחת קינאו בכם על-כך. דורות רבים מספור חייתם בנכר וקמו לכם למדנים, פוסקי הלכות ויודעי ספר.

בית המדרש היה לכם בית ועד לחכמה ולתורה ומקום לרינה ולתפילה; שם התייחדתם עם אלוהים בדבקות ושטחתם לפניו את תחינות לבותיכם; ממנו ינקתם את כוחכם הנפשי בחיי יום-יום, והוא היה לכם למבצר מול הסבל והמצוקה, שפקדו אתכם תכופות. בו, בבית הכנסת, מצאתם גם תיקון לדברים שביניכם ובין עצמכם.

עוד היבהב הוויכוח הנושן בין חסידים ל„מתנגדים" ושקעתם במחלוקת מי ראוי לכיסא הרבנות בעיירה... אך בעת ובעונה אחת נתתם דעתכם גם על דברים, שעמדו ברומו של עולם. לא התנגדתם בקנאות עיוורת להשכלה החיצונית, שחדרה לכותליכם, ועברתם מן ה„חדר" לבית-הספר המודרני לחנך בו את בניכם, כשם שלא התנגדתם ותמכתם במיטב כספיכם ותרומותיכם לבניין הארץ. וכשחלוצים עלו ארצה לא הכרזתם עליהם חרם ולא קרעתם „קריעה" אחריהם... בהליכותיכם בחיי יום-יום כפשוטי-עם נהגתם, כאנשים טובי לב וגאים על יהדותכם.

בריאים וחסונים בגופכם הייתם; גדלתם כעץ וצמח השדה מסביב. השתקף בכם יפי הנוף וחן הטבע, בו נולדתם; כזה היה גם מזגכם. מקורות פרנסתכם דלים היו ורק מועטים ידעו קצת שפע מהו. המסחר

הזעיר והמלאכה, בהם עסקתם כחייטים, כסנדלרים וכבעלי מקצועות אחרים, לא כילכלו אתכם במותרות. רבים מכם אכלו לחם צר, וזה בעמל כפיים קשה. במשכנותיכם ובחצרות בתיכם הקטנים טיפחתם אהבה גם לעוף ולחיה, שחיו במחיצתכם. משפחות גדולות ועניפות הייתן. בתיכם המו מרוב רעש יושביהם — רעש ילדיכם וצחוקם מסביב. אכן, נתברכתם באבות, בבנים ובבני־בנים, בתפארת זקנים ובגדולת נבונים.

נארוץ׳

קצרה היריעה להקיף את אוצרות החכמה והמוסר, שהיו גנוזים בכם, יהדות הפאר והתפארת, כפנינה קטנטונת משובצת במחרוזת קהילות ישראל בפולין הייתם — ואינכם עוד... נחתם גורלכם עם גורל יהדות אירופה הגדולה, שהושמדה בידי הצורר ועוזריהם בימי מלחמת העולם השנייה; משכנותיכם נשארו מחוללים והחלל — ריק...

יהא זכרכם שמור בתוכנו לעולמי-עד, אמן.

יצחק גורדון
ח י פ ה

ביקור ע"י קבר האחים בקובילניק בשנת 1966

בית הכנסת בעיירה ומסביב לו

אין עוד יהודים בקובילניק; עם הזמן נעלם גם שם העיירה, הנקראת כיום נארוץ׳... לא נשאר זכר לקהילה היהודית בעיירה, ואין אשר יזכיר אותנו שם. אלה שהיו שכנינו שנים רבות נוח להם הדבר, הרי במו ידיהם עזרו לנאצים להכחידנו ואחר כך גם למחוק כל זכר. בית הקברות „נוקה" ממצבותיו, ועל גבי הקבר ההמוני של יקירינו שנרצחו ואשר נמצא מחוץ לעיירה אין סימן ואיש אינו פוקדו. בית הכנסת, המוסד אשר סימל יותר מכול את קהילתנו הקטנה, אף הוא איננו עוד...

✶

בית הכנסת נבנה לפני שנים רבות; „זקן היה מזקני העיירה... היה זה בעל האחוזה המקומי, הגוי, אשר על אדמתו וברשותו בנו יהודי המקום את בית תפילתם. מבנהו עץ היה. שריפות תכופות פקדו את העיירה. במקום בתי העץ שנשרפו נבנו בתי לבנים רבים, ואילו בית הכנסת העתיק נשאר לעמוד על תילו חרף הפורענויות. היה זה מבנה גדול בצורה מלבנית כשרוחבו קטן במקצת מאורכו, עם תקרה גבוהה מאוד, ואילו החלונות הרבים מסביב היו צרים יחסית. גג גדול דו־שיפועי וצורה חיצונית, המצטיינת בפשטות הבנייה, שאיפיינה למעשה את כל בתי העץ בעיירה.

למרות היותו קרוב למרכז העיירה — השוק — שכן בית הכנסת בפינה צדדית ללא רחוב. הקיר המזרחי גבל עם הגנים של טודרס ויבנוביץ, מצפון לו (מאחוריו), בית הספר היהודי, אשר גבל עם גן עצי הפרי של משפחתנו, והלאה, מאחורי בית הספר, בית המרחץ הציבורי היהודי, ובהמשך גנים, האחו של הכומר, הנחל ומשני צידיו העצים והצמחייה העשירה שלאורכו. גם ממערב לבית הכנסת התמשכו גני ירקות, הפעם של גויים. והכניסה מדרום, שלפניה רחבה גדולה והשביל המוביל לרחוב וילנה, ליד ביתם של הקריביצקים.

לאולם התפילה הגדול נכנסו דרך חדר רחב ידים, אשר משמאלו חדר ספרייה ובהמשכו חדרים להכנסת אורחים ודירתו של הרב. במרכז האולם התנשאה במה ריבועית גדולה לקריאת התורה מעל גביה. באמצע הקיר המזרחי — ארון קודש מהודר וגבוה עם מדרגות מספר לעלות אליו. מימינו — מקום תפילה לשליח הציבור. מקום מושביהם של המתפללים מוקמו סביב לקירות

וסביב הבמה המרכזית ושורה נוספת של מושבים במקביל לקיר המזרחי. מעל הקיר הדרומי לכל אורכו חלונות — זאת עזרת הנשים, ולה כניסה נפרדת מבחוץ.

זה היה מרכז חיינו במשך דורות.

✶

על „ימי הזוהר" של בית הכנסת שלנו יכולתי לשמוע מפי אבותינו. תקופה זו נמשכה, כנראה, עד למלחמת העולם הראשונה. יהודי העיירה היוו מעמד פחות או יותר שווה, עסקו במלאכה ובמסחר זעיר והיו ברובם עניים. חשמל ותאורה טרם הגיעו לעיירה, דרכים סלולות לא היו. בתים ללא מים ושירותים, ריהוט צנוע... לעית־ים רחוקות הרחיקו נדוד מהעיירה. היהודים הצטיינו באדיקותם ושמירת טוהר יהדותם על רקע היערות ופלגי המים הקרובים לביתם והאוכלוסייה הנוצרית הפרימיטיבית מסביב. ניקיון כפיהם ותמימותם, טוב ליבם ושמירת המצוות ציינו ואיחדו באותם ימים רחוקים את הקהילה כולה. אילו היו אבות אבותינו עד להורי הורינו ממש.

בית הכנסת בעת ההיא היה המרכז הדתי לתפילה וללימוד תורה, ללא כל מוסד רוחני־תרבותי אחר. הצילום היחידי, שנשתמר מאותה תקופה ואשר צולם בבית הכנסת, מראה את כולם מגודלי זקנים, בעלי פנים רציניים ותמימים.

האמונה והתפילה ולפעמים גם לימוד התורה, העסיקו את אבות אבותינו יותר מהעבודות והמלאכות בם עסקו לצורך מחייתם. לצד חיי העוני דבקו סבינו לבית הכנסת כאזוב לקיר... כאן שיטחו עוניים לפני הבורא והודו לו על קיומם. כאן הגיעו לרוממות הנפש בימי חג ומועד. עדות חיה לתקופה ההיא היוו זקני העיירה, אשר חיו עדיין בימי ילדותי. אילו היו הסבים שלנו ועיסוקם העיקרי נשארו התפילות, בית הכנסת ושמירת המצוות.

✶

גם אנו גדלנו וחונכנו סביב בית הכנסת ובמסורת אבותינו. הורינו אף הם כמעט ללא יוצא מהכלל אדוקים היו. שמירת הכשרות, השבת, חגים ומועדים היו נחלת כולם, ורובם אף התפללו שלוש פעמים ביום, אם בביתם ואם בבית הכנסת. אף־על־פי־כן היה זה דור אחר, שונה, מתקדם יותר במסחר. אנו לא חונכנו עוד על ברכי התורה בלבד אלא גם ההשכלה הכללית המתקדמת היתה

מנת חלקנו. הורינו קראו עיתונים, האזינו לרדיו והתמצאו ועסקו גם בפוליטיקה. צמודים היו כבר לאופנים, זמנם לא פנוי היה כלאבותיהם ולא התמסרו כמוהם לעבודת האלוהים. אם כי לא היה סבא אחד בעיירה, שלא היה בעל זקן, הרי אבותינו לא גידלו עוד זקנים. ובכל זאת המשיך בית הכנסת להוות מרכזנו הרוחני. כאן התקבצה הקהילה כולה בימי שבת, חגים ומועדים, כאן גם רוכזו ונוהלו ענייני הקהילה. אולם לא היה זה עוד מרכזנו היחידי. מאחורי בית הכנסת הוקם בית הספר העברי המתקדם, התארגנה תנועת הנוער „החלוץ הצעיר", דברים שהוקמו ביזמת הורינו והדור המתבגר.

יהודים בבית הכנסת בשנות ה־20

באי בית הכנסת בתקופה האחרונה לקיומו התחלקו פחות או יותר לשלוש קבוצות מוגדרות. לזקנים, עטורי הזקנים, הדבוקים לתפילות וללימוד התורה, ולפעמים לסתם ישיבה ממושכת במקום, שהיה כה קדוש בעיניהם. הקיר המזרחי היה תפוש ברובו על־ידיהם. בעיקר על־ידי המכובדים שבהם. הם גם ישבו מסביב לבמה המרובעת והגדולה שבמרכז בית התפילה, ואשר קירות החרסינה שלה מקרינים חום, שהיה מספק תנור ההסקה שמאחורי הבמה.

בראש הזקנים הרב אינבינדר ולידו הדמות המרכזית בבית הכנסת ובקהילה כולה ישעיה יוסי גורדון. כאן ראינו בקביעות את חיים יענקל ינובסקי, סוחר כדי החרס, את אחיו אברהם איצ׳ה ומשה, ברל גנטובניק הקצב, מנדל ליב החנוני משה מירם, גדליהו צרנוצקי, אברהם גורדון, יוסף סבידלר, משה זליג חדש המלמד, ישעיהו וקסלר הפחח, צרנוצקי הנפח, גלוט הזקן ואחרים... כמחצית מהזקנים האלו הלכו לעולמם בטרם שואה ונחשבו כבעלי זכות אלוהית מיוחדת על מותם הטבעי וקבורתם בקבר ישראל. אבותינו היוו השכבה הרחבה מבאי בית הכנסת. לידם הצטופפנו, אנו הילדים, הנוער והמתבגרים.

שתי הרחבות משני צידי הבמה היו עיקר מושבם של ההורים ושל הדור הצעיר. בית הכנסת היה מלא בשבתות ובחגים, כשכולם לבושים במלבושיהם החגיגיים ביותר. פרט לימים הנוראים היוו שעות התפילה במקביל לרוממות הנפש, גם פורקן לחוויות לשיחות ולדברי עליצות וקונדס למיניהם. חלק זה, שעמד בסתירה לרגשות הזקנים, היה לחם חוקם של הצעירים וחלק מן המבוגרים יותר. דברים אלו באו לידי ביטוי בעיקר בזמן קריאת התורה. במקום לעקוב אחרי הקריאה, שהיתה מבוצעת בחן ובכישרון על־ידי לייב פרידמן או השוחט אברהם גולדזגר, התנהלו שיחות עם החלפת רשמים ממאורעות עולם או מהתרשמויות מביקורים בימי השוק בעיירות הסמוכות, דברים על הציונות והארץ, חדשות העיירה, בדיחות ועליצות חולין, עד כדי זריקת מגבת על ראשו של אחד המתפללים... התנקשויות מלוליות עם הזקנים והמתפללים הסולידיים יותר מבין המבוגרים היו בלתי נמנעות, והפוסק והמפייס היה, כרגיל, הרב הטוב והתמים. דוגמה לכך עשוי לשמש המקרה, עת באו וסיפרו לרב, כי יענקל בייניש מפריע לתפילה. הרב ניגש ליענקל בייניש, אשר ישב ליד הקיר הדרומי בין שורת „החברה ליצים״; הכול קמו לקראת הרב (זה היה מנהג בבית הכנסת). לשאלתו של הרב, אם יש אמת בדבר, שהוא מפריע, ענה יענקל בייניש בעל הלשון השנונה: דמו בראש האיש, שהפריעו לו, אני נשבע״... הרב השתומם, פנה למתלונן ואמר: „מה אתה רוצה מיענקל בייניש? הרי בפרוש נשבע, כי אין ידו בדבר...

✶

רבה היתה השמחה והעליצות בבית הכנסת בחגים, כמו בשמחת־תורה, בפורים, בשבועות. לעלוז הרי היתה אז מצווה, ואם מהלו עליזות זו במעשה בדיחה וקונדס הרי גם זקנים ראו בזה השלמה נאותה לרוממות ליבם. דרך ארץ מיוחדת במינה היה לכולם בפני שעיה יוסי. אף שכבר זקן מאוד היה האיש —

עדיין שלט בכיפה. השקיט רוחות, קבע שליחי הציבור ליד התיבה, חילק את העליות לתורה וכו׳. הוא גם היווה כתובת מרכזית לענייני העיירה שמחוץ לבית הכנסת. במותו עברו עניינים אלה לגבאים, תחילה לשלמה יבנוביץ ואח״כ לאבי דוד לייב סבירסקי.

✶

עם בוא הסובייטים ב־1939 התחילה להסתמן ירידה של ממש בחשיבות ובמקום, שתפס בית הכנסת. אפילו שמירת השבת נעשתה קשה ביותר, כי רובם עבדו במשרות ממשלתיות, ואילו הדור הצעיר, שלמד בבית הספר הממלכתי, חייב היה לבוא ללימודים בשבת ובימי חג ומועד. וראה זה פלא: דווקא הקשיים החיצוניים עוררו את היהודים לשמירת יתר על קיום מצוות דתם... אבי, למשל, טרח והשיג אישור לכך, כי יהיה חופשי מעבודה ביום שבת ויעבוד במקום זה ביום ראשון, יום המנוחה הרשמי. כמוהו נהגו אחרים, אם הצליחו לקבל את האישור. זכור לי המקרה, עת כל ילדי היהודים (שהיו מבקרים בבית־הספר בשבתות ללא ספרים ומכשירי כתיבה) לא באו במאורגן לבית הספר בראש השנה. המנהל של בית הספר, הגוי, הגיע לבית הכנסת בלווית מוריו וניסה בשידולים שונים, ואף בכוח, להוציאנו משם. זה אמנם לא עלה בידו, אבל היה ברור, כי לדור ההמשך צפויים מכשולים גדולים בדרך לשמירת אותם ערכים, שהיו מקודשים במשך דורות על־ידי אבותינו.

✶

והמפנה היה פתאומי ואכזרי יותר מכל תחזית. באו הנאצים ימ״ש, ועמם השואה הגדולה, שפקדה את יהדות אירופה ועיירתנו בתוכה. קשה במיוחד היה הרעיון, כי אל הצבאות, לו האמינו וכה מקודש היה, מעניש באכזריות כל כך את צאן מרעיתו. לא חסרו הכאות על חטא ותוכחות, כי כל זה בא לנו על אי שמירה מספקת של המצוות, תוך ניסיון תמים להתעלם מהאמת הנוראה... הושפלנו ועונינו טרם הושמדנו.

בית הכנסת, ביחד עם רוב רובם של בתי היהודים הועלו באש בשנת 1943 על־ידי ידידי הפרטיזן מאיר חדש, אחד משרידי הניצולים, למען לא יוכלו לטמאם עוד שכנינו הגויים, אשר ידי רובם נשארו מגואלים בדם נקי של יהודי העיירה...

אינג׳ מאיר סבירסקי
ח י פ ה

זכור

זכור את שואת ישראל, זכור את האבדן ואת המרי, והיו לך לאות וללקח לשנות דור ודור;

ונלווה הזיכרון הזה אליך תמיד — בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך;

ואירשת לך לעולם זכר אחים, אשר אינם עוד;

ובא הזכר בבשרך, בדמך ובעצמותיך;

חרוק שיניך וזכור: באכלך את לחמך — זכור; בשתותך את מימיך — זכור; שיר כי תשמע — זכור; בזרוח השמש — זכור; ובבוא הלילה — זכור; וביום חג ומועד — זכור תזכור;

ובית כי תבנה והשארת בו פרץ, למען יהיה חורבן בית ישראל לנגדך תמיד;

ושדה כי תחרוש והקימות בו גל אבנים — גלעד לאחים, אשר לא באו לקבר ישראל;

ולחופה כי תוביל את בניך והעלית על ראש שמחתך את זכר הבנים, אשר לחופה לא עוד יובלו;

והיו לאחד: החי והמת; החלל והשריד; אשר הלכו ואינם — ואשר נשארו לפליטה;

שמע, איש ישראל, לקול הקורא אליך ממעמקים: אל דומי לך, אל דומי!

ד"ר מ. דבורז'צקי

חיים והווי

אזוי האבן מיר געלעבט

משה קולבאק

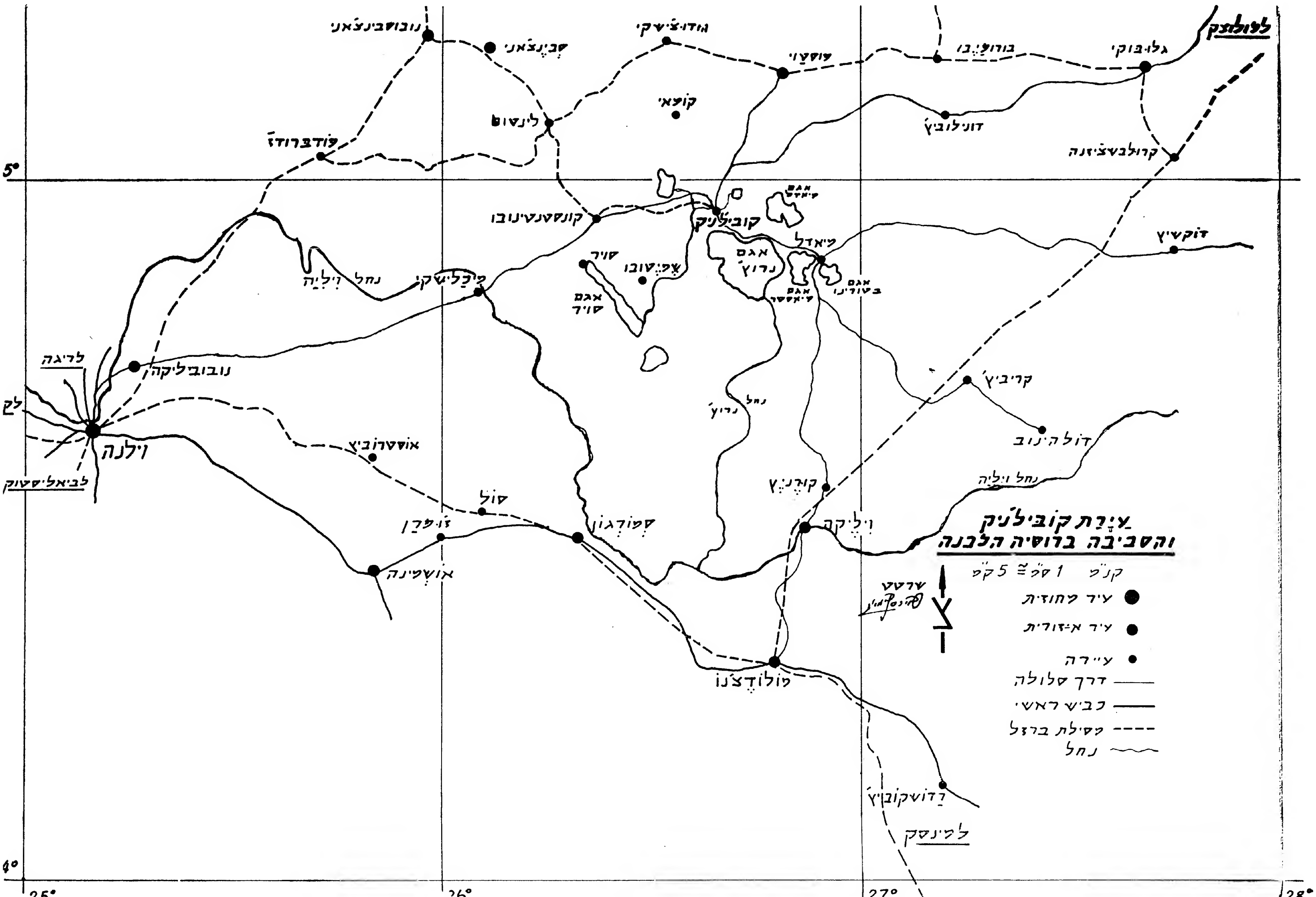
דער זיידע פון קאבילניק *

אָ, דער זיידע פון קאבילניק איז א ייד א פשוטער,
א פויער מיט א פעלץ און מיט א האק און מיט א פערד...
און מיינע זעכצן פעטערס און מיין טאטע —
יידן פראסטע, יידן, ווי די שטיקער ערד.

טרייבן פליטן אויף די טייכן, שלעפּן קלעצער פון די וועלדער...
און דעם גאנצן טאג געהארעוועט, ווי כלאפּעס,
עסט מען וועטשערע פארנאכט צוזאמען פון איין שיסל,
און מען פאלט אנידער אין די בעטן ווי די סנאפּעס.

דער זיידע, אָ, דער זיידע קלעטערט קוים ארויפעט אויפן אויוון,
ער איז, דער אלטיטשקער, ביים טיש שוין אנטשלאפן געווארן,
נאר די פיס — זיי ווייסן, פירן זיי אליין אים אָפּ צום אויוון...
דעם זיידנס גוטע פיס, וואס דינען אים פון כמה יארן...

* מתוך הפואימה „רייסן".

עיירת קובילניק
והסביבה ברוסיה הלבנה
קנ"מ 1 ס"מ ≅ 5 ק"מ
שרטט
עיר מחוזית
עיר איזורית
עיירה
דרך סלולה
כביש ראשי
מסילת ברזל
נחל
לגלובוקי
לדוקשיץ
גלובוקי
בורודינו
שוסטוי
גודוצישקי
נובוסבינצאני
סבינצאני
קוסאי
לינטופ
דוגילוביץ
קרולבשציזנה
פודברודזה
5°
קונסטנטינובו
קובילניק
מיאדל
אגם נרוץ
אגם סויר
סויר
שמציובו
אגם מיאדל
אגם מיאסטר
אגם בטורינו
דוקשיץ
נחל ויליה
מיכלישקי
לריגה
נובובליקה
ליבאו
וילנה
לביאליסטוק
אוסטרוביץ
נחל נרוץ
קריביץ
דולהינוב
קורניץ
נחל ויליה
סול
זופרן
סמורגון
ויליקה
אושמינה
מולודצנו
דוסקוביץ
למינסק
4°
25°
26°
27°
28°

יצחק גורדון
חיפה

לתולדות עיירתנו קובילניק

לזכר אמי היקרה חיה־מוסיה גורדון.

קובילניק, עיירה קטנה בבילו־רוסיה הסו־בייטית (בתקופות קודמות כינו היהודים את האיזור הזה בשם „רייסן") — מאז המאה ה־16 ועד לחלוקתה השלישית של פולין בשנת 1795, השתייכה לליטא ולממלכת פו־לין, שהיו מאוחדות 400 שנה.

לאחר החלוקה עבר האיזור לידי הרוסים, בזמן שילטונה של המלכה יקטרינה ה־2 (הגדולה) ; השילטון הרוסי נמשך עד הכי־בוש הגרמני, במלחמת העולם הראשונה, בשנת 1915. במלחמה זו החזיקו הגרמנים את העיירה כ־4 שנים ובקרבתה התנהלו קרבות כבדים בין צבאות הלוחמים. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם היה השילטון בקובילניק בידי הפולנים, והעיירה היתה קשורה בגליל וילנה ובמחוז פוסטב. המרחק ממנה לווילנה הוא 105 ק"מ. היא שוכנת בקרבת הימה נארוץ' (אחד האגמים הגדולים של פולין, שטחו 80 קמ"ר) ועל הכביש (טרקט) של וילנה פולוצק.

בתוך העיירה עובר נחל קטן, שמימיו מגיעים לנהר ויליה. קובילניק שימשה כתחנה אחרונה ברכבת הצרה, שחיברה אותה עם לינטופ ועם קו הרכבת הרחב, שנמשך מקרולבשציזנה, גלובקי לווילנה. במרחק פחות ממאה ק"מ מזרחה מהעיירה עבר קוו הגבול בין פולין לרוסיה, אשר נפרץ בשנת 1939 על־ידי הסובייטים, וקובילניק עברה לשילטונם. עם פרוץ המלחמה בין גרמניה לרוסיה בשנת 1941 נכבשה העיירה על־ידי הגרמנים ונמצאה תחת עולם עד לשיחרורה בשנת 1944 ע"י הסובייטים.

✶

מתי בדיוק נוסדה העיירה קובילניק, מה פירושו של השם הזה, ומניין

באו יהודיה הראשונים, שהתיישבו בה? — לשאלות אלו אין לנו תשובות מדויקות, והעובדות נתונות בערפל היסטורי סמיך.

אמנם, ממקורות היסטוריים ידוע לנו: כבר במאות הראשונות לסה"נ נמצאו יהודים באירופה המערבית, שהגיעו דרך רומא; יהודים אחרים הגיעו ליוון עוד בתקופות מוקדמות ואחרים הגיעו לקושטא ועד לחצי־האי קרים — אולם חייהם לא היו חיי קבע וזכויותיהם, שרכשו לעצמם, היו תלויים בחסדם של מלכים ורוזנים, שבחסותם חיו. מכאן ניתן אולי לקבוע, כי ראשוני היהודים, שהגיעו לאיזור קובילניק, באו כתוצאה של רדיפות וגירושים, שעברו עליהם במקומות מגוריהם הקודמים.

רדיפות אלו גרמו להתפשטות היהודים ממערב־אירופה אל מזרחה, בה חיו עמים סלאביים; במאה ה־13 הגיעו היהודים לממלכת פולין. בשנת 1385 אוחדו פולין וליטא תחת כתר אחד של המלך ולאדיסלב יאגללו, ובן דודו ויטולד מונה לדוכס הגדול של ליטא. במלחמותיו בטאטרים הרחיב ויטולד את גבולות המדינה והגיע עד דרום רוסיה. בין השבויים, שלקח אתו, הביא גם יהודים, שהושיבם בביילו־רוסיה, ליטא ובסביבות וילנה.

בראשית המאה ה־16 התרחב המסחר עם ארצות המערב, בעיקר בעסקי יצוא של מוצרי חקלאות ויער. בעלי האחוזות, שלא הצטיינו בניהול מסחרי יאדמיניסטראטיבי, תרו אחרי אנשים מוכשרים, שינהלו בשבילם את עסקיהם — ומצאו ביהודים כוח־אדם מתאים ויעיל. ואם כי היתה האצולה הפולנית חדורה שנאה ליהודים והתייחסה אליהם בבוז, לא בחלה להשתמש בהם כגורם נגד העירוניים (המיישצ'נים), כדי להחליש השפעתם של אלה האחרונים.

ואכן באותה תקופה נמצאו יהודים שעזבו את ערי המלך וקיבלו עליהם לנהל אחוזות ומשקים של האצולה. אחרים לקחו בחכירה את תחנות המכס, את מחסומי הדרכים והנהרות, ששימשו מקור הכנסה לבעלי האחוזות. יהודים החזיקו פונדקים ואכסניות בין עיר לעיר („קרעטשמעס"; קרעטשמע כזאת זכורה לכולנו גם בקובילניק — היא עמדה במרכז העיירה), חכרו מבעלי האחוזות את טחנות הריחיים, את משק החלב, את בתי המרזח, את בריכות הדגים, את משרפות היין, את גני הפרי וכדומה. כן היו יהודים שרכשו את הזכות להעברת דואר ממקום למקום („פאטשטערס"; זכור לנו, למשל, „בענטשע דער פאטשטער", שחי בעיירתנו לפני מלחמת העולם הראשונה). נוסף על כל אלה עסקו יהודים בכפרים גם במסחר התבואה, פשתן, זיפי חזיר ובמכירת סידקית לתושביהם. כך התפשטו היהודים ופרנסותיהם בכפרים ובאחוזות. באותו זמן נוצרו גם

העיירות, שהיו תחילה, למעשה, עיירות „פרטיות" של בעלי האחוזות; לרוב גם נקראו העיירות על שמותיהם של בעלי האצולה והגרפים.

קובילניק: בתקופת מלחמת העולם הראשונה.

עדות לכינויי השמות האלה מצאנו בשמות העיירות הסמוכות לקובלניק. השמות זהים עם שמות המשפחה של הבויארים (בעלי האחוזות) שבסביבה. לא מן הנמנע, על־כן, שאף עיירתנו קובילניק נקראה על שם בעל האחוזה קובילניצקי. בעלי האחוזות, שאליהם השתייכו העיירות, נתנו ליהודים את הרשות להקים בתי כנסת, הרשו להקים „הקדשים" לאיכסון עניים, בתי־מרחץ, בתי קברות יהודיים וכן יתר המוסדות, שנחוצים היו לניהול חיי קהילה בעיירות.

גידול העיירות בא בעיקר לרגל התקנות, שהוצאו נגד היהודים בזמן שילטונו של המלך אלכסנדר הראשון בשנת 1804; היהודים נצטוו אז לעזוב את הכפרים, בהם חיו, ולעבור לעיירות. ה„יישובניקים" המגורשים מהכפרים גרמו לצפיפות ולגידול מהיר של האוכלוסיה היהודית בעיירות. עדות לכך מצאנו עדיין גם בזמננו אנו: יהודים רבים, שהתגוררו בקובילניק, נקראו בשמות

לוואי של הכפרים הסמוכים, בהם ישבו לפנים. לדוגמה, לאבי ז"ל קראו „אברהמל דער מוצאניער"; לאחרים קראו: „ישראל דער פאסינקער", „מאיר דער סקאריער", „שלמה דער שלוקער", „לייבע דער ווירענקער", „זלמן דער האטאוויטשער", „ישראל דער קופער" וכן אחרים...

במפות מהתקופה של ה„אוניה הלובלינית" (האיחוד בין פולין וליטא בשנת 1569) אנו מוצאים, כי באותו איזור, בו נמצאת עיירתנו קובילניק, כבר התקיימו עיירות כגון: גלובוקי, דולהינוב, סמורגון, אושמינה, רדישקוביץ וכו׳. ואם גם לא מצאנו במפה את קובילניק, הרי בכל זאת קיימת הנחה סבירה, שתולדות עיירתנו מתחילות אף הן באותה התקופה. סמוכין להנחה זו אנו מוצאים במילון הגיאוגרפי בלשון הפולנית, שהופיע בוורשא בשנת 1883; שם כתוב על קובילניק כלהלן: „במאה ה־16 השתייכה קובילניק לדוכסות של ליטא הגדולה והיתה בבעלות האצולה של משפחות זברסקי. לאחר מכן עברה הבעלות למשפחת אברהמוביץ. לודוויג בקשט חומינסקי, סופר ורושם הקרקעות בדוכסות ליטא הגדולה, מכר את קובילניק למרצין אוסקרקו, שר הארמון של אושמינה. אחרי־כן מכרה משפחת אוסקרקו את קובילניק לאנטוני סווינטורזצקי. ב־1866 אנו מוצאים, שלבד ממשפחת סווינטורזצקי מחזיקות בקובילניק שתי משפחות פריצים נוספות והן: זיגמונט שישקו ואנסוביץ.

✶

ברם, למרות הימצאו של חומר היסטורי כללי על קובילניק מאז המאה ה־16, לא מצאנו חומר, המאשר, כי אמנם כבר באותו זמן התיישבו בה יהודים; על הימצאות יהודים בעיירה אנו יודעים רק מהמאה ה־19. ב„יברסקיה־אנציקלו־פדיה", שהופיעה לפני 100 שנה בערך בפטרבורג, כתוב על קובילניק: „בשנת 1847 חיו בעיירה קובילניק 140 נפשות יהודיות. 50 שנה לאחר מכן, בשנת 1897, נמצאו בעיירה בין כלל התושבים של 1055 איש — 591 יהודים". במילון הגיאוגרפי, שהזכרנוהו לעיל, מצאנו שבשנת 1866 היתה בעיירה אוכלוסייה כללית של 370 איש, כולל התושבים של שתי האחוזות בקובילניק. מהם היו 190 בני הדת הקתולית, 164 יהודים, 7 מבני הדת הפרבוסלבית, 6 מבני הדת האיסלם, וארבע משפחות של „סטרובירים".

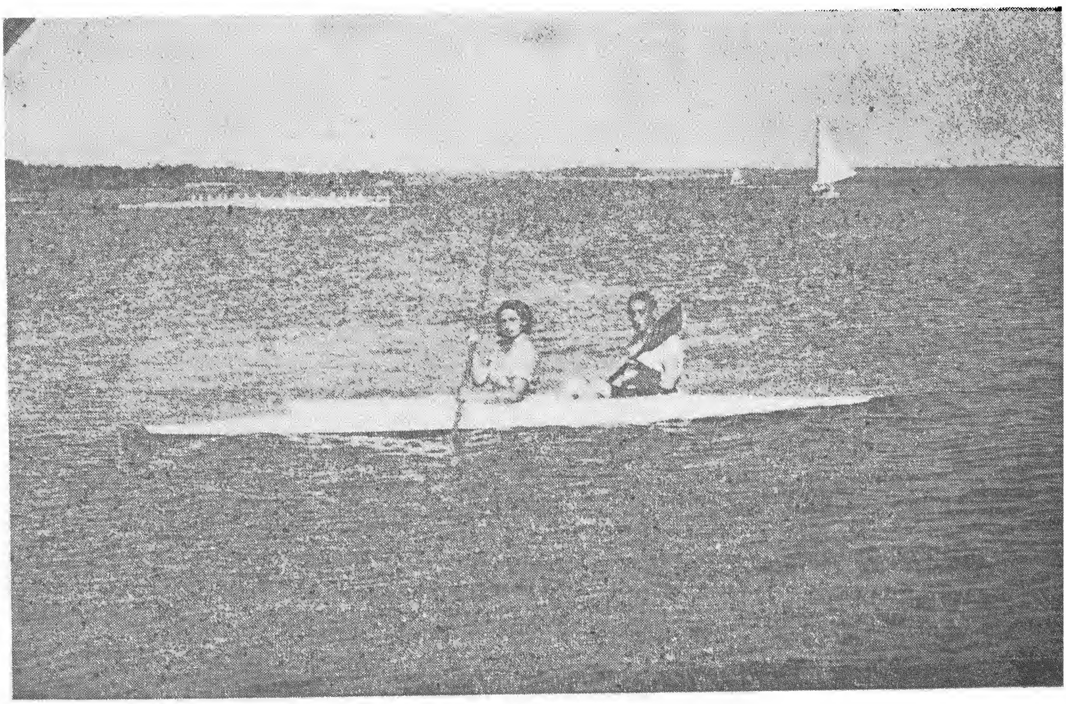
בהמשך מסופר באותו מקור, שהרוזן סבירסקי הקים בקובילניק בשנת 1651 כנסייה בשביל הנוצרים, שבנויה היתה מעץ. כן גם מסופר, כי בעיירה התכנסו 5 ירידים לשנה. קובילניק של שנת 1966 הקיפה בנפה שלה (גמינה) גם

את סוויראני, וירנקי, וחומיקי, והיו בשטחה 315 בתים, 67 ישובים כפריים, ואוכ־לוסייה של 3487 איכרים.

קובילניק שימשה בזמנים שונים כנקודת מוצא להשטת עצים (פליטן) על פני ימה של נארוץ׳. בכפר סציפיניבה, הסמוך לעיירה, שמסביבו משתרעים מרחבי יערות גדולים ועבותים, היו כורתים את העצים (במיוחד את עצי האורן הגבוהים), מרכזים אותם בגבעה על שפת האגם ובעונה המתאימה היו מגלגלים את הבולים הכבדים למים, קשרו אותם לדוברות והשיטום למרחקים.

על פני המשטח הקימו הספנים (פליטן טרייבר) את האוהל, ששימש להם ללינת לילה ולמטבח. בעזרת משוטים ובחתירה ביום ובלילה השיטו את העצים מזרחה עד הגיעם למוצא הנהר נארוץ׳. משם הפליגו עם העצים במורד הנהר עד הגיעם לנהר ויליה, שעל גדותיו שוכנת העיר וילנה.

בוילנה היו מעלים את העצים למנסרות, שהיו בקרבת הנהר. בלוחות העץ היו משתמשים בנגריות ובבתי חרושת לעיבוד מוצרי העץ לתצרוכת הפנימית בארץ ולסיפוק מוצרי עץ לחוץ לארץ.

על הנארוץ

מאיר יבנאי
תל־אביב

חגים ומועדים בעיירה

נר נשמה לזכר הורי, אחותי, אחי
ומשפחותיהם שנספו בשואה.

הימים הנוראים ממשמשים ובאים

חודש אלול בעיירתנו — כבכל עיירות ישראל, שרקמו את מסכת ההווי היהודי המ־יוחד במשך דורות — עורר רטט בלב כל יהודי, צעיר וזקן, איש ואשה. שמש קיץ מחממת במלוא אורה נסכה שלווה בכל היקום. הקמה הבשילה; עצי הפרי כרעו תחת נטל פריים, שהבשיל והלך מיום ליום, ונהנו מברכת השמש מעל ורוו מלשד האדמה בשרשיהם. ממרחקים נשמע הד זמרתן הנר־גה של הקוצרות — זימרה שבישרה את התקרבות ימי הסתיו הקודרים וקץ תפארתו של הקיץ. באוויר החמים והמלטף נשזרו אלפי חוטים דקים כקורי עכביש, שקרני השמש הכסיפום בזוהרן. קורים אלה נקראו בפי העם בשם „קיץ של נשים".

שלווה קיצית זו, דומה היה, שלא תופרע לעולם... הלב דמה לראותה ק־ימת ונשמרת ללא קץ ותכלה. אולם בבוקר השכם, בימי אלול הראשונים, הוחרדה העיירה, הנמה והמתרפקת על שלווה זו של שלהי הקיץ המרגיעה והמרדימה, על־ידי קול תקיעת שופר ממושכת, בכיינית, ומעוררת לתשובה את הלבבות הנרדמים והשקועים בתרדמתם והנהנים מזיוו הצח של עולם ברוך זה. תקיעה זו עוררה רטט בלב כל יהודי. היא הודיעה, כי הגיעה השעה לחשבון הנפש; כי הנה יום הדין קרוב ומתדפק על הדלת... היא קראה להינתק מהבלי העולם הזה ולהיזעק לתשובה; להתמודד עם השטן המקטרג ולהצטייד בפני בורא הכול וחותך חיים לכל חי באמתחת של מצוות ומעשים טובים.

ובעוד העולם כולו נם את שנתו וצינת לילה של סתיו מתקרב עוטה את היקום, היו נפתחות דלתות ובעדן חומקות דמויות, שעל עפעפיהן

נסוכה עדיין התרדמה, וכל איברי גופם לאים עדיין וכמהי מנוחה; חום המצע טרם פג מהם. ודמויות אלה מתכנסות בין כותלי בית כנסת. נדלקו נרות, מנורות נפט, ואורם הפציע את חשכת הלילה היוצא. מרחוק בוקע קולם של בנים, המתחננים לפני אביהם שבשמים: הו הו, אל רחום וחנון, נוצר חסד לאלפים. בפזמון זה מתגברים הקולות ומתפזרים על פני כל העיירה, הישנה עדיין את שנתה. קולות אלה היו מעירים אותי משנתי, כי צעיר מדי הייתי מלהשתתף באמירת סליחות, ורצוני, אולי, לא היה עוד די חזק באותם הימים, כדי שאוכל לוותר על שעות השינה שלפני בוקר, שהנן כה ערבות.

עם בוקר היה חוזר איש־איש לביתו, כשתיק הטלית והתפילין תחת בית שחיו, ובלב התקווה, כי אכן הגיעה התפילה לאשר נשלחה, וכי תעשה את השליחות, שהוטלה עליה.

ומקודש לחול — שוב בא יום של חולין; החנויות נפתחו; איש־איש פנה לעסקיו, למיקחו־ולמימכרו, למשאו־ולמתנו. אולם כל אחד נשא בלבו את סוד הקודש וכן התקווה, כי יגבר הקודש על החולין, הטוב על הרשע, מליץ היושר על השטן המקטרג.

ר א ש ה ש נ ה

בהתקרב ימי אלול לקיצם גברה בעיירה התכונה לקראת הימים הנוראים. אימתם הורגשה בכול. מספר המשכימים לסליחות גדל מיום ליום וקול המתפללים גיבר אף הוא. תקיעת השופר, שבקעה לפנות בוקר את דממת היקום, הגבירה את הרטט שבלב והמחישה ביתר עוז את התקרבותם של השע״ת המכריעות.

בערב ראש השנה ארכה התפילה בבית הכנסת יותר מאשר בכל יום. בבתים עשו עקרות הבית את הכנותיהן האחרונות לחג במרץ ובשקידה. ריח המאכלים המיוחדים לימים הנוראים נישא באוויר. נאפו החלות בצורת סולם, למען תעלינה התפילות והמשאלות השמימה. ניתנה הדאגה לקערות דבש, שיוגש לשולחן לטעום ממנו, למען תבוא השנה מתוקה כמוהו. ואף פלח אבטיח הוכן, „קאווינע" בלע״ז, שגרעיניו מציצים מתוכ' בעינים שחורות. הכול שופשף ומורק תוך שקט ומתינות, היאה לרגעים הרציניים, הממשמשים ובאים. ומשירד הערב נחפזו הכול לבית הכנסת, המואר באור נרות רבים, לזכר הנעדרים, שזכרם יועלה למחרת היום בתפילת „יזכור".

והמתפללים עטופים בקיטלים הלבנים, ומחזוריהם על עמודי־התפילה לפניהם, מוכנים לאות, שיינתן על־ידי בעל־התפילה. התפילה משתפכת בניגון המיוחד

של הימים הנוראים, ניגון שכולו עצב והתחטאות לפני הבורא. ניגון של בכי ותחנונים, העובר לרגעים לסלסול, מביע עליצות של תקוה וביטחון. ובברכות „לשנה טובה תיכתבו", ו„גם אתם" — עוזבים את בית הכנסת אחר תפילת מעריב, לאחר „דפיקה ראשונה" על שער הרחמים שנשלחה, וממהרים לשוב לבתים לסעודת הערב הרצינית והחגיגית. טועמים מן הדבש ומן הפרי המיוחד בלב חרד, אך מלא תקווה, פורשים למנוחת הלילה לקראת יום המחרת, לקראת המשך התשובה לבורא.

ולמחרת, השכם בבוקר שוב נוהרים לבית הכנסת. אחרי תפילת שחרית בא הרגע הרציני, שנשמעת התפילה „המלך", ואימת מלך מורגשת בכול; אימת יום הדין נעשית מוחשית יותר. וזו גוברת ומגיעה לשיאה בעת שייאמר בתפילה „ונתנה תוקף" — מי לחיים ומי למוות, מי ברעב ומי בצמא, מי בחרב ומי באש. קולות בכי מקוטעים משסעים את יבבתו של שליח הציבור; מעזרת הנשים בוקעת התייפחות מרה של נשים לשמע המילים הנוראות. ובהדגשה יתירה משמיע כל הקהל אחרי החזן את המילים הנוסכות ביטחון בלב כול: „ותפילה ותשובה וצדקה מעבירין רוע הגזרה". ובהתקרב שעת תקיעת השופר שוב גוברת הרצינות וכובד ההרגשה של המעמד. כשכולם עוטפים את ראשיהם בטליתותיהם ועומדים על רגליהם — פולחים צלילי התקיעה, השברים והתרועה את דממת המורא האופפת את הכול. מפויסים ונרגעים ממשיכים את התפילה עד שעת הצהריים. יהודים חוזרים לבתיהם בצעדים מאוששים כשארשת של רצינות נסוכה על פניהם. בברכת „לשנה טובה תכתבו" נכנסים לבתיהם בצעדים מאוששים כשארשת של רצינות נסוכה על פניהם. בברכת „לשנה טובה תכתבו" נכנסים לבתיהם לסעודת הצהרים של ראש־השנה.

לאחר החלפת כוח יוצאים לפנות ערב לנחל ל„תשליך". באמירת „ותשליך במצולות את כל חטאותינו" מנערים את כיסי הבגדים לסמל התנערות מכל חטא והשלכת כל עוון למצולות הנחל, שישאם הזרם למרחקים לא נודעים.

ושוב תפילת מעריב, ומחרתו יום שני של ראש־השנה, הדומה ליום הראשון. תמו ימי ראש השנה, שני הימים הראשונים לימים הנוראים, ומתחילים עשרת ימי התשובה והקדמה ליום הנורא מכולם — ליום הכפורים.

עשרת ימי התשובה ויום הכפורים

ובין ראש השנה ליום כפור, בין כסה לעשור, גוברת האווירה של תשובה, תפילה וצדקה. רנן הסליחות הופך לטון יסודי של הימים האלה. קולן נישא

בבקרים בכל הרחובות והחצרות הסמוכים לבית הכנסת, והצלילים האלה מביאים עמם איזה תוגה בלב, נוסף על תוגת ימי הסתיו, ההולכים וקרבים בצעדי און.

והימים הולכים וקצרים. זמרת הקוצרות הנוגה בין הערביים אף היא מצט־רפת להרמוניה המינורית, העוטה את התוגה. נשים עוטפות מטפחות ובעיניים טעונות דמע ממהרות אל מעבר לגשר ונעלמות בשביל הצר, שבין חצרות הגויים, המוביל לבית הקברות. שם משתטחות הן על קברי יקיריהן ומזעיקות אותן בבכיין המר או ביבבתן המקוטעת והחרישית, שיעמדו לימינן ברגעים המכריעים של גזר הדין. שפתותיהן דובבות חרש ושופכות את משאלות לבן, שתבואנה לפני קונן.

היד נפתחת לרווחה למתן צדקה לכל נצרך ולכל דחוק. ובשבת שבין ראש השנה ליום כפור, היא שבת תשובה, נוהרים יהודים לאחר תנומה קצרה של אחר הצהריים לבית הכנסת לשמוע דרשתו של הרב בענייני דיומא, היינו תשובה ואימת הימים. ומתבל הרב את דבריו באמרי חז״ל ובמשלים, בדברי אגדה מימים קדומים ומסיפורי מעשיות הקרובים יותר לזמננו — וכל כולם מכוונות לעורר הרהורי חרטה ותשובה, כי־על־כן נתן רוח הזמן אותות התפקרות בנו.

ובלילה שלפני ערב יום־כיפור נישאו מכל בית יהודי, מעליות הגג או מכוכי התנורים, צריחת תרנגולים, שהוחרדו ממנוחתם, הוצאו ממקום מושבם ונעקדו לכפרות. באמונה תמימה בלב סובבו יהודים צעירים וזקנים, גברים ונשים, את הכפרות מעל לראשיהם ושפתותיהם דובבו בכוונה עמוקה: „בני אדם יושבי חושך וצלמות...", „זה כפרתי, זה ילך למיתה ואני לחיים טובים וארוכים, אמן". ומחצרו של השוחט נשמעו האקורדים האחרונים של עופות מסכנים אלה, שנשחטו למען יכופר עוונם של בני אדם, ולמען... יועלו על הצלחות לסעודה, שלאחר הצום המתיש והמייגע.

בערב יום הכיפורים דמתה העיירה למחנה, שהוזעק לעמוד על נפשו. כל מעשה וכל צעד, קיום כל פרט ופרט במסורת ובמנהג המקובל במשך דורות, מכוונים היו למטרה אחת — למען קרוע את רוע הגזרה, למען הוסיף נדבך על גבי נדבך לבניין ששמו תשובה, ואשר בהקמתו הוחל בראש־חודש אלול. ושוב נאפו החלות הקלועות, שצורתם סולם. ומנהג היה להרבות באכילה באותו יום שלפני הצום, כשם שמצווה לקיים את הצום. ומאכלים יהודיים מיוחדים הועלו על השולחן; צלחות מרק על כיסנים ממולאים בשר; וחלה זו סולמית. ושוב סעודה — ובחיפזון מיהרו לבית המרחץ, למען נקות את הגוף היטב לפני יום הדין.

ומבית לבית יעברו יהודים לבקש סליחה ומחילה על פגיעות, שפגעו בכבוד מישהו במשך השנה. התפייסו באותו יום יריבים קשים, אשר במשך השנה לא החליפו מילה ביניהם. בהדרת רצינות ובארשת של חשיבות התיישבו ראשי המשפחה ליד השולחן לסעודה המפסקת, שלפני הצום, ששעתה מוקדמת היתה.

וכשכלו לאכול את המטעמים, שהוכנו בקפדנות יתירה, מיהרו כל בני הבית לבית הכנסת לתפילת מנחה ול„כל נדרי". כל העיירה — אף כי לא יהודית היתה במלואה — לבשה אווירה של יום כפור. אפילו הגויים הרגישו, כי ביום זה משהו רציני מתרחש בבתי היהודים ובעיקר בבית הכנסת.

ולבית הכנסת הובאו נרות הנשמה להדלקה. יהודים חלצו נעליהם, התעטפו בקיטלים הלבנים. בכניסה לבית הכנסת הועמדו שולחנות ועליהם קערות צדקה, וכתובות בצידן. בשנים האחרונות הופיעה גם קערת „הקרן־הקימת־לישראל" בצד כל שאר הקערות. כל אחד ראה חובה קדושה ונעלה לתרום לקופות הצדקה השו־נות, איש כפי יכולתו, ואולי למעלה מיכולתו. רצפת בית הכנסת היתה מכוסה שחת יבשה, שנתנה ריחה המיוחד, ריח של שדה.

שמש בית הכנסת ר' שעיה־יוסף התהלך בהדרת כבוד, עטוף בקיטלו הלבן — ורצועה בידו, בה הרבי"ץ את המלקות המסורתיות לכל דורש. יהודים משתטחים לפניו על הרצפה, כורעים — והוא מונה ארבעים פחות אחת...

החושך יורד על העיירה. הנרות והמנורות נותנים אורם סביבן. הקהל ממהר למקומותיו. מחזורי התפילה נפתחים, ופותחים „בתפילה זכה" בלחש.

שעת „כל נדרי" מתקרבת. בכניסה לבית הכנסת, על יד הדלת ובפלוש, מצטופפים גם מבני הנוצרים הסקרנים לחזות במו עיניהם את „מוראות הלילה הזה". בין המצטופפים נכבדי העיירה: ראש המשטרה, ראש המועצה, פקידים חשובים וכו'. ולבם של הילדים, זוכר אני, היה גאה בכך — הנה כיבדונו אפילו הגויים בביקורם בבית הכנסת ביום הזה.

השמש טופח על שולחן הבמה. תפילת „כל נדרי" בניגונה המסורתי נשמעת בדממה עוצרת הנשימה. כל הקהל מצטרף לשליח הציבור. ספרי התורה מוצאים מארון הקודש בדחילו ורחימו. נשמעות המלים „אור זרוע לצדיקים ולישרי לב שמחה" — ומכאן הולך הקהל כולו ונעשה פעיל יותר בהשתתפותו בתפילה. קול החזן וקול הציבור כולו משתלבים זה בזה. הניגונים הנוגים והערבים מושרים בפי כול. ה„יעלה תחנוניו מערב ויבוא רנוני עד בקר" מזכך את הלב ומרגיע; והתפילה מתקרבת לקצה.

חלק המתפללים נשארים בבית הכנסת לעמידה על משמרתם — משמרת הקשר עם קונם — במשך כל הלילה והקהל ברובו עוזב, יוצא. לפעמים החל גשם קל, מבשר הסתיו, לטפטף. דומה כי הטבע מצטרף בקדרותו לקדרות הרגע להבליט את רצינות החוזרים לבתיהם מתפילת יום כפור. ובשתיקה גמורה נפרדו איש מרעהו בברכת „לשנה טובה תחתמו", נבלעו בבתים המוארים באור כהה מכפי הרגיל. אט־אט פרשו למנוחת הלילה להחליף כוח לקראת יום המחרת — יום הצום ועינוי הנפש; יום התפילה הארוך מבוקר ועד ערב.

ובשעת בוקר מוקדמת שוב התמלא בית הכנסת קהל מתפללים. אחר תפילת שחרית רגילה התחלפו העוברים לפני התיבה. החזן המיועד ליום זה תופס מקומו על־יד התיבה. „המלך" — מסלסל הש"ץ והקהל מצטרף אליו בניגון מסורתי של ימים נוראים. אט־אט נשפך שיחם של המתפללים, הפיוטים נאמרים בקולי קולות — פעם בישיבה ופעם בעמידה. ושוב מוזעק הקהל על רגליו בעת תפילת „מוסף", כשהחזן פותח ב„נתנה תוקף". ועז יותר מבראש־השנה הוא הבכי הנשמע בעת פירוט הפורענויות, הצפויות לאדם. הכול כפי רצונו של הקדוש־ברוך־הוא. יבבות חרישיות וקורעות לב מגיעות מעזרת הנשים. ילדים בעיניהם הסקרניות תרים אחרי אמותיהם לראותם על יד האשנבים הצרים שבעלייה, מקום שם הן שופכות שיחן לפני הבורא. התייפחותן גוברת בעת הזכרת נשמות. חלק מהמתפללים ממהר אחר תפילת מוסף להפסקה קצרה לבתיהם למנוחה קלה, להחלפת כוח.

לאחר תפילת מנחה נותן הצום אותותיו בכול; סימני חולשה וחיוורון נסוכים על הפנים, אולם דומה, כי כל אחד מרגיש, כי היתה לו הרווחה. עייפות נעימה נסוכה בכול, וכן סיפוקו של מי שעשה מלאכתו באמונה. ואולי גם הרגש, כרגשו של ילד, שהתפייס עם אביו — מילאה אותה שעה את לב הקהל. וברגעי ההפוגה הללו יושבים כולם, נחים ומצפים לזמר שהפך לחלק מהמסורת של תפילת יום כפור, מעין אינטרמצו בין תפילת מנחה לנעילה. בקול עבה וערב היה פותח ר' אליעזר, בעל הזקן השחור, ששיבה זרקה בו, כשחיוך של טוב־לב משתפך על פניו, בניגון ערב, והקהל מחרה־מחזיק אחריו. ומניגון לניגון — והשירה משתפכת במתינות ובלבביות ואף ניגון „התקווה" היה ברפרטואר של השנים האחרונות, אם זכרוני אינו מטעני...

הערב רד. שעת נעילה הגיעה. שוב שעת רצינות, אך רכה יותר מאשר בראשית הצום. בכוחות מחודשים ובתקווה חדשה מגיעים להסתערות האחרונה על שערי הרחמים: „פתח לנו שער בשעת נעילת שער" — משתפך קולם הערב

של החזן והקהל. בקשה אחרונה נשלחת למרומים, לפני חתימת גזר הדין. הכל מאמינים ומקווים, כי רוע הגזרה נקרע, כי התפילה וכל אשר נעשה ישאו פריים המקווה.

ותקיעת שופר מעודדת ומעוררת תקווה; תפילת מעריב נחפזת עם „לשנה הבאה בירושלים״; ברכות „גמר חתימה טובה״. עם צאתם מבית הכנסת ממהרים לקדש את הלבנה. ובצעדים עייפים חוזרים יהודים הביתה לסעודה שלאחר הצום. בלב הכול הרגשה של פריקת מעמסה כבדה...

ס ו כ ו ת

וכבר במוצאי יום־כיפור, לאחר גמר הסעודה, מהבהבים בחצרות הבתים אורות פנסים: יהודים עסוקים בתקיעת עמוד ראשון לסוכה העתידה להיבנות בימים שבין יום כיפור לסוכות.

ההכנות לחג נעשות בשמחה, תוך הרגשת רווחה לאחר ימים של רצינות ואימת הדין. מה רבה היתה שמחתם של ילדי ישראל באותם הימים, בעיקר בעת הקמת הסוכה. מי לא יזכור את שמחת ההשתתפות בבנייה?! באילו שקידה ורצון הגישו זאטוטי ישראל את הקרש, העמוד או את המסמר לאביהם, שעסק בהקמת הסוכה! מה עלץ הלב למראה הסכך הירוק, שהובא בעגלה על ידי הגוי מן היער או על ידי הבן הגדול בעצמו, אם בעל סוס ועגלה היה. ריח היער התפשט ורגש חמימות ביתית אפף את הכול, כשהתכנסו בין ארבעת הכתלים הרעועים שכיסם גג של סכך. ומיהרו אז הילדים להרביץ חול צהוב על הרצפה ועקרת הבית מיהרה לקשט את הקירות בכל אשר ניתן לקישוט. הוכנסו שולחן, ספסלים או כסאות אחדים. השולחן כוסה במפה לבנה, ומה רבתה אז הציפייה בלב הילדים לערב, לסעודה הראשונה בסוכה, כשהכוכבים קורצים ממעל בעד סדקי הסכך. ומה רבה היתה החרדה בלב, שלא תופרע שמחת הישיבה בסוכה על־ידי גשם, כי הרי ימי הסתיו התדפקו על השער ובואם הורגש באוויר; ולא פעם ירד הגשם דווקא בליל ראשון של סוכות...

ואין, כמובן, שמחת חג בלא תפילה חגיגית בבית הכנסת. ויהודים נוהרים לבית הכנסת מחודשים ומרוענים; פניהם קורנים, ובלב שמחת חג. התפילה נגמרת בניגון עליז, הנותן ביטוי לשמחה זו שבלב, ובברכת „חג שמח״, „חג טוב״ ממהרים הביתה לסוכה המוארת, לאווירה המשפחתית, למאכלי החג המיוחדים, המוגשים בסוכה. קולות זמירות חגיגיות בוקעים ועולים מסוכות. דלות במראן מבחוץ, אך זר לא יבין את האושר ושמחת החג, הממלאים את החלל בין ארבעת הקירות האלה בפנים, המכוסים ענפי אשוח וערבה.

שבעת האושפיזין מוזמנים לבוא... הילדים נרדמים ועוברים הביתה. שעה ארוכה עוד נשמעות זמירות ותפילות מיוחדות בדממת הליל. דומה, העולם הוחזר לתקופת נדודי ישראל במדבר, עת ישבו בסוכות בנדודיהם בדרך לארצם.

בוקר. שוב מתעוררת העיירה לחיים. ר׳ שעיה־יוסף לבוש קפוטתו השחורה, וזקנו המכסיף מתכדר ברוח. בידו האחת קופסה רפודה אניצי פשתה ובה האתרוג, בידו השניה הלולב הענוד ענפי הדס וערבה, קשורים לכפות התמרים ברצועות פצולות של לולב דאשתקד. ומה רב הקסם, שקסם לנו הילדים לולב זה! עודני זוכר עד היום הזה: בידים רוטטות אחזנו באתרוג ובלולב, ר׳ שעיה־יוסף אומר את הברכה ואנו חוזרים אחריו ומנענעים בהנאה את הלולב לארבע רוחות השמים. אמא נקראת מהמטבח לקיים מצוות הברכה על האתרוג והלולב; שאר המבוגרים אף הם ממהרים לקיים מצווה זו, ור׳ שעיה יוסף עוזב את הבית וממשיך לפקוד בתים אחרים.

ימי חול המועד. קרירות הסתיו גוברת, הגשמים פוקדים לעיתים קרובות את העיירה ומבשרים את בוא החורף, אך אווירת החג שרויה עדיין בכול ומושלת בכיפה. אקורד זר מתגנב לאווירת החג, אקורד שנשכח כבר עם צאת יום הכיפורים — הלא הוא יום הושענא רבה, הממשמש ובא. אנו הילדים יודעים ועד — מפי הגדולים — כי ביום זה יש עדיין תקווה לקרוע את רוע הגזירה, שנחתמה ביום כפור. חביב על הילדים יום זה בעיסוק המיוחד שהוא מזמן להם, היינו, קטיף ענפי ערבה ואיגודן לחבילות ליום הושענא־רבה.

בבוקר הצונן והמעורפל היינו משכימים ויוצאים לנחל ולשדה לקטוף ענפים אלה. בדרך היינו פוקדים את עצי הערמון, שהשירו בלילה חלק מפריים. מה רבה היתה השמחה לפרי זה, השרוי בקליפתו הירוקה, שנבקעה בנשור הפרי מהעץ. קסם מיוחד קסמו לנו הצבעים הרעננים, החום והלבן. פרי זה, כשהוא עודנו חלק, רענן וטרי היה נאסף כאוצר יקר על ידינו לכיסינו ומילא את לבנו אושר אין קץ. ומהעץ למטרה העיקרית — קטיף ענפי ערבה. עמוסים לעייפה חוזרים לעיירה ומספקים לכל דורש את הענפים הנאגדים באגדים זעירים לחבטה בעת אמירת התפילות. „אנא ה׳ הושיעה־נא״ — משמיע החזן — והגיע הרגע לחבוט ענפים אלה. קולות החבטה ממלאים את חלל בית הכנסת, והילדים מצטרפים למצווה בכל חום לבם ותמימותם הילדותית.

ובבית מוגשים מאכלים מיוחדים: שוב קרעפלעך כבערב יום כפור, חלה לבנה קלועה וכד׳. טיפין טיפין נהנים מברכת החג וחרדים לכל רגע העובר. אך עיקרו של החג, „המסמר״ שבו, עדיין לפנינו: אחר שמחת בית השואבה —

שהיא עניין לגדולים בעיקר, ולנו, הילדים, לא היה מובן ביותר — יבוא יום שכולו טוב, יום שכולו שמחת תורה, יום לו צפינו בקוצר רוח, הריהו יום שמחת תורה. מי מאתנו לא יזכור את הדגל, הכנת המקל לדגל והכתרתו בגזר חלול או תפוח, מושב לנר?! ושלא כבזמננו עתה, מה רבו הקשיים שנערמו על דרכי הילד בעיירה בהשגת הדגל והמקל! ומשום כך ודאי כה נעם לנו ורבה היתה השמחה. בכיליון עינים ציפינו לרדת הערב, לשעת ההקפות בבית הכנסת — לשמחת תורה ממש. כל אחד יתהדר בדגלו ובלבושו החגיגי. הנרות הודלקו. הדגלים מתנופפים בידי ילדים, הרוטטים משמחה והחרדים לבל יאונה כל רע לציודם...

שמחת תורה

בית הכנסת טובל בים אורות, הומה ושוקק מרוב אדם. ביום זה גם הנשים מותר להן להתערב בקהל. נשים, ילדים, טף — כולם צפופים ודחוקים, ושמחת חג קורנת על פניהם. הזאטוטים נישאים על כפיים ומורמים אל־על, למען יוכלו לראות את המתרחש. השמש שעיה־יוסף מתרוצץ וקורן, כלו אומר חג ושמחה. התפילות נאמרות בשמחה. הכל דרוך להוצאת ספרי התורה — להקפות. פסוקי „אתה הראית לדעת" נאמרים בחגיגיות. ספרי התורה מוצאים ומחולקים לקהל. מתחיל הסיבוב הראשון. בראש צועד האומר את הפסוק המתאים, ואחריו נושאי ספרי התורה. יש הנושאים ביד אחת ספר התורה ובשנייה — ילד קטן. המקיפים שרים ורוקדים. הקהל מסביב נושק ספרי התורה; נוגע בה באצבע ומגישה לשפתיו לנשקה — נשיקת התורה באמצעות האצבע... ומי לא יזכור את ההתלהבות ההולכת וגואה, את השמחה העולה ומתגברת, ומעשי קונדס נעשים על־ידי המבוגרים, אשר רבים מהם באו לבית הכנסת מבושמים כהלכה. יהודים מבושמים — לאו מלתא זוטרתא היא. וההקפות נמשכות והופכות למערבולת של רגלים מסתחררות בריצתן ובריקודן. הכל נסחף בזרם החג והשמחה. וזוכר אני, עצב קל היה תמיד נמהל בשמחתי זו — הדאגה להתקרבות קץ השמחה...

למחרת שוב בית הכנסת צוהל; הקפות, עלייה לתורה. עליית חתני תורה, עליית הילדים, הנעטפים בחבורות בטלית אחת משותפת — „עם כל הנערים" — ואחר כך מתחלקים למניינים. ספרי תורה מוצאים מבית הכנסת לבתים פרטיים, למניינים־מניינים. יהודים מלווים בגאווה ובשלווה של חג את ספר התורה, הנישא בידי אחד מהם לביתו. שם מתבלים שמחת החג בכיבוד יי"ש ועוגות. זכורים לנו הסיפורים של הזקנים, כי שמחת חג אמיתית ראו הם בשעתם,

כשיהודים זקנים ורציניים בכל ימות השנה היו עוברים מבית לבית, פורצים את התנורים, ומוציאים מהם את מאכלי החג הטעימים, מביאים אותם לכיכר השוק באמצע העיירה, מגישים אותם למסובים השיכורים על שער של חצר, שהורד מציריו בקונדסיות רבה. המאכלים נאכלים, המשקאות שוטפים אותם ויהודים יוצאים בריקוד לעיני קהל סקרנים, ביניהם אף גויים.

אך אלה רק מהמסופר הגיעו לאוזנינו, אנו לא ראינום. וזכורה לנו השמחה בבתים. לאחר התפילה התלכדו חבורות חבורות של יהודים, לרוב מקורבים וידידים, בני חוג אחד, עוברות היו מבית לבית ומסיבים סביב שולחנות ערוכים, והמשקאות נלגמים בשפע. „לחיים, יידן, לחיים!" עקרת הבית מגישה בשמחה, והכול נטפלים לאחד שתיין ורוצים לראותו בקלון שיכרותו... מוסיפים לו כוס על כוס ונהנים למראהו ומתענגים על דיבורו המגומגם של שיכור חסר הטעם.

אט־אט היו מתפזרים לבתיהם כשסעודת המשפחה עוד לפניהם. מה רב היה הקסם של רגעים אלה! מה בלט בהם הקשר ההדוק בין בני המשפחה ובין משפחה למשפחה של קרובים, ובין כלל ישראל בכלל. באותו יום נשכחו כל הניגודים וכל המריבות של כל השנה. אויבים ויריבים היו מתנשקים וזכר איבתם נמחה, כאילו לא היתה קיימת מעודה.

כאמור, יום שכולו טוב היה זה, יום של שמחת תורה, שמחת האדם היהודי, השקוע כל ימות השנה בדאגות הפרנסה ובטרדות — צרות של הפרט ושל הכלל הישראלי. ומה צר היה, שיום זה לא ארך שעות רבות יותר, ואחר צאתו קדמה את פני העיירה הדאגה, שהביא עמו החורף הקר, הממשמש ובא: עצים להסקה, בגד חם ללבוש, אגירת תפוחי אדמה ואחסנתם לימי החורף הקרים, הבטחת הדירה מפני הקור וכו׳ וכו׳. והילדים, בהכרח עליהם לחזור ל„חדר", לאחר חופשת הימים הנוראים וחג הסוכות, לזמן ארוך של חורף. שוב להיכלא בחדר הצר מבוקר עד ערב, להיפרד מערבי הנחל, מהערמונים הקוסמים, מאגסי הבר, שנערמו בארגזים או בערמות, והוטמנו בעלית הגג על השחת היבשה.

ימי גשם, סתיו פולני. הבוץ מכסה כל רחוב, כל משעול וכל שביל. ימים של אין חפץ בהם; תוגה סתווית אופפת את בתיה הדלים והשחוחים של העיירה. אלו, כאלו נכפפה קומתם עוד יותר מחמת צליפת טיפות הגשם על גגותיהם. הימים נעשים קצרים יותר והלילות ארוכים, ארוכים, ללא קץ, וללא תכלה. רק מפעם לפעם מצליחים החיים להבקיע את חשכת העננים ולהפיג שיממונו של עולם.

בוקר יום אחד מתעורר כל היקום והרי הכול עטה מעטה לבן, מעטה שלג. שחור הבוץ כוסה לובן. העצים אף הם התעטפו איצטלה לבנה, הגגות הלבינו ונערים קונדסים יוצאים החוצה לגולל גושי השלג, שנערם בין לילה, ולעשות ממנו גולם בן־אדם. אחרים נלחמים בכדורי שלג תוך משובה ועליצות ברוח קרב נלהבת. ברחוב נראית המגררה במקום העגלה, שעוד אתמול שקעו אופניה בבוץ. פתיתי השלג מוסיפים לרדת ללא הרף, אנשים לבושי פרוות או מעילי חורף, נעולי מגפיים, נראים בוססים בשלג — החורף הטיל שלטונו על העיירה. הכפור, הקור גוברים מיום ליום. השלג חורק מתחת לרגליים. לעיתים משתוללת סופת שלג, ואין איש יוצא מפתח ביתו. מרבים להסיק את התנורים ולהתחמם על ידם. החלונות הכפולים הורדו מעליית הגג ונקבעו במקומם והרווח ביניהם מולא חול. הסדקים כוסו ברצועות נייר ורק פה ושם נשאר אשנב חופשי לפתיחה, לשם אוורור הדירה. בערבים יושבות עקרות בית סורגות, טוות ומתקנות פוזמק לאור עששית הנפט ולחומו של האח הבוער. גברים מתכנסים למשחק הקלפים, שהחל לפשוט בעיירה כנגע בלתי רצוי.

בימי שוק מתמלאת העיירה חיים. עקבות העגלות, האדם והבהמה ליכלכו את לובן המעטה, שהעטה את העיירה במשך השבוע, אך למחרת שוב יתכסה הכל לובן. העצים עומדים עטופים גלימות לבנות. בבוקר השכם מתמר עשן לבן מהארובות, שעל גגות הבתים ; בצינת הבוקר ממהרות עקרות בית לשאוב מים מן הבארות, המוקפות גבעות קרח, עד כי סכנה נשקפת לשואבים, שרגלם תמעד. לעיתים יצאו הגברים לחצוב בקרח הזה, למען אפשר את הגישה לבאר. פה ושם תראה מגררה, עמוסה חביות כבסים, ממהרת לנהר, מקום שם יחצבו בקרח עד פני המים על מנת לשטוף בהם את הלבנים, שכובסו בבית בעמל רב.

ילדי ישראל ממהרים לחדר ללמוד תורה מפי רבם. שלא כבימי הקיץ ייכלאו בחדר הצר יום תמים ופטורים הם מאמץ מוחם וכישרונותיהם לבדות אמתלאות שונות, כדי להתחמק לרגעים החוצה למעשי קונדס שונים. בצהרים יחפזו הביתה לסעוד לבם וישובו מצוידים בפנסיהם ונר בתוכם, שיאיר דרכם משובם בחשכה בשעות הערב המאוחרות לבתיהם, שבסימטות האפלות. רק בהפסקות הקצרות יצאו החוצה כדי לערוך קרבות שלג או לחמוק לנהר, המכוסה קרח, להחליק עליו.

מסוכות עד חנוכה אין מועד ואין חג, לבד מן השבתות, אשר בחלקם גם הם יוקדשו לתפילה, וכן לבחינה בתורה, שרכשו בחדר במשך השבוע, על־ידי האב.

ח נ ו כ ה

ימים אחדים לפני חנוכה יתחילו במאמצים להשיג סביבון ופרוטות אחדות למשחק. אף בקלפים לא תבחל נפשם, אם רק יוכלו להשיגם. יש המנסים כוחם בהתכת אבץ או בדיל בדפוס, שהותקן מעץ ליציקת סביבון — אך על פי רוב לא יצלח זה למשחק ויסתפקו בסביבון של עץ. החנוכיות מוצאות ממקום מחבואן; חבילות נרות חנוכה מופיעות בבית.

נר ראשון של חנוכה הודלק על חלונות הבתים. ברכת הדלקת הנרות, „הנרות הללו" ו„מעוז צור ישועתי" מושרים על־ידי האב ומהמטבח מתפשט ריח הלביבות, המטוגנות בשומן אווזים, שפוטמו במשך שבועות ונשחטו ימים אחדים לפני חנוכה, לצבירת השומן המטוגן וגלדיו המטוגנים, הקרויים גריוון בלע"ז. אורחים מוזמנים לסעודת הלביבות החגיגית, ומשחק הקלפים, ההופך בימים אלה למשחק שבהיתר לכל יהודי, מעסיק את בני הבית כולם וכן את הקרואים לסעודת הלביבות. ומובן מאליו, כי הקלפנים המועדים בכל ערבי החורף אינם טומנים ידם בצלחת בערבי חנוכה ומאחרים בנשף עד שעות הלילה המאוחרות. יש ואחד המשחקים יחזור הביתה ותוקדמנה פניו על־ידי גערותיה וקללותיה של אשתו, על אשר הפסיד פרוטותיו האחרונות וקיפח על־ידי כך את צורכי הבית הדחופים והמרובים... לא אחת ולא שתים תסתיים פגישה זו בשעת הלילה המאוחרת בקטטה קולנית בין הבעל ואשתו, שתשמש למחרת נושא להולכי רכיל ורודפי סנסציות בשיממונה של העיירה.

העובר ברחובות העיירה בלילות חנוכה יראה את השלהבות, המהבהבות בחלונות בתי היהודים, הבוקעות בעד מעטה הקרח הלבן המכסה את הזגוגיות. נרות המנורה יעוררו בלב חמימות של ימים עברו, יספרו על הנסים ועל הנפלאות, שנעשו לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה.

חלפו שמונת ימי חנוכה והעיירה חוזרת להווי החורף הרדום ולעסקי יום־יום הרגילים, לדאגות הפרנסה, לחידוש מלאי העצים להסקה, שנתדלדל במשך החודשים הראשונים של חורף. בימים אלה אפשר לראות את שעיה יוסף כשהוא פוסע לאיטו ברחובות המושלגים ועובר מבית לבית לאסוף את הפרוטות המעטות לצורכי עניים, ל„בקור חולים" ולחימום ביתם של הנצרכים. אט־אט תרשומנה ידיו הרועדות והקופאות במחברת המקומטת את תרומות השבוע.

בט"ו בכסלו, לפני חנוכה, רבה התכונה בקרב אנשי חברה קדישא, העורכים את נשף השנה לזכר שיחרורו של ר' שניאור זלמן מכילאו. לא יכולתי

להבין אז — מה עניין לשמחה ולהילולה זאת, מה עניין לסעודה זאת ולמטעמים אלה הניתנים בשפע לאנשים העוסקים בקבורת המת? שמחת האנשים, העוסקים במלאכה כה קודרת המטילה פחד על מבוגרים וילדים כאחד, לא נתיישבה במו־חותיהם של ילדי העיירה ונראתה כבלתי הולמת את מלאכתם — מלאכת הקבורה וטיהור המתים. „עמך", שבכל ימות השנה לא זכו לכבוד בעלייה הגונה או במקום מכובד בבית־הכנסת, מתעלים לגדולה בנשף זה, ומרגישים את חשיבותם ולוגמים את היי"ש עד כדי שכרה, אוכלים וזוללים את המטעמים הרבים, שהוכנו בשפע ואשר, אולי, רק פעם בשנה יזכו לטעמם.

ומקודש לחול. עד ט"ו בשבט, יום שרק הילדים הרגישו את ייחודו בחדר, בטעמם טעם של חרובים יבשים ומצומקים, של שקדים אחדים, שנאמר עליהם, כי מארץ ישראל הובאו. בדמיונם התקשו להפליג מארץ הכפור והקרה לארץ החום, בה יתחיל ביום זה ראש־השנה לאילנות.

פ ו ר י ם

אך לעומת חיוורונו של יום זה יום ט"ו בשבט, הורגשה יפה בעיירה התקרבותו של חג הפורים. לעתים בישרו את בואו רוחות האביב, שהחלו נושבות בחללו של העולם ולהפשיר את „נרות" הקרח התלויים על כרכובי הגגות. בכיליון־עינים ציפו הילדים לבואו של יום זה ומיהרו להצטייד בכלי יריה שונים נגד הצורר המן. כל כישרונותיהם ותחבולותיהם גייסו ילדי ישראל במטרה להשיג את חומר הנפץ, הפיסטונים, המפתחות והמסמרים, הגפרורים, הרעשנים וכל שאר האביזרים.

הגיע ערב קריאת המגילה בבית הכנסת. דרוכים לקרב ציפו קונדסים לקריאת המגילה ואזנם נטויה כאפרכסת לשמוע את שם המן מפי קורא המגילה בניגון המסורתי. רק הוזכר שמו — ורעם אדיר של יריות ורעש כלים מכלים שונים מילאו חללו של בית־הכנסת. והכלים הוטענו שנית לסיבובים הבאים... עשן היה ממלא את חללו של הבית, אושר וגיל את לבותיהם של ילדי ישראל, כיוון שניתן להם — ולא לעיתים קרובות זכו לכך! — לפרוק את כל משובתם בהיתר, בפרהסיה לעין כול ובאין מפריע... וכל המרבה לרעוש הרי זה משובח. ולמחרת בבוקר שוב חזרה על המערכה כולה. ונדמה לי, שרק יום שמחת תורה עשוי היה להתחרות עם יום הפורים בעליצות, שהשרה על הכול, ובעיקר בלבותיהם של ילדי העיירה.

וגם המבוגרים לא טמנו ידם בצלחת. מבעוד מועד נעשו ההכנות למישלוח מנות ולסעודת פורים. רגלי נושאי הצלחת, קערת מישלוח המנות, בוססות בשלג, המפשיר לאיטו ברחובות העיירה, מבית אל בית. והקערה היתה מתמלאת מטבעות. כסף לשולחים העיקריים, כגון: הרב, השמש והשוחט, שמישלוח המנות להם היה אחד ממקורות פרנסתם הדלה.

בסעודת הפורים היו מתכנסים קרובי משפחה וידידים, מיטיבים לבם במשקה ובמאכל, והכול ששים ושמחים באווירה של שבת אחים גם יחד, באווירה של שמחה יהודית שלמה, שלא הרבתה, בדרך כלל, לפקוד בתיהם וליבותיהם של יהודי העיירה, השקועים בעול דאגת הפרנסה והמוקפים שנאת גויים וצוררים. זכר הנס ההוא, זכר מפלתו של המן, חימם את לב הכול והפיח בו רוח תקווה ואמונה, כי כך יהיה סופם של כל הצוררים והמשטינים, הקמים עלינו לכלותנו בכל דור ודור. אף מזג האוויר האביבי הוסיף מחמימותו ללב, שקפא במשך ימי החורף הארוכים בקרה ובכפור. ומרחוק קרץ הפסח, הממשמש ובא, חג חרותנו, חג היציאה מעבדות לחרות, חג המצות.

חג הפסח

ומיד אחר הפורים החלו ההכנות לחג הפסח, היינו לעיקרו של החג — להכנת המצות, לאפייתם, כנהוג בהרבה עיירות בישראל בימים ההם, בידיים ובצוותא, בעזרה הדדית ב„פודראדן" בלע"ז. ולא היה כימים אלה — בנשוב רוחות האביב, בהמס השלגים, הקרח והכפור, שכיסו את הנהר — לחמם לבם של יהודי העיירה, להפיח בהם תקוות סמויות ובלתי מודעות, לעודדם ולחזקם במלחמת הקיום הקשה.

אך נשובה־נא לתכונה לקראת חג הפסח ולראשית דבר — לאפיית המצות. תושבי העיירה היו מתלכדים קבוצות קבוצות ונדברים לאפות מצותיהם בביתו של אחד, אשר תנור אפייה גדול ומתאים לכך בביתו ומקום מרווח לכל העוסקים באפייה, היינו, ללשי הבצק, ליוצקי המים, לשופכי הקמח, למנקבי המצות בגלגל הניקוב ולאופה, הנותנן בתנור ורודן מתוכו, וכן למחלק הבצק, הקרוי באידיש, דער „מיירע האלטער". ומשנדברו הכול קבעו גם מקום ומועד לאפיית מצה שמורה, בה עסקו גברים, שהתקדשו לכך במיוחד.

ומה רבה השמחה בלב ילדי העיירה, הנה החג הולך וקרב, הנה — בעוד ימים אחדים ישוחררו מהחדר כשבועיים לפני החג ויהיו חופשים לנפשם לרוץ

לנהר על מנת לחזות בהפשרת הקרח ובהתהוות הבקיעים בו, ובהינשא גושי הקרח על פני זרם המים הגואים ועולים מיום ליום ומסכנים את תושבי שני הגדות משני עבריו של הנחל. ומה טוב יהיה להצטרף אל הגדולים ב„פודרד" ולעסוק בעבודת העזר של אפיית המצות, איש כפי גילו ויכולתו. הקטנים, שזו להם הפעם הראשונה להשתתף במצווה, זוכים בתפקידים פחותי הערך, שאף הם חשובים בעיניהם כשלב עלייה בסולם העבודה...

וכך ניתנו העבודות לפי ערכן וחשיבותן: יוצק מים ושופך קמח לאגן — שלב ראשון בסולם העבודה והאחרון בחשיבותו. שלב מכובד יותר — מיירע האלטר, כלומר, מחזיק גוש הבצק, היושב בראש השולחן ומחלק לנשים ולנערות את חתיכות הבצק לגלגלן על השולחנות הארוכים, עד היותן למצות שטוחות ועגולות. שלב אחר, שחשיבותו מפוקפקת, היא קבלת המצה, שנלושה, מידי הלשות והבאתו על מקל עגול לשולחן המנקב בגלגל הניקוב לחדר האפייה. אגב, תפקיד זה היה כרוך בסכנות, כי אוי לו לזאטוט, שהשמיט בדרך לשולחן את המצה על הרצפה, או נתקל במוט הרדידה של „הכהן הגדול", המכהן בתפקיד החשוב ביותר — באפייה עצמה, בהכנסת המצות לתנור הגדול וברדייתן ממנו.

אך התפקיד הנכסף ביותר והנערץ ביותר על כל ילד היה תפקיד „הרעד־לען" — הניקוב. זהו תפקיד, שדרש אימון רב, זריזות וכישרון מיוחד. אך כיצד תרכוש אימון, כשאין נותנים לך לגשת „לקודש הקדשים", לשולחן הרעדלען, ואין נותנים לך לנסות כוחך?! ואם שחקה לך השעה וזכית סוף סוף, כטוב לב המנקב עליו ובגבור עייפותו, לתת לך את גלגל הניקוב לידיך, הרי צריך היית להוכיח את זריזות כפיך ולהוציא מתחת הגלגל מצה מנוקבת כהלכה, הראויה לבוא בתנור ולצאת ממנו ללא אבעבועות כנאד נפוח. ואם, חס־וחלילה, לא הצלחת, ועל פי רוב נכשלת במשימתך — הרי זיכה אותך האופה במוט הארוך שבידו במנה אחת אפיים וגירש אותך בחרפה, בקללות ובגידופים „מקודש הקדשים" לקול צחוקם של המנקבים המקצועיים. במיוחד הטיל חתיתו על המנסים כוחם במלאכת הניקוב משה דוד דימענשטיין ז"ל. וזוכר אני היטב טעמו של המוט הארוך, שנחת על כתפי, לאחר נסיונותי המרובים, שנסתימו עפי"ר בכישלון. ומה רב היה אושרו של הנער, שזכה אחרי סבל רב, אחר נסיונות וכישלונות רבים -- להתגבר על המלאכה ולהוציא מתחת ידו מצה מנוקבת כדת וכדין. מאז הוכתר בתואר „רעדלער" ויכול היה לבוא „בקהל ה'", להיות כאחד הוותיקים והמנוסים במקצוע. בהתלהבות ובמסירות רבה היה המאושר מחליף את אנשי המקצוע השכירים ועושה שעות רבות על יד השולחן כאזרח, שהוכר אפילו על־ידי משה דוד כבעל מקצוע וקיבל סמיכות מידיו —

ולא במוט הארוך, אלא במחמאה מפיו. אכן, ספק, אם נמצא אדם מאושר ממנו באותו יום בעולם כולו...

המצות האפויות היו נערמות בסלים גדולים מרופדים בסדינים צחורים ומגוהצים, ולאחר שהכמות, שנועדה בעבור פלוני נאפתה, נלקח הסל בידים והובא לבית, כשילדי המשפחה מלווים את השיירה בשמחה הביתה.

ובבתים, באותם הימים, רבה התכונה לקראת החג. לאחר שהקור חלף והאביב המס בחומו את הכפור, שנצטבר על זגוגיות החלונות, הוצאו החלונות הכפולים והועלו אל עליית הגג. החלה עבודת הניקוי והקירצוף היסודי של הבית כולו, של כל חדריו ופינותיו. כל הרהיטים והמטלטלים הוצאו לרחוב והקירות סוידו, הרהיטים נוקו במים חמים בחוץ, החלונות נשטפו — קיצורו של דבר: הכל טוהר וזורק כלקבלת אורח נכבד וחשוב ביותר. הילדים התרוצצו, לא מצאו להם מקום והיו רק למכשול למבוגרים. כשגורשו ממקום אחד הופיעו במקום אחר — ואף משם גורשו...

וכשנשלמה מלאכת הכיבוד והניקוי, הוכנסו הרהיטים הביתה והורדו מעליית הגג כלי הפסח; אלה נלקחו להגעלה. סכינים ומזלגות נקשרו על חבל ארוך והיוו שרשרת ארוכה; יחד עם שאר הכלים נלקחו אל הנחל, שהשתחרר לא מכבר מכבלי הקרח, ונטבלו בו. מאושרים היו הילדים שניתן להם לשאת את הכלים למקום טקס הגעלתם, שהיה נערך בבית המרחץ במי־רותחים. בחיבה יתרה הסתכלתי בצלחות ובתחתיות, ששפתותיהן מוכספות או מוזהבות היו, בגביעים המוזהבים בקווים ובציורים שובי לב. איזו חמימות מיוחדת היתה ממלאת את הלב למראה כל אלה! אך עדיין לא שבעת ממראה זה וכבר נקראת למדוך לכתישת המצות. כלי זה עשוי עץ, ששקע רחב־ידים בו נועד לקליטת המצות הפריכות ועלי עץ גדול שימש לכיתוש המצות ולהפיכתן לקמח או לפתיתים למרק. מלאכה זו חביבה על הילדים, העוסקים בה, אך נמאסה עליהם חיש מהר, מחמת המאמץ הרב הנדרש לה.

והיום האחרון שלפני החג הגיע: ערב פסח — „של נעליך מעל רגליך". בערב שלפני כן החלו בטקס ביעור החמץ. קודם לכן פוזרו בפינות שונות פירורי חמץ ואחר־כך התהלך האב ונר בידו, „מחפש" ומוצא אותם... מנקה היטב במטלית את המקומות, בהם „נמצא" החמץ. ולמחרת קיימו את מכירת החמץ אצל הרב. וביום זה פוזר חול צהוב על הרצפה, נפרשו מפות לבנות על השולחנות, והקפידו לבל יבולע חס וחלילה לפסח על־ידי חמץ כלשהו. ומאחר שהלחם נעלם כליל

מהבית והמצה עדיין אסורה היתה באכילה ביום זה, הרבינו לאכול תפוחי אדמה מבושלים — מאכל „נויטרלי", הכשר גם לפסח. הכול אצו לבית המרחץ להתרחץ היטב־היטב במים הרותחים ולעלות על אצטבות ההזעה, למקום שם עלה ההבל מהתנור שממול, המלא אבנים לוהטות, עליהן נשפכו מדי פעם קיתוני מים חמים. מעל האצטבה העליונה הגיעו קולות יהודים, הנהנים מהחום המחניק את הנשימה ומצליפות המטאטאים, המורדים על גופם המחומם. וזכור לי, בייחוד הצטיין בשכיבת הגבורה על האצטבה העליונה, מקום שם רק מעטים עמד להם רוחם להחזיק מעמד — יענקל יאנובסקי, שהיה משמיע קולות נהימה אי, או, או, — מתוך תענוג וכאב כאחד... רחוצים ומזוככים יצאו בעלי־בתים מכובדים, הם וילדיהם, מבית המרחץ, ובחיפזון באו הביתה לסעודת תפוחי האדמה האחרונה שלפני הסדר — ומיהרו לבית הכנסת.

ומה רב האור בבית הכנסת, אשר אף הוא נוקה והוכן לערב החגיגי הזה! אורות רבים הודלקו לכבוד החג, ואף מנורת הגז, בה טיפל לפני רדת החשיכה שעה ארוכה שעיה־יוסף במומחיות, הידועה רק לו. אור ושמחת החג בכול. תפילת החג נאמרת בשמחה ובאווירה מרוממת כשהכול מלאים הכרת חשיבות עצמית, מהולה ברגש של מעט גאווה יהודית. אחר גמר התפילה בירכו איש את רעהו בברכת חג שמח, „גוט יום טוב" וצעדו משפחות־משפחות הביתה לשולחנות הערוכים לליל הסדר.

כרי ההסבה לאבי המשפחה על הספסל שעל־יד ראש השולחן, הקערה במרכז, הכול כדת וכדין. מכל בית נשמעו קולות דקים של ילדי ישראל, השואלים את ארבע הקושיות: „מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?", ואחר הקושיות התשובה בניגון מסורתי: „עבדים היינו לפרעה במצרים". כוס ראשונה ואחר־כך שוב הגדה, ושוב הגדה עד נטילת הידים — ומתחילה הסעודה החגיגית בכל בית, אף בבתי העניים, שלא נעזבו לנפשם, כי כל בעלי היכולת זכרו לקיים מצוות „קמחא דפסחא". וה„קניידלעך" וה„כרעמזלעך" הממולאים שומן אווזים נמוגים ממש בפה, ומרק העוף „על העיניים" טעים לחך. דלתות נפתחות לאמירת „שפוך חמתך על הגויים". שוב ההגדה. זמר „חד גדיא" בוקע מכל בית. הילדים מחכים לבואו של אליהו הנביא, אך נרדמים ומועברים הם אחד־אחד למיטותהם. רק אבי המשפחה והמבוגרים ממשיכים באמירת פרקי ההגדה האחרונים, כששמורות עיניהם נעצמות. הס, דממה הושלכה בכול. ישנה העיירה, ורק נביחות הכלבים מחצרות הגויים מפירות את דממת הליל והחג. אך השלווה שבלב היהודי מעודדת ומחוזקת, כי זכור יזכור את הפסוק „ולבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו"...

למחרת השכימו קום עקרות הבית להכנת תבשילי החג לארוחת הצהרים. הקטנים קמים אף הם ומקבלים את מנות האגוזים, אגוזי תורכיה ואגוזי המקום וכן אגוזים גדולים הקרויים „וועלעשע ניס". מיד אחר ארוחת הבוקר ימהרו לחבריהם למשחק האגוזים. משעינים קרש אל הקיר ומגלגלים עליו את האגוזים. הפוגע באגוזו באחד האגוזים שעל הרצפה מסביב יאסוף את שללו והמשחק נמשך. אלה בני־מזל — כיסיהם מתמלאים, ואלה חסרי המזל — כיסיהם מתרוקנים, ואבלים וחפויי ראש ישובו לאמותיהם להתחנן ולבקש, שתינתן להם מנה נוספת. „בזוג או פרט" משחקים אחרים, כשידיהם הקמוצות מחזיקות את האגוזים, לבל ייראה מספרם. גם קטטות תפרוצנה לעיתים, כרגיל בין ילדים משחקים, ואף לתגרת ידיים יגיעו הדברים...

פסח בעיירה. ולא היו ימי אורה וחג דומים לימי הפסח, כי נוסף על החג שבלב התעורר הטבע מסביב והטביע את חותמו על הכול — התחדשות הטבע והתחדשות האדם היהודי כאחד.

חג השבועות

ומפסח עד׳ שבועות. ימי קיץ חמים, ימי הספירה, ורק יום אחד, ל"ג בעומר, הוא המזכיר, כי לא רק החולין שורר בעולם. אך יום זה לא הורגש כמעט בעיירה, פרט לילדים בחדר, שהתקינו להם קשת וחץ ויצאו לטייל בשדה וביער.

במרחק מה כל"ג־בעומר קרץ חג השבועות, חג מתן תורה. מאכלי חלב, „בלינצעס", כיסונים ממולאים גבינה. רצפת הבית רבוצה חול צהוב, ירק לשבועות מעלה את זכר הביכורים. תפילת החג בבית הכנסת המואר ומנוחת החג — הרי זהו חג השבועות, כפי שנחרת בזכרוני. החג השאיר רושם לא עמוק ביותר על הילדים.

אחר השבועות החלו ימי הקיץ הלוהטים. הילדים לגמו טעמם מלוא פיהם ויריאותיהם. רחיצה בנהר, קטיף פירות בגניבה, סחיבת פירות מעגלות ומדוכנים של האיכרים, הפלגה לשדה אפונים על מנת למלא הכיסים תרמילי האפונה ואף מתחת לחולצה עד החזה. הפלגות אלו היו כרוכות בסכנות רבות, ואוי לו לביש־המזל, שנתפס בקלקלתו, וכובעו נלקח ממנו או אפילו לפעמים חולצתו. ואוי לה לחבורה, שנרדפה על־ידי הגוי בעל השדה או הבוסתן בלווית כלביו. אך כדאי היה להסתכן, כדאים היו כל העמל והתלאה, כי „מים גנובים ימתקו"...

תשעה באב

וימים של אבל ועצב בעיירה — תשעת הימים הראשונים של אב. זכר בית־המקדש שנחרב. בליל תשעה באב בבית הכנסת: המבוגרים יושבים חלוצי נעלים על ספסלים הפוכים ונמוכים, והחזן פוזם בניגון עצוב את קינת „איכה", אך הילדים אינם יודעים צערו של חורבן... בעוד יום ימלאו כיסיהם אצטרובלי צמח קוצני, „שישקעס" בלע"ז, ובהיאמר הקינות ישלחו צרורות אצטרובלים או בודדים לזקניהם הסבוכים של המתאבלים על חורבן ירושלים. הנפגעים, יש מהם המקבלים את החיצים השלוחים אליהם באדישות ובהבנה, לפעמים באהבה. ויש המתרגזים והמגיבים בחריפות ומחפשים את הקונדסים, המתנכלים לזקניהם. ודווקא אלה האחרונים משמשים מטרה נכספת יותר מאחרים למעשי קונדס ואווירת תשעה באב, אווירת אבל של ציבור המתאבל על אבדן היקר לו, הפכה לאווירה של קונדסות, ואפילו של ששון ושמחה, שלא התיישבה כלל וכלל עם רצינות היום הזה...

ימי גנוסיה ושמחה

וימי גנוסיה מיוחדים בעיירה היו ימי החתונה, אך אלו פג ריחם וטעמם בשנים האחרונות, שלפני השואה. אעלה זכר החתונות האחרונות, שבהן עדיין נשמרה המסורת המקורית בכל טהרתה וחינה. רק חתונות מעטות כאלו אזכור — שתיים או שלוש. הן נמשכו, נדמה לי, ימים אחדים, ולא היו כימים האלה לשמחה בעיירה. עודני זוכר חופה בעיירה, שקוימה בכל גינוניה ודקדוקיה. כל העיירה התכנסה בחצר בית הכנסת. פרל־לאה ושיינע, הזקנות סורגות הפוזמקאות לבני העיירה, לקול ניגון ידידי ערב ועצוב, רקדו בראש התהלוכה ומחאו כפיים...

ומה רב האור ומה רבה השמחה בבית בו נערכת החתונה. „די כלה באזעצן", החתן הבא לכלה היושבת על הכיסא, הכלי־זמר המנגנים, בכיין של הנשים, קול בכייה של הכלה, לזכר בני משפחה נעדרים. ואחר כך — די „חופה וועטשערע", ריקודי „שערעלע" ועוד.

ולמחרת שוב משתה וחג. ימים אחדים נמשכו הסעודות והמשתאות ובשבת של שבוע החתונה — „שבע ברכות." אך כל אלה היו, כאמור, צורת הווי, שהלכו ודעכו, וזיוון הועם; רק קטעי זיכרונות מהם נחרתו בלבי ואף הם מטושטשים בחלקם...

„ברית מילה" — אף היא חג בחוג מצומצם בעיירה. בשבעת הימים שלפני הברית היינו, הילדים, מוזמנים לבית היולדת לאמור פרקי תהלים מסוימים, לשם גירוש הרוחות הרעות. על הקירות הדביקו לשם כך פרקי „שיר המעלות". הילדים כובדו בממתקים כתמורה לשירותם זה.

מ ו ו ת ב ח ל ו נ י ם

ומשמחה ליגון. מוות בעיירה: מישהו הלך לעולמו. אנו הקטנים היינו אחוזים פחד ושכחנו לרגעים מעשי המשובה שלנו. נקראנו לאמור פרקי תהילים על־יד המת, המוטל על הרצפה ולמראשותיו נרות דולקים. (וכיום אני תמה על הורינו, שנתנו לנו להימצא בבית אבלים בין אנשים, שמתם מוטל לפניהם). ההלוויה התנהלה לאיטה ברחובות העיירה, המיטה נישאת על ידי אנשי חברה קדישא. קופת הצדקה מצלצלת ונושאה קורא בקול „צדקה תציל ממוות". קול בכיין של הנשים, קול קורע לב, פולח את דיממת הקהל, הצועד אחר המטה.

הנה הגיעה התהלוכה לגשר, שעל הנחל, והתעכבה לרגע לאמירת דברי פרידה מהמת ולבקשת סליחה ומחילה ממנו. אחד־אחד ניגשו המלווים כששפתותיהם לוחשות „זייט מיר מוחל", כלומר „סלח־נא לי, מחול לי". התהלוכה הקודרת עברה את שער חצרו של גוי אחד, כי רק דרך חצר זו אפשר היה להגיע לבית העלמין. וכשהגיעה לשער בית הקברות ונבלעה בין העצים, נישא קול צריחתם של העורבים „קרע, קרע, קרע" והגביר את העצב והכאב שבלב. אנו, הילדים, היינו משוכנעים, כי העורבים מתכנסים לבית הקברות בהכרה מלאה של משמעות המקום וקריאותיהן מכוונות לבטא את כאב המוות והחידלון... התנחמנו בכך, כי הנשמה לא מתה ועלתה רק למרום. אלא שמחולקות היו דעותינו בוויכוחים שניהלנו — אם זכתה להיכנס לגן העדן או, חס־וחלילה, לגיהינום ולהתייסר בו בשבעה מדורותיו, בדודי זפת רותחת, או על גחלים בוערות או שמא על רצפת ברזל מלובנת באש.

אזכור את אווירת המוות, שהשתררה בעת מחלה אנושה של אחד מבני העיירה, כשהכול מיהרו לבית הכנסת לאמירת תהילים, להוספת שם ולפתיחת הארון. קול שוועתן של נשי המשפחה לפני הארון הפתוח היה מחריד את העיירה ומודיע, כי עלה מוות בחלונים.

לא נדע עתה מה עלה לה לאותה פינה בעיירה, לבית העלמין, התחנה האחרונה של כל בשר־ודם בהגיע תורו. אך היתה היא בשעתה חלק מהחיים,

חלק מהווי העיירה, ולא שיערנו אנו השרידים המעטים, ולא שיערו ודאי אחינו ואחיותינו, שניספו בשואה, כי אף לתחנה זו בדרכם האחרונה לא יזכו הנרצחים להגיע, כי עצמותיהם תפוזרנה לכל הרוחות הפקר לחיות השדה, ולא יזכו לביקורי צאצאים, אחים ואחיות על קברותיהם, להתיחדות עם זכרם, לתפילת קדיש לזכר נשמותיהם.

שייט על הנארוץ׳.

דבורה בכמן (גורדון)
חיפה

חתונה בעיירה

מוקדש לזיכרון העלומים שנכרתו ולזיכרון אלה, שלא זכו להגיע לחופה.

אם כי עברו למעלה משלושים שנה מאז עלותי ארצה וניתקתי עצמי מהווי החיים בעיירה; המציאות, בה חיינו לפני שנים, איננה בהירה עוד כפי שהיתה, כי־על־כן עשו הזמן והשנים שחלפו את שלהם ומחקו מזיכרוני חלק גדול מהאירועים, שהיו מנת חלקנו בעבר — חבויים עדיין בלבנו זיכ־רונות מספר, שנשארו רעננים גם כיום, כאילו מרחק הזמן לא השפיע עליהם. ואחת מהם — החתונה היהודית בעיירה. אכן, בחתונה יהודית זו בעיירה בא לידי ביטוי משהו מקורי ומיוחד במינו, שאיפיין את התקופה ואת הרקע, בהם חיו היהודים.

הדאגה לבת המתבגרת

הדאגה להשיא את הבת המתבגרת תפסה מקום נכבד בכל משפחה ולא חסרו הגורמים, שהגבירו דאגה זו עוד בטרם עת. מרבית המשפחות בקובילניק היו מטופלות בילדים, והבת הבכירה, שנישאה לאיש, עדיין לא פתרה את בעיותיה של המשפחה בתחום זה, כי אחרי הבת הבכירה עמדה בת שנייה או שלישית, שגם הן ציפו ליום כלולותיהן...

זאת ועוד. הבת במשפחה היתה החוליה החלשה ביותר בחזית הכלכלית: מרבית הנערות לא ידעו מקצוע ולא עמדו ברשות עצמן בפרנסתן. גם לאחר הנישואין נשארו הן תלויות במשפחות, וכרגיל, נהפכו לעקרות בית מצליחות, שהקדישו את זמנן לטיפול במשפחה. עובדה זאת הגבירה את חששם של ההורים בידעם, שאמצעיהם הדלים לא יספיקו להגיש את מלוא העזרה לכל הילדים, לקראת חייהם בעתיד. בדרך כלל נחשב הגיל האידיאלי לנישואין של הגבר —

30 שנה, וקצת למטה מזה של האישה. אבל היו גם מקרים רבים, שלרגל מצבה הכלכלי הרע של המשפחה, עברו רבים את הגיל הנ"ל. כמובן, נמצאו גם יוצאים מהכלל, וההורים יכלו בזמן הנכון להכין להם את כל מלאי הבגדים ויתר הדברים הנחוצים לבני הזוג, וכן השיגה ידם לבסס היטב את קיומם הכלכלי של ילדיהם לקראת הבאות. למיותר להסביר את מצבה הבלתי נוח של הבת בעיירה, אם נישואיה נתאחרו. במקרה זה נישאה בפי כול והיתה מטרה לחיצי בני העיירה... ולפי מיטב כישרונותיהם הפיצו הבריות שמועות וגירסאות שונות על מה ולמה בתו של פלוני טרם נישאה. קיצורו של דבר: הנושא נהפך לנושא ציבורי כללי, שהכול דשו בו, אם כי הסקרנות המופרזת הזאת נסתיימה עם הגיע הבת לחופה.

קדם לנישואין משא־ומתן ממושך ותכליתי מאוד בין שני הצדדים והציר המרכזי בו היה סכום הנדוניה, שעל הורי הכלה להציע לחתן ביום האירוסין וכן על הסכמתם להחזקת הזוג הצעיר ולכלכלתו לאחר החתונה, אם הבן ירצה להמשיך בלימודי התורה. כל צד במשפחות, במגעם ההדדי ביניהם, שיבח לפי מיטב יכולתו את בן הזוג, או בת הזוג, השייכים אליו ומנה את הסגולות המיוחדות שבהם. רבות דובר על תכונותיה הנהדרות של הכלה, על יופיה, על חינה ועל ידיה המאומנות בניהול בית ובשמירת־ניקיון. על יכולתה וידיעתה במטבח בהכנת מאכלים ודברי מאפה, ועל הצלחתה בין הבריות ובחברה. ומאידך דובר בחתן — ביפי תוארו, במצב־בריאותו, בהצלחותיו וסיכוייו להיות מפרנס משפחה טוב, בזריזותו במסחר או במשלח־יד אחר. כמו־כן דובר גם במידת דבקותו במסורת, בהתמצאותו באותיות הזעירות, בתפילה ובכתובים. גילו של החתן אף הוא שימש נקודת מיקוח חשובה בין המשפחות.

ייחוס...

שלב אחר וחשוב מאוד היה לקבוע את שלשלת הייחוסין של המשפחות. נעשתה עבודה יסודית וקפדנית מאוד לחקר עברו וייחוסו של כל אחד מבני הזוג, העומדים להינשא. היו גם מקרים, בהם הרחיקו לחקור עד דור ודורות, למען דעת, בפרטי הפרטים, את עברם ומעמדם של כל משפחה. קל היה הדבר, כשׁשני בני הזוג היו ילידי המקום, בקובילניק. במקרים אלה היה הכול ידוע ושקוף והחקירה היתה מיותרת. אך קשה יותר היה כאשר השידוך המוצע היה מבחוץ; לכך נחוץ היה להקדיש זמן מיוחד, כדי למצוא את הקשר והמגע עם אותה עיירה, ממנה מגיע הבן או הבת, העומדים להתחתן.

עיקר תשומת הלב בחקירת הייחוסין ניתנה למוצאם של בני הזוג: מי היו ההורים מצד אמא ואבא — החסידים הם אם מן המתנגדים; ההיו במשפחה אנשים שיצאו לתרבות רעה או הגיעו, חלילה, לשמד, שהמיטו חרפה על המשפחה. או להפך: הנמצאים במשפחה תלמידי־חכמים, אנשי ישיבה, למדנים, ברי דעת והשכלה, שהיא לתפארת כולם. דבר נוסף היה חשוב לדעת — הנמצאים במשפחה אנשי עסקים, סוחרי יערות ותבואה, ספקים, מתווכים וכדומה, אם רק סוחרים קטנים, שעסקו ברוכלות ובעסקי מקח וממכר עם אנשי הכפרים, אם בעלי מקצוע כגון: חייטים, סנדלרים ואחרים. אכן, כל אלה קבעו לשבט או לחסד את גורל הנישואין. הצעירים לא תמיד נשאלו לדעתם על הנישואים, אם כי לא פעם היתה הבחירה לא לפי רוחם. ככל עיירה אחרת באיזור, לא סבלה קובילניק מעודף אהבה בין הנוער. כדוגמת ההורים היו הנישואין פרי עמלו של השדכן, שידע לזווג זיווגים, וקשה לקבוע כמה מהם היו זוגות מאושרים וכמה מהם התענו כל חייהם בגלל חוסר תיאום מינימלי ביניהם.

מינהג חדש בא לעיירה

לאחר מלחמת העולם הראשונה בא שינוי מהותי במחשבתם של בני האדם ושל הנוער, וגם בשטח האהבה והנישואים חלו שינויים יסודיים. הופיע גורם חדש בשמי העיירה — הלא היא תנועת הנוער, אשר הפגישה במסגרת אחת בנים ובנות וטישטשה הרבה מושגים תפלים, שקודם לכן רווחו בציבור והיו לרועץ. הקריאה לנוער לשנות את אורחות החיים, להעלות את מוסר־העבודה ולהתקרב לטבע אף הם תרמו את חלקם החשוב בשטח הנישואין. הנוער היה יוצא לטיולים בחיק הטבע, בילה ביערות וליד האגמים הסמוכים לקובילניק; היה משתתף במושבות קייץ ויצא לנקודות הכשרה מרוחקות מהבית, וכן שעות הלילה המאוחרות, שבהן בילה בריקודים בסניף — וכל אלה העמיקו את הקשר הנפשי בין המינים; והתוצאה היתה נישואין והתקשרות ישירה, ללא שדכנים וללא מתווכים...

טקס החתונה

ברם, כל הנוגע לטקס יום החתונה נשאר ללא שינוי. היה זה יום עליז ושמח. לקחו בו חלק פעיל, לבד מן החתן, הכלה והמשפחות, מרבית בני העיירה, יהודים וגויים כאחד. התכונה ליום זה הורגשה היטב עוד ימים מספר לפני־כן. כבר בשבת, שקדמה ליום החתונה, הלכה המשפחה עם החתן לבית

הכנסת ונתכבד בקריאת „מפטיר". בגמר הקריאה, ברדתו מהבמה, עבר החתן תחת מטר של אגוזים וממתקים, שהומטרו עליו מלמעלה דרך האשנבים של „עזרת־הנשים" — והזאטוטים בבית הכנסת, ברוב צהלה, אספו את השלל לכיסיהם. באותו הזמן דאגה המשפחה לכיבוד בשביל „ברכה" לקהל המתפללים. הביאו יין, עוגות ודברי מאפה אחרים. בגמר הברכות והאיחולים בבית־הכנסת חזרה כל הכבודה יחד עם החתן הביתה ומצאו שולחן ערוך עם כיבוד בשביל „קידוש". ושוב הרים הקהל כוסית יי"ש, ברכו את החתן והאווירה היתה מרוממת ומלאת שמחה.

בחיק הטבע

ימים אחדים לפני הנישואים היו מקפידים בהם, שהחתן והכלה לא ייפגשו ואף לא יימצאו מתחת לקורת גג אחד... כל אחד מהם היה נמצא ביחידות עם משפחתו. בני המשפחה גם הקפידו, שדיני ישראל, המחייבים את הכלה ביום זה, יבוצעו כהלכתם. ביום החתונה היו שניהם צמים, ואם, חלילה, החתן או הכלה היו יתומים מהורים, היו הולכים ביום זה להשתטח על קברי האבות שהנשמות הטהורות יבקשו רחמים במרומים לשלומם של הזוג הצעיר, ושהבורא יעניק להם מזל טוב וחיים מאושרים.

סמוך לשעת החופה ישבה כבר הכלה בדירתה, על כיסא מקושט בפרחים, כשמלתה היפה ועטורה בצעיף לבן לראשה. בפנים ניגנה תזמורת כינורות וחצוצרה, בניצוחו של הגוי אלכסיי, שהיה המנגן בחתונות העיירה. החברות, שהגיעו לביתה של הכלה, העטירו עליה נשיקות לאין ספור, ונשים צדקניות, מרוב שמחה, נאנחו והזילו דמעות... היה גם, שהבדחן קיבל על מפתן הבית את פני האורחים, שבאו לברך את הכלה, ובמיטב כישרונותיו היה מכריז על כך בקול חגיגי ומשמיע אגב הלצות, כדי לבדח ולשמח את החוגגים. המתח עלה עת הגיע החתן עם הוריו ושושביניו לביתה של הכלה לטקס הורדת הצעיף וכיסוי פניה של הכלה (באדעקנס).

הטקס היה כאן קצר מאוד, ומבית הכלה פנו כל המשתתפים לכיוון בית הכנסת, מקום שם נערכה החופה בחצר, תחת כיפת השמים. היתה זו תהלוכה עליזה מאוד לאורך הכביש הראשי בעיירה, כשבראשה צועדת התזמורת ומנגנת שירי חתונה. אחרי התזמורת רוקדות שתי סבתות זקנות, שיינה ופרל־לאה, את „ריקוד־המצווה" והכול מלווים אותן במחיאות כפיים עליזות. סמוך ל„רקדניות" הולך החתן, חיוור ונרגש, ולצידו ההורים והשושבינים. אחריהם הולכים, בתופים ובמחולות, המון עם רב וכולם שרים תוך המולה גדולה מאוד. לא חסרו גם גויים או „שקצים" מאנשי המקום, שהצטרפו לתהלוכה והוסיפו על ההמולה ועל הרעש.

בחצר בית הכנסת מצאו כבר את החופה כשהיא פרושה על ארבע מוטות, וקהל אחר, שהתאסף במקום, שר בקול עליז וחוזר: „הוא יברך את החתן", „הוא יברך את החתן", לאמור, אלוהים יברך את החתן. את הניגון הזה שר כל הקהל בקול רם ובלי הפסק, הלוך ושר, הלוך ושר, וחוזר חלילה, כמעט מחצית השעה, עד שראו, שהכלה מתקרבת לחופה, על הוריה ומלוויה. ואז משנה הקהל את נוסח השיר ומוסיף עליו גם את המלה „הכלה", לאמור — „הוא יברך את החתן ואת הכלה". על יד החופה מסביב נדלקו נרות חג קטנים והכול חיכו למוצא פיו של הרב, שעמד להתחיל „בחופה וקידושין" ובקריאת „הכתובה". עזר על ידו ישעיהו־יוסף גורדון, שדאג לכל יתר הדברים והגיש לחתן ולכלה את כוס היין לשתייה מתחת לחופה. עם שבירת הכוס המצלצלת על־ידי החתן נשמע „מזל־טוב" מהדהד בקהל הנאספים; והטקס נגמר.

מחצר בית הכנסת חזר כל הקהל, בליווי התזמורת, לביתה של הכלה. לפני הכניסה לבית הקבילו את פני הזוג החדש בדלי מים חיים ובעוגה מקושטת — כסמל לחיים מלאים ומאושרים, שיהיו מנת חלקו בעתידו. ובבית היו השולחנות ערוכים, אחד מהם בדברי מתיקה (א זיסער טיש); לקראת שולחן זה

הסתערו בעיקר הצעירים והנוער, שנתכבדו עליו. שולחנות אחרים מיועדים היו למשפחה ולקהל המוזמנים המבוגר יותר. על שולחנות אלה הגישו ארוחה חגיגית עם „מרק הזהב", המרק השמן והשקוף הנודע.

וכשהקהל היה ממש בעיצומן של שתייה וזלילה, התחיל הבדחן, כיד הטובה עליו, להכריז בקול רם ובקולי־קולות על המתנות (דרשה געשאנק), שכל אחד מהמוזמנים מוכן להעניק לחתן ולכלה, אם בכסף ואם במתנות. הבדחן קרא בשם התורם, וקהל החוגגים הריע לכבודו. כמובן, ההתחלה נעשתה בלווייתנים של העיירה, ביניהם גם קרובי המשפחה, ורק בסוף הגיע תורם של דגי הרקק או של הפחות עשירים.

הארוחה נגמרה והתחיל תור הריקודים. אם החתונה נערכה בערב שבת התחילו הריקודים למחרת, במוצאי שבת. הקהל היה שתוי ומשולהב ורקד מכל הבא ליד: בין הוואלס הסולידי השתרבב ריקוד הפולקה הסוער; לאחר „השערעלע" הגיע תור „הקוזצ'וק". כמובן, לא פסחו גם על הטנגו, הקדריל, הפוקסטרוט וכן על ריקודים אחרים, שהיו נפוצים אז. בדרך כלל נמשכו הריקודים עד אור הבוקר. ובינתיים היתה יד דואגת מכינה לחתן ולכלה חדר צדדי בסמוך, כדי שיוכלו להימצא ביחידות רגעים מספר, מחוץ להמולה, ועוד לפני שהקהל התפזר.

בשבת הראשונה לאחר החתונה המשיכו שוב בחגיגה, שקראו לה „שבע ברכות". היה זה, בעיקר, בשעות המנחה וקהל של קרובים וידידים, ביניהם הרב המקומי ונכבדים אחרים, התכנסו והתפללו, אכלו שלוש סעודות, כנהוג בשבת לפנות ערב, אמרו דברי תורה ושרו בצוותא עד מאוחר במוצאי שבת. וכך נסתיימה החתונה, שהיתה קבילה לרמת החיים בעיירה: היתה חתונה, שלא הגיעה לרמה זו, אך היתה אחרת, שעברה בהרבה על הממוצע ונחוגה ברוב פאר.

תיארתי הווי חיים מסוים בעיירה, אך זו האחרונה, על חייה היהודיים, גוועה ואיננה עוד; נשארו רק זכרונות עגומים, המקננים בלבנו.

יצחק גורדון

החלוץ בקובילניק

קשה מאוד לחדור לשורשי הדברים ולדעת, כיצד הגיע דבר הציונות לעיירתנו קובילניק; מניין צמחו ניצניה הראשונים ומי היו מבשריה, שחוללו תמורה יסודית בהווייתו הרוחנית של הנוער בעיירה?

לאחר מלחמת העולם הראשונה...

מלחמת העולם הראשונה, על כל זוועותיה, שינתה יסודות והשקפות עולם בשטח המוסר, המשפחה והחברה. תנועות השיחרור של עמים מדוכאים באירופה, שמצאו שעת כושר להשתחרר מעול האימפריות האדירות ושהגיעו לעצמאות מדינית, עשו רושם כביר על המיעוטים הלאומיים באותן הארצות עצמן.

העם היהודי, רווה סבל וניסיון מר, נשא תמיד בלבו תקווה וכיסופים עזים לארץ־ישראל, שבה יוכל לחיות חיי חופש ודרור לעתיד לבוא. והנוער היהודי, שספג לתוכו כיסופים אלה, היה מוכן למעשים נועזים ולשינוי ערכין בחיי העם — ולאלתר. המציאות העגומה, בה חי הציבור היהודי בזמנים ההם בפולין, אף היא היוותה גורם חשוב וכוח־מניע רב למרידה במוסכמות ובאורחי החיים הישנים שהכזיבו, ונתנה דחיפה להתוויית דרכים חדשות לעתיד.

קובילניק, כמו כל עיירה קטנה במרחבה של פולין המזרחית, היתה ענייה ומדולדלת, אפשרויותיה הכלכליות מוגבלות, ללא מקורות פרנסה ותעסוקה. רבים חיו בדוחק ובמחסור והיו נטולי תקוה וסיכויים לעתיד. לא ייפלא, איפוא, כי בתנאים אלה — דאגות של בטלה מאונס ושל עתיד מעורפל — היוותה העיירה חממה נוחה ליצירת מרירות ואי־שביעת רצון בנוער. ההרגשה היתה קשה ומדכאת, כאילו הקרקע נשמטת מתחת לרגלים, ולא היה גם לאן להימלט, כי מעטים בלבד יכלו להמשיך בלימודים בעיר הגדולה או להצליח להגר לארצות מעבר לים. והנוער שחי בעיירה חיפש לו דרך בכל מחיר, כיצד לחולל תמורה במציאות האפורה והמנוונת, שהיתה נחלת הרבים. אכן, גורמים אלה ועוד אחרים, שאיפיינו את הזמנים ההם בפולין, היוו את הרקע, עליו צמח סניף החלוץ בקובילניק.

ייסוד סניף „החלוץ"

בשנת 1923 נוסד סניף החלוץ בקובילניק. בין המייסדים הראשונים היו הח"ח: ברוך אקסלרוד, יוסף טודרס, גרשון קריביצקי, שלום יבנוביץ, ליבר קירמליסקי ואחרים שהצטרפו אליהם. עם פתיחת הסניף החלה מיד עבודת ההכשרה וההכנה לעלייה ארצה. במיוחד הושם הדגש על עבודה חקלאית. אחדים מהחברים יצאו להכשרה בחוות חקלאיות בסביבת וילנה ללמוד את עבודת האדמה, וכדי לעמוד בפני הניסיון של עבודת כפיים קשה, שברובם לא היו רגילים לה מימיהם. כן קיבלו בחכירה מהגברת אניוטה קלומל (רופאת השניים בעיירה) גן ירק גדול והתחילו לגדל בו בעונת הקיץ כל מיני ירקות. כדוגמת האיכרים, שהיו מביאים את יבולם למכירה בעיירה, הופיעו גם החלוצים הראשונים והיו מוכרים בשוק מלפפונים, צנוניות, כרוב, סלק וכדומה — חיזיון בלתי נפוץ הן בעיני

„החלוץ" בקובילניק

הגויים והן בעיני היהודים עצמם: יהודים מוכרים תוצרת חקלאית, שבידיהם הם יצרו אותה!... והחלוצים עסקו בעבודה זו כבעבודת קודש, במסירות ובהתלהבות רבה. והם התסיסו את כל בני העיירה, כגדולים כקטנים. לפנות ערב היו רבים מבני העיירה מתאספים בחצר של גן הירק והיו עוזרים לחלוצים בעבודתם. צורת העיבוד וההשקייה היתה פרימיטיבית: את המים היו שואבים מבאר ומביאים בדליים לגן; את ערוגות הצמחים היו משקים במזלף יד. והיתה גם עבודה של עידור, דילול ושל ניכוש עשבים רעים. כמובן, בתוך ההמולה, שקמה סביב החלוצים בעיירה, לא נעדר מקומם של הזאטוטים, שהקדישו את מיטב זמנם — להימצא גם הם בגן הירק...

לא חסרו גם יהודים, „איניני טעם", שבאו מתוך סקרנות, וסתם יהודים פסימיסטים, אם כי בבואם עזרו לחלוצים, אך גם לא חסכו ביקורת קטלנית על עצם המטרה המוזרה, אליה שואפים החלוצים הללו. סוגי העבודה הגסה, שהחלוצים היו מוכנים לעשותה, לא התישבה בשום אופן עם דעתם השקולה...

היו גם אנשים בעיירה, שהסתכלו על הבחורים כעל תמהונים, „צודאקעס" בלע"ז ולא הבינו לאיזו „תכלית" רוצים החלוצים להגיע. הם ראו אותם כבני אדם, שנטרפה עליהם דעתם או כאנשי הפקר, החורגים מגבולות המוסר היהודי... אכן, בני הנוער בלבד, הם שקלטו ברחשי לבם את פעמי התקופה החדשה, שהביאה בכנפיה מהפכה בחיי הציבור היהודי בגולה. היו אלה סימניה הראשונים של תהליך המעבר מיהדות רוחנית, התלושה מהמציאות — ליהדות אחרת, השואפת להתבסס על ענפי עבודה פרודוקטיבית, ועל כבוד עצמי ולאומי.

השראה זו ינקו החלוצים מהווי הארץ ומחיי הקיבוץ. העיתונים, שהגיעו מוארשה, כמו „היינט" „מאמענט", או עיתונים שהיו מתקבלים מוילנה — כולם סיפקו ידיעות רבות על הנעשה בארץ. חייו ומותו של יוסף טרומפלדור, חייו ומשנתו של א"ד גורדון על „דת העבודה" נהפכו לאידאולוגיה, שהקרינה וצודדה את לב הנוער בעיירה.

וגישה זו נתנה דחיפה למיטב הנוער בקובילניק לזנוח את השיטה של היצמדות למסחר הזעיר כמקצוע העתיד, ובמקום זה התחילו לרכוש מקצועות פרודוקטיביים. במושגי הכלכלה דאז קשה היה אמנם לקבוע בדיוק את מהותו של המקצוע הפרודוקטיבי הנכון והרצוי, שהנוער ילמדנו, וכן מה המה המקצועות, שהארץ תיזקק להם בעתיד. בתנאים המקובלים דאז נחשבה כל עבודה קשה ומפרכת כעבודה פרודוקטיבית, לכן העדיפו רבים ללמוד נגרות וסנדלרות, בנייה

וחקלאות — והתקשרו כחניכים במקצועות אלה. צעד אחרי צעד הלכה והעמיקה ההכרה הציונית־החלוצית בקרב בני הנוער בעיירה; יותר ויותר נתרחבו המעגלים והיחס לתנועה התחיל להיות מדי פעם רציני יותר. גם המבוגרים, שגילו קודם נוקשות־מה, התנגדותם נתרופפה והלכה נוכח המציאות החדשה.

הקשר עם הארץ

הגשר החי עם הארץ, שהוקם עם עלייתם של הראשונים, אף הוא תרם את חלקו בחיזוק הקשר עם התנועה. ראשון החלוצים מבני העיירה שעלה ארצה היה הח׳ ברוך אקסלרוד. על יום עלייתו של החבר הנ״ל, בשנת 1925, יודעים המבוגרים שבינינו לספר כעל יום, שלא נשכח מלב רבים עד היום. אכן, ביום עלייתו נתגלה הלב היהודי החם, והאהבה לארץ, שהיתה חבויה מתחת לפני השטח במעטה מלאכותי דק, פרצה החוצה... מרשים היה החיזיון, כאשר כל בני העיירה, אנשים וטף, ליוו את הח׳ ברוך במרחק של שני ק״מ לתחנת הרכבת. כמובן, לא חסרו גם דמעות גיל ובכי — ולא רק מבני משפחתו בלבד, כי אם מכל עדת האנשים שהצטופפו באותו המעמד.

קשר זה עם הארץ הלך והתהדק ועמד בפני הניסיון, שעה שמפלגות פוליטיות אחרות ניסו להבאיש את ריחה של הארץ בעיני העם. היו גם מפלגות, שהסתערו על לב הנוער; היה זה ה„בונד" הקיצוני והמתנגד למחנה הציוני. ברם, הם לא מצאו כל אחיזה בקובילניק. אף התנועה הקומוניסטית לא הצליחה לצוד נפשות לדרכה. בין היתר היו גם מפלגות ציוניות אחרות, מהימין ומהשמאל כאחד, אבל הנוער פנה להם עורף. רק התנועה החלוצית בחזונה ובדרכה מצאה לה תומכים נאמנים מבין בני עיירתנו.

נוסף על העלייה החלוצית המאורגנת הצליחו אחדים מבני קובילניק להגיע ארצה על־ידי קשרים אישיים, אם על־פי דרישות, שנשלחו מהארץ, או דרך הירשמותם כסטודנטים ללימודים באוניברסיטה בירושלים או אף על־ידי נישואים פיקטיביים ותעודות מזויפות. כל אלה גרמו להידוק הקשר עם הארץ.

מאורעות הדמים של שנת תרפ"ט—1929 זיעזעו כל לב יהודי בגולה. זוכר אני, כילד צעיר, כיצד היו מתאספים ערב־ערב כל הקובילניקאים ברחבת השוק, במרכז העיירה, וחבורות־חבורות היו עומדים ומתווכחים על הנעשה בארץ. העיתונים, שהגיעו לפנות ערב מווילנה והיו נחטפים מיד ליד, לא חסרו תיאורים מפורטים ממעשי הזוועה וההרס שעברו על היישוב בארץ. וככל שגברה ההתרגשות כן גברה ההתעוררות, וזיק של קנאות נדלק בנוער היהודי, שהחל להתכונן לעלות ארצה בהמוניו.

הוקמה קרן עזרה, והיהודים הביאו תרומותיהם לטובת בניין ההריסות מחדש. האסון שהתרחש ליכד מסביבו את רוב חלקי היהדות בעיירה. אולם, עם כל זאת, רק מעטים הצליחו לעלות מקובילניק באותו הזמן, כי עד מהרה נסגרו שערי העלייה על־ידי ממשלת המנדט.

סגירת העלייה

הגיעו שנות השלושים. למרות היות שערי הארץ נעולות לא ויתר הנוער על הסיכוי לעלייה ורבים יצאו לקיבוצי ההכשרה בפולין. גם מהסניף בקובילניק יצאו באותו זמן להכשרה אחותי דבורה גורדון (כיום בכמן), גיטה קלומל, חנה יבלונוביץ, יוסף יבנוביץ, אשר קרוקוב, פנחס קריביצקי, שיינקה ינובסקי ואחרים, ובמקום אלה, שיצאו להכשרה, הצטרף לסניף נוער חדש ומילא את מקומותיהם. בשנת 1933 הצטרף גם כותב שורות אלו יחד עם עוד חברים, ביניהם צביה חרמץ. עד זמן יציאתי להכשרה, בשנת 1935, לקחתי חלק פעיל באירגון הסניף; הוטל

עלי תפקיד מזכיר ומדריך במקום. שנתיים אלו היו שנים ברוכות של פעילות. היקף עבודתנו התרחב והיא קיבלה תנופה מחודשת של תנועה עממית. באולם ביה״ס „שולקולט״ בקובילניק התכנסו לפעולות כל ערב. קיימנו קשר הדוק עם מרכז החלוץ בוורשה, וכן היה לנו מגע עם המזכירות המחוזית בווילנה. היינו מקבלים חומר הסברה מודפס וגם מרצים הופיעו להדרכת הנוער. השתתפנו במושבות קיץ ע״י אגם נארוץ׳, במרחק 3 ק״מ מהעיירה; מושבת קיץ אחת התקיימה בהדרכת משה ברסלבסקי ועסקה בנושאים אקטואליים של התנועה; באותם הימים. חברי הסניף השתתפו גם בכנסים אזוריים של החלוץ בהידוצישוק, סווינציאני, לינטופ, פוסטב ודונילוביץ.

זוכר אני, בשנת 1934 הוכרז על כנס אזורי בדונילוביץ, עיירה הנמצאת במרחק 40 ק״מ מקובילניק. הכנס עמד להתכנס סמוך לחג הפסח והדרכים היו משובשות, בחלקן כבר הופשרו עליהן השלגים ובחלקן עדיין השלג היה מונח עליהן — ולא ידענו באיזה רכב לצאת לדרך... התקשרנו עם שלושה גויים ושיכנענו אותם, שיסיעו אותנו; וההחלטה נפלה, שאנחנו יוצאים בכל זאת במגררות. לפנות בוקר יצאנו לדרך. רוב הזמן הלכנו ברגל, כי הסוסים סחבו בקושי את העגלות וכשהתקרבנו לדונילוביץ היה כבר לפנות ערב. רצינו לקצר את הדרך, כדי להגיע בזמן. לפנינו השתרע שטח ישר וחלק, שכולו היה קפוא — היה זה אגם גדול, ששמו אינו זכור לי. והוצעה הצעה, כי עלינו לעשות קפיצת הדרך על גבי האגם במגררות. מעודדים עלינו על הקרח והתחלנו להתקדם על האגם. המגררות החליקו יפה וכולנו שמחנו... לפתע שמנו לב, שרגלו של הסוס שקעה בקרח, מבלי אפשרות להזיזה... התחלנו להרגיש כיצד הקרח הולך ונשבר מתחתנו וכולנו מתחילים לשקוע... אני נסעתי בעגלה הראשונה. אתי יחד היו אהרן חדש, יפה ינובסקי ועוד שניים אחרים. מיד קפצנו מהעגלה והתחלנו להציל את הסוס. הצלחנו להיחלץ מצרה, חזרנו על עקבותינו ובעקיפין הגענו למקום הכנס. רטובים וסחוטים לעייפה היינו, אבל הלב רחב לראות המוני בני־נוער, המתכנסים באולם הקולנוע, שהתמלא מפה לפה ושתו בצימאון כל מילה, שיצאה מפי הנואמים מעל הבמה; זה שימש מקור מעודד ומבטיח טובות.

הסתעפות העבודה

לימים ראינו צורך להעלות את רמתם התרבותית של החברים. פיתחנו פעולה ענפה בלימוד הלשון העברית, היסטוריה יהודית, תולדות הציונות, כלכלה מדינית. כן למדנו על תנועת העבודה וידיעות הארץ. אולם, אחת מאבני היסוד של עבודתנו היתה העבודה הפיסית, שכולנו שאפנו להתחשל בה. התארגנו

כקבוצה של חוטבי עצים בעיירה ואת ההכנסות הקדשנו לטובת הסניף. השתדלנו לבצע את העבודה בלא פחות כישרון מכפי שעשו זאת הגויים, שידיהם היו אמונות במלאכה זו.

באותו הזמן הוקם בעיירה סניף של „העובד״. ארגון זה מכוון היה לבעלי מקצוע, אשר לא היתה כל אפשרות בידיהם לצאת לקיבוצי ההכשרה, כדוגמת החלוצים, הן מפאת גילם והן משום שהיו מטופלים במשפחות וילדים. ממשלת המנדט היתה זקוקה אז לאלמנט מקצועי בארץ, וטיפין־טיפין הרשתה עלייתם של אנשי „העובד״. החברים, שהצטרפו ל„העובד״ בקובילניק, היו ברובם מבוגרים וצורות הארגון היו זרות להם. וזוכר אני כיצד הייתי מכנס אותם לאסיפות ומרביץ בהם חומר על תנועת הפועלים וידיעת הארץ. גישתם היתה ריאלית ותכליתית מאוד: הם ראו בארגון זה דרך חיים ומוצא לקשיים, בהם נמצאו בקובילניק, ורצו, שתינתן להם האפשרות לעליה מיידית. למעלה משנה קיימתי עם „העובד״ פעילות בסניף והיינו מרוצים, שרבים התקשרו אתנו וחושבים על עלייה. לצערנו הרב לא זכה מהם איש לעלות, מאחר ושערי העלייה נסגרו ולא היה בהם אורך־הרוח לחכות לזמנים טובים יותר, כפי שעשו זאת החלוצים. „העובד״ המשיך להתקיים גם לאחר עלייתי ארצה בשנת 1938, ורק עם פרוץ המלחמה בשנת 1939 נתחסל.

עבודה חשובה ובעלת ערך מיוחד ראינו בפעולת הקרן הקיימת, שהתנהלה בעיירה. היינו כולנו מאוחדים בדעה, שבאיסוף תרומות על־ידי המוני יהודים בגולה ניתן יהיה לגאול את אדמות ארץ־ישראל מידי זרים. ואמנם, בכל בית יהודי שנכנסת נתקלו עיניך בקופסה הכחולה של קק״ל. ומידי חודש בחודשו היינו מביאים התרומות למורשה קק״ל בקובילניק, לדוד סבירסקי ז״ל, להעבירן לוורשה. ראוי לציין, כי הוא גילה מסירות ונאמנות יוצאת מגדר הרגיל, ואם כי היה מטופל במשפחה וילדים מצא תמיד זמן פנוי לענייני הקרן הקימת.

מלבד התרומות, שמצאנו בקופסאות קק״ל, ערכנו ליום השנה של הרצל, ב־כ׳ בתמוז, אספת אבל או „טרויער־אקאדעמיע״; שם אספנו תרומות. בשנים המאוחרות יותר נערכו האזכרות לזכר הרצל וביאליק גם יחד. כן בערב יום כיפור, בשעת רצון, היינו מעמידים בביה״כ „קערה״ לטובת קק״ל, בין תר קערות הצדקה שעמדו. ויהודי העיירה לא ביישו, חלילה, את פנינו ונענו ברצון למטרה זו. בשנות הקונגרסים היינו מפיצים שקלים בין בני העיירה וכולם בשם הגוש של ארץ ישראל העובדת.

משבר בתנועה

בעקבות סגירת העלייה על־ידי ממשלת המנדט ומאורעות הדמים, שהחלו בארץ בשנת 1936, עבר משבר חמור על התנועה החלוצית. בהכשרות בפולין, שהיו פזורים במאות נקודות, נשארו תקועים ומסוגרים אלפי חברים ללא סיכוי קרוב לעלייה, והיאוש והדיכאון התחילו להשתלט על רבים. היו כאלה, שלא עצרו כוח לחכות עד ששוב ייפתחו השערים והם עזבו את פלוגות ההכשרה וחזרו לבתיהם. אולם הרוב החזיק מעמד וחיו בתקוות העלייה. נעשו גם נסיונות על־ידי חברים שונים להגיע בדרך בלתי לגלית או בכל דרך אחרת, אולם לכך נחוצים היו אמצעים גדולים, ולרבים אמצעים אלה לא היו.

„החלוץ הצעיר"

מצב חמור זה השפיע גם על קיום הסניף בעיירה. החברים, שכבר יצאו להכשרה, קיוו עדיין לעלייה, אך חברים חדשים לא הצטרפו עוד לסניף, לבד ממעטים. הבינונו את הקשיים ואת הגורמים, שהביאו שפל בתנועה, אבל לא התייאשנו מעצם הדרך, שסללנו לעצמנו. ידענו, שבפוטנציה קיים נוער טוב, אשר יכול למלא את השורות והוא יכול להיות אידיאלי בשביל הארץ ושעתו אינה

דוחקת לו לעלייה; היה זה הנוער, אשר למד עדיין בבית הספר. ראינו לנכון לארגן אותו והקימונו סניף „החלוץ־הצעיר" בעיירה. כמדריך צעיר לא היה לי כל ניסיון להדריך נוער בגיל זה. תמיד התלבטנו בבעייה, אילו פעולות להעביר בקרב הנוער. העדפנו טיולים בשדה, פגישות ביער ובילוי בחיק הטבע. הקדשנו גם זמן למשחקי כדורגל, לשחייה ולחתירה בסירות על פני האגם שבקרבתנו. מגמתנו היתה לחזק את השרירים בנוער, לחשל את אופיו ולעצב את דמותו. דרך זו ליכדה סביבנו את הנוער, שעליו השלכנו יהבנו לעתיד.

סניף זה הוסיף להתקיים ממש עד פרוץ המלחמה. לאחר צאתי להכשרה הדריך את סניף „החלוץ הצעיר" בקובילניק יהושע ינובסקי, שגילה כשרון רב ומסירות לענייני הנוער בעיירה. לצערנו, לא זכה לעלייה וגורלו היה כגורל יתר בני קובילניק.

*

עברה מלחמת העולם השנייה והיהדות הושמדה. יחד אתה הושמדו כל בני הנוער ורק מעטים נשארו לפליטה. ביניהם מעטים שהשתייכו בעבר ל„החלוץ" ול„החלוץ־הצעיר". ואלה המעטים מצאו את דרכם להכשרות ולקיבוצים, שנוסדו באיטליה. ובמקום להגר לארצות אחרות מצאו דרכם לארץ. חניכי „החלוץ" ו„החלוץ־הצעיר" מקובילניק דבקים גם היום, רובם ככולם, בתנועת העבודה בארץ ותופסים עמדות חשובות בענפי העבודה והיצירה למיניהם.

תשמשנה שורות אלו מצבה לחברים היקרים, שלבם היה לארץ ושניספו בשואה ולא זכו להגיע לאדמת המולדת. יהא זכרם ברוך.

אהרן חדש
פתח־תקווה

עם המגשימים בתנועת ההכשרה

כנער בן זמנו, בשנות השלושים בפולין, מצאתי גם אני את דרכי בשורות „החלוץ" בקובילניק. קשה לי להסביר היום מה היו המניעים האמיתיים, שהכריעו את הצטרפותי ל„החלוץ". ודאי היו הרבה סיבות לכך, שבחלקן כבר נשכחו או נטשטשו במרוצת השנים, ורק המטרות, אליהן חתרנו, נשארו חרותות בזיכרוני עד היום, והם: הגשמה, הכשרה, קיבוץ ועלייה. למזלי הטוב, כאשר אני נזכר היום באותה התקופה, אני מלא סיפוק על כי הייתי בין הראשונים בסניף החלוץ, וכן בין הראשונים מקובילניק, שיצאו לקיבוץ הכשרה, פרט לאחד או שניים, שכבר הספיקו אז לעלות ארצה.

עצם היציאה להכשרה היתה בשבילי חוויה עמוקה. כנער, שגדל בעיירה קטנה והרחק מהעולם הגדול, הייתי שרוי בפחד לעזוב את תחום העיירה והמסגרת המשפחתית, אליה הייתי קשור בכל נימי נפשי. למרות זאת צעדתי לקראת הבאות בראש מורם ומלא תקווה, כי דרכי נכונה וצודקת ובהרגשה כזאת הגעתי להכשרה.

תחנתי הראשונה היתה שצוצין. היתה זו עיירה לא גדולה, מקום שם נתארגנה פלוגת הכשרה. רק הגעתי לעיירה ובלי מאמצים רבים כבר מצאתי את עצמי בכותלי הקיבוץ. השעה היתה אחרי הצהרים, והחברים טרם חזרו מעבודתם. בקיבוץ מצאתי רק חברות מספר, שעבדו במטבח ובניקוי הבית והן הקבילו את פני בשמחה ובחמימות. היתה זו הפתעה די נעימה בשבילי, משום שקודם לכן זכיתי ל„קבלת פנים" אחרת, שערכו לי סתם יהודים, שפגשוני בדרך, שעה שהלכתי מהרכבת לקיבוץ. הטיחו הם בפני: „נו, שוין ווייטער א פרישער קרבן..." — אמרו הם בלעג, כשהבחינו בי, כי קיבוצניק „ירוק" אני. גם

החברים, שהתאספו בערב לאחר העבודה ליד השולחנות, אף הם התלוצצו על חשבוני. אכן, לא היתה זו שובבות סתם, אלא לעג למציאות, בה חיינו. כן גם אי אפשר היה להסתיר את העובדה, שברחוב היהודי פעלו זרמים ותנועות נגד הציונות ונגד ארץ־ישראל בכלל, ונוסף למצב הקשה ששרר בארץ היו גם התנאים בקיבוצי ההכשרה קשים וללא נשוא, וכל יציאה להכשרה דמתה בעיני יהודים רבים מהרחוב כשיגעון ממש. וכאשר נסגרו שערי העלייה על־ידי ממשלת המנדט, התחיל היאוש מכרסם גם בפנים המחנה — ורבים לא החזיקו מעמד וחזרו לבתיהם.

ולמרות תנאים אלה נשארו אלפי חברים בקיבוצי ההכשרה והמשיכו להיאבק בתנאים הקשים, תוך כדי ציפייה לעלייה ארצה; ואני הייתי אחד מאלה. עוד בערב הראשון להגיעי לקיבוץ סודרתי לעבודה. אמנם לא היה חוסר בידיים עובדות בקיבוץ, אבל, כנראה, עשיתי על החברים רושם „אז מען קאן זיך אויף מיר פארלאזן״... אכן כתפיים רחבות היו לי כבר אז וגם מרץ לא חסרתי, וזה ודאי הכריע את הכף, שכבר למחרת היום הייתי בין היוצאים למנסרה. סודרתי ליד מכונת ההקצעה, והייתי חייב להספיק ולאסוף את הלוחות, שהמכונה פלטה מתוכה; והייתי בחור חזק ולא היה לי קשה להתמודד עם המשימה. לארוחת הצהריים הביאו החברות תבשיל חם מהקיבוץ, ואם כי לא היה הוא לגמרי לפי טעמי, אכלתיו מתוך תיאבון רב... בעבודה זו המשכתי לעבוד תקופה ממושכת עד שסודרתי כעוזר לנהג במכונית משא. וככה נכנסתי במלוא המרץ למעגל העבודה בקיבוץ, והחלפתי עבודות מספר לפי הצורך והדרישה.

הנערים והנערות, שמצאתי בקיבוץ מכל פינות הארץ, היו ברובם „מאמעס קינדערלעך״, שלא היו רגילים לעבודה פיסית קשה, וההסתגלות אליה עלתה להם במאמץ רב. לכן, לא עבר זמן רב וחברים רבים חלו ולא יכלו להמשיך בעבודתם. גם הכלכלה היתה ירודה, ואף תנאי הדיור גרמו להחלשת החברים וירידת כוח־העבודה בקיבוץ. ואם נביא בחשבון, שסוגי העבודה שהחברים ביצעו, היו גסות ביותר, כגון: סבלות, חטיבת־עצים או עבודות דומות אחרות, שזו לא בלבד, שהן היו קשות ומפרכות, אף שכרן שבצידן דל היה — קל להבין את תנאי הקיום הקשים. אכן, ההכנסה לא הספיקה לכסות את הוצאות הקיום המיני־מליות, בלט גם חוסר הניסיון בניהול משק בתנאים המיוחדים, המבוססים על עבודה שכירה. כל זה גרם למצב קשה וחמור בחיי קיבוץ ההכשרה.

יהיה זה לנכון לקבוע, כי על מצב העבודה בקיבוץ עברו תנודות שונות. כשם שסבלנו מחוסר עבודה, כך גם סבלנו, לפעמים, כשהיה עודף בעבודה,

ולא הספיקו לנו הכוחות. מקומות עבודה קבועים לא היו לנו ועשינו כל עבודה מקרית, שהזדמנה לידינו. למרות כל אלה הצלחנו, צעד אחרי צעד, לשפר את מצבנו הן בתנאי הדיור, כאשר השגנו דירה גדולה יותר, והן בהשבחת הכלכלה לחברים וכן בביגוד ובהנעלה, כי, בינתיים, הבגדים, שהבאנום מהבית, „הספיקו" להיקרע... וגם את החברים שחלו הצלחנו במאמצים גדולים לאשפז בבית־חולים.

באותו זמן פתחנו גם בפעולה תרבותית אינטנסיבית וענפה: שמנו את הדגש על לימוד השפה העברית. קראנו עיתונות, שהגיעה מהארץ. היו לנו חוגים לתולדות תנועת הפועלים בארץ ובעולם, חוגים לכלכלה מדינית וכן הרצאות על נושאים הקשורים בחיי העם והארץ. בערבים בילינו הרבה זמן באסיפות בהן דננו בבעיות אקטואליות, וידענו גם לשיר ולרקוד ולשמוח... כל אלה העמיקו בנו את ההכרה והקשר לדרך, בה הלכנו, וגברה האמונה, כי נוכל למלא בהם חיינו.

חלוצים בקובילניק: חוטבי עצים.

לאחר שנה ומחצה בקרוב של חיים בקיבוץ בשצוצין יצאתי עם עוד קבוצה קטנה לנימן, כדי לחזק שם את הפלוגה, שהתארגנה במקום. עשיתי זאת מתוך התנדבות, כי הרגשתי, שיש בידי ניסיון, שרכשתי במקום זה, ואוכל לתרום ממנו לפלוגה החדשה. אך היות והמקום החדש לא היה בכוחו לקלוט חברים נוספים, כי עבודה לא היתה, חזרנו לשצוצין ומשם עברתי לקיבוץ לידה.

קיבוץ זה היה מבוסס הרבה יותר מקודמיו. אנשי הקיבוץ חדרו לענפי עבודה רבים ושונים, ואני כאחד מהם, עבדתי בכל עבודה קשה עד שאושרתי לעלייה; הגיע תורי לעלות ארצה.

„החלוץ" בקובילניק

מאיר יבנאי (יבנוביץ)

החינוך בעיירתנו קובילניק

לזכר ילדי ישראל בקובילניק, שנכרתו בידי הצורר

אחת מאבני היסוד של קיום ישראל בגויים היו, בלי ספק, חינוך הדור הצעיר והכשרתו למסגרת החיים הקבועה והמקובלת במשך דורות.

וברור, איפוא, כי ברקמת החיים, שרקם העם היהודי בגולה, בלטו הדאגה העמוקה והמסירות הנאמנה לחינוך. לא ייתכן, איפוא, תיאור החיים וההווי של עיירה יהודית בגולה בלי לתת בו לחינוך את המקום המגיע לו כפי ערכו וחשיבותו.

אולם לא קלה תהא משימה זו בגשתי לשרטט את מסכת החינוך בחיי עיירתנו קובילניק, כי־על־כן יהיה עלי להישען על מקור אחד ויחידי — על זכירת הדברים מלפני 20—30 שנה ומעלה.

ומובן מאליו, כי רבים מהדברים טושטשו במשך השנים בזיכרוננו. המעשים והדברים, עליהם יסופר, מן ההכרח שלקויים יהיו בחסר וביתר; גם בסדרם ודאי קשה יהיה — או אולי לפעמים בלתי אפשרי יהיה — לקבוע את המוקדם והמאוחר. ונוסף על המגרעות החמורות מן הנמנע יהיה להרחיק כליל השפעת יחסנו לדברים, שברגיל משתנה במשך השנים ומקבל צביון של הערצה סובייקטיבית לעבר, ולפעמים גם בליוויית גון סנטימנטלי... ואם בשנים כתיקונם כך, הרי בזמננו, אחר השואה והכיליון, לאחר שכל היקר לנו אבד ונהרס כליל, ודאי וודאי יסבלו דברינו מהיחס הנ"ל.

ועל כל אלה יקשה עלינו לתת תיאור נאמן וחסר פניות של מסורת החינוך בעיירה מחמת אי בהירותה ואי יציבותה של התקופה, אותה נבוא לתאר. תקופה זו של שתי עשרות השנים האחרונות בטרם חורבן היתה תקופת מעבר, בה נהרסו ונתמוטטו יסודות חיים ודפוסיו, שהונחו ונוצקו במשך דורות. היתה זו עת של שינוי ערכין, אך החדש עדיין לא התגבש ולא הספיק לרשת את מקומו של הישן; אפילו התוכן והמגמה של השאיפה לחדש לא היו עדיין ברורים די הצורך. וכמובן, קשה לתאר דברים הנמצאים בתנועה, בהתהוות, שצורתם אינה ברורה וקבועה.

היו עיירות רבות, ובתוכן קובילניק עיירתנו, שהתנהלו בשביל צדדי ומרוחק מדרך המלך של חיי הכלל היהודי. ורק הדים קלושים מהנעשה ומהמשתנה

בחיי הכלל היהודי הגיעו לעיירות אלו, ובמידה מועטה מאוד הצליחו לטבוע חותמם על הנרקם והנעשה בהן. אכן, בצעדים איטיים, ואפילו מרושלים, צעדה העיירה בנתיב השינויים. ריפיון ידיים ושיתוק ציינו את הנעשה. ולא מחמת הרצון לקטרג נאמרו הדברים, אלא לציון העובדה כמו שהיתה וכמו שנראית לי באספקלריה של הזמן.

מטרת החינוך של הדור

ולעצם העניין: הנושא חינוך מורכב ממערכת בעיות שונות וכל דור ודור קובע ראשית את מטרת החינוך כשלעצמו, וזאת בהתאם לצורת החיים ולשאיפותיהם. במשך דורות רבים היתה מטרת החינוך בגולה ברורה — לחנך דור על ברכי התורה והמצוות המעשיות, שימשיך לרקום את מסורת החיים המקובלת והמגובשת על יסודי התורה להלכה ולמעשה. הכלים והמכשירים להשגת מטרה זו אף הם קבועים ועומדים, מגובשים כהלכה לתפקידם.

הדרך הובילה את הילד מן החדר לדרדקי, דרך החדר למתקדמים בלימוד התורה והמקרא וממנו לישיבה — זו האוניברסיטה או בית־הספר הגבוה להכשרת לומדי תורה מוסמכים, רבנים, מנהיגים רוחניים וחכמים, החובקים בזרועותיהם עולם התורה שבכתב ושבעל־פה. אך לא כל אתר ואתר בישראל זכה למערכת שלמה של המוסדות הנ״ל. הדבר תלוי היה במספר אוכלוסי המקום ובכישרון מנהיגיו, שלידיהם נמסרה הדאגה לחינוך.

וכיצד נראו פני הדברים בעיירתנו קובילניק? —

זכורני, כשמלאו לי חמש שנ"ם, הוכנסתי יום אחד ל„חדר״ בו שימשה כמורה אישה זקנה ושמה חנה, אשת דודי אברהם. הנני מנסה להסביר לעצמי כיום: מדוע שימשה אז אישה בתפקיד של מלמד? — היו אלה ימי תוהו ובוהו שלאחר מלחמת העולם הראשונה; לא הספיקה, כנראה, השעה להקים חדר לחינוך הילדים, שהתהלכו בטל; איש־איש חיפש דרך להכניס את בנו בעול התורה. „חדר״ זה היה בדירתה של המורה והיה היחידי למגורי המשפחה... בחדר זה למדו ילדים וילדות יחד ובו זכיתי לעשות ראשית צעדי בקריאה בשיטת הימים ההם: קמץ־א׳ — אָ, קמץ־ב — בָּ וכו׳.

המלמד ר׳ חלוינה

ה„חדר״ השני, התופס ודאי מקום חשוב בזיכרונותיהם של בני הדור

ההוא, שזכו להישאר בחיים, היה חדרו של ר׳ חלוינה, בביתו של ר׳ אברהם יצחק ינובסקי, תחילה ברחוב האחווה ואח״כ ברחוב פוסטב, לא הרחק מהגשר. ב„חדר״ זה התנהלו הלימודים על פי השיטה הנהוגה אז בכל חדרי ישראל, היינו, קריאה בקול ובקולי קולות של קבוצת תלמידים אחת, בשעה שקבוצות אחרות שיננו את שיעורם בלחש. הקבוצות היו מועטות — לפי דרגת ידיעותיהן. קבוצה א׳ ללומדי קריאה וקבוצה ב׳ למתקדמים, לאלה שהספיקו כבר לרכוש את הקריאה והוכנסו להיכל החומש. בקבוצה זו היו קוראים פסוק פסוק, או מלה מלה, ומתרגמים אותה ליידיש. וכפי שנהגו לקרוא אז לשטה זו, היתה זאת שיטת „עברי טייטש״.

ובאשר ליחסים בין המורה לתלמידיו: לא במקל נועם הרביץ בנו חלוינה ז״ל את תורתו. לשם „שיכנוע״ היה מרבה מלמד זה להשתמש בכף ידו, או במקל שהיה מזדמן לידו, או במגלב שהוכן למטרה זו במיוחד ובעוד מועד. אכן, המלקות היו יורדות עלינו בשפע.

ושתים היו העברות העיקריות, שגררו עונש מלקות: א) אי הקשבה או אי ידיעת הנלמד בשל כל סיבה שהיא; ב) „עיסוקים״ צדדיים או משחקים בשעת השיעור, כשהפה משמיע בקולי קולות את הפסוק ותרגומו — והידים עוסקות בסחר חליפין של כפתורים ושל מיני סידקית אחרים, באפונים או באמצעי תשלום אחרים.

ברם, על אף השיטה החמורה והעונשים המרובים, לא הצליח הרבי לדכא בילדים את היצר הטבעי למשחק, למעשי קונדס ומשובה שונים. יצר המשחק ועליצות החיים הטבועים בנפש הילד מצאו להם אפיקים שונים, לפעמים בריאים וטובים ולעיתים גם הרסניים וממררים את חיי הרבי.

„חדרו״ של משה־זליג

„חדר״ נוסף, הזכור ודאי לרבים, היה חדרו של תושב העיירה ר׳ משה זליג חדש. גם בחדרו למדו חומש, דיני ישראל עפ״י הספר „חיי אדם״ ו„שלחן ערוך״. נוסף על אלה ניתנו בחדרו של ר׳ משה זליג לימודי ראשית הכתיבה והחשבון.

הלימודים ב„חדר״ התקיימו בכל ימות השנה ובכל שעות היום, בשתי עונות, או בשני „זמנים״, שכל אחד מהם הסתיים בהפסקה קצרה של שבועיים:

בסוף „זמן" הקיץ — ב„ימים הנוראים" ובסוכות, ובסוף זמן החורף — כשבוע לפני חג הפסח עד תום החג.

בימות החורף היינו מצטיידים בלכתנו לחדר בפנסים להאיר לנו הדרך בחשכת הערב בשובנו מהחדר הביתה בשעה מאוחרת.

בחדרו של ר' משה זליג התקיימו הלימודים בקיתון צר ומאורך שעל יד המטבח, כאמור בשיר העממי — „חדר קטן צר וחמים..." אך דא עקא, לא תמיד שררה בו החמימות, הקוסמת לנו כיום לשמע השיר העממי הזה על הלחן העצוב שלו, שיר המעורר בנו זיכרונות מימי הילדות. חדר זה שימש לר' משה זליג גם לול לעופות, וכן מחסן לכל סוגי כלים וחפצים, שלא נמצא להם מקום טוב יותר. בלילה, לאחר צאת התלמידים, היו מכניסים לחדרנו זה את העופות ללינת לילה. לא פעם ולא שתים היינו מוצאים בבקר, לאחר סילוקם של העופות, הדיירים הליליים של החדר, שרידים מוחשיים על הספסלים והשולחנות שליכלכו לא פעם את בגדינו, והריחות המיוחדים של בעלי הכנף ושל אשפתם, אשר לא תמיד דאגו לסלוקם, היו מקדמים את פנינו. אך ישראל חונכו במשך דורות לקבל יסורים באהבה,וגם ילדי ישראל חונכו ברוח זו וצוו על השתיקה.

לימודים ומשמעת

אמצעי החנוך המקובלים בחדרו של ר' משה זליג לא היו שונים בהרבה מאלה שמניתי לעיל בחדרו של ר' חלוינה. עונשי הגוף היו ניתנים ביד רחבה, במנות גדושות והעיקר ברגעים של התרגזות ורתיחת הנפש. רבה היתה פגיעתם הגופנית, אך קשה ממנה היתה פגיעתם בנפש הילד, כי לא תמיד היתה מדת הדין שקולה וצודקת. לא ייפלא איפוא, כי בתנאים אלה רבו פורצי הגדר: ככל שקשתה ידו של הרבי, כן הלכו ורבו המקרים של הפרת המשמעת. וארשה לי להמחיש את דברי בדוגמה אחת מני רבות: קשים במיוחד היו הלימודים בימות הקיץ החמים והארוכים. בימים אלה היה ה„חדר" אי מבודד בעולמו היפה והנאה של הקב"ה. מסביב — אילן וניר נאים, פלג ונחל, זמרת צפורים וגנות פרי. פיתויים לאין ספור משכו את לב הילד מהחדר הצר והמחניק החוצה. בעיקר גבר ה„יצר הרע" בלב התלמידים ביום שוק, שהיה מתקיים בכל יום שלישי בשבוע. באחד מימות השוק האלה, בקיץ הנאה והחם, ביקשתי רשות מהרבי לצאת לרגעים ספורים — ופירוש הדבר לצאת לשם צרכים, כי רק בדרך זו אפשר היה לזכות ברשות יציאה ובכמה דקות של הפסקה. פרצתי, איפוא,

באותו יום מהחדר כציפור מכלובה... הפלגתי ישר אל מרחב השוק על המונו ושאונו. רגלי נשאוני בין העגלות והדוכנים, שהיו מלאים מטוב הארץ ומזמרתה. עיני לא שבעו מראות: הרי האיכרים והאיכרות בתלבושתם המיוחדת במינה, העגלות וסחורותיהם, הרי הקונים והמוכרים ושאונם והמולם. ומה שונה היה עולם זה מעולם החדר הצר והמחניק. נפש הילד, המשתוקקת לדרור ולחוויות, לא ידעה שבעה ברגעים אלה. לא הייתי בודד בתשוקתי זו לפרוץ מהחדר אל המרחב. אחד אחד הצליחו גם רבים אחרים לחמוק כמוני ולהצטרף לחבורת המשוטטים בשוק. אך לכול קץ ותכלה... ומה רב היה המחיר, שהיה עלינו לשלם בעבור הכניעה „ליצר הרע"! הרבי, לאחר שראה, כי החדר כמעט נתרוקן מתלמידיו, הבין כי רומה, ותיכנן לעבריינים הצעירים קבלת פנים ראויה להם. אני, ראשון העבריינים ופורצי הגדר, מיהרתי לשוב. רק הספקתי לפתוח דלת ה„חדר" — וסטירת לחי מצלצלת מאצבעותיו הגרומות של הרבי נחתה על פני ואחרות לא אחרו לבוא אחריה. גיצים נתזו מעיני לכל עבר, המום הייתי ולא ידעתי מה היה לי; רק רגלי פעלו בכיוון הנכון ונשאוני אל מקומי ליד השולחן. אך הרבי לא הסתפק בנשקו זה, שניתן לו על ידי הטבע, היינו באצבעותיו, כי אם לקח לעזרתו גם את המגלב ובעזרתו הצליח להשכיח מלבי זכר התענוג שזכיתי בו בערמתי. ישבתי אל השולחן מתייפח ומתנחם מעט באידם של שאר התלמידים, כאמור: „צרת רבים חצי נחמה". אחד אחד וברואים — לא כאמור בשירו של ביאליק „באין רואים" — קידמם הרבי, שארב מאחורי הדלת, במכותיו, בצליפותיו ובסטירותיו, שהלכו וגברו ועצמו עם כניסתו של כל עבריין נוסף. אנו קבלנו את מנתנו כדבר המובן מאליו, שאין לערער עליו, ואין לי ספק, כי גם הרבי היה שלם עם עצמו ועם האמצעי הפדגוגי המנוסה, אשר בעזרתו הושלטה המשמעת ב„חדר" למען ידעו וייראו.

לא באתי בדברי אלה להוקיע חס וחלילה את העושה ומעשיו. לא אעריך גם את מידת הצדק שבעונש, כי־על־כן לא כאן המקום המתאים לכך. כן לא אשפוט בדברי את היעילות שבאמצעים אלה. היה ברצוני רק להציג עובדה זו, כדי להמחיש לנו את דרכי החינוך בכללם, כפי שהיו נהוגים ברוב „חדרי" ישראל. כמובן, לא נוכל לשפוט דרכים אלה בקנה המידה של זמננו.

רוחות חדשות...

ורוחות חדשות החלו לנשב בעולמנו. נראו, כאמור, הבקיעים הראשונים בחומת החינוך הישן. החיים תבעו תיקונים בחנוך, הרחבתו והתאמתו לצרכים המשתנים. ובשנים ההן, שנות ראשית שינוי ערכין בעיירתנו, החל להפיץ תורה

ודעת בעיירה ר׳ אליהו אלמוג, בנו של ר׳ אליעזר. חירש היה ר׳ אליהו, אברך של משי, בעל משקפיים, נוח ורך לילדים. דיבורו היה בנחת וקולו המאנפף השתפך כשמן רך על נפש הילדים, שרגילים היו לחומרתם וקשיותם של המלמדים. בחדרו המתוקן של אליהו זה למדנו גם דקדוק, גם עברית עפ״י מקראות מיוחדות, כתיבה וחשבון, ואם זיכרוני אינו מטעני — גם רוסית, לשון המדינה. מקצוע החשבון נלמד עפי״ר בספרי לימוד רוסיים, שהיו גדושים בעיות קשות ומסובכות, שאין להם כל קשר עם החיים. איני זוכר מספר השנים או „הזמנים״ לקיום חדרו של ר׳ אליהו וכן לא אדע כיום כיצד ובשל מה חדל חדרו להתקיים.

באו ימים של הליכה בטלה ללא תכלית ומטרה. בדרך כלל לא דאגו להמשך הלימודים אחרי צאת הנער מהחדרים הנזכרים לעיל. פעם נפוצה השמועה בעיירתנו, כי בעיר המחוז הסמוכה גלובוקי נפתחה ישיבה. אחדים מבני הנוער שמו פניהם לישיבה זו לשאוב בה תורה, אולם מחמת התנאים הקשים ומחמת הרוחות החדשות שנשבו מכל עבר, לא ארכה ישיבתם בין כותלי ישיבה זו. עובדה זאת מוכיחה, באיזו מידה היו בוגרי החדר אובדי עצות, נבוכים ותועים בדרך לא דרך. ואין אני יכול להבין כיום את חוסר האונים וריפיון הידיים, ששררו בעיירה ביחס להמשך החינוך לאחר שנות „החדר״ הראשונות.

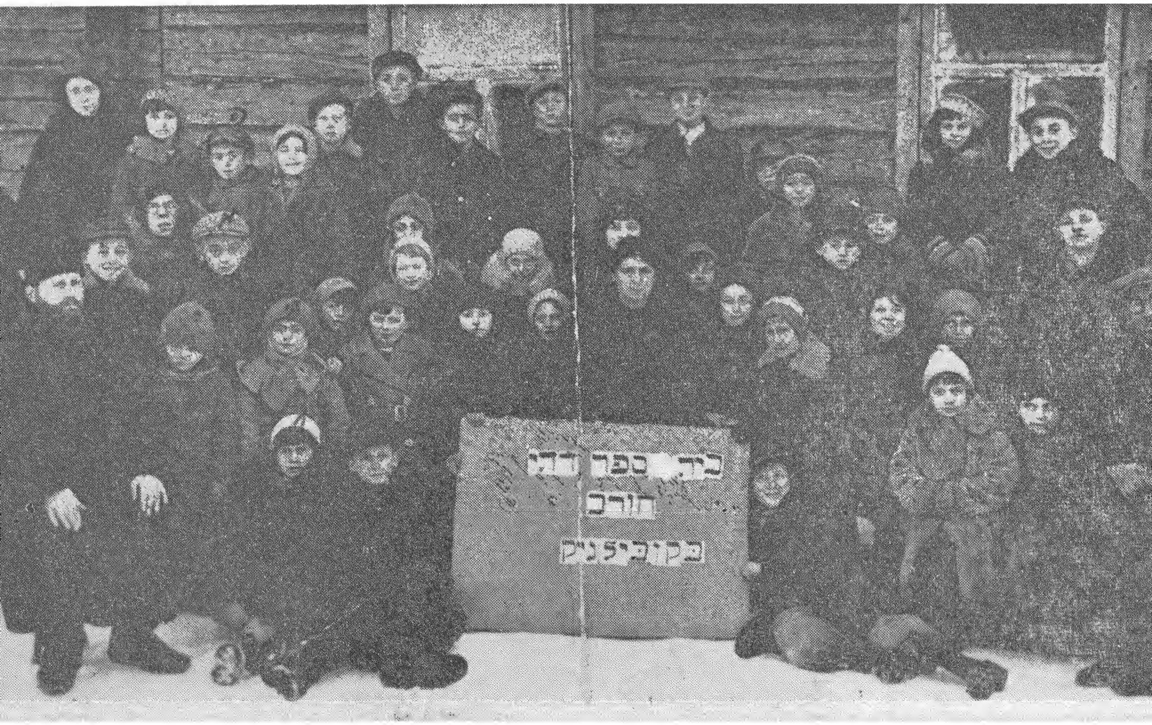
„החדר המתוקן״ וראשית בית־ספר

ובינתיים הלכו בקיעי „החדר״ הלוך והתרחב, עד כי הגיע להתמוטטותו הגמורה. המלה „בית ספר״ החלה לנסר בחללה של העיירה. על חורבותיו של החדר הקימו שני מורים, ולא מלמדים, שהגיעו לעיירה מאחת העיירות שבמחוז, מעין בית ספר, או „חדר מתוקן״. אמנם, לפי מושגי זמננו, רחוק היה מוסד זה, ששוכן בבית הכנסת, מבית ספר מודרני. בראש המוסד החדש עמדו המורים אייזיק ליפשיץ ואריה פרידמן (הראשון מכהן כיום כמורה באורגוואי, והשני נמצא באמריקה ומשמש שמש וגבאי בבית כנסת). מספר התלמידים בבית הספר היה רב בראשונה, אולם ברבות הימים פגה הדי־נלהבות ומספרם הלך ופחת, עד כי גם „עזרת הנשים״ שבבית הכנסת יכלה להכיל את כולם. בבית ספר זה נלמדו מקצועות חדשים, ששמם לא היה מובן עד אז לכול, כגון גיאוגרפיה וטבע. לימוד החשבון הוסיף להתקיים עפ״י ספרי חשבון רוסיים מהסוג הנ״ל. עיקר החידוש היה בלימוד תנ״ך עפ״י השיטה החדשה של עברית בעברית, לפי פירושו של „מקרא מפורש״. אך גם בחידוש זה לא היה, לפי מושגי זמננו, הרבה מהמועיל, כי הלימוד של נביאים ראשונים ואחרונים היה לימוד מילולי גרידא, נטול כל רוח ח־ים ונשמה.

עיקר הדגש הושם על תרגום המלה עברית בעברית, אך רוח הנבואה, חזון הנביאים ותוכן הדברים היו טפלים ולא תפסו כל מקום בלימוד זה.

ועל אף הכול היה בבית ספר זה צעד קדימה לעומת קודמיו, אם כי גם בו שלט העונש הגופני שלטון בלי מצרים, וכינויי הגנאי מפי המורים לתלמידים עד היום יהדהדו באוזני.

בע׳קר הצטיין בשימוש בכינויי גנאי עסיסיים ברוסית המורה ליפשיץ, אולם לזכותו של המורה פרידמן יצוין, כי נוח היה האיש לתלמידיו, אם כי גם הוא הוצא מהכלים לא פעם על־ידי תלמידיו.

גורלו של בית ספר זה היה כגורל קודמיו. לא אזכור כיצד הלך הלוך ונמוג. אחד ממוריו, אייזיק, עזב את העיירה, לאחר שעשה בה שנתיים או שלוש, והשני, אריה פרידמן, המשיך בהוראה פרטית בביתו לקבוצות וליחידים. רבים מילדי ישראל בעיירה החלו לנהור לבית הספר הפולני; אני, כותב השורות הללו, למדתי שנה תמימה בבית הספר הזה, שנקרא בשם מקוצר „פובשחנה" (כללי). כמובן,

ילדי ישראל רחקו על־ידי כך מתרבות ישראל ומקנייניה והתחנכו באווירה זרה ועוינת.

בית הספר לגיווניו

ובימים ההם החל ביה"ס העברי של הסתדרות „תרבות" להכות שרשים בעיירות ישראל שבפולין, אך לעיירתנו לא הגיע... גם בתי ספר של חברת ציש"א (בתי ספר, ששפת הוראתם היא יידיש) הוקמו בעיירות רבות. ועזה היתה המלחמה שניטשה בין שני סוגי בתי הספר לנוכח המלחמה הכללית, שהתנהלה בין השפות עברית ואידיש. אולם בעיירתנו הוסיפה לשלוט העזובה בשדה החנוך והתרבות, ורק הדים קלושים ממאבק זה הגיעו אליה. צעירים וצעירות בודדים נדדו למרחקים לאכסניות של תורה; המלה גימנסיה החלה לקסום, אולם רק בודדים, כאמור, זכו להגיע להיכל זה.

בשנים האחרונות שלפני השואה זכתה עיירתנו קובילניק לבית ספר ממש, לבית־ספר בבניין מיוחד, שהוקם למענו ביזמת אחדים מראשי העיירה. בית ספר זה, שהוקם על־ידי חברת „שול־קולט", השתייך לרשת בתי ספר חדשה בשפת אידיש, שנוסדה בזמן ההוא על־ידי יהודים לאומיים, אשר קצו ברוחם של בתי הספר האידישאיים מחברת ציש"א. אנשי שול־קולט לא השלימו עם יחסם של האידישיסטים לציון ולשפה העברית; עם נאמנותם לשפת אידיש היו אלה יהודים לאומיים, שהתייחסו בחיוב לתנועה הציונית ולשפה העברית והקצו להם מקום נכבד בבתי הספר החדשים שהקימו, בווילנה בעיקר. קשים היו חבלי לידתו של בית־הספר שול־קולט בעיירתנו; כל ימי קיומו נאבק בקשיים כספיים, חברתיים — ואמנם לא האריך ימים.

לקראת הסוף המר

ובינתיים הלכה שנאת ישראל הלוך וגבור. החלו להגיע הדים על הנעשה לאחינו בני ישראל בגרמניה. הארס האנטישמי פעפע במלוא עוזו בכל בהמיות ברחובות העיירה הקטנה. השטנה והשנאה הביאו לחרם כלכלי על חנויות ישראל, שנאבקו קשה על קיומן, וכבר אמרו חכמינו: „אם אין קמח אין תורה"... בית הספר לא החזיק מעמד בעיירה המתרוששת והנאבקת על פת לחמה ושבק חיים לכל חי. ושוב גברה העזובה הרוחנית והתרבותית, לאחר שגורשה לזמן קצר.

פרצה המלחמה. העיירה נכבשה על־ידי הרוסים והקיץ הקץ לתרבות ישראל על כל גילוייה. ועם הכיבוש הגרמני ובוא השואה — הגיע הסוף לכל.

חיים יבנאי (יבנוביץ)
חיפה

החיים הכלכליים של יהודי קובילניק

כיצד התפרנסו יהודי עיירתנו? מה היו הרכבם הסוציאלי ובסיסם הכלכלי? —

מבחינה כלכלית כברוחנית היתה קו־בילניק קשורה בווילנה, ששכנה 105 קי־לומטר צפונית־מזרחית לה. אמנם, עיירת הנפה (פוביאט) היתה פוסטב, 26 ק"מ צפו־נית מקובילניק; שם התרכזו משרדי השל־טון: משרדי ראש הנפה, מס הכנסה וכו' — אך, כאמור, המרכז למעשה היתה וילנה, שהיתה כידוע, עיר ואם לעיירות רבות. הק־שר עם וילנה התקיים מקובילניק ברכבת — במסילה צרה עד לינטופ, ומשם במסילה רחבה עד וילנה. גם עגלונים הגיעו מקוביל־ניק לווילנה, בימי קיץ בעגלותיהם ובחורף במיגררותיהם; נסיעה כזאת הלוך־וחזור ארכה חמישה ימים.

אוכלוסיית העיירה מורכבת היתה משליש יהודים (65 משפחות, שהם כ־300 נפש) ומשני שלישים נוצרים, מהם פולנים, רוסים לבנים, בני הדת הקתולית והקתולית־יוונית; היו גם משפחות טטרים אחדות. מרבית האוכלוסייה הבלתי יהודית עסקה בחקלאות ואילו רוב־רובם של היהודים התפרנסו ממסחר ומחנוונות.

ליהודים היו חנויות מכולת (בחנות מסוג זה אפשר להשיג מנפט, קמח, סוכר ושמן ועד חוט־ומחט ושרוך נעל...), חנויות אריגים ובדים, חנויות נעליים וסידקית וכן איטליזים וחנויות דגים. היה גם בית מרקחת בעיירה שהשתייך ליהודי. לעומת זאת לא היו בעיירה כל מפעלי תעשייה, אם להוציא את טחנת הקמח, שהיתה בבעלות אבי, שלמה, ואחי, דוד, ז"ל.

חנויותיהם של היהודים סגורות היו יומיים בשבוע: בשבת וביום ראשון; יום ראשון היה יום המנוחה הרשמי בפולין. ביום זה היו איכרי הסביבה באים

בהמוניהם לכנסיות לטקסי התפילה. כדאי לציין, שהיהודים לא שמרו על קדושת יום א׳ ועסקו במימכר, אם כי בצורה מוסווית, גם ביום זה: מרבית חנויותיהם של היהודים צמודות היו לדירותיהם ודרך פישפש כלשהו בין החנות לדירה אפשר היה לנהל את המכירות...

✶

היו בעיירה משפחות מספר (5—6), שהתפרנסו מדייג; קובילניק היתה קרובה (4 ק״מ) מהאגם הגדול והמפורסם שבפולין — הנארוץ׳. היו יהודים אלה רוכשים רשתות קיץ וחורף ועסקו — במשותף עם איכרי הכפרים קופה ופסינקי — בדייג.

בשנים האחרונות היו האיכרים רוכשים בעצמם את הרשתות, והיהודים נושלו אט־אט מענף זה...

משפחות מספר, ינובסקי, גלוט ואחרות, היו חוכרות בקיץ בוסתני פרי מפריצי הסביבה והיו מתפרנסות על־כך. ראוי לציין, כי לחכירת בוסתנים כאלה באו גם יהודים מווילנה ואף ממרכזה של פולין והתחרו ביושבי קובילניק. התחרות זו לבשה לעיתים צורות בלתי נאות, והיה הכרח, לעיתים, לחכור את הבוסתן סמוך לחג הפסח, בשעת הפריחה על העצים, אך מבלי לדעת כלל־וכלל, אם יהיו או לא יהיו יבולים...

לכל יהודי כמעט היתה גינת ירק ליד הבית ופרה ברפת. את הזבל היו מוכרים לחקלאי הסביבה ומקבלים תמורתו תפוחי אדמה (אחרי האסיף).

משפחות יהודיות אחדות עסקו בעבודת אדמה ממש. יהודים אלה (משפחות גלוט, מילכמן, ינובסקי, גורדון יהושע) היו חוכרים מאיכרי הסביבה חלקות אדמה ומעבדים אותן. ברם, גם למשפחות אלה לא היוותה החקלאות מקור פרנסתן היחיד ואף לא העיקרי. משפחת ינובסקי עסקה במימכר כלי חרס לאיכרים בימי שוק, ואילו דוד גלוט היה הסוכן של מכונות תפירה „זינגר״ בעיירה; הוא היה נוסע גם מכפר לכפר ומשדל את נשי האיכרים לרכוש את מכונותיו.

✶

ובמה לא שלחו יהודים אלה ידם, כדי להוציא לחמם?... — בקיץ ובחורף היו קונים מהאיכרים ביצים ועופות; בחורף היו האיכרים מביאים למכירה

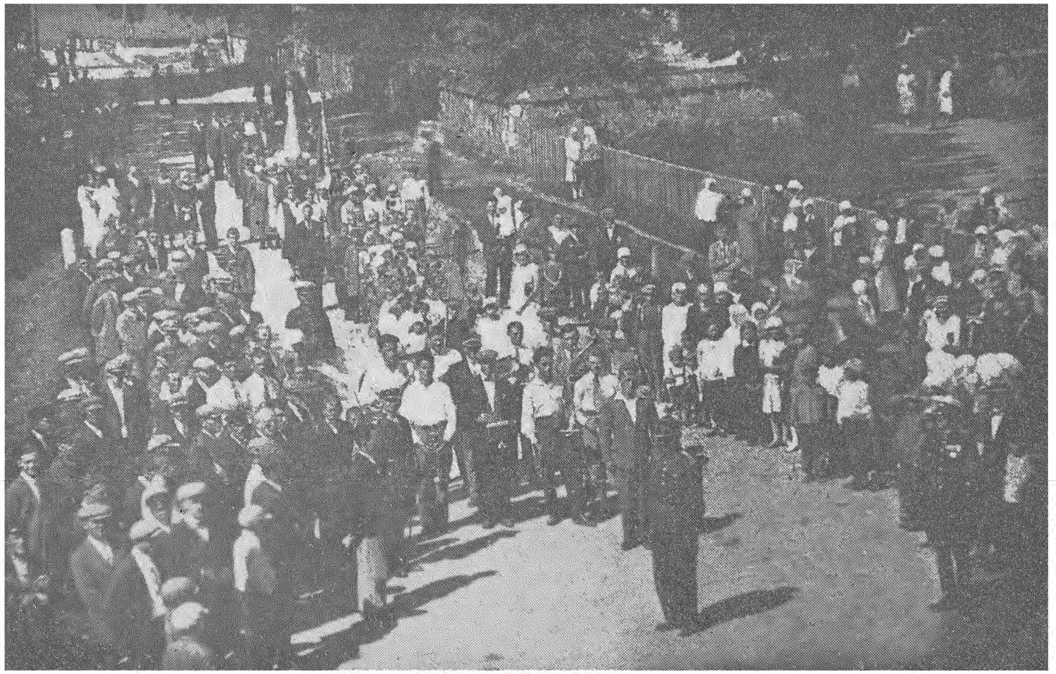
פטריות מיובשות, זיפי חזיר, פשתן וזרעי פשתן, עורות של סייחים בני יומם, עורות שועלים, שפנים וכד׳ — את כל אלה קנו יהודים, ארזום ושלחום לווילנה.

המסחר בדגים לא היה קמעוני בלבד. קובילניק, השוכנת, כאמור כבר, על־יד האגם נארוץ׳ היתה למרכז למסחר הדגה: איכרי הכפרים הסמוכים הביאו את הדגים לעיירה ומכרום לסוחרים יהודים; אלה היו שולחים אותם לווילנה. בחורף נהגו לשלוח דגים אף לוארשה הרחוקה; כן נשלחו בעונה זו לוארשה גם תפוחי עץ.

✶

אחת לשבוע, ביום ג׳ היה מתקיים בקובילניק „שוק״, וביום זה היו המוני האיכרים וסוחרים מהסביבה מתקהלים בעגלותיהם בכיכר השוק — מי למכירות ומי לקניות. אכן, יהודי העיירה ציפו ליום זה כל ימות השבוע.

ימי שוק היו גם בפוסטב (בימי ב׳), במיאדל ובהיידוצ׳ישק (בימי ה׳), הסמוכות לקובילניק. היו נוהגים סוחרי העיירה לנדוד משוק לשוק ולעסוק במסחרם...

בעצרת חג כללי בעיירה

בעלי האיטליזים היו קונים בקר, כבשים, עגלים בימי שוק ומוכרים את הבשר בחלקו ליהודי העיירה ובחלקו לאנשי הרשות הפולנים שבעיירה: לשוטרים, למורים ולפקידי הדואר.

לבד מימי השוק השבועיים הקבועים היו מתקיימים בקובילניק, כבעיירות הסביבה, פעמים מספר בשנה ירידים. היו אלה ימי שוק גדולים, שריכזו המון רב של איכרים; והיהודים ציפו בכיליון עינים לימים אלה — וספרו ספירה...

✶

וכמובן, גם בעלי־מלאכה היו בעיירה: סנדלרים, חייטים, פחחים — ואף שני נפחים היו.

מרבית היהודים ינקו את פרנסתם מאיכרי הסביבה ומצבם הכלכלי, למעט מקרים בודדים, היה ירוד. צריך כאן לציין, כי גם מצבה של האוכלוסייה הנוצרית שבסביבה, שעסקה בחקלאות, ירוד היה, וזה משום שאדמות הסביבה לא הצטיינו בפוריותן.

ועל עוד מקור פרנסה אחד של יהודי קובילניק, והוא חשוב למדי: כמעט לכל משפחה יהודית היו קרובים במעבר לים... וקרובים אלה, שעזבו את משפחותיהם, לא שכחו אותם והיו שולחים בקביעות תמיכה חומרית. אכן, יהודי העיירה לא זילזלו כלל וכלל בסעד זה.

✶

עד כניסת הצבא האדום לקובילניק — ספטמבר 1939 — התקיימה בעיירה קופת גמילות חסדים, אשר היתה מסונפת למערכת הקופות בווילנה („יעקאפא") ובשנים האחרונות ל־צ. ק. ב. בוארשה (המרכז לאשראי ללא־ריבית).

בראש הקופה עמד ועד נבחר, שניהל את העניינים בהתנדבות (אחי, דוד ושלום ז"ל, עמדו שנים בראש קופת גמ"ח, וגם אנוכי ואחי מאיר יבד"ל עבדנו בניהול ספרי הקופה).

כמעט כל יהודי העיירה, היו חברי הקופה. הקופה היתה נותנת הלוואות עד 250—300 זלוטי בתשלומים שבועיים של 10—20 זלוטי: כל זה, כאמור, ללא ריבית. אכן, הקופה מילאה תפקיד נכבד בחיי העיירה.

פנחס קריב (קריוויצקי)
נהלל

זכרונות פון דער אלטער היים

1. שעיה־יוסה דער שמש

ניט אלץ, וואס ס׳איז מיט די יארן פארביי קאן מען געדיינקען. נאר איינצעלנע עפי־זאדן און אייגנארטיקע טיפן זיינען אין גערדאנק פארבליבן; איינער פון די טיפן איז געווען ישעיהו יוסף גארדאן. אין שטעטל האט מען אים גערופן שעיה־יוסה דער שמש; אזוי האבן מיר אים געקאנט, קליין און גרויס.

פארוואס דווקא „שמש" איז געווען זיין טיטול? — דאס ווייס איך נישט. ווען מ׳וואלט מיך געפרעגט, וואלט איך אים גע־רופן „פרעזידענט", און טאקע — פארוואס ניט? איך בין ניט זיכער, אויב א פרעזידענט וועט נעמען אויף זיך אזוי פיל פליכטן, ווי דער אזויגערופענער שמש האט געהאט... און דאס אלץ שלא־על־מנת לקבל פרס, בדרך־כלל נאר לשם שמים. יעדע זאך, וואס מ׳האט געדארפן מאכן — האט ער ניט געווארט, אז עמעצער זאל קומען און אים איינלאדן; שטענדיק איז ער געווען דער ערשטער און פון זיין איניציאטיוו האט זיך אלץ אנגעהויבן.

א חתונה אין שטעטל — איז גלייך נאך חתן־כלה ער דער ערשטער מחותן, נאכמער ווי די ריכטיקע מחותנים אליין. ער האט עס די חופה אויף די פיר שטעקנס פארשפרייט און ביים בית־המדרש די חתונה ניגונים געזונגען. און אויב, חלילה, ס׳איז ווער קראנק געווארן אין שטעטל, איז ער דער ערשטער צו בקור־חולים געקומען. און אז אין שטעטל איז, חלילה, אן אומגליק געשען, ס׳איז ווער געשטארבן, איז ער דער ערשטער פון חברה־קדישא, וועלכער האט זיך מתעסק געווען מיט הלווית המת. האט מען ערב־פסח פאר ארעמע־לייט קמחא דפסחא געדארפן שאפן, איז שעיה־יוסה געקומען געלט זאמלען. איז געבליבן א פארזעסענע מויד אין שטעטל ווייל זי האט ניט געהאט קיין נדן,

האט שוין שעיה־יוסה געזארגט דעם נדן צו שאפן. און האט אן ארעמע טאכטער חתונה געהאט און קיין מתנות ניט באקומען, איז ער געגאנגען דרשה געשאנק זאמלען. און ווער שמועסט, אז עמעצער האט ניט קיין פרנסה געהאט און ווינטער איז מען געזעסן אין דער קעלט, ווייל ס'איז ניט געווען מיט וואס דעם אויוון איינצוהייצן, האט שעיה־יוסה בסתר אראפגעוואָרפן א וואגן האלץ, אז יידן זאלן, חלילה, מיט קליינע קינדער ניט דערפרוירן ווערן...

געווען איז ער ווי א בעראזעווער בוים אין וואלד, גלייך, הויך, און מיט לאנגע פיס האט ער דאס שטעטל געמאסטן הין־און־צוריק. אומעטום האסטו אים געזען, פסח אין פאדראד ביי מצה באקן און אין באד, ווו יידן האבן די כלים געכשרט. ער איז געווען דער איינציקער אדרעס אין שטעטל פאר די אלע, וועלכע האבן זיך אין אים גענויטיקט. אפילו, אז מ'האט געדארפן אפשפרעכן א „גוט־אויג״, איז מען צו שעיה־יוסהן געקומען.

ער איז ארומגעגאנגען מיט א לאנגער, ווייסער בארד און האט אויס־געזען ווי א פאטריארך, ווי א טיפ ווי מיר פלעגן זיך אמאל פארשטעלן אונזערע אבות, ווען מיר האבן נאך אין חדר חומש געלערנט. זיין אנוועזנהייט האט כבוד און דרך־ארץ ארויסגערופן...

אין בית־מדרש איז ער מלך געווען; אלץ אין דער שול האט זיך געפירט לויט זיין באשלוס. שבת יום־טוב און ימים נוראים האט ער עס באשטימט, ווער ס'וועט שחרית און מוסף דאווענען, ווי אזוי די עליות צו דער תורה זאלן פארטיילט ווערן — ווער עמען די ערשטע עליה, ווער עמען שלישי און ווער עמען מפטיר־יונה; אלץ האט ער געמאכט מיט חשבון.

ערב א יום־טוב האט מען געקאנט זען שעיה־יוסהן אין זיין פולער פראכט, ווען ער פלעגט אנטון זיין יום־טובדיקע קאפאטע; דאן האט ער איבער־גאנצן געשטראלט פון גליק. א באזונדערן פארגעניגן האט ער געהאט ערב יום־כפור פאר כל־נדרי ווען די שענסטע בעלי־בתים אין שטעטל פלעגן זיך פאר אים אויסציִען אויף דער פאדלאגע אין שול, יועלכע איז געווען באדעקט מיט היי, און פלעגט זיי ארײנשלאגן מלקות אויף דעם ריכטיקן ארט...

אז ער פלעגט ארײנקומען אין שול איז געווארן שטיל... אלע שטיפערס האבן די מיילער גלייך פארשלאסן... איך אליין האב געהאט א באזונדערן זכות צו דערקענען אים בעסער ווי מיינע אלע אנדערע חברים. ווייל אזוי ווי מיר

האבן געווינט נאנט צו דער שול, האט ער מיך אפט גענומען, אז איך זאל אים העלפן אנצינדען דעם גרויסן לאמפ פון גאז, וועלכער איז געהאנגען אין מיטן פון דער שול. אזוי פלעג איך יעדן ערב שבת און יום־טוב, איידער די יידן זיינען געקומען מקבל שבת זיין, העלפן אים, ווייל אליין האט ער מיט זיינע פארשטייפטע הענט, וועלכע האבן זיך לעצטנס אויך געטרייסלט, נישט געקאנט עס מאכן; איך האב זיך צו דעם גוט אויסגעטויגט און געמאכט עס שנעל. שפעטער פלעג איך שוין האבן מיט וואס זיך צו בארימען פאר מיינע חברים און דערביי דערציילן זיי מעשיות וועגן שעיה־יוסהן.

זייט כ׳געדיינק האט ער ניט געהאט קיין פרוי, מן־הסתם איז זי געשטארבן נאך פריער. נאר כ׳געדיינק גוט, אז ער האט געהאט צוויי טעכטער, נאך ניט חתונה־געהאטע; זיי האבן געהייסן חוה און ביילע. אויב איך האב קיין טעות ניט, איז אים א זון געשטארבן נאך אין דער ערשטער וועלט מלחמה. שעיה־יוסהן איז באשערט געווען דער זכות צו שטארבן מיט א נאטירלעכן טויט נאך איידער די דייטשישע באנדיטן האבן קאבילניק אקופירט און אומגעבראכט.

2. קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע טעטיקייט אין שטעטל

געווען איז דאס אין סוף פון די צוואנציקער יארן. אין שטעטל איז אונטערגעוואקסן א יוגנט, וועלכע האט זיך ארומגעדרייט פוסט־און־פאסט. נאר א קליינע טייל האט זיך פארנומען טאג־טעגלעך ביי וועלכער ס׳איז ארבעט, און די איבריקע זיינען ארומגעגאנגען ליידיק און אן אינהאלט, און ס׳איז ניט געווען ווו און ווי אזוי די צייט צו פארברייינגען, וועלכע האט זיך געצויגן לאנג און מאנאטאן. אין הערבסט און אויך ווינטערצייט, ווען ס׳איז פינצטער געווען אין דרויסן און די בלאטע אין גאס איז דערגאנגען ביז די קני, זיינען אלע געזעסן פארשפארט אין די הייזער און אלעמען איז געווען אומעטיק אויפן הארצן. אין אזעלכע מאמענטן איז געבוירן געווארן דער געדאנק ביי די יונגע חברה אין שטעטל צו שאפן א ביבליאטעק, כדי צו באריייכערן דעם באוווסטזיין פון דער יוגנט און אויפהויבן איר קולטורעלען ניווא.

און כדי צו פארווירקלעכן דעם דאזיקן געדאנק האבן מיר דאן געמוזט האבן א קוועלע פון וואנען געלט צו שאפן אויף קויפן ביכער. זיינען מיר געפאלן אויף א געדאנק צו מאכן מיט די אייגענע „קינסטלערישע" כוחות

א פארשטעלונג, און מיט הכנסות, וועלכע וועלן זיין פון איר, קויפן ביכער. אויסער דעם האבן מיר אויסגערעכנט, אז אויך דער מאנאטלעכער אבאנאמענטס־אפצאל פון די לייענער וועט אויך אריינטראגן געוויסע סומען פארן זעלבן צוועק.

על הנארוץ׳; אויפן נאראטש.

כאטש מיר זיינען ניט געווען קיין ארטיסטן, האבן מיר זיך אונטערגענומען אויסצופירן אלע ראלן פון דער פיעסע. אלס ערשטע פארשטעלונג האבן מיר אויסגעקליבן „מאטל און קאפל" פון שלום־עליכם. אנטיילגענומען האבן דאן: ברוך אקסלראד,ביילע, מכאל און יצחק יאוונאוויטש, דאבקע און ליבער קירמעליסקי, איטע־רייזע און יחזקאל טאדרעס, גיטל קלומעל, דוואשקע יאנאבסקי. און נאך אנדערע. פארשטייט זיך, אז מיר האבן אויסגעקליבן דאס בעסטע, וואס מיר האבן געהאט, אלע יונגע און שיינע חברה, ארטיסטן איינס־און־איינס. צוגעהאלפן האבן אונז אויך די לערערס פון דער יידישער שול, און אויך יצחק לעוויטאן און חיים ליפע סווירסקי, וועלכע זיינען געווען אסך עלטער פון אונז, אבער זיי האבן געפונען פאר נויטיק דעם צוועק צו אונטערשטיצן.

און מיר האבן זיך גענומען פלייסיק צו דער ארבעט. פארשטענדלעך, אז ס׳איז געווען זייער אסך צו פארזארגען, אנפאנגנדיק פון דעקאראציעס, דעם פארהאנג און אנדערע קוליסן צוגרייטונגען. איך געדענק נאך היינט, ווי אזוי מיר האבן זיך געלאזט איבער די הייזער פון שטעטל און געזאמלט ליילעכער אויף צו מאכן די קוליסן. אויפן זעלבן אופן האבן מיר געזאמלט ברעטער פאר דער בינע און פאר די בענק צום זיצן.

א באזונדער קאפיטל איז געווען דאס אויסגעפינען א פאסיקן זאל פאר דער גאנצער פארשטעלונג. די פאלאקן אין שטעטל האבן געהאט א פאלקס־הויז, אבער, פארשטייט־זיך, אז יידיש טעאטער איז דארט נישט געווען דערלויבט צו שפילן... האבן מיר געמוזט באגנוגענען זיך מיט וואס ס׳לאזט זיך. נאך אסך ארומזוכענישן האבן מיר געדונגען ביי שעפסל בערגער א גרויסן לאקאל, וועלכער האט געדינט בדרך־כלל פאר א מאגאזין פון פארשיידענע פראדוקטן, ווי קארטאפל, עפל און אנדערע זאכן. האבן מיר טאקע געדארפן אלץ אויסליידיקן און גרייטמאכן דעם פלאץ פאר א טעאטער פארשטעלונג.

לאנגזאם האבן מיר אלץ צוגעגרייט, און נאך לאנגע רעפעטיציעס, וועלכע מיר פלעגן מאכן אין די אוונטן, איז אונז נאך פארבליבן איין זאך צו דערלעדיקן — צו באקומען א דערלויבניש פון דער מאכט צו שטעלן די פארשטעלונג... נאר אזויווי מיר האבן דאס נישט געקאנט באקומען, האבן מיר גערעכנט, אז מיר וועלן זיך קאנען ווי־עס־איז אן דעם באגייען — נאר, צום באדויערן, האבן מיר געהאט א טעות... אינם אוונט פון דער פאר־שטעלונג, די בילעטן שוין געהאט פארקויפט, עולם איז שוין געזעסן אין לאקאל און געווארט אויפן אויפהויבן פון פארהאנג — איז אנגעקומען א פאליציאנט און באפוילן אלעמען דעם זאל צו פארלאזן... בקיצור, ס׳האבן נישט געהאלפן קיינע טענות און מענות: מ׳האט אונז פארווערט צו שפילן און מיר האבן געדארפן צוריקגעבן דאס געלט פאר די בילעטן...

אבער טראץ דעם דורכפאל האבן מיר די פארשטעלונג נישט אויפגעגעבן. נאך לאנגע באמיאונגען פון נח טאדרעס ביי דער סטאראסטווע אין פאסטאוו, איז אונז דאך געלונגען צו באקומען די דערלויבניש. די פארשטעלונג איז פאר־געקומען אין א פאר װאכן שפעטער און מיר האבן געהאט א גרויסן דערפאלג.

✶

און ס'איז טאקע געלונגען צו שאפן געלט און קויפן ביכער; די ביבליאטעק אין קאבילניק איז געגרינדעט געווארן.

די ביבליאטעק האט עקזעסטירט און זיך לאנגזאם פארגרעסערט ביז — ביז ס'איז אויסגעבראכן דעם ערשטן מאי 1930 די גרויסע שריפה אין קאבילניק און די גאנצע ביבליאטעק איז אוועק מיטן רויך...

אבער מיר האבן זיך נישט אונטערגעגעבן... נאך דער שריפה האבן מיך זיך געווענדעט צו די ארומיקע שטעטלעך — מיר זענען דערגאנגען אויך צו ווייטערע — און געבעטן הילף אין פארם פון ביכער, כדי צוריק צונויפצושטעלן די ביבליאטעק. און טאקע, גאנץ שנעל האבן זיך אלע אפגערופן און אונז צוגעשיקט אנדערע ביכער — און די ביבליאטעק האט ווייטער אנגעהויבן צו עקזעסטירן.

✶

קבוצת כדור־רגל בקובילניק. פוטבאל שפילער אין קאבילניק.

פאראלעל מיט דער ביבליאטעק טעטיקייט, וועלכע האט אריינגעברענגט אין שטעטל אריין התלהבות און לעבן ביי דער יוגנט, האבן מיר אויך געפונען נאך א צווייג פון ארבעט — ספארטיווע איבונגען און פוטבאל שפילן. ווי איך דערמאן זיך איז אונזער פוטבאל מאנשאפט געווען צוזאמענגעשטעלט פון יידישער יוגנט און אויך פון דער גוישער יוגנט; צוזאמען האבן מיר זיך פארמאסטן קעגן די מאנשאפטן פון דער סביבה. טיילמאל פלעגן מיר אויך גאסטראלירן אין אן ארומיק שטעטל, ווי סוויר, פאסטאוו, סווענציאן און אנדערע. די געזעלשאפטלעכע באציאונגען מיט די גויים זענען נאך, צו יענער צייט, געווען מעגלעכע.

אויך א בלאז־ארקעסטער איז דאמאלס געגרינדעט געווארן דורך די פייערלעשער, און אויך דאס צוזאמען מיט די גויים... מיר האבן געגעבן קאנצערטן, געהאט פייערלעכע ארויסטרעטונגען מיט גרויס דערפאלג.

און איצטער זיינען נאר טרויעריקע זכרונות פון דעם אלעמען פארבליבן און א פוסטקייט נאגט טיף אין הארצן אויף דעם לעבן וועלכער איז פארשווונדן און וועט זיך אויף צוריק קיינמאל ניט צוריקקערן.

בעצרת כללית ברחבת השוק בשנות השלושים.
אלגעמיינע פייערונג אין קאבילניק אין די 30־קער יארן.

יהושע סווידלער

קאבילניקער פייזאזשן און טיפן

אין קאבילניק, וואס איז געלעגן אויפן שלאך פון צוויי גרויסע שטעט — ווילנע און פאלאצק — איז א גאנצע וואך געווען שטיל און רואיק; דאס שטעטל איז געווען אפגעשניטן פון דער גאנצער אויסערלעכער וועלט. זעלטן ווען ס'האט זיך אהער ארייגעכאפט עפעס א פרייער געדאנק... אונזערע עלטערן האבן געלעבט לויט זייער איינזען: רוי און פרימיטיוו ווי די נאטור, פרום, גוט און באשיידן, צופרידן מיטן גורל, קיין זאך האט זיי ניט געקימערט; די צייט איז זיך געגאנגען מיט איר נאטירלעכן גאנג... ווען־ניט־ווען אין א וואכנטאג פלעגט פארבלאנדזשען א פויעריש פורל אויפן מיטן מארק. דאס סקריפן פון די אלטע האלצערנע, נישט געשמירטע רעדער און דער ווילדער געשריי, וואס דער פויער פלעגט שרייען צו זיין שקאפע־פערד האבן אויפגעוועקט די קרעמער פונם שטעטל פון זייער דרימל... אלע פנימער זענען יעצט געווענדעט אין איין ריכטונג...

קאבילניקער ציגן

דערווייל פארפארט זיך דער פויער, מעשה פריץ, אויפן מיטן בלאטיקן מארק. שפאנט אויס זיין פערדל, שטופט אים אונטער עפעס צו קייען, און אליין לאזט ער זיך גייען מאיעסטעטיש איבער די בלאטעס. די ערשטע, וועלכע האבן אויסגעגנוצט דעם דאזיקן באזוך, זיינען געווען די ציגן... זיי באפאלן גלייך דעם וואגן און העלפן דעם פערדל עסן. זיי צעגישטערן און צעטרייסלען דאס היי און מאכן פון אלעמען א תל. זוכנדיק אזוי דערטאפן זיי די טארבע מיטן האבער. דאס פערדל שטייט אזוי תמעוואטע, אומבאהאלפן, דעם קאפ אראפגעלאזט. די ציגן קייען דערווייל מיט התמדה און שנעל... דער פויער דערזעט עס פון דערווייטנס, קומט צולויפן מיט רציחה. די ציגן דערפילן דאס געפאר און צולויפן זיך...

קאבילניק איז ווייט און ברייט באקאנט מיט אירע ציגן. זאגאר מיר, די איינוווינער, האבן באקומען דעם צונאמען „קאבילניקער ציגן"... זיי דרייען זיך ארום פראנק־און־פריי איבער די גאסן, אין מארק, נאשן פון די פויערישע פורלעך, פרעסן דעם שטרוי פון די דעכער... יא, יעדער ארימאן האט געהאט א פאר ציגן מיט אסך קינדערלעך.

חזירים

דערפאר האבן מיר קינדער נישט געקאנט פארטראגן די חזירים... מיר האבן זיי ביטערלעך פארפאלגט. זייער צענטראל פלאץ האבן די חזירים געהאט אין מיטן מארק. דארט פלעגן זיי זיך אויסציען מיט דער גאנצער לענג אין דער בלאטע און שעפן נחת פון זייער בלאטיקער זונען־באד. פאר תענוג האבן זיי צוגעמאכט זייערע קליינע פארזשמערקעטע אויגעלעך, אויסגעצויגן די חזירישע פיסלעך און געשנארכעט צופרידן — ווער קאן זיך צו זיי גלייכן?...

נאר מיר, חברה, האבן מיט אן האגל שטיינער באווארפן די קור־געסט, און ניט־טויט ניט־לעבעדיק האבן זיי זיך געלאזט לויפן אין בהלה און אין קוויטשעריי פון דבר אחרים.

די טשערעדע קומט א היים...

אנדערש האט אויסגעזען דאס שטעטעלע, ווען ס'איז צוגעפאלן דער אוונט, די זון האט זיך ארונטערגעלאזט אין מערב זייט, הינטערן גלח, און די טשערעדע פון די שטאטישע בעלי־בתים קומט אהיים פון פעלד. דאס פארשלאפענע שטעטעלע איז אויף א קורצע צייט אויפגעוואכט געווארן פון איר דרימל. דער געפילדער און געשריי פארהילכן די לופט, דער שטויב האט פארשטעלט די שיין. די פיר־פיסיקע האבן אריינגעברענגט לעבן אויף א ווײַלע.

די ערשטע זענען אנגעקומען די חזירים, פארט דבר אחרים, אומעטום מוזן זיין די ערשטע... לויפן אין א לעניש, אזוי ווי זיי וואלטן געקומען פון הונגערלאנד. די לאנגע אויערן הייגען אראפ, איבער די קליינע אויגעלעך, קוים וואס זיי זעען זיך ארויס. די דינע פיסעלעך באוועגן זיך שנעל, דער אײנציקער ציל — וואס שנעלער צו די אכילה.

נאך זיי לויפן די שעפסן, דער ציטערדיקער מין. צושראקן, אומבאהאלפן שפרינגען איינער איבערן צווייטן. טיילמאל בלייבן זיי שטייען אויף א ווײַלע, קוקן זיך ארום ווו זיי געפינען זיך, און שרייען מיט אזא רחמנותדיקן קול, אז עס רייסט אין הארצן, און לויפן ווייטער... אויך די ציגן בלייבן נישט הינטער־שטעליק, אבער זיי קומט עס אן אביסל שווערלעך צו לויפן — די פולע אייטערס שטערן זיי.

אנדערש זעען אויס די קי. זיי גייען פאמעלעך, מיט געמאסטענע טריט האלב־פארשלאפן און פויל. ביי יעדן טויער בלייבן זיי אויף א ווײַלע שטייען,

קוקן זיך ארום, ווו זיי געפינען זיך און הויבן אן צו מוקען; זיי לאזן צו וויסן, אז זיי קומען אן...

נאכט

די נאכט פאלט צו. די נאטור שלאפט. אלץ איז איינגעזונקען אין א טיפן שלאף — דער וואלד, ס׳שטעטעלע. שטיל איז ארום. ס׳הערט זיך נאר ווי דאס וואסערל רוישט אין טייכל. די כוואלעס שפילן זיך לוסטיק. ס׳הערט זיך ערגעץ פון ווייט א קוואקן פון זשאבעס; דאס זינגען זיי זייער געבעט צו די נאכט קעניגין.

די נאכט מלכה רעגירט מיט איר צויבער. פון דערבייאיקן וואלד הערן זיך שטומפע קולות. א מילד ווינטל באוועגט די גרעזעלעך אין פעלד און צערטלט די בלומען אין גארטן. די גאנצע וועלט שלאפט. ס׳שלאפט אויך אונזער שטעטעלע...

ביינאכט אין בית מדרש

אין די לאנגע אוונטן אין ווינטער זענען די אלטע לייט געזעסן אין ווארעמען בית מדרש ביי א בלאט גמרא אדער ביים „עין־יעקב" און געמיטלעך געווארעמט די אלטע איברים. א מחיה איז אויך געווען צו זיצן אין א קאלטע, פראסטיקע ווינטער־נאכט, ביים הייסן אויוון, און צוהערן זיך צו פארשידענע אינטערעסאנטע מעשיות, וואס מ׳האט זיך דערציילט. דא האט מען אלץ געקאנט הערן און וויסן; ס׳האט אויך נישט געפעלט קיין שטיקעלע רכילות. דא האט מען געוווסט, אז ביים יענקלען וועט זיך אין קורצן די קו קעלבן; וועלכעס ווייבל דארף געלעגן ווערן און ביי וועמען אין קעלער זענען די קארטאפל פארפרוירן געווארן.

מאיר דער פארבער איז געזעסן ביי א פארגעלטע גמרא; די בלעטער פון חלב פארשמעלצט. ער זיצט און לערנט. זיין מעלאנכאלישע שטימע קלינגט איבערן גאנצן בית מדרש. עולם שטעלט די אויער און שלינגט איין יעדעס ווארט. שעיה־יוסה טיילט פון צייט צו צייט יעדן א שמעק טאבאק פון די גרויסע געפלאכטענע טאבאקערניע, וואס איז געשטאנען אין מיטן טיש. אפט ווערט איבערגעריסן דאס לערנען דורך א שטארקן פאטש איבער א ספר — דאס פאדערט דער שמש פון עולם, אז ער זאל זיך פארהאלטן רואיק און נישט שטערן דאס לערנען. ווערט ווידער א שטילקייט... מ׳הערט דאס קלאפן פונם וואנט־זייגער.

אין א ווינקל, נעבן ארון קודש, זיצט שבתי און לערנט פאר־זיך. ער שאקלט זיך מיט גרויס התמדה, און די גאנצע הילצענע באנק באוועגט זיך מיט אים. זיין שטימע איז טרויעריק, אויסגעווייקט פון צער און תפילה; זי צוטראגט זיך איבערן גאנצן בית־המדרש.

✱

און אין אן אנדער ווינקעלע זיצט יעקב־יוסף און דערציילט מעשיות. ער איז געווען א קלוגער ייד און עולם האט זיך גערן צוגעהערט צו אים א דראבנע יידל מיט א שיטער־ווייס בערדל, מיט פריילעכע לאכעדיקע אויגן.ביים דערציילן זיינע מעשיות האט ער שטענדיק צוגעהאלטן זיין בערדל, אזוי ווי ער וואלט וועלן אויסדריקן א שווערע הלכה. די אויגן האלב־פארמאכט און מיט א געלאשענע שטימע געמאסטן און געציילט יעדעס ווארט. און ער האט טאקע געקאנט האלטן דעם עולם אין שפאנונג.

„וואס דארפט איר מער?", איז געווען זיין שטענדיקע הקדמה, „מיט מיר אליין האט פאסירט..." — און הויבט אן זיין מעשה מיט אזא התמדה, אז עולם זיצט און שלינגט איין יעדעס ווארט... א שטילקייט האט געהערשט ארום, מ׳הערט נאר דאס מעלאנכאלישע קלאפן פונם זייגער. דאס יאר צייט ליכט אין עמוד ווי א גוסס פארן טויט... די שאטנס שפרייזן געהיימניספול איבערן וואנט... א בלייכער שיין פונם ליכט האט קוים באלויכטן דעם גרויסן בניין. דער פראסט אין דרויסן קנאקט, מ׳קאן עס דייטלעך הערן... די פענסטער פארקאוועט מיט אייז.

...געווען איז דאס אין א הייסן זומער־טאג, הויבט ער אן זיין געשיכטע. יענעם טאג בין איך גראדע אויפן יריד געווען. פארנאכט, ווען אלע האבן שוין פארלאזט, דאן בין איך ערשט אפגעפארן אהיים. דער וועג האט אונז געפירט אין א געדיכטן וואלד. דער פויער געדרימלט... די פערד האבן זיך לאנגזאם געשלעפט איבערן זאמדיקן וועג... כ׳בין געווען פארטיפט אין מחשבות... פינצטער, מ׳זעט קיין זאך ארום... מ׳הערט נאר דאס סאפען פונם פערדל... ס׳ווערט אומהיימלעך, א שוידער גייט איבערן לייב... אפטמאל שטעלט דאס פערדל אן זיינע אויערן, ווי ער הערט עפעס... איך וועק אויף דעם שלאפנדיקן פויער און פרעג אים: „ווו זענען מיר אין דער וועלט?..." — ס׳ווייזט זיך ארויס, אז דאס פערד האט פארצויגן אין אנדער ריכטונג און אראפ פון וועג... דער פויער איז אראפ פון וואגן, געטאפט אין דער פינצטער, און אזוי טאפנדיק האט ער זיך אנגעשטויסן אין א לעבעדיק וועזן... און וואס, מיינט איר, איז דאס געווען.... — — —

אבער ר׳ יעקב־יוסף איילט זיך נישט... ער האלט עולם אין שפאנונג... נאך אפאר ווײלן דערציילט ער ווייטער: געווען איז דאס א שעפס... מיר האבן אים קוים ביידע געקאנט ארויפלייגן אויפן פור...

ביז עולם האט דערהערט דעם סוף, אז דער שעפס איז גאר קיין שעפס נישט געווען, נאר גאר א שד בצורת א מענטש, וואס האט פלוצים גענומען לאכן הויך און פארשווונדן געווארן פונם וואגן אראפ — איז ער געזעסן ווי פארכישופט, אזוי ווי ער וואלט אליין מיטגעמאכט...

✶

די פלעמעלעך פון די ליכטלעך צאנקען מיט א ציטערדיקן שיין. שאטנס פון מענטשלעכע געשטאלטן הוידן זיך ווי געשפענסטער, די וויזערס פונם וואנט־זייגער שטייען נישט אויף אן ארט... זיי דערמאנען דעם עולם, אז ס׳איז צייט צוגיין אהיים.

שמחת תורה גראמען

שיין איז צוגעגאנגען ביי אונז דער שמחת־תורה — אסך צו פארדאנקען איז קודם כל אונזער שמש, שעיה יוסהן. דאס איז געווען א לוסטיקער און א פריילעכער ייד; דערצו נאך א גרויסער חסיד... ער האט יעדן באגייסטערט מיט זיינע לידער און האלטונג.

אבער ער איז נישט געווען אליין. אז בראנפען האט זיך געגאסן ווי וואסער האבן אויך אסך אנדערע חסידישע בעלי־בתים געוויזן אונז וואס הייסט שמחת תורה. אליהו דער קרעמער א שיינער בעל־בית, א חסידישער ייד, האט אויף זיין שטייגער געוויזן, וואס הייסט אזעלכעס שמחת תורה. ער האט געזונגען און פריילעך געמאכט, כאטש ס׳איז אים אביסל שווערלעך געווען צו פארשטיין... ער האט גערעט אביסל אונטער דער נאז און נישט דייטלעך... און גראדע אים איז איינגעפאלן אזעלכע גראמען ווי: „חלקלקות און גויים מכות...״ פארשטייט זיך, אז ביז ער האט ארויסגעזאגט עפעס אזא מין ווארט, האט זיך עולם געקייקלט פאר געלעכטער... „יידן ברכות — גויים קדחת״...

אז שמחת תורה איז אויסגעפאלן שבת, זיינען שוין קאבילניקער בעלי־הביתעס נישט זיכער געווען מיט זייער טשאלנט... לייזער דער שווארצער מיט נאך א כאפטע חסידים האבן ארויסגעשלעפט ביי יעדן דעם טשאלנט פון אויוון

און מ׳האט אויפגעגעסן אין מיטן מארק... און טאקע דארט, ביים דאזיקן פרעסן האט עס שעיה־יוסה באוויזן זיינע גראמען פעאיקייטן; א ביסל פון זיי זיינען מיר געבליבן אין זיכרון. די לידער זיינען געזינגען געווארן לויטן א״ב, און עולם האט נאכגעזונגען דעם רעפריין:

ארבעטער וואס זיינען זיך עוסק במלאכה —
שותים יין און מאכן א ברכה.

בעלי־עגלות וואס פארן אין וועג —
שותים יין, אז ס׳כאפט אן א שרעק.

גנבים וואס זיצן במחתרת —
שותים יין בכלי חרס.

דיינים וואס זיינען זיך עוסק בדין —
שותים יין פון בעסטן מין.

הענדלער וואס פארן אין שוק —
שותים יין פון פולן קרוג.

ווייבער וואס זיצן בבית —
שותים יין און פארבייסן כזית.

חזנים וואס שטייען אצל העמוד —
שותים יין בכלי חמוד.

יידן וואס זיינען זיך עוסק בתורה —
שותים יין אז ס׳כאפט אן א מורא.

און אזוי ווייטער.

★

א — אנגעטון גייען דאך די גבירים —
ב — בארוועס גייען דאך די קבצנים.

ג — געבראטענע הענדעלעך עסן דאך די גבירים —
ד — דאגות האבן דאך די קבצנים.

ה — הינערשע יאיכלעך עסן דאך די גבירים —
ו — ווייטיק האבן דאך די קבצנים.

ז — זיידענע כאלאטן טראגן דאך די גבירים —
ח — חאטעס האבן דאך די קבצנים.

ט — טייערע בגדים טראגן דאך די גבירים —
י — יאמער האבן דאך די קבצנים.
כ — כראמאווע שטיוועלעך טראגן דאך די גבירים —
ל — לאפצעס טראגן דאך די קבצנים.
מ — מענטשן זיינען דאך די גבירים —
נ — נאראנים זיינען נאר די קבצנים.
ס — סאמעטענע מלבושים טראגן דאך די גבירים —
ע — עינויים האבן דאך די קבצנים.
פ — פלושענע מאנטלען טראגן דאך די גבירים —
צ — צעריסן גייען דאך די קבצנים.
ש — שערעשעווסקים פאפיראסן רייכערן דאך די גבירים —
ת — תיטון מאכארקע פאלסקי רויכערן די קבצנים.

מ'האט אויך געזונגען לידלעך אין דריי שפראכן אויף אזא נוסח:

נר — א ליכט טא שוועצקא
תנור — אן אויוון טא פיעצקא...
און אזוי ווייטער...
אזוי האט אויסגעזעען שמחת תורה...

שאול־יונה און שלמה־מענע

שאול־יונה איז געווען א ייד אין מיטעלן גרויס. ער האט זיך גערעכנט פון די געבילדעטע און מאדערנע מענטשן. ער איז ארומגעגאנגען שטענדיק שיין געקליידעט, גלאט ראזירט, מיט א פאר גאלדענע ברילן אויף זיין רויטן פליישיקן נאז, וועלכן ר'האט געהאלטן שטענדיק אין איין שנייצן און פוצן... ער איז ארומגעגאנגען ווי א טעקעלע — אזא נאמען האט עס געהייסן ביי שטעטלדיקע. די טריט זיינען געווען געמאסטענע. גערעט זאכלעך און געלאסן; די ווערטער האט ער ממש געציילט... טויבלעך איז ער געווען און דאך געהאט פארשטאפט די אויערן מיט וואטע, סיי זומער און סיי ווינטער. ביים רעדן האט ער תמיד צוגעהאלטן די האנט ביי אויער און זיך אנגעשטרענקט יענעם צו הערן. האט ער געצויגן פרנסה פון א קרעטשמע, וואס ער האט געהאט אין ארענדע, אבער די געשעפטס־פירערין איז געווען זיין פרוי; ר'האט זיך אויף איר געקאנט פארלאזן... האט ער טאקע אפט זיך געקאנט אונטערהאלטן מיט זיין שכן שלמה־מענע.

שלמה־מענע איז געווען אן אינטעלעגענטער מענטש מיט א באקאליי־געשעפט. אויסער אלע עסקים איז ער געווען א שרייבער אין וואלאסץ און געפירט די ביכער אין קאנצעלאריע. געשריבן פראשעניעס צו די נאטשאלסטווע, פארקערט מיט אלע טשינאווניקעס, געפירט די ביכער פון דער קהילה, פארשריבן די חתונהס און געבורטן. מיט איין ווארט — א מענטש מיט וועלכן די רוסישע נאטשאלסטווע האט זיך גערעכנט; דער פריסטאוו בכבודו ובעצמו פלעגט קומען צו אים צו־גאסט. ארומגעגאנגען איז ער, ווי אין יענע השכלה־צייטן, קורץ געקליידעט, מיט א געשוירן בערדעלע, מיט א פאר גאלדענע פענסנעי אויף זיין לאנגע נאז. מיט שאול־יונהן פלעגט ער זיך אממייסטן אונטערהאלטן ביי א זודיקן סאמאוואר און שאך־שפיל...

אסתר חיה די באנקעס־שטעלערין

א יידענע וואס האט געטון תמיד, וואס גאט האט געבאטן און דערביי באשעפטיקט זיך מיט שטעלן באנקעס, בעיקר ביי דער דארפישער קריסטליכער באפעלקערונג. שטארק היגיעניש איז די זאך נישט צוגעגאנגען... אירע מעדי־צינישע אינסטרומענטן זענען באשטאנען פון א ביסל פאראסטע בלעכערנע באנקעס און א פארזשאווערט מעסערל. פארן שטעלן אירע באנקעס, נאסע אדער טרוקענע, פלעגט זי שוין באקומען א ק ישל קארטאפל אדער א טעפל ארבעס — און ביידע צדדים זיינען געווען צופרידן.

מאיר יבנאי

עלילת דם

לזכר אחי שלום, שעמד
בפרץ בימי יגון.

עכבישי השנאה

היה זה בשלהי הקיץ של שנת 1934, בימי ה„פלירט״ בין שליטי פולין וגרמניה הנאצית. שמש של שלהי קיץ האירה וחיממה עולם, שהחל להידרדר במידרון של רשע ואבדון. רשעי עולם החלו לדגור על מחשבות הזדון שלהם כדברי הנביא (ישעיהו נ״ט 5) „ביצי צפעוני ביקעו וקורי עכב״ש יארוגו״. אפס, העולם טרם ידע, כי „האוכל מביציהם ימות, והזורה תיבקע אפעה״.

ובמסתרים ובגלוי ארגו עכבישי השנאה את מזימותיהם לעולם החופשי, ובעיקר נגד היהודים. פירותיה של שנאה זו החלו להבשיל. באותם הימים החלה הסתת חרם פרועה נגד היהודים. בשוק שוטטו משמרות על יד חנויותיהם ודוכניהם של היהודים, כדי למנוע כל משא־ומתן עם היהודים. חוצפתם של שונאי ישראל למיניהם גברה והקריאה שבפיהם „יהודים לפלשתינה״ ליוותה אותנו בכל הזדמנות.

סיפורה של נוצריה כפרית

באחד מימי סתיו הראשונים נזדמנתי למשרד הדואר. אותה שעה הגיעה אישה כפרית פולנית או בילורוסית מכפרי הסביבה ובדאגה סיפרה, שבנה בן השש או השבע נעלם ואיננו, וביקשה מפקיד הדואר, שיתקשר עם הסטרוסטה (מושל המחוז) בפוסטבי ויבקש עזרתו בחיפושים אחר בנה שנעלם. בסיפורה על המקרה הבליטה פרט, שעניין אותי במיוחד, היינו, כי באותו יום, בשעות היעלמו של הילד, לא היה אף אדם זר בכפר, פרט ליהודי צהוב, רוכל, שעסק בקניית סמרטוטים בלים. לא יכולתי להבליג עוד ושאלתי מה עניינו של יהודי זה לבנה האובד. היא השיבה בתמימות מעושה, שאין לה כל כוונה רעה בזה, אלא פשוט לא נזדמן בכפר באותו יום אף איש זר אחד, שתוכל לחשוד בו, שיש לו קשר כלשהו להיעלמות בנה... כוונותיה היו ברורות ושקופות די הצורך על אף דברי התחמקויותיה התמימים לכאורה. פקיד הדואר

ענה לה, לאישה, כי אין זה מתפקידו להזעיק את מושל המחוז לעזרתה וכי עליה לפנות בעניין זה למשטרה. היא, מצידה, טענה שוב, כי אכן נשלחה למשרד הדואר על־ידי אנשי המשטרה עצמם, שיעצו לה לפעול בדרך זו. התכנית היתה, כנראה, מעובדת מראש, והאישה כוונה לפעול בדרך זו על־ידי היסודות, שהמקרה שימש להם חומר מועיל ביותר לפעולת ההסתה נגד היהודים שניהלו בזמן זה, כאמור. ואשר לפקיד הדואר — הוא לא ניאות לבקשת האישה ועמד על דעתו, כי אין זו הדרך הנראית לו לטיפול במקרה.

העלילה

אותו רגע הבנתי, שנרקמת מזימה נגדנו, אך לא שיערתי, שזו תתפתח לעלילת דם ממש, שתסעיר את כל העיירה והסביבה, עלילה שתשמש שמן לגלגלי שנאת ישראל, שהחלו לנוע בימים ההם בקצב מהיר. השמועה על היעלמו של הילד עשתה לה חיש כנפיים והעלילה על היהודי הצהוב, שחטף את הילד נפוצה בכל המחוז. כמובן, מטרת החטיפה היא דם הילד הנחוץ לצורכי אפיית מצות ליהודים בפסח הקרוב...

השנאה ליהודים גברה מיום ליום; היא הורגשה באוויר. בערבים התגודדו פרחחים מוסתים ברחובות העיירה, היו גם מקרים של ניפוץ זגוגיות בבתי יהודים וסכנה נשקפה ליהודי ,שיצא בלילה לרחוב. העלילה „קושטה" על־ידי המסיתים בפרטי פרטים, כיד הדימיון והשנאה הטובה עליהם. אפילו נקבו בשמות בעלי הבתים האמידים בעיירה, שתרמו מכספם סכומים גדולים לשיחוד השלטונות, שלא יפעלו נגד מבצעי „הפשע"...

כעבור שבוע או שבועיים מיום הופעת האישה בדואר נמצא הילד ביער מת, ישוב תחת עץ, כשידו האחת מכורסמת, כנראה על ידי ציפורים או על־ידי חיה. בחקירה גילתה האישה, שבאותו יום הלכה ליער לאסוף עצים והילד נגרר אחריה. היא גירשה אותו פעמים מספר וציוותה עליו לשוב הביתה, אך הילד הוסיף ללכת אחריה. משנכנסה ליער נעלם מעיניה, והיא חשבה שהוא חזר הביתה. אך כנראה נכנס גם הוא היערה ולא מצא את הדרך הביתה ולא את אמו, שהתרחקה ממנו. בניתוח הגוויה שלאחר המוות קבע רופא ממשלתי, שהילד מת מפחד ומרעב, שכן נמצאו בקיבתו עלים, שניסה לשבור בהם רעבונו. הילד נקבר שנית ונדמה היה, שהרוחות ישקטו אחר שהעלילה נתבדתה .אך לא כך היה. שנאת ישראל התעצמה מיום ליום וטופחה בשיטתיות ובתוכנית מעובדת היטב על־ידי יסודות אנטישמיים בעיירה, שעיקר מטרתם

היתה לדחוק את רגלי היהודים מעמדותיהם הכלכליות ולרשת מקומם במסחר ובמלאכה. ליסודות אלה השתייכו מורים, שוטרים, פקידים, שניהלו הסתה ארסית והמשיכו לטפח את השנאה בעזרת העלילה, נשק שלא בנקל רצו לוותר עליו. כך הפיצו שמועות, שהוועדה הממשלתית, שקבעה סיבות המוות של הילד, שוחדה על־ידי יהודי העיירה ועיירות הסביבה הקרובה, ואף נקבו בסכומים ובשמם של יהודים אמידים, שתרמו למטרה זאת סכומים גדולים. ארס השנאה הוסיף לפעפע ונתן אותותיו. בימי השוק היתה שוררת אווירת פוגרום. איכרי הסביבה היו נוהרים לעיירה ובידיהם שקים לצבירת הביזה, וכלי נשק „קהים", כגון גרזינים וסכינים לעריכת שפטים ביהודים. הגיעו הדברים לידי כך, שהשלטונות היו נאלצים מדי שבוע בשבוע לגייס את שוטרי כל העיירות שבמחוז לשם שמירה על הסדר, כי עדיין לא היו אז מעוניינים לתת חופש פעולה גמור להמון המוסת.

ההסתה נמשכת

באחד הימים נזדמן לעיירה מושל המחוז. יהודי העיירה שיגרו אליו משלחת, בה השתתפתי גם אני כיודע היטב את השפה הפולנית. הרציתי בהרחבה את מצב הדברים באוזני המושל וביקשתי ממנו הגנה על חיי היהודים בעיירה ועל רכושם. המושל הבטיח לעשות הכול לשמירת הסדר ולהפסקת ההסתה.

שוב הוקמה ועדת חקירה ממשלתית והפעם בדרג גבוה יותר, על־ידי מושל הפלך שבווילנה. גוויית הילד הוצאה שנית מקברה ונבדקה בקפדנות בנוכחות אזרחים פולנים מבני העיירה. הקביעה היתה זהה עם קביעתה של הוועדה הראשונה ונתפרסמה ברבים על לוחות המודעות בתוספת אזהרה להפסיק כל פעולה של הסתה והפצת שמועות שוא, שאין להן שחר. אך ההסתה לא הופסקה; זו אורגנה על־ידי יסודות אנשישמיים שבמקום וינקה את השראתה מגבוה... גם השתדלות נציגי יהודי העיירה אצל הכומר, אשר לו היתה השפעה מכרעת על קהילתו הנוצרית, לא נשא פרי; הכומר אף הוא אנטישמי היה. ועברו עוד ימי שוק אחדים של אימת פרעות, וכוחות משטרה מוגברים הוסיפו לשמור על הסדר בעיירה. העלילה הוסיפה לפעול פעולתה במשך כשלושה חודשים ורק עם התקרב חג המולד שככה. אך השנאה ליהודים והסתת החרם נמשכה, וידוע היה לכול, מי הם המושכים בחוטים, אולם לא ננקטה נגדם כל פעולה מרסנת, כי שנאת יהודים סתם והסתה וחרם היו קו רשמי של השלטונות בכל פולין, בהשראת חוזה אי־ההתקפה בין בק, שר החוץ הפולני דאז, ובין היטלר

ימ"ש. יש לציין, כי שנים לאחר המקרה היתה מורה מבית הספר הממשלתי מובילה את ילדי כיתתה, ביניהם ילדי ישראל, לבית הקברות הנוצרי, לבקר קבר הילד הנ"ל והיתה מסבירה כיצד נרצח הילד על־ידי היהודים...

דעתם של גויים נאורים וידידותיים

ובקשר לעלילה זכורה גירסתו של אחד הגויים מבאי ביתנו. היה זה הסולטיס (נציג השלטון האזרחי ושליחה — מעין מוכתר), שסר באחד הימים לביתנו ורצה, כידיד נאור, להמתיק באוזנינו את הגלולה המרה של העלילה. וכך אמר ברוב חשיבות, שאין הוא מאמין, חס־וחלילה, שאנו היהודים הנאורים והמתקדמים יש לנו חלק במעשה הנתעב של שימוש בדם נוצרים למצות, אך ידוע, שקיימת כת חשוכה וקנאית בקרב היהודים, והיא שביצעה את המעשה של חטיפת הילד — ואף אנו, היהודים, איננו יודעים מי הם... כך רצה ללמוד זכות עלינו. אך אמי, שהצטיינה באומץ־לב אזרחי, הטיחה בפניו דברים קשים: „לואי ילקקו כלבים את דמם של שונאי ישראל, ולנו אין צורך בדמם של נוצרים". ה„ידיד" שמע דברים אלה והסתלק בבושת פנים...

✶

לא ידענו אותם ימים ולא שיערנו לאן תוביל שנאה ארסית זו. קיווינו, שגל עכור זה יחלוף, כמו שקרה לא פעם בתולדותינו, ושונאי ישראל יאבדו — אולם „ביצי הצפעוני ביקער" ויהודי העולם אכלו מביצים אלה ומתו; מתו בהמוניהם, כשהובלו על־ידי נחשים־צפעוניים ואפעים — לטבח.

יהושע סווידלער

די גרויסע שריפה אין קאבילניק

געבענשט איז געווען קאבילניק מיט שריפות. א לעגענדע איז ארומגע־גאנגען אין שטעטל, וועלכע אלטע לייט פלעגן דערציילן, אז א קללה הענגט אויפן שטעטל, וועלכעס איז פארשאלטן געווארן דורך א צדיק, וועלכער ליגט אויפן בית־עולם פארגעסן פון דער קהילה.

האט עס געהייסן, אז קאבילניק דארף ברענען יעדע צוועלף יאר. ווער ווייסט, צי קאבילניק פלעגט ברענען צוליב אירע הילצענע הייזלעך מיט מייסטנס שטרויענע דעכער, אדער צוליב דעם צדיקס קללה. דער פאקט איז פאקט — יעדע 12 יאר האט טאקע דאס שטעטל געברענט... וועגן די שריפות פון 1894 און 1906 האבן מיר געהערט; די שריפה פון 1918 זענען מיר בייגעווען אלס קינדער — ספעציעל איז אבער געבליבן אין זיכרון די גרויסע שריפה פון 1930 (אגב, אין 1942 איז קאבילניק ווידער אפגעברענט געווארן...).

✶

געווען איז דאס א זייער שיינעם זומער־טאג, דאנערשטיק דעם 1טן מאי. אסך פון אונז זענען גראדע געווען אויפן מארק, וואס איז פארגעקומען אין דערבייאיקן שטעטל מיאדל. ס'איז געווען זייער פרי. דאס שטעטעלע איז ערשט אויפגעוואכט געווארן פון זיין שלאף. די הייזלעך זענען געשטאנען ווי פארחלומט. א שטילקייט האט געהערשט. קיינער האט זיך ניט געקאנט פארשטעלן, אז באלד נאך א קורצע ווײַלע וועט זיך אנהויבן דער שדים־טאנץ, וועלכער וועט ברענגען שרעק, פיין און פארצווייפלונג.

די שריפה האט זיך אנגעהויבן פון „יענער" זייט בריק, פון פאסטאווער גאס. דאס שטעטל האט זיך יעצט אויפגעכאפט פון דרימל און יעדערער איז געלאפן העלפן. צו אונזער גרויס איבערראשונג האט זיך דאס פייער איבער־געטראגן אין רעכטן צענטער פון מארק, א מרחק פון 400 מעטער, און האט זיך געווארפן ווי א ווילדע חיה פון איין הויז אויף די צווייטע. די הילצערנע הייזקעס, באדעקט מיט שטרוי און שינדל־דעכער, האבן געפלאקערט ווי פאקעלן. דער עולם איז ווילד און צעשראקן געלאפן ראטעווען זייער האב־און־גוטס — נאר דאס שטעטעלע איז ארומגעכאפט געווארן פון א ים פייער און מ'האט זיך קיין עצה נישט געקאנט געבן. דער בירגערמייסטער האט גלייך אלארמירט דעם געגנט ארום, אז קאבילניק ברענט פון אלע פיר זייטן.

דערווייל האט זיך דער פייער אלץ מער און מערער אויסגעשפרייט, און האט פארשלונגען איין הויז נאכן אנדערן; די ווילדע פלאמען, ווי ברויזנדע כוואליעס אין א שטורמדיקן ים, האבן געבושעוועט אומגעשטערט; די ריזיקע זיילן רויך און פלאמענדיקע פונקען האבן זיך געריסן צום הימל און פארשטעלט די ליכטיקע שיין... דער געיאמער און געוויין, דער קנאקן פון ברענענדן פייער האט זיך אויסגעמישט אין א ווילדן קאנצערט.

באלד זענען אנגעקומען פון אכט ארומיקע שטעטלעך די פייער לעשער, נאר, צום באדויערן, איז נישט געווען שוין וואס צו לעשן. זיי האבן נאר געקאנט עפעס אויפטאן וועגן דער ווייטערער פארשפרייטונג, נאר אויך דערצו האט אויסגעפעלט וואסער... זאגאר דאס טייכל איז געווארן אויסגעשעפט... ס'איז זיי אויך שווער געווען צוקומען צו די ברענענדע גאסן צוליב די שרעקלעכע פלאמען, וועלכע דער שטורמווינט האט נאך פארגרעסערט און פארגרעסערט. די פלאמען האבן זיך געקייקלט אויפן באדן ווי גיפטיקע שלאנגען...

און באלד איז מען אלארמירט געווארן, אז דער בית־מדרש הויבט אן צו ברענען! פונם שינדל־דאך האבן זיך אנגעהויבן רייסן קליינע פלעמעלעך ווי קליינע ברענענדע ליכטעלעך... מיר האבן זיך דאן געווארפן מיט די לעצטע כוחות, ניט צו דערלאזן, אז די שול זאל ברענען; ווען ס'זאל אונז דאס נישט געלונגען, איז געשטאנען אין געפאר דאס אנדערע העלפט פון אונזער שטעטל.

די שריפה האט געדויערט ביז שפעט אין דער נאכט אריין. דאס שטעטעלע האט אויסגעזען ווי א בית־הקברות; די שווארצע פארויכערטע קוימענס — ווי מצבות; זיי האבן אנגעווארפן אויף יעדן א פחד. פון אנדערן זייט מארק זיינען געשטאנען די הייזלעך הילפלאז; איז די פענצטער שויבן האט געשיינט א רויטלעכער גלאנץ פון די ברענענדע הייזער. דאס פייער האט זיך נישט געוואלט בארואיקן — אין אייניקע ערטער האט ער געזוכט א געלעגנהייט צו כאפן נייע קרבנות... די האלבפארברענטע האלאוועשקעס האבן געגליט און ארויסגעגעבן פון זיך א גרין־געל פייערל, וואס מיט זיינע טייוולאנישע צינגעלעך האט ער געזוכט און געלויערט...

די באפעלקערונג גייט ארום צובראכן און פארביטערט. יעדער שטייט נעבן זיין רואינע און באגיסט מיט בלוטיקע טרערן די הייסע שטיינער. מענטשן שפרייזן ארום איבער זייערע חורבות און טרויערן ווי נאך א טויטן.

✶

א לאנגע צייט האט נאך געמוזט געדויערן ביז דאס שטעטעלע איז געקומען צו־זיך און זיך ווידער פונאנדערגעבויט — דאס מאל נישט פון האלץ, נאר פון שטיין און ציגל.

מ. יבנאי

ישעיה־יוסף השמש

כך נקרא בפי כול — ישעיה־יוסף השמש (*שעיה יוסה שמש*). בעל קומה זקופה ותמירה היה. זקן לבן וארוך עטר פניו; לבוש היה כל ימות השבוע קפוטה ארוכה אפורה־דהויה וחגור אבנט, שגדיליו נסרחו לצדדים, כמנהג הימים ההם.

שמש נקרא בפי כול, אבל למעשה היה מנהיגה הרוחני של העיירה במשך שנים רבות. גבאי בלתי מוכתר, שלא נבחר מעולם. עם התמורות והשינויים בחיי העיירה החל גם שמשו של שעיה־יוסה לדעוך בשנים האחרונות שלפני השואה. אולם זכורים לי עדיין היטב ימי זוהרו, כשהיה פטרונה ושליטה של העיירה.

✶

בעודי ילד קטן הייתי עוקב אחר פעולותיו בביהמ"ד, שהיה נתון לשליטתו הבלעדית כמעט. בסקרנות רבה הייתי מתבונן בו, בעת שעמד על־יד הארון שבפינת בית הכנסת, בו היו גנוזים אוצרותיו, כגון יין לקידוש ולהבדלה, גביעים, נרות להדלקה, סדור תפילה, קופסת טבק להרחה, שבו היה שעיה יוסה אוהב לכבד את המתפללים, טלית־ותפילין לאורח, שזקוק היה להם, א „בשמים ביקסל" להרחה ותשמישי קדושה אחרים.

בקנאה הייתי מביט בו, כשידיו היו מטפלות בחפצים השונים שבארון, ורוצה הייתי לחדור לסוד האוצרות הגנוזים בארון. אבל רק מרחוק הבטתי ולא העזתי להתקרב אליו, כי זר לא יבוא אל תחומי שליטתו של שעיה־יוסה, שהיה מפיל חיתיתו על הזאטוטים השובבים, שניסו לבצע מעשי קונדס בבית־המדרש. אכן, קומתו הזקופה, מבטו הזועם, גערתו היו נוטלים כל רצון של ביצוע מעשים כאלה, וכשהיה מתקרב להשליט סדר ושקט היתה מתחוללת מנוסת בהלה.

✶

זוכרני, כי זיכה אותי פעם בשיחה, בה גילה את השקפת עולמו השמרנית. הוא הטיח דברים קשים נגד הביבליאטעקע. נגד הספרים „הפסולים", שהיו

בעיניו בבחינת טריפה. הוא שלל שלילה גמורה חשיבותם של הדברים ושל הסופרים שכתבום גם יחד... מענדעלי, שלום עליכם, פרץ ואחרים — מה ערך יש לדבריהם, מה טעם ותועלת?... דברי הבל וריק. מה ערכם בהשוואה לספרי הקודש, להבדיל, המכילים דברי אלוהים חיים, אשר יעמדו לעולם. ואילו דברי הסופרים האלה — מינות בהם, כפירה; פסולים הם ופסולות יצירותיהם, דברים בטלים, שמקלקלים בהם הדור. רק דרך אחת סלולה לפני היהודי — דרך המצוות והתורה, ואילו אלה ה„ביכלעך" באו להחריב את עולמנו. שמעתי את דבריו בשתיקה, אם כי לא של הסכמה, אולם לא העזתי לסתור אותם ולהתווכח עמו עליהם, כי מי אני הקטן לעומת שעיה־יוסה הגבוה, בעל הזקן הלבן, המפיל חשיבותו על הכול.

✶

כאמור, היה שעיה־יוסה מנהיגה הבלתי מוכתר של העיירה, ולא כשמשים אחרים, שמילאו תפקיד השירותים השונים בבתי הכנסת, כגון הסקת התנור, הבאת מיים, הדלקת נרות, ניקוי ביה"כ וכו' — היה הוא מעין גבאי בלתי נבחר בעל מרות קבועה, שאינה ניתנת לעירעור, ושתוקפה אינו פג אחר תקופת בחירתו... התפקידים הפשוטים של השירותים השונים הנ"ל בוצעו ע"י סגנו, יוסף הדייג (יוסה דער פישער). שעיה־יוסה היה מעין בעל בית הכנסת, הממונה על משקו וסדריו, על טקסיו ועל כל ההון שבו. בעלי התפילה או שליחי הציבור היו תלויים לא פעם בחסדיו — היינתן להם לעבור לפני התיבה אם לא. אם תיפול בחלקם מנה הגונה, כגון תפילת מוסף בשבת או בימים נוראים, או שמא רק תפילת מנחה או שחרית ביום חול. התערבותו התקיפה בעניינים אלה ושליטתו בתחום זה, כמו בתחומים אחרים, היתה מעוררת לא פעם מורת־רוח ואף שימשה מקור למריבות, בעיקר בימי שבת וחג. אך שעיה יוסה היה עומד בתוקף על זכותו לקבוע עניינים אלה.

בשבתות היה נוהג לפעמים לעכב את הקריאה בתורה, כשהיה מוצא, שעניין בעל חשיבות ציבורית טעון פיתרון דחוף, או כשהיה נדמה לו, שנעשה מעשה שלא ייעשה, לפי דעתו. אז היה עולה על הבמה, טופח בחזקה על השולחן ומכריז: „הנני מעכב הקריאה", ומרצה בקול רם על סיבת העיכוב. עמדתו היתה לפעמים מעוררת גם התנגדות ומורת רוח רבה. היו מתעוררים ויכוחים סוערים, אך עפי"ר היתה מתקבלת דעתו של שעיה־יוסה, או שהמחלוקת היתה מסתיימת בפשרה לשביעת רצון הכול.

חלוקת העליות לתורה ומכירתן היתה מתנהלת ע״י שעיה־יוסה. מלחמה חריפה היה נלחם כשצריך היה, לדעתו, לבוא לעזרת נצרכים בעיירה שקופחו, חולים או מוכי גורל אחרים. הוא היה תובע בתוקף, שתינתן עזרה ולא ייעזבו לנפשם הזקוקים לעזרת הכלל. זוכרני, שהתקיף פעם קשות את העומדים בראש קופת גמ״ח, שפעלה בעיירה, ושבראשה עמד אז אחי שלום ז״ל, על שסירבו להפריש סכום מכספיה לעזרת משפחה ענייה לצורכי ריפוי תינוק, שחלה במחלה אנושה. הוא לא רצה להשתכנע, שהקופה אינה קופת צדקה אלא קופה להלוואות והוא צעק בקולי קולות: „יש לקיים נפש בישראל, ולו גם נפש תינוק, כי אין לדעת מה יצמח מתינוק זה; והסתמך על הכתוב: כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא.

נאמן לגישתו זו, החל בשנים האחרונות לעבור בקביעות מדי שבוע בשבוע מבית לבית ולאסוף תרומת קבע לצורכי ביקור חולים. במחברת מעוכה רשם שמות כל בעלי הבתים, וחילק הדף לעמודות לפי פרשות השבוע. בקיץ ובחורף, בסתיו ובאביב, בשלג ובבוץ, בקור ובחום — היה צועד מבית לבית וגובה את הפרוטות המעטות ל„ביקור חולים״. היה רושם את התרומה בידיו הרועדות, כשראשו רועד אף הוא, כי בשנים האחרונות חלה במחלת פרקונסון.

✶

קורנת היתה דמותו של שעיה־יוסה ולובשת ארשת של שמחה בימי מועד וחג. רוחו היתה אז טובה עליו. היה לובש קפוטת האטלס השחורה, חוגר אבנט מיוחד ובערב החג היה מקדים לבוא לביהכ״נ, להכין את מנורת הגז. עבודה זו חשובה היתה בעיניו משום־מה ואינה שייכת לתחום העבודות של סגנו, בה היה עוסק בעצמו בחשיבות רבה. על פניו, שהיו בדרך כלל זועמים, היה משתפך חיוך רחב ולבבי; כשידיו החלו רועדות היה מזמין עזרת שכנים למלאכה זו.

כמפקד על צבאו נראה שעיה־יוסה בליל שמחת תורה בעת ההקפות. טקס זה נערך על ידיו ביד רמה ובניצוחו המוחלט והתקיף — חלוקת ההקפות, הוצאת ספרי התורה מהארון. וכך היה מכריז בניגון מיוחד: „רבי פלוני מכובד בהקפה הראשונה („מאיז מכבד מיט דער ערשטער הקפה״).

בימי הסוכות היה עובר בוקר־בוקר מבית לבית כשאתרוג עטוף פשתה בקופסה מיוחדת בידו האחת, וידו השנייה אוחזת בלולב. בחשיבות רבה היה צועד ברחובות העיירה, פוקד כל בית יהודי, מברך בברכת חג עם כניסתו לבית תוך רוממות נפש מיוחדת ומזמין מיד למצוות נטילת הלולב והאתרוג את כל בני הבית — צעיר וזקן, נשים וטף, כשחיוך רחב נסוך על פניו; הנאה

רבה נהנה מזה, שהצליח לזכות את כל בני העיירה במצווה זו. אחר הסוכות היה טומן בארונו המיוחד את הלולב והאתרוג; מהלולב קלף רצועות לאגוד ארבעת המינים בשנה הבאה, ואת האתרוג היה שומר לריבה... בפורים היו רגליו בוססות בשלג הנמס ובבוץ ברחובות העיירה עם צלחת משלוח מנות בידיו.

רבה היתה פעולתו וחשיבותו ערב יום־כפור בבית־הכנסת. היה מכין את השולחן, שעליו היו נתונות כל קערות הצדקה. לבוש קיטל לבן ורצועת המלקות בידו היה מזמין מאחורי הבימה את בעלי הבתים, שניגשו אליו אחד־אחד להשתטח על הרצפה, המכוסה חציר יבש, ולספוג מנת המלקות, כמנהג הימים ההם. היה מונה את מלקותיו אחת־אחת, כשחיוך מסתתר בין זקנו לשפמו. תוך כדי כך היה גם מקבל שכרו וממשיך לעסוק במלאכת ההלקאה...

אין להעלות על הדעת, שחתונה היתה יכולה להתקיים בלי שעיה־יוסה, בלי השתתפותו הפעילה... הוא השליט על בית הכנסת. בקרבתו, בחצרו, התקיימו טקסי החתונה, ומובן, שהוא היה המנצח הראשי על הטקס, המחותן הראשי; קולו נשמע ברמה בעת שהזמין את הורי הכלה או החתן לברך את בניהם.

ומשמחה ליגון. הוא היה ראש לחברה קדישא; בלעדיו לא קוימה הלווית המת. כל ההכנות הכרוכות בהלוויה, בקביעת מקום בבית הקברות, בטיהור המת, בסדרי ההלוויה — כל אלה נעשו בניצוחו. וכך היה רושם את תאריך הפטירה בפינקסו המיוחד לכך, שהיה שומר בארונו הנזכר לעיל. אכן, גם ראשון היה בהילולא, שהיו עורכים חברי חברה קדישא בכל שנה בחודש כסלו.

על אף היותו מעורר נגדו לפעמים, בקיצוניותו ובחריפותו, התנגדותם של בעלי בתים ומעורר מורת רוח בקרבם בעמדתו, שלא תמיד היתה לרוחם — מכובד היה על הכול, והיו סולחים לו לאחר שוך הזעם. כי היה שעיה־יוסה חלק מנוף העיירה, עצם מעצמה ובשר מבשרה. קשה היה לנו להעלות־על־הדעת דמותה של העיירה ונופה בלי אילן זה, בלי זקנו הלבן, עיניו הזועמות, קומתו התמירה, חיוכו בימי חג ומועד, קולו המעכב הקריאה, ניצוחו על טקסי החג, הלווית המת ודעתו התקיפה בעניינים ציבוריים שונים. אילו נסתלק ממנה ביום אחד, בשעה שהווי העיירה קיים היה במלוא זוהרו ועצמתו, כאילו ניטלה נשמה מגוף חי, כאילו אבר מאבריו נקטע...

ואילן זה נשר מנופה של העיירה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, שבעקבותיה באה השואה; כך חסך לו הגורל אימי השואה וכל הניסיונות המרים, שנתנסו בהם צאן מרעיתו, שנותרו בחיים. יהי זכרו ברוך וטמון בלבנו עם זכר כל בני העיירה.

יפה פרצוב (שיינקה ינובסקי)
עין־כרמל

חיי יום-יום בעיירה

חיי העיירה התחילו עם בוקר השכם. בקיץ, כשהלילות קצרים היו והשחר הי׳ה מקדים להופיע במזרח, היו רועי העיירה מקדימים אף הם לקום משנתם, כדי לזרז את העדרים לצאת למרעה. געיית הפרות וקולות הצאן והעזים השתרבבו יחד עם חריקת צירים של שערים, מהם יצאו בעלי־החיים למרעה. וההמולה, שקמה מסביב, העירה את אנשי העיירה מתרדמתם העמוקה, לבד ממעטים, „איניני הטעם״, שכל זה לא נגע ללבם, והם המשיכו לישון... באותו זמן הוסטו וילונות ממקומותיהם, ומבעד חלונות הבתים נראו פה ופה ראשי אדם, השואפים אוויר צח לריאותיהם ומתאוששים מעייפותם של בוקר. מפינות שונות החלו אנשים להגיע לרחובות ובכיכר השוק קם הכול לתחייה. כל שאצה לו הדרך למלאכתו, כמו הסנדלרים, הנפחים או המסגרים נראים כשהם ממהרים. בעלי־העגלות רותמ׳ים את סוסיהם לעגלותיהם, כדי להגיע ככל המוקדם לאגם הנארוץ׳, המרוחק כשלושה קילומטרים מהעיירה, להעמיס דגים טריים, שנדוגו לפני שעות מספר, כדי להעבירם לשוק העיר הגדולה, לווילנה.

ברחבת השוק

רחבת השוק היתה במרכז העיירה ומסביב לה חנויות. בכל ימות השבוע היה המ׳סחר משותק כמעט והפדיון היה מועט. אך לא כן ב׳יום שלישי, יום השוק הקבוע. ביום זה היו נוהרים האיכרים מהכפרים הסמוכים העירה. גם סוחרים יהודים מהסביבה הג׳יעו לנהל מסחר, כרוכלים או כבעלי דוכנים או בכל צורה אחרת. זוכרת אני, כשהיינו ילדים קטנים, היינו מ׳חכים ליום השוק בכיליון־עיניים. צריחותיהם של בעל׳י הדוכנים, שהיו מכריזים על סחורותיהם בקולי־קולות וכל ההמולה מסביב — היו משאירים בנו רושם חזק וחווייה מיוחדת.

ההכנות לשבת

עם התקרב סוף השבוע החלו ההכנות לשבת. ביום החמישי היו האמהות שולחות ילדיהן אל הרב לקנות שמרים לאפיית חלות לשבת, ולמחרת היה כבר ריח המאפה הטרי נודף מבתי היהודים ומבשר את התקרבות השבת.

בשעות אחרי הצהריים, עם הדלקת הנרות, היו יהודי העיירה עוטים לבוש חג, וזיו חגיגי נסוך היה על פניהם. אף הילדים היו נקיים ומצוחצחים ולבושים בגדי שבת; הם התלוו להוריהם לבית הכנסת. הרגשת השבת אפפה את כל העיירה, פני הרחובות השתנו.

בלי מלחמת מעמדות...

אם כי אין להתעלם מן העובדה, כי גם בקובילניק היו יהודים אמידים, ופחות אמידים, ורובם עניים היו, שחיו בדחקות ובחוסר פרנסה — לא הגיע איש מהם למסקנה על שינוי הסדר החברתי והכלכלי הקיים. ואם כי היה פער גדול בין קבוצות יהודים שונות, לא היה מקום למלחמת מעמדות. להפך, היחסים בין יהודי העיירה כולם לבביים וכנים עד למאוד היו. במקום מלחמה הורגשה שותפות הגורל, לו קשורים היו כל בני העיירה ללא יוצא מהכלל. ומכאן רגש הסולידריות, שבא לידי ביטוי ברגעי צער של הפרט. כן היתה שותפות מלאה בשעת שמחה. במיוחד יש להדגיש את העזרה וההושיה שהושיט הציבור לכל נזקק שבתוכו.

✶

הווי שנעלם ולא ישוב עוד לעולם. רק צער ויגון מקוננים עמוק בליבנו.

י. גורדון

בתחושת הפרידה

שנת 1938 סוף קיץ נעים ומתמשך, זמן איסוף תפוחי האדמה מהשדות וגמר עונת הקטיף של תפוחי העץ המאוחרים שהבשילו בינתיים. נהניתי מזיו הטבע מסביב ומיפי מזג האויר שמצאתי בקובלניק.

חזרתי אז לבית הורי לאחר תקופת היעדרות ממושכת מהבית, בה עשיתי בקיבוצי הכשרה אחדים בפולין, ולאחר ימי פעילות ארוכים ב„החלוץ", „החלוץ־הצעיר" והעובד בקובילניק, שקדמו לימי ההכשרה. טוב היה לכן להמצא שוב בבית ולנוח. והחופשה הקצרה שקיבלתי נועדה גם להשלמת ההכנות הדרושות לקראת עלייתי ארצה ולפרידה מבני משפחתי. הזמן הפנוי איפשר לי בינתיים לסכם בשקט את העבר הקרוב ולצפות בתקווה לקראת העתיד הבלתי ידוע.

עם המברק שקבלתי מוורשה בקריאה „עלה־והצלח" התקרבתי יותר למציאות החדשה לה חיכיתי שנים רבות. אכן, ידעתי מאותו הרגע כי הזמן הגיע וכעת יחול שינוי באורח החיים שחייתי בו עד עכשיו עם עלייתי ארצה.

קשה לתאר את ההתרגשות והשמחה, שתקפוני באותה עת, וקשה לתאר את הרגשתם של בני משפחתי. זכורה לי עדיין הבעת פניה של אמי, זכרונה לברכה, כיצד זלגו דמעות מעיניה, וכיצד ליווה אותי מבטה לכל אשר אפנה. ודאי הציק לה הספק „הנתראה עוד אי־פעם בחיים?..״ אכן חששה לא לשווא היה... ואילו אבי היקר העמיד פנים כשולט ברוחו, ולא נתן לעצמו להיתפס לרגעי חולשה על־ידי זירוזו בהכנת החפצים ובאריזתם... כשנפרדנו הוסיף, בדמעה זולגת על פניו: „זכור, בני, אל תשכחנו; הצלח בדרכך החדשה״. אחי, שהיה מבוגר ממני טפח על כתפי באמרו: „היה אמיץ ואל דאגה!״. הוא הביע את תקוותו להתראות אתי בארץ; לצערי, תקוותו זו לא נתגשמה.

והיה זה יום שישי אחרי־הצהריים. השבת טרם נכנסה לתחומי העיירה, יהודים עדיין טרודים היו בעסקי פרנסה. אך משום שהזמן דחק השתמשתי באופנים, כדי לסובב את כל העיירה ולהיפרד בחיפזון. עברתי אז מבית לבית; לא פסחתי על דלת כלשהי — כיצד אוכל לצאת מן העיירה, מבלי להיפרד מכולם? הרי הכול כה קרובים היו לנפשי, משפחה אחת ממש. בין רגע נעלמו מחיצות קטנות, לחצתי ידי חברים וידידים, נפרדתי מכולם — וים של

על הנארוץ׳.

ברכות ניתכו עלי; הלב היה מלא על גדותיו משמחה ומהתרגשות... יחד עם זה לא נעלמו ממני הבעות העצב ואי־הביטחון, שהביעו ארשת פניהם... הרי רק תמול־שלשום היו רבים, שהתייחסו בספקנות לעלייה ארצה — ובכן, מה קרה?...

אכן, רוחות חדשות החלו מנשבות אז ברחוב היהודי בעיירות פולין. היו אלה ימים לאחר פרעות ושנאת היהודים פשטה בכל פינה.

*

מאז עברו למעלה משתי עשרות שנים. וכשאני מהרהר היום על העבר, על כל אלה שהיו פעם ואינם עוד, נזכר אני באותה תחושת הפרידה, שהרגשתי ביום העלייה. לנגד עיני עולים בלי הרף מראות העיירה, אחים ואחיות. אני רואה את כולם, שומע את קולם וחש את הבעת פניהם ומבט עיניהם התוהות.

כאז כן עתה רוצה אני לעבור על כל בית ובית בעיירה, לא לפסוח על דלת כלשהי ולספר על כולם, על קטנים ועל גדולים כאחד. כולם כל־כך שמורים ורעננים במוחי, כאילו נדם הזמן מלכת... כולם ניצבים לנגד עיני עם סיפור חייהם הנפרד.

אכן, זוכר אני אותם ברטט, בחרדה, ובאהבה...

מתוך פרוטוקול יוו"א בניו־יורק

העתק פרוטוקול של אספת פעילים למען הישיבות בווילנה, שנערכה בקובילניק בשנת 1938.

העתק

פרטי־כל

והאסיפה שנערכה ביום ד' כ"ד אב תרח"צ פה קובילניק, ע"ד ארגון ועד [illegible] סניף ומרכז לועד הישיבות דווילנא.

1) הבחירות: נבחר ועד [illegible] של שנים עשר אנשים: הגה"צ שליט"א דפה, [illegible], הש"ב דפה, ר' חיים יעקב [illegible], [illegible], ר' שאול קופלמן, ר' יצחק [illegible], ר' [illegible], ר' [illegible], ר' [illegible], ר' יצחק [illegible], ר' [illegible] קאמן.

ונבחר ועד הפועל, ועד הבקורת ומשגיחים.

א) ועד הפועל: 1) יושב ראש — הגה"צ דפה שליט"א, 2) גזבר — [illegible], 3) מזכיר — ר' יצחק [illegible]

ב) ועד הבקורת: 1) [illegible] דפה, 2) ר' [illegible], 3) ר' יצחק [illegible].

2) עבודת הועד והמשגיחים:

א) על היושב ראש להשגיח על [illegible] שנערכה [illegible] כפי תקנות הועד.

ב) על הגזבר להשגיח על חשבון הכסף, לקבל [illegible] הגבאים והמשגיחים ולהוציא [illegible] עם [illegible] להמרכז, [illegible] החוב הדרוש [illegible], כמו הקופסאות, [illegible].

ג) על המזכיר כל העבודה הטכנית השייכת לזה.

ד) על ועד הבקורת לקבל דו"ח [illegible] על כל עבודתם.

ה) [illegible] הקופסאות והגבאים [illegible] להוציא [illegible] את הכסף [illegible] ליד הגזבר, כן יצטרכו להגזבר את [illegible] הקופסאות. [illegible] חשבון הכסף הנאסף על ידם.

ו) על כל חברי הועד והמשגיחים להתאסף כל חצי שנה לקבל דו"ח מהעבודה שנערכה ולהתחזק על להבא.

3) אופני ההכנסה:

א) כל שני חדשים תלוש [illegible] קופסאות [illegible], ב) [illegible] [illegible],

ג) [illegible], ד) [illegible] נדבות [illegible] [illegible] שונים.

ו) ההכנסות והגבאות יהיו לא פחות [illegible], ז) הכסף לא [illegible].

ולרא[יה] [illegible]:

היושב ראש (—) [illegible] הרב דפה. [illegible] (—) הרב [illegible]

גזבר (—) [illegible] מזכיר (—) יצחק [illegible]

(—) אברהם [illegible] דפה

ש ו א ה

אומקום

יום עברה היום ההוא, יום צרה ומצוקה, יום שואה ומשואה, יום חושך ואפלה, יום ענן וערפל.

(צפניה א׳)

הספד

(געזאגט געוואָרן אויף דער ערשטער טרויער פאַר־זאַמלונג פון קאַבילניקער לאַנדסלייט אין ישראל, וועלכע איז פאָרגעקומען אין חיפה דעם 28 סעפּטעמבער 1950).

מיר האָבן זיך דאָ פאַרזאַמלט נאָר אַ קליין הייפעלע פאַרבלי־בענע יידן; איינצעלנע האַלעוויעשקעס, געראַטעוועט פון דער גרויסער שׂרפה; אַנטלאָפענע פון פייער און חורבן — די רעשטלעך פון אונזער הייליקער שטעטעלע קאַבילניק אין ווילנער קרייז. דאָס געטרייע שטעטעלע פון ציכטיקע און זויבערע יידן, וועלכע זיינען פאַרפייניקט געוואָרן און אומגעקומען אין די יאָרן 1941—1942.

ס'טוט ווי דאָס האַרץ אויף אייך, טייערע עלטערן, ברידער און שוועסטער, דערוואַקסענע פרויען און קליינע קינדער, וואָס מ'האָט אייך אַלעמען אומגעבראַכט. אַ סך פון אייך זיינען נאָך קליינע קינדער געווען; נאָך איידער איר האָט אָנגעהויבן דאָס לעבן, איז שוין געקומען אויף אייך דער טויט... איר זייט ווי קליינע ביימעלעך געווען, וואָס האָבן ערשט אָנגעהויבן בליען — האָט מען אייך אָן רחמנות מיט די וואָרצלען אַרויסגעריסן און איר זייט געוואָרן פאַרוועלקט. זייגנדיק די מאַמעס ברוסט האָבן אייך מערדער אין קבר געוואָרפן און אייך באַגאָסן מיט קאַלך. פראַנק־און־פריי אין מיטן העלן טאָג האָט מען אייך געשאָכטן און דאָס לעבן גענומען. הימל און ערד האָבן ניט פּראָטעסטירט; אַלע האָבן זיך גלייכגילטיק צוגעקוקט און אויך אַנטייל־גענומען אינם מאָרד.

און פאַרוואָס האָט מען אייך אומגעבראַכט? — נאָר דערפאַר, ווייל איר זייט יידן געווען. שוואַכע און פאַרפייניקטע האָט מען אייך צו דער שחיטה געפירט, דערמאָרדעט — און צו קבר־ישראל נישט געבראַכט. מיט אייערע טייערע לעבנס האָט איר דעם בלוטיקן חוב באַצאָלט פאַר דער „טובה", וואָס מען האָט אייך געמאַכט, און געלאָזט לעבן אין דער פרעמד. גויים האָבן אייער בלוט געטרונקען און אייער אייגנס באַרויבט.

באליבטע און טייערע יידן זייט איר געווען. פרום און גאטס־פארכטיק האט איר אין דער תורה געגלויבט און די תרי״ג מצוות פארפילט. אייער כח איז די גערעכטיקייט געווען — און דערפאר האט איר ברוטאליטעט געהאסט. איר האט ערנסט געגלויבט, אז דער מענטש איז בעסער פון א חיה... נאר, ליידער, איר האט זיך ביטער אנטוישט.

גוטע און ברייטהארציקע יידן זייט איר געווען, יידן פון צדקה און גמילות חסדים. אין דער שווערסטער צייט איז ביי אייך קיין מענטש פון הונגער נישט געשטארבן; אייערע הייזער זיינען פריי און אפן געווען פאר הכנסת־אורחים. ביי אייערע געגרייטע טישן האט זיך שטענדיק א פלאץ געפונען פאר אן ארימאן און מיט אים האט איר זיך דאס ביסן געטיילט. איר האט אונטערשטיצט דעם, וועלכער האט געהאלטןביים פאלן און יתום און אלמנה האט איר הילף געבראכט, ווען זיי איז ביטער געווען. שטילערהייט פלעגט איר נדבות קלייבן פאר קמחא־דפסחא, הכנסת־כלה און בקור־חולים; מתן בסתר איז ביי אייך א גרויסע מצוה געווען.

לאנגע יארן האט איר אפגעהיט די טראדיציע פון דער תורה און אין דעם דאזיקן גייסט האט איר אייערע קינדער דערצויגן. איר האט אלץ געטאן, כדי זיך ניט צו אסימילירן און זיך שטארק אויס־געהיט פון שמד. געטריי האט איר דעם פונק יידישקייט געהאלטן און דעם נצח שראל פארזארגט. דורך אייערע פענצטערלעך האבן פייערלעך געבליאסקעט פון די שבת ליכט, וועלכע איר האט געצונדען — און זיי האבן אייך האפענונג און מוט געגעבן; יידישע יום־טובים, וועלכע האבן אויסגעוויזן דורכגעווייקט צו זיין מיט אומעט, האבן אין דער ווירקלעכקייט מיט ליכטיקייט געשיינט. פון אייערע הייזקעס האבן זיך זיסע זמירות געהערט און אין געסלעך האבן קולות פון חזנות געהילכט.

דורך אייערע מלבושים און גאנג, אין היטל, ציציות, בערד און פאות — האט איר אייער אייגנארטיקייט באטאנט און פון דערווייטנס האט מען אייך אלס יידן דערקענט. אויך פון אייערע עסנס האט א באזונדערער טעם געשמעקט און אויך אין דעם האבן אייך גויים מקנא געווען.

לאנגע דורות האט איר אין דער פרעמד געלעבט און דארט רוחניות געשאפן. ס'זיינען פון אייך ארויס תלמידי חכמים און פוסקים. דער בית־המדרש איז פאר אייך א פלאץ פון תורה און חכמה געווען; אויך א פלאץ צום דאוונען און אויסגיסן אייער ביטער הארץ. די שול איז פאר אייך א פעסטונג געווען. דארט האט איר בטחון געהאט; אלע פראבלעמען האט איר דארטן געלייזט און זיי האבן זייער תקון געפונען.

ס'האט נאך דער אלטער וכוח געגליט צווישן חסידים און מתנגדים אין שטעטל... און ווער דארף פארנעמען דעם כסא הרבנות... נאר אין דער זעלבער צייט האט איר געדולד געהאט צו פירן דעבאטעס צווישן זיך וועגן אלגעמיינע וועלט פאליטיק.

איר זייט ניט געווען קיין פאנאטישע, פארביסענע יידן, וועלכע האבן קעגן דער השכלה געקעמפט. ווען די צייט איז געקומען, האט איר פארשטאנען צו בייטן דעם אלטן חדר און רבי אויף א נייער מאדערנער שול, כדי אייערע קינדער בילדונג צו געבן. אין דער זעלבער צייט האט איר אונטערשטיצט ארץ־ישראל און מיט אייערע פאנדן געהאלפן בויען דאס לאנד. ווען חלוצים זיינען אין ארץ־ישראל געפארן, האט איר זיי ניט ארייגעלייגט אין חרם און חלילה קיין קריעה נאך זיי ניט געריסן, נאר אומגעקערט — איר האט זיי פון טיפן הארצן געבענטשט און זיי הצלחה געווונשן; אנדערש האט ניט געקאנט זיין...

אין אייער טאג־טעגלעכער באנעמונג זייט איר פשוטע פאלקס מענטשן געווען. איר האט איינגעזאפט אין זיך די מענטאליטעט פון דער שיינער נאטור ווו איר זייט געבוירן, פון טייכן, אזיערעס און קוואלן; איר זייט געוואקסן הויך און געזונט ווי די בוימער אין וואלד.

אייער קוועלן פון פרנסה זיינען ארעמע געווען. נאר איינצלנע פון אייך האבן א לייכטערן לעבן געהאט. דער קליין־האנדל און ארבעט, מיט וועלכע איר האט זיך פארנומען אלס שניידער, שוסטער און אנדערע יידישע פאכן — האבן אייך קיין גרויס לוקסוס ניט געגעבן; א סך פון אייך זיינען הארעפאשנע יידן געווען און מיט מאזאליעס דאס טרוקן ברויט פארדינט. אייערע ווינונגען און הייזקעס, וועלכע זיינען איינג און שמאל געווען — אין זיי האבן זיך ליבע און ווארעמ־

קייט געפונען. אין אייערע הייפן האבן זיך שטוב־חיות געפונען : בהמות, ציגן און עופות — און איר האט אויך זיי מענטשליך געפלעגט...

גרויסע און פארצווייגטע משפחות זייט איר געווען, אנגעשטאפט מיט עלטערן, קינדער און קינדס־קינדער. איר זייט געבענטשט געווען מיט אלטע לייט און מיט יחוס פון הונדערטער יארן.

מען קאן אלעס ניט באשרייבן וואס פאר א גרויסער אייגנס איר זייט געווען — און מער שוין נישטא... אייער גורל איז געחתמט געווארן צוזאמען מיטן גורל פון גרויסן אייראפעאישן יידנטום, וועלכער איז אומגעקומען דורך די היטלער מערדער און זייערע מיטארבעטער אין דער צווייטער וועלט־מלחמה. אייער פלאץ איז געווארן ליידיק, פוסט און געשענדעט.

זאל אייער אנדענקונג זיין געבענטשט צווישן אונז אויף אייביק.

יצחק גארדאן

כל־עמה נאנחים מבקשים לחם, נתנו מחמדיהם
באוכל להשיב נפש ;
כלו בדמעות עיני, חמרמרו מעי, נשפך לארץ
כבדי על שבר בת עמי, בעטף עולל ויונק
ברחובות קריה.

(איכה)

חורבן קובילניק

דברי הקדמה מאת
יצחק גורדון:

ימיו האחרונים של השילטון בפולין בשנת 1939 מלווים היו בהסתה אנטי־שמית מוגברת: משמרות על־יד בתי העסק היהודיים, חרם ממשלתי רשמי־למחצה על המסחר היהודי והתנפלות בריונים על יהודים ברחובות; המיסים הכבדים, שהוטלו על האוכלוסייה היהודית, בכללם מס המלחמה המיוחד — כל אלה העיקו על המוני העם היהודי ויצרו אווירה קשה ומדכאה כבר ערב מלחמת הגרמנים בפולין.

בקובילניק היתה אוכלוסייה בילו־רוסית ופולנית, שעסקה בחקלאות. בתוכה איכרים, שהיו בני הדת הקתולית־רומית, קנאים בדתם, שראו את עצמם כפולנים

עצרת חגיגית של כל האוכלוסייה בכיכר השוק.

לפי השתייכותם הלאומית; הם היוו את רוב האוכלוסייה ושיתפו פעולה עם השילטונות הפולניים. לעומתם האיכרים, שאמונתם היתה קתולית־יוונית; בקרב חלק זה היו גם בעלי השקפה קומוניסטית. איכרים אלה, שדוכאו לא מעט על־ידי הרוב הפולני ניהלו במחתרת פעולה נגד השילטונות. הם לא היו אנטישמיים ואף קשרו לא־אחת קשרים ידידותיים והדדיים עם האוכלוסייה היהודית; בניגוד להשקפותיהם של אלה האחרונים היו האיכרים הפולנים בעלי השקפות אנטי־שמיות מובהקות. אכן, בימים ההם החלו הפולנים לסגל לעצמם מדיניות אנטי־יהודית וכן גם שיטות נאציות מובהקות, על כל סממניה.

בשנת 1935 הקימו הפולנים בית מרגוע גדול על שפת ימה של נארוץ׳ (האגם הגדול ביותר בפולין). בית מרגוע זה, שהוקם בכפר קופה, במרחק 3½ קילומטר מקובילניק, הפך כעבור זמן לאחד ממרכזי הקייט המפורסמים ביותר בפולין. בין הפולנים הרבים, שנהרו אליו מכל קצווי המדינה לנופש־שייט ולרחיצה במימיו הזכים, נמצאו יסודות לאומניים קיצוניים, שניצלו את שהותם במקום גם להסתה אנטישמית פרועה; האוכלוסייה המקומית הורעלה מהר מאוד בשנאת יהודים. האגם עצמו נעשה „מחוץ לתחום" והכניסה ליהודים למקום זה היתה כרוכה תמיד בסכנת התנפלויות חוליגניות ובסיכויים טובים לקבלת מכות. למרות כל זאת לא ויתרו היהודים על הרחיצה באגם והמשיכו ליהנות ממימיו, אם כי במקומות מרוחקים יותר.

✶

אחד בספטמבר 1939

ביום שישי בלילה, באחד בספטמבר 1939, התקיפו הגרמנים את פולין ובמשך שבועיים ימים הביאו לקיצו את קיומה של הקהילייה הפולנית הבלתי־תלויה. ואילו מחוזותיה המזרחיים של פולין, בתוכם גם קובילניק וסביבתה, סופחו לסובייטים, לפי הסכם מוקדם עם הגרמנים. הטנקים הסובייטיים הראשונים, שהופיעו בעיירה ב־14 בספטמבר 1939, בישרו את קיצו של השילטון הפולני והתחלת עידן חדש באיזור.

הישוב היהודי, שסבל קשות בשילטון הפולני, הקביל את פני המישטר החדש באהדה וכמעט בשמחה גלויה. הרבה מהם החלו מסתגלים מיד לתנאי החיים החדשים, קיבלו תעסוקה במקצועות שונים וחדרו למשרות האדמיניסטרציה הממשלתית החדשה. השילטון החדש שימש גם כמגן מול האנטישמיות הפולנית ובעיקר הפיג את פחדם של היהודים מפני כיבוש נאצי, שאיים לאחרונה על ראשם.

בניגוד לאוכלוסייה היהודית, התקשו הפולנים להסתגל למשטר החדש; משטר זה היה זר לרוחם ולאורח חייהם. הם היו קנאים לדתם והיו כרוכים אחרי השפעת הכנסייה במשטר הקודם. הנהגת הקולקטיביזציה בייצור החקלאי — גם היא תרמה לאי־שביעת רצון ביניהם. נוסף על־כך גילו הם רגישות מוגברת בעת שהיהודים קיבלו זכויות אזרחיות שוות, נהנו מיחס טוב מצד השילטונות והגיעו לעמדות ממשלתיות מכובדות. כל אלה היו כצנינים בעיני השכנים שהוסיפו להעמיק את השנאה ליהודים. אמנם, החוק הסובייטי אסר את האנטי־שמיות, אך היא פעפעה בקרבם וחיכתה רק לשעת־כושר ראשונה, כדי לנקום בעד החוצפה היהודית...

ושעת־כושר זו לא איחרה לבוא...

השואה ממשמשת ובאה...

ב־22 ביוני 1941, בלילה, שעה שהרוצחים הגרמנים התנפלו על ברית־המועצות; הפציצו ערים ועיירות בפולין ורצחו באכזריות את האוכלוסייה השלווה; כשמאות אלפי פליטים נטשו כבר את בתיהם ויצאו לדרך נדודיהם בדרכים־לא־דרכים ונקלעו מן האש אל המאכלת — ישנו עדיין יהודי קובילניק שנת ישרים, והעיירה כולה היתה שקועה עדיין בדממת הליל. גם עלתה השמש ובישרה יום קיץ בהיר.

מספר חנא דימנטשטיין (רשם י. ג.):

כמדי בוקר ובוקר התעוררתי ויצאתי לעבודה. אנשים נפגשו ובירכו איש את רעהו בשלום, מבלי לדעת מה צפוי להם בשעות הקרובות. רק ב־12 בצהריים, בבואי הביתה לסעוד, בושרה לי הבשורה המחרידה. אשתי מיררה בבכי וסיפרה, כי הרדיו מסר את נאומו של מולוטוב, ובו הידיעה, כי הגרמנים התקיפו את ברית־המועצות, מפציצים ומחריבים ערים ויישובים. ידיעה זו נפלה עלי כרעם ביום בהיר. הרגשתי מיד, כי דבר מסוכן וחמור ביותר התרחש וכי אסון גדול ממשמש ובא עלינו. בדמיוני עלו מיד זיכרונות מן המלחמה הקודמת: התלאות,

הרעב והדחקות, שהיו מנת חלקנו בתקופת הכיבוש הגרמני. והיה הדבר אז בימי שילטונו של וילהלם־קיסר, שהתייחס ליהודים בחסד — ומה יהיה עלינו כעת, בימי שילטונם של חיות הטרף?!

יצאתי החוצה. רציתי להטות אוזן לדברי אנשים ולדעת את תגובותיהם למאורעות. הידיעה פשטה חיש־מהר בעיירה. שמעתי קולות בכייה, ואנשים פיכרו ידיהם על האסון הגדול.

בכיכר השוק התקהלו אנשים קבוצות־קבוצות, דיברו, צעקו, התווכחו ונועצו יחדיו — מה יש לעשות?!... מאור פניהם של האנשים נעלם ובמקומו נסוך היה בכול עצב עמוק. כחיות לכודות בסוגר הרגישו הכול, ואיש־איש תר אחרי דרך הצלה, בה יימלט וישתחרר — אך איש לא ידע בדיוק, מה דרך יבור לו לשם כך.

ומצב־הרוח נעשה מתוח יותר ויותר ואצל כולם מתגבשת כבר השאלה ביתר בהירות: הלברוח לרוסיה אם להישאר בקובילניק תחת עול הגרמנים? אנשים מועטים סברו, כי יש לברוח מכאן ולא להישאר במשטר הגרמני; משטר זה אומר מוות בטוח. ואילו מרבית האנשים טענו: „יהודים, אנה תנוסו?... כאן — לכל אחד בית קטון, גינה, פרה, עז; נבלה אותם את הגרמנים! הנוכל להפקיר הכול בשביל הגויים, לנוד, להתגולל בנכר ולגווע ברעב?... ואם למות — מוטב במקומנו מאשר בסיביר, או במקום נידח אחר ברוס:ה".

והפקידים הסובייטיים בעיירה לא היססו הרבה — הם ארזו את המזוודות והתכוננו לדרך.

*

ובשעה ארבע אחה"צ החלו לצעוד דרך קובילניק — מכוון וילנה אל דרך פוסטב — פלוגות צבא, מצוידות בנשק קל. היו אלה חלקים מובסים של הצבא האדום, שנסו מן המחוזות הכבושים לעבר רוסיה. אליהם נתלווה זרם פליטים, מי ברגל, מי ברכב ומי ברכיבה על גבי סוסים, עם חבילות דלות על הגב... אנשים, זקנים וטף... מהם רבים יהודים. בקובילניק הצטרפו אליהם בני־נעורים מועטים — בעיקר אלה, שלא היו קשורים למשפחות, לנשים ולילדים — ונסחפו עם הזרם.

מרבית היהודים בקובילניק נשארו, איפוא, במקום, מבלי לדעת מה יביא אתו הגורל — וזאת למרות הידיעות הברורות על גורל אחינו בני־ישראל במחוזות,

שנכבשו עוד שנה־שנתיים קודם לכן על־ידי הגרמנים. אכן, איש לא מסוגל היה להעלות על דעתו, כי הגרמנים „בני־התרבות" יוכלו לרצוח כחיות טרף.

מפיהם של הפליטים, שמילאו בינתיים את העיירה, נודע לנו על ההתקפה הגרמנית, כיצד הם מפציצים ללא הפוגה את וילנה, קובנה וכו', וכי הסובייטים לא התנגדו עדיין התנגדות של ממש; הגרמנים מתקדמים בלי־הרף, כובשים עיר אחר עיר, ונכסים צבאיים עצומים נופלים לידיהם; הרדיו הגרמני מסית בלי הרף, בלשונות מלשונות שונות, נגד היהודים. אכן, הבינונו, כי הסתה זו לא לשוא תהיה — אנו נשלם בדמינו...

והפולנים — מצב רוחם טוב עליהם; הם קיבלו בשמחה גלויה את כל הידיעות הללו ובעזות מצח ציפו לבואו של הצבא הגרמני.

כך נמשכו ימים ולילות אחדים, בציפייה מתוחה אל הבלתי נודע — עד היכנס לעיירה הגרמנים הראשונים.

הגרמנים הראשונים בקובילניק

ביום שישי 27 ביוני 1941, לפנות ערב, הגיעו במכונית דוהרת שני גרמנים מחיל הז'נדרמריה הקרבית. הם נעצרו ליד המטבח הסובייטי לשעבר ושם מצאו הרבה בירה, יין ודברי־מאכל, שנשארו לאחר עזוב הסובייטים. ומיד התאספו מסביבם מרבית הגויים העירוניים — בחלקם מתוך סקרנות ובחלקם, לנסות וליהנות מהשלטון החדש, שהגיע לעיירה.

את הכוסות הראשונות מילאו בשביל הקהל, ואחר שראו לדעת, כי טובים הבירה והיין לשתייה, החלו בעצמם להיטיב לבם — ושתו לשכרה. יהודים מספר, שעבדו במטבח, גורשו מיד, ומצב הרוח אצל ההמון נעשה מרומם ביותר.

מרחוק שמעתי קול זמרה רמה. התקרבתי למקום בדרך עקיפה, למען לא ישגיחו בי הגויים, והשתדלתי לראות את המתרחש. בהתקרבי נתגלתה לפני התמונה המדהימה: בעיני ראיתי את קרולאק אבשיוק עומד ונואם לפני הגרמנים ביידיש (את היידיש הוא למד אצל היהודים, אתם בא בקשרי מסחר). לאחר שבירך את הגרמנים, פנה אל כולם, כי עליהם לברך על המצב החדש ובקש להושיט כל עזרה לצבא הגרמני, שהגיע לכאן רק כדי לשחרר ולהציל את הנוצרים מעול היהודים. הכול הצטלמו והריעו בשמחה, כי השילטון היהודי עבר מן העולם, וכי חיים חדשים יתחילו כעת.

והגרמנים — לאחר שחקרו את הקהל בפרטים על הצבא הסובייטי, כיצד ומתי הוא יצא מן העיר וכו', עזבו מהר את המקום.

ובינתיים — מאחר שהסובייטים עזבו והגרמנים טרם הגיעו — כוננו הגויים מיליציה זמנית, ששלטה בעיירה עד בוא הצבא הגרמני. וראשית חכמה החלו לבוז את נכסי היהודים, להכות ולהציק. היהודים עמדו מיד על טיב ההתחלה ועל הסיכויים הקודרים לעתיד. הם הסתגרו בבתים ולא נראו ברחוב. כשרצה מישהו לפגוש את רעהו, עבר בזחילה דרך הגינות, כדי שהגויים לא ישגיחו בכך.

כך חיו שישה ימים עד בוא הצבא הגרמני.

תחת המגף הגרמני

ביום רביעי, 2 ביולי 1941, בבוקר, נכנס הצבא הגרמני לקובילניק. המיליציה האזרחית הזמנית העמידה עצמה מיד לשירותו. הם ענדו סרטים אדומים ועליהם צלב־הקרס על השרוול. בכיכר השוק העירוני היה בור גדול, שהתהווה שעה שהסובייטים פירקו את תחנת הדלק במקום והוציאו מיכל בנזין גדול. כעת הבהילו את כל יהודי העיירה, כדי למלא את הבור בעפר ולכסותו. אך האכזרים אסרו לעבוד במעדרים ובדליים, והיהודים הוכרחו, למקטון ועד גדול, לעדור בידיים ובציפורניים את החול ולהעבירו בכפיים לבור. הגויים התכנסו והתבוננו, כיצד אנו עובדים — ושבעו נחת... היו גם שירקו עלינו ויידו בנו אבנים.

אלה אשר לא מיהרו לעבוד, סטרו אותם החיילים הגרמנים על פניהם; גם תלשו את זקניהם. אך גם ללא כל סיבה התנפלו הגרמנים מדי פעם בפעם על היהודים העובדים במכות ובסטירות תוך איומים, כי השילטון הגרמני יחסל את כל היהודים המזוהמים — אלה שהכריזו מלחמה על גרמניה...

סיכום יום העבודה הראשון היה — עשרה יהודים מוכים ופצועים. וכך היתה ההתחלה.

הרצח הראשון

כשגמרנו לכסות את הבור, שיחררו את כולנו. לאחר זמן־מה אסרה המשטרה ארבעה יהודים בעיירה וביניהם אשה אחת. למחרת הובילום אל מחוץ לעיר וירו בהם. ב־3 ביולי, בשעה מוקדמת לפנות בוקר, באו לעוררנו, כדי

שניטול את גופותיהם של ארבעת היהודים הנרצחים. בדרך המובילה לפוסטב מצאנו את גופותיהם של הנרצחים והם: ישעיהו וקסלר מדונילוביץ וחיה גורדון, אשתו של אברהם גורדון מגלובוקי רוצאי, כפר השוכן 7 קילומטרים מקובילניק, את שני היהודים האחרים מצאנו ליד ה„סקביק", בדרך המובילה לווילנה. היו אלה המורה סולומון, פליט מפולין הקונגרסאית ואת הספר שמעון צפנת, יהודי יוצא־וילנה, שהתגורר בשנים האחרונות בעיירה. קברנו את מתינו באותם המקומות שמצאנום שם; כעבור חודשים מספר, לאחר השתדלויות אצל המשטרה, עלה בידינו להביאם לקבר־ישראל, וזה ביחד עם חללי האקציה בסוכות 1941...

ללא מרגוע

כותב **אשר קרוקוב**:

מיום ליום הלך מצבנו ורע — והיה ללא־נשוא. חדל כל ביטחון, וחיינו נעשו הפקר. כל גוי יכול היה לשדוד ממך הכול, אם רק רצה בכך. כל מעיינות השנאה נפתחו לרווחה אצל הגויים ובצורה סדיסטית ביותר החלו נוקמים ביהודים. גם אלה, שמקובלים היו עד כה כגויים שלווים והגונים, הופיעו כפושעים וכפורעים...

והיהודים ישבו בבתיהם בסתר. בערבים לא העלו אור. הכול נעשה בחושך. לא העזו לשכב על־יד חלון מחמת סכנת אבנים, שנזרקו לבתיהם של היהודים. ישנו במלבושים — מוכנים היינו כל רגע להימלט על נפשנו.

בייחוד ארבה לנו הסכנה בימי ראשון בשבוע, שעה שהגויים היו פנויים ושוטטו בפנים שוחקות ברחובותיה של העיירה. אז היתה נופלת עלינו אימה גדולה והסתתרנו בכל חור, כדי שלא ישגיחו בנו, חלילה, וירצחונו נפש.

כבר ביום השלישי לבואם של הנאצים נצטווינו לענוד את הטלאי, מבלי למסור לנו את צורתו המדויקת. הטלאי הראשון היה לבן עם אות J באמצעו.

לאחר שבוע הגיעה הוראה חדשה, שהטלאי חייב להיות צהוב, ושיש לתפור אותו גם מלפנים וגם על הגב — ואילו לאחר ימים מספר הגיע צו חדש נוסף: לא יהיה טלאי גדול מ־8—10 ס״מ, וצורתו תהא כצורת מגן־דוד. אך גם צורה זו לא היתה סופית... לאחר זמן־מה נקבע הטלאי ברוחב 12 ס״מ (גם הוא בצורת מגן־דוד) ובמרכזו האות J בצבע שחור. לכן עד מהרה התחלנו להרגיש מחסור בבד צהוב... וגזרנו דברי לבוש שונים בבית, מהצבע המתאים, ואיש בידי רעהו סייע במציאת החומר הדרוש.

לבד מן הטלאי הצהוב פורסמו הגבלות נוספות, שכל מטרתן היתה להעליב ולהשפיל את היהודים: ההליכה על המדרכות נאסרה על היהודים; מותר היה להשתמש לשם כך רק בכביש. הנסיעה באוטובוס או ברכבת נאסרה. בתי היהודים סומנו במגן־דוד צהוב. צו מיוחד אסר את היציאה מן העיירה. נאסרה בתכלית־האיסור הקנייה בחנויות ובשוק; העובר על עבירה צפוי היה לעונש חמור. בעת ובעונה אחת נאסר גם על הנוצרים כל מגע עם היהודים.

כל ההוראות האלו מקורן היו מהקומיסר המחוזי בווילייקה, והן פורסמו בכל רחובות העיירה. וכך נאלצו היהודים לחיות מבודדים מהעולם החיצון; מדוכאים ונרדפים על צוואר. ואין כל פליאה בדבר, שעד מהרה תקפנו יאוש עצום ואיש־איש חיפש מיפלט כלשהו ולהקל עליו את קשי יומו.

שריפת הספרים הקדושים

בשבת, 12 ביולי 1941, בשעות הבוקר, החלה המשטרה לגרש את היהודים מהבתים ולרכזם בכיכר השוק. מאלה בחרה המשטרה קבוצה וציוותה עליה להוציא מבית הכנסת את כל ספרי־התורה ולהניחם במרכז השוק. הובאו גם שני ארונות מלאים ספרי גמרא, משניות, חומשים, סידורים, קינות וספרים קדושים אחרים. קבוצת יהודים אחרת צוותה להביא עצים עם נפט... וכשהכול סודר בדייקנות — מתחילה העצים ועליהם ספרי התורה והספרים הקדושים האחרים, ונשפך הנפט עליהם — נטפלו לרב מקובסקי, חתנו של הרב דמתא, שהוא יבעיר את הבעירה. וכשסירב לבצע את הפקודה, הוכה לעיני כל הנוכחים. לאחר־מכן אילצו נער אחד במכות רצח, להבעיר את האש, ולבצע את הפשע הוואנדלי של הגרמנים „בעלי התרבות" ושל עוזריהם המקומיים.

והאש אחזה במהירות בקלף — ומכל הספרים נשארה ערימת אפר... כשראינו זאת רעדה אחזה את כולנו ונשארנו במקומותינו מאובנים כשעינינו

זולגות דמעות, לבנו נצבט מכאב על הספרים הקדושים המחוללים לעיני כול — ואנו עומדים מחוסרי ישע...

לאחר המעשה אספנו את האפר הקדוש וקברנוהו בחצרה של אניוטה קלומל בעיירה.

*

ואם כי נשרפו ספרי־התורה, היו יהודים באים להתפלל לבית הכנסת עד... שבליל שבת אחד התנפלה המשטרה בסיועם של תושבים מהמקום והסביבה הקרובה על היהודים המתפללים והכתה אותם באכזריות; מני אז לא יכלו עוד להתפלל בבית הכנסת. את המכות הנמרצות ביותר ספגו אז חיים־יעקב ינובסקי וליבה חדש, איש מיאדל. את זה האחרון היינו נאלצים לשאת הביתה על הידיים, כשהוא במצב התעלפות.

עלילת דם

בווילייקה הסמוכה היה בית הסוהר המחוזי, מקום שם ריצו עוונם אסירים, שנאסרו עוד בזמן הסובייטים; ובהסתלקם בפרוץ המלחמה לקחו אתם את האסירים, שנשפטו לתקופות מאסר ארוכות, ואילו אלה שריצו תקופות מאסר קצרות נשארו כלואים בבית הסוהר. כשכבשו הגרמנים את וילייקה הם רצחו נפש את האסירים וחיללו את גופותיהם: כרתו לשונות, הוציאו עיניים, חתכו את איברי המין ועוד מעשים טובים כאלה. אולם בעת־ובעונה אחת הפיצו הגרמנים שמועות זוועה במחוז כולו, כי את כל אלה המעשים ביצעו אנשי הנ.ק.ו.ד. (משטרת הבטחון הסובייטית) היהודים. אכן, כוונת משחק־השטנים הזה הוחוורה לנו חיש־מהר...

כשנודע הדבר יצאה הגברת קריסטפוביץ מקובילניק לווילייקה, כדי לזהות את אחיה, שהיה אסור שם מקודם לכן. לאחר שבדקה את הגוויות, „מצאה", שאחת מהן היא בודאי גוויית אחיה — ואת הידיעה הזאת הביאה לקובילניק. אמנם, אחיה חזר לאחר־מכן לקובילניק כשהוא חי־וחיים, אך בינתיים נפל פחד על היהודים בעיירה. מפי גויים, שעדיין התראו כידידים, נודע לנו, כי ביום א׳ הקרוב מתכוננים רבים מהם לפרוע פרעות בעיירה; והם השיאו לנו עצה, כי מוטב לנו להימלט מן העיירה, כי על־כן נשקפת לנו סכנת נפשות.

ביום א׳ לפנות בוקר, 27 ביולי 1941, החלו זורמים לעיירה איכרי הסביבה, על בני משפחותיהם... האווירה התחשמלה מיד. סכנת מוות ריחפה על

ראשינו. בשם כל היישוב היהודי בעיירה פנינו מיד לכומר הקתולי וביקשנוהו להשפיע על עדתו לבל יתקיפו את היהודים — אולם נענינו בסירוב מוחלט; הוא דחה כל אפשרות של הושטת עזרה. עם בקשה דומה פנינו גם לפופ (הכומר הפרבוסלבי) — והוא הבטיח עזרתו. אכן, לאחר זמן קצר ירו הגרמנים בכומר זה בכלא וילייקה ורצחוהו נפש בעבור עזרתו ליהודים!

והיה הכרח לבדוק מהר את המצב שהתהווה ולהחליט על אמצעים דחופים ביותר.

שלום יבנוביץ התקשר ישירות עם המפקד הגרמני בקובילניק ושיחד אותו. המפקד שלח כיתת חיילים להשקיט את ההמון ולהבטיח את השקט כל אותו יום; החיילים פיזרו את האיכרים המוסתים. אכן, הודות לעירנותו של שלום נמנע כיליון בטוח של העיירה היהודית כולה, עוד בראשית הכיבוש.

ומאז היה שלום יבנוביץ לבא־כוחם של יהודי העיירה כלפי השילטון הגרמני. כל הוראותיהם של הגרמנים לאוכלוסייה היהודית עברו דרכו. ואכן, מאז הוקלו העניינים במקצת הסדיר הוא, בסיועם של יהודים נוספים, את עבודת הכפייה וחלק את הנטל על כולם במידה שווה וביושר: חלשים וחולים נשארו בבית, ואילו העשירים, גם הם עבדו ולא יכלו עוד לשלם למשטרה כופר עבודתם.

עבודת כפייה

מספר **חנא דימנטשטיין** (רשם י. ג.):

בכפר סימטובה, 18 ק"מ מקובילניק, נקבעה נקודת קשר גרמנית. שמה הוצאו יהודים בכוח לעבודת כפייה: לכרות עצי יער ולחטבם. את הדרך מהעיירה למקום העבודה היו נאלצים לעשות ברגל. בחורף, בהשכמת הבוקר ובקור הגדול ביותר, כבר חייבים היו הכול להיות מוכנים ליציאה. אוכל לא קיבלנו; כל אחד דאג בעצמו לפת הלחם. בערב, בשעה מאוחרת, חזרנו מהעבודה, כשאנו עייפים ורצוצים.

נוסף לזה היו לוקחים אותנו לעבודות כפייה אחרות: לנקות בתי־שימוש, לפנות את השלג ולעוד עבודות דומות. את הצווים הוציאו הגרמנים, ואילו המשטרה המקומית השתדלה לבצעם בדייקנות גמורה. האגרוף וקת הרובה היו

בשימוש מתמיד. יהודים, בעלי מקצועות מיוחדים, הועברו למקומות שונים והועסקו במקצועותיהם.

פעם, בעבדי בניקוי בית שימוש, ציווה עלי הנוגש הגרמני לאחוז את הדלי, בו מילאתי את הצואה, לא בידיים, כי אם בשניים (דלי מלא!) וכשלא ביצעתי כה מהר את הפקודה ונפלתי כושל, ניגש אלי והכני בקת רובהו; בכוחות אחרונים קמתי לאחר־מכן והמשכתי בעבודה.

באימת מוות מתמדת

כותב אשר קרוקוב:

בכפר גלובוקי רוצאי, על־יד קובילניק, רצחו הגרמנים את כל משפחת אברהם גורדון (אשתו נרצחה כבר קודם לכן, יום לאחר בואם של הגרמנים) — אותו, את שלושת ילדיו הקטנים ואת הוריו. היה זה בשבת, יום לפני האקציה, בסוכות 1941. כשבאו לקחת את המשפחה ולהוביל אותה למקום הטבח, נפרד הילד הבכור בלבביות מאת שכניו הגויים בכפר, שאתם דרו ביחד במשך שנים מרובות; במטפחתו אשר בידו ניפנף הילד לעומתם לאות ברכה והתראות — אך, לדאבון לב, לא חזרה עוד המשפחה, ושוב לא התראו...

גם בכפר פאסינקה רצחו באותו יום עצמו שתי משפחות יהודיות. ומהעיירות הסמוכות היינו מקבלים בשורות איוב על ההריגות ההמוניות ביהודים. הגיעו אלינו הפליטים הראשונים, שהצליחו להימלט מתחת לסכיניהם של הרוצחים: מהעיירות פודברודז, סווינציאן, הידוצישוק, איגנאלינה ומאחרות, שכבר התחילו בחיסולם. לפוליגון, הקרובה לסווינציאן הובאו מן העיירות דלעיל שמונת אלפים יהודים, ובעזרתם של הליטאים הכרי־חום לחפור בורות. וכששאלו היהודים לפשר הדבר, נענו, כי בורות אלה הם חפירות צבאיות... אולם, לאחר סיום עבודות החפירה נרצחו כולם ביריה.

האוכלוסייה הליטאית הנוצרית זכתה באימונם הגמור של הגרמנים. כבר עם פרוץ המלחמה הפנו הליטאים מיד את רוביהם נגד הסובייטים, ובשמחה גלויה הם קידמו את פני הכובש הגרמני. ומשום כך גם קיבלו ייפוי־כוח רחב לעשות ביהודים כטוב בעיניהם. ואכן, הם, הליטאים הללו, סייעו בידי הגרמנים לחסל במהירות את יהודי העיירות הליטאיות. באותו זמן לא נשארו עוד יישובים יהודיים בעיירות הקטנות; יהודים נשארו רק בקובנה ובווילנה. במשך חודשיים עלה בידי התליין הגרמני לרצוח את מרביתם של יהודי ליטא.

העובדה הבאה תעיד על טיבו של שיתוף הפעולה ההדוק בין האוכלוסייה הליטאית ובין הגרמנים:

ליד לינטופ, כ־10 ק"מ מסווינציאן, הרגו פרטיזנים את הקומיסר הגרמני. כעונש למעשה זה אספו הגרמנים והליטאים 950 פולנים וירו בהם. מאז החלה האוכלוסייה הפולנית להבין, כי סכנת החיסול מרחפת גם עליהם ולאו דווקא על היהודים בלבד.

ובינתיים נפוצו שמועות בקובילניק, כי חלק גדול מרוסיה הלבנה יימסר על־ידי הגרמנים לממשלה הליטאית. ושמועה זו עוד הוסיפה כאב על דיכדוך נפש; היינו מוכנים אז בכל רגע להימלט על נפשנו. גם חלק מהאוכלוסייה הנוצרית היה „ארוז" ומוכן לעזוב אותו מחוז, שהליטאים עמדו לקבלו תחת שילטונם. רק לאחר מחצית השנה התברר לכולנו, כי התכנית בוטלה ושעיירתנו לא תיכלל במחוז האוטונומי המוצע.

עובדה זאת נתקבלה בקורת רוח רבה והניחה את דעתם של אנשי המקום. וגם ביהודים החלה היא להפיח תקווה קלושה — אולי בכל זאת נגיע לימים טובים יותר... נמצאו בינינו יהודים, ש„הוכיחו" כמעט בוודאות, שמפלתם של הגרמנים קרבה, ועוד בחורף הראשון הם האמינו, שהצבא הגרמני יובס ולא יוכל להימלט מגורלו של נפוליון, שהובס על־יד מוסקבה. חיכינו לכן לחורף קשה, לקור ולכפור, שצריכים היו לבוא לעזרתנו. אבל, לצערנו, החורף הקשה התמהמה, והתקוות שתלינו לא התגשמו... ובינתיים נזונה האוכלוסייה בידיעות הפוכות מאלה שקיווינו. הם סיפרו על ניצחונותיהם של הגרמנים ברוסיה, על התקדמותם המתמדת וכיבושיהם הגדולים. אכן, את המצב לאשורו לא ידענו, כי היינו מנותקים מהעולם כולו וחסרנו לחלוטין אמצעי קשר כלשהם, כדי לדעת מהנעשה בחזית. כדאי להזכיר, שאת מקלטי הרדיו החרימו הגרמנים מיד עם היכנסם לעיירה, וגם על האוכלוסייה הנוצרית איימו בעונש מוות לכל אחד, שיאזין לידיעות חוץ. למרות כל אלה הדריך אותנו החוש הטבעי, וממנו הסקנו מסקנות על המצב בחזית: למשל, שעה שראינו את תנועת הצבא הגרמני, שעבר דרך קובילניק בכיוון פולוצק, צבא שמנה עשרות אלפי חיילים גרמנים, שנזרקו בלי הרף לחזית, ובכל פעם יותר ויותר לקראת המוות; רבים מהם חזרו באותה הדרך כפצועים קשה — זה, כמובן, נתן לנו עידוד ותקווה. נחמה פורתה היתה לנו גם כאשר הגיחו אווירונים סובייטיים מעל לאיזור והפיצו עלונים, בהם פנו לאוכלוסייה האזרחית והסבירו להם את האחריות הגדולה, שהם לוקחים על עצמם, בשיתוף הפעולה עם הגרמנים בשטח הכיבוש. כמו־כן הודיעו בעלונים, שכל הבוגדים, הרוצחים אזרחים סובייטים, ישלמו

בראשם ובדמם... נוסף לזה הפיחו עידוד בהודיעם, כי מתקרב יום הניצחון וסופו של הכובש הגרמני יהיה, כי יגורש מאדמת רוסיה. אין כל ספק שלעלונים אלה היתה השפעה ניכרת על התושבים, וניתן היה להבחין באחדים מהם אי־אלה סימני רתיעה ממעשי פשע נוספים... חבל רק, שעלונים כאלה הופצו לעיתים רחוקות בלבד.

האקציה הגדולה

בפרוץ המלחמה התחלנו מיד לחפש דרכים כיצד להבטיח את הרכוש ונכסי דניידי, שנמצאו בידינו. בלילות חפרנו בורות מוסתרים בחצרות, בהם הטמננו כל דבר, שנראה היה כבעל ערך וכשימושי ושיש לשמור עליו לעתיד. אולם, כשנוכחנו לדעת, שהמלחמה תימשך עוד זמן רב ושהחפצים באדמה עלולים להירקב מבלי שנוכל אחר־כך להשתמש בהם, חיפש כל אחד מאתנו אצל אנשי המקום גוי „טוב" ומוכר, שיוכל לתת בו אימון, כדי להפקיד בידיו את הרכוש לשמירה עד עבור המלחמה. ואמנם, בגלל סיבה זו, מצא לו כל יהודי בעיירה נוצרי „מהימן", אשר מסר לו את נכסיו לפיקדון. אכן, זו היתה מחשבתם של היהודים, אבל לא כן חשבו הנוצרים... והיה ורק קיבלו את הרכוש מידי היהודים, מיד עלתה במחשבתם הדאגה כיצד להיפטר מנותני האימון היהודים תוך הזמן הקצר ביותר... לכן עשו דווקא הם את כל המאמצים הדרושים, למען היות היהודים, שהפקידו את רכושם, המועמדים הראשונים להירצח, מתוך כוונה „טהורה", שהם יישארו היורשים הבלעדיים לרכוש היהודי, שהופקד בידיהם...

בעקבות כוונה זדונית זו הורכבה רשימה של 48 יהודים, בעלי רכוש, חתומה על־ידי ראש העיירה ואנצקוביץ ומומלצת ע"י נוצרים מוכרים בעיירה, ונמסרה למפקד הגרמני במקום. האמתלה שהמציאו היתה כזאת, כי ברשימה נמצאים אך ורק קומוניסטים, ויש לנקום בהם בכל חומר הדין. בעקבות „הטיפול" המסור מצד הנוצרים הגיעה לקובילניק בערב סוכות תש"א, 5 באוקטובר 1941, קבוצה מאנשי ס.ס. גרמניים, ולמחרת החלו לאסור יהודים בעיירה. על הרשימה עצמה נודע לנו רק אחרי המבצע ובינתיים, עם המאסרים, החלה בהלה כללית בין היהודים בעיירה. כל אחד עזב את ביתו ורץ בכל כוחו ובכל המהירות כדי להסתתר; דרך גנים, שבילים וחצרות ביקש להיעלם עד יעבור זעם. אבל הגרמנים ועוזריהם רדפו אחרי היהודים והשיגו מהם 48 איש, שנכלאו בבית העם העירוני, ב„דום־לודובי".

באותו זמן עצמו גייסו גם 12 יהודים אחרים לחפירת בורות בקרבת העיירה. כל אחד קיבל מעדר ביד, כשנוגשים גרמנים מזויינים הופקדו עליהם, והובאו לקרבת בית הקברות הקתולי, בדרך המובילה לווילנה. שם האיצו בהם הגרמנים באכזריות ובמכות רצח, כדי לכרות את הבורות בקצב ובכל המהירות. ומיד הבינונו לאיזה צורך אנו מכינים את הבורות ומהי המטרה.

מספר בלינדר יוסף — עד ראייה (רשם י. ג.):

כשנסתיימה עבודת החפירה, התחלנו לאמור „וידוי", כי היינו בטוחים, שגם אותנו, שנים־עשר החופרים, יחסלו יחד עם כולם; בסופו של דבר נצטווינו לעמוד בצד ולחכות. בשעה שלוש אחרי הצהריים השגחנו מרחוק בקבוצת אנשים, המובלים אלינו. כשהתקרבו ראינו אנשים רבים ובתוכם אשה עם תינוק רך בזרועותיה; היתה זו חיה בוטביניק. בראותה את הבורות הפתוחים התייפחה בבכי, ובתחנונים פנתה לאיש ה־ס.ס. שישחרר אותה בגלל התינוק. כתשובה לפנייתה תפס האיש מיד בכוח את התינוק מזרועותיה וניפץ את ראשו בעץ; זרם דם הותז לכל עבר וגופתו הרוטטת של התינוק הושלכה לקבר, כאשר דם נוטף ממנו. ובאם ירה בו במקום, לעיני כל הנאספים. בחורה אחרת, מפליטי ברנוביץ, שהגיעה לקובילניק והובאה עם היתר ליד הבור, לא עצרה עוד כוח — חלצה את נעליה ובכל כוחה השליכה אותם ישר לפרצופו של הגרמני, כאות של זעם ותיעוב; אף היא נורתה במקום. לאחר זאת העמידו את היהודים ליד הבור וניתנה פקודה לחלוץ את הנעליים ואת המעילים, לקשור אותם ולסדרם בדייקנות בשורה אחת, ועל כולם לעמוד כפופים על קצות האצבעות ליד הבור; וכך ירו בהם הגרמנים בגבם. האומללים נפלו ישר לתוך החפירה, לפי הסדר שהגרמנים קבעו מראש.

זליג נרוצקי, אחד מבני העיירה, שראה את המתרחש, נמלט מהמקום ברגע האחרון. הוא הרחיק לנוס בכיוון היער, אבל הגרמנים, ששמרו על המבצע, כיוונו אליו את רוביהם הדרוכים, שהחזיקו בידיהם, ובמרחק כחצי ק"מ פגע בו כדור. הוא נפל ושקע לתוך ביצה; משם הוצאנוהו לאחר מכן והבאנוהו לקבר ישראל.

יעקב ביינִיש גרינברג, שנמנה עם 12 חופרי הבור — כשראה את מעשי הזועה והרציחות, לא יכול היה לשלוט בעצביו והתמוטט מרוב זעם; הוא פרץ בבכי היסטרי מחריד והטיח קללות; הגרמנים הביאוהו מיד לבור וירו בו.

שלמה יבנוביץ, שעה שפקדו עליו לכרוע ברך לפני הירצחו, פנה אלינו, לחופרי הבורות, שעמדנו בצד, בכאב ובצעקה: „יהודים נקמו את הדם הטהור שנשפך!"

כשתמה המלאכה המזעזעת, וכל היהודים, שהובאו בקבוצות נורו לעינינו, ניתנה הפקודה לכסות את הבורות; אבל לפני כן נצטווינו ליישר את גופות ההרוגים בבור. בידי הרועדות התחלתי להזיז את הגופות, וכשנגעתי בהם, עדיין פרפרו בגסיסה אחרונה; רגע זה לעולם לא אשכח! במיוחד עוברת בי חלחלה, כאשר אני נזכר באשתו של צפנת (ספר בעיירה), שהראתה עדיין סימני חיים ברורים בבור. כשנגעתי בגופה, לטשה מולי זוג עיניים גדולות, כאילו ביקשה רחמים ממני, מבלי שיכולתי לעזור לה או להצילה מידי הרוצחים... וככה נהפכנו לעדי הזוועה הגדולה, שהגרמנים ביצעו ב־48 יהודים מקובילניק, שרצחו אותם בדם קר. כשגמרנו לכסות את הבורות, הופתענו, כאשר ניתנה לנו הרשות לחזור הביתה. עייפים ורצוצים מכל שעבר עלינו באותו היום שירכנו את רגלינו בכבדות לעבר העיירה ובלב שותת דם חזרנו לבתינו. אכן, מאז לא נשאר לנו עוד כל ספק בלבנו, שהגרמנים ימשיכו לרצוח עד אחרון היהודים בעיירה; כזאת היתה הרגשת כולנו.

כותב אשר קרוקוב:

עם המהלומה הכבדה, ברציחת 48 היהודים מקובילניק במבצע אחד, לא יכולנו עוד לשאת את הסבל, וכמעט כולנו התמוטטנו מהאסון, שפגע בעמקי נפשנו. הסתתרנו כעכברים בחורינו והיינו אכולי מרירות ויאוש, ואף לבכות לא יכולנו. רק זעם וקללה מונחות היו על שפתותינו כלפי חיות הטרף, הגרמנים ועוזריהם. נשארנו חסרי־אונים ונטולי־כוח נפשי, כדי להתמודד עם נחשולי התלאות, שפקדו אותנו יום־יום. לכן יירשם לתהילה וכאומץ לב בלתי רגיל, שגילו שתי נשים בעיירה —ביילה חדש (מבית יבנוביץ) וחוה גורדון — כאשר עוד באותו יום, עם גמר הרצח ניגשו למפקד המשטרה הגרמני בעיירה להתאונן בפניו על ביצוע הרצח. כמובן, תשובתו היתה חלקה וחד משמעית: אין זו אשמתו כלל, וכי הדבר נעשה לפי התערבותו של ראש העיירה ואנצקוביץ וגויים אחרים, שתבעו להרוג את היהודים, כי הם היו כולם קומוניסטים, והם אשר הגישו לו את הרשימה של האנשים, שיש לחסלם...

גם שלום יבנוביץ התמודד עם הקשיים ולא נכנע להם, והודות לטיפולו הנבון הצלחנו להשיג רשות מהגרמנים להעביר את הגוויות של הנרצחים לקבר

ישראל, בתום שלושה חודשים להירצחם. היתה זו לוויה גדולה, קורעת שחקים מצער וכאב, שאפפו את כולנו. השתתפו בה כל היהודים בעיירה — זקנים, נשים וטף. כל אחד בא להכיר את קרובו אחרי המוות ולקיים את מצוות החסד האחרון. הוצאנו את הגוויות המתפוררות מהבור, ורק לפי מלבושיהם יכולנו עדיין לזהותן. ואמנם, הכירו ילדים את הוריהם, גברים את נשיהם, אמהות את בניהן ובנותיהן. זעקות המלווים היתה עד לב השמים — יללה בכי ותמרורים.

מאחר שלא השגנו מגררות להעברת הגופות ממקום הרצח עד בית הקברות היהודי, נאלצנו לשאתן על כתפינו מרחק של כשני קילומטרים. בבית הקברות קברנו אותם למשפחותיהם בקבר אחים גדול שהכינונו. היו בינינו שהדגישו את זכותם הגדולה, שעמדה לנרצחים, להיות מובאים לקבר ישראל, לעומת אלה החיים עדיין — אבל מי יודע איפה יתגלגלו עצמותינו ?... אכן, הרגשה זו, לצערנו, הפכה למציאות, ואמנם, בעת האקציה השנייה, כאשר שחטו את כולם ממש באותו מקום עצמו — ב„סקביק", בדרך לווילנה — גופותיהם לא הובאו לקבר ישראל. בגמר המלחמה יכולנו רק בקושי רב לזהות את המקום, שם נקברו.

חורף 1941

כחודשיים אחרי השחיטה הראשונה, הרגשנו, כי חרב חדה עדיין מונחת על צווארו של כל אחד, אם כי רצה הוא לקוות, כי שוב לא תהיינה רציחות כאלה... הרי, האמתלה של „יהודים קומוניסטים" שוב אינה קיימת, כי „חשודי" הקומוניזם כולם הוצאו כבר להורג — אולי ישאירונו, אם כן, בחיים ?... יהודים ביקשו תנחומים של הבל ורצו להקל על ליבם בחליפת אמרי תקווה.

פגישה ושיחה בין יהודי לרעהו אופשרו רק בחשכת הלילה. דרך הגנים, שבילים צדדיים וביצות היו עוברים־מזדחלים צללים — למען לא ישגיחו בהם הגויים — כדי לחטוף שיחה על המצב. לשם כך שברו גדרות והסירו מחיצות. סיכסוכי שכנים בשל שעל אדמה, שנמשכו לפעמים עשרות שנים, פסקו מאליהם... דברים אלה נעשו הפקר, כשם שכל חיינו הפכו לעזובה גדולה.

החורף 1941, שכל כך ייחלנו לו, למען ינחיל מפלה לאויב, היה אמנם קשה מאוד. הבגדים לא התאימו כלל וכלל לקור העז. הגרמנים שדדו אצל

היהודים כל לבוש חם כבר בראשית בואם. היהודים, שעוד נשארו להם מלבושים חמים, נאסר עליהם ללבשם; בעבור לבישת פרווה צפויה היתה סכנת מוות. גם מגפיים נאסרו לנעילה, אם היו שלמים... ובהיתפס יהודי נעול מגפיים — נחלצו אלה באמצע הרחוב והיהודי נאלץ לרוץ הביתה כשהוא יחף... אולם התנחמנו בראותנו יחידות של הצבא הגרמני מועברות דרך קובילניק־פוסטב־ויליייקה, כשהן קפואות למחצה... ואז רצינו וייחלנו לקור חזק יותר...

תחת נטל הקונטריבוציות

מספר **חנא דימנטשטיין** (רשם י. ג.):

בקובילניק עצמה היו מעט מאוד גרמנים; במיאדל, 21 קילומטר מקובילניק, שכנה מפקדתם, ובאמצעותה היו מגיעות הפקודות, ביניהן גם צווי ההחרמות על יהודי קובילניק. ואילו הקומיסריון המחוזי היה בווילייקה העתיקה, 55 קילומטר מקובילניק, ובו תוכננו הגזרות, שכל עיקרן היו החרמות וקונטריבוציות.

בחורף 1941 קיבלנו צו דחוף, ובו רשימת חפצים, שעלינו להמציא לגרמנים, כגון: כלי מיטה (כרים וכסתות, סמיכות, סדינים, ציפיות), לבנים חמים, מעילים, פרוות, ארונות, שולחנות, ספות, מיטות, ספסלים, כיסאות, מכונות־תפירה, עורות, נעליים מוכנות, אריגים ועוד דברים שונים. לבד מאלה צווינו גם להמציא מיליון רובל רוסיים בשטרות ו־25 אלף רובל־זהב.

התחלנו מיד לאסוף ולרכז את כל המכסה הנ"ל, מתוך אמונה ותקווה שהדבר ידחה את מותנו וישאירנו אולי בחיים. איספנו, על כן, את כל האפשרי. השארנו את כולם, בחורף הקשה הזה, יחפים וערומים; יהודים מסרו את הכסת האחרונה ואת הבגדים שעל גופם. למעט ה־25 אלף רובל זהב הצלחנו לאסוף את כל החפצים והטעננו אותם על גבי 25 מגררות, שניתנו לנו; את החפצים היינו צריכים להמציא למפקדה בווילייקה ביחד עם הקונטריבוציה שנאספה גם בעיירה מיאדל. וכאן התחיל משא־ומתן פנימי — מי יסע בשליחות?... כל אחד חש בסכנה, הכרוכה בנסיעה זו. נפל הגורל עלי, (מספר טורים אלה) ועל שלום יבנוביץ — ויצאנו לדרך.

הגענו למיאדל. שם לא הספיק עדיין „היודנראט" לאסוף את החפצים ונאלצנו להמתין יום תמים עד שסיימו את המשימה. גם במיאדל לא היו ליהודים רובלי־הזהב — פשטו, על־כן, עגילים, טבעות, צמידים ותכשיטים אחרים, כדי למסרם ככופר נפש.

ובינתיים נודע לנו במיאדל, מפי יהודיה, כי בווילייקה אין עוד אף יהודי אחד... ומיהודי מיאדל לא רצו לנסוע לווילייקה למסור את החפצים, כי היה חשש סביר, כי משם לא ישובון עוד... ובכן — מה לעשות? אמר אלי שלום: „אם נפל בגורלנו להיות קרבנם של יהודי קובילניק, אסור לנו להיסוג; אם ניסוג יירצחו שם כל היהודים!" בשמעי דבריו לא הוספתי לשאול עוד. עלינו על מגררותנו וקיבלנו לידינו, נוסף על חפצי קובילניק, גם שש מגררות עם חפצי יהודי מיאדל, כולל התכשיטים — ויצאנו לדרך לווילייקה.

והיה זה ליל כפור. השלג חרק תחת הרגליים, וירח מלא האירנו בדרך. שלום נסע עם המגררות הראשונות ואני — עם האחרונות. הסוסים התנהלו בכבדות — איש לא זירזם... והמחשבות הטרידו — כיצד יקבלנו מפקד המחוז?... היקבל את החפצים ויעניק לנו כדור, או אם יניחנו לנפשנו, ונצליח בכל־זאת, להגיע הביתה בשלום?

והלילה נמשך עצוב וחד־גוני. בכפרים מסביב נבחו הכלבים וליוו אותנו כיברת דרך. פה ופה ניצנץ אור בחלון בית, האיכרים השכימו לאט־לאט לעבודתם, — והגיע הבוקר. בשעה 9 בדיוק הגענו לקורניץ, יישוב השוכן 50 קילומטר מקובילניק ו־8 ק"מ מווילייקה. עלינו במגררותינו לכיכר השוק — ומיד השגחנו באיכר תלוי במרכז הכיכר. ביהודים לא השגחנו; הכול התחבאו בחוריהם.

לאחר שעתיים הגיח ממקום כלשהו יהודי, התקרב אלינו ואמר: „אם חפצי חיים אתם אל תסעו בשום פנים ואופן לווילייקה. שם ירו כבר בכולם, וגם אתם לא תהיו יוצאים מן הכלל; נוסו בחזרה!" אולם הידיעה שוב לא הפחידתנו, ידענוה בהיותנו עוד במיאדל. ובהכרה מלאה, כי אחראים אנו במשותף לגורל יהודי קובילניק, המשכנו בדרכנו.

גם בווילייקה מצאנו בכיכר השוק איש תלוי. ומכיוון שיהודים והיודנראט — שנוכל להיוועץ בהם, כדרכנו מאז — שוב לא היו, שמנו פעמינו ישירות למיפקדת המחוז. קרבנו לגדר גבוהה ומיד נפתח לפנינו שער רחב; נכנסנו לחצר עם כל המיגררות הטעונות חפצים. באותה שעה נעדר המפקד, ונצטווינו לחכות.

עמדנו דומם ולא הוצאנו הגה מפינו. כל דקה נמשכה כשעה... עד שנפתחה הדלת ושני גרמנים גבוהים ומפוטמים יצאו; היו אלה מפקד המחוז וסגנו. המפקד פנה אלינו ושאל: „אתם באים מקובילניק — ההבאתם הכול לפי הוראתנו?"

על כך לא ענהו איש. הצצתי לעבר שלום וראיתי לדעת, כי איבד לשונו; פניו החווירו כפני מת. קיבלנו פקודה להעלות את כל החפצים למעלה, לקומה השנייה. אני ושלום נרתמנו לעבודה, בכיחותינו האחרונים העלינו למעלה את כל הארונות, השולחנות, ספסלים וכסאות, כלי המיטה ושאר הדברים. האיכרים, בעלי המגררות, עמדו מנגד ולא באו לעזרתנו. נאלצנו גם למיין את הדברים ולסדרם במקומותיהם.

לאחר שסיימנו, נצטווינו להביא את רובלי־הזהב... ואז השיב שלום, כי לצערנו, לא עלה בידינו לאסוף את רובלי־הזהב, אך לעומת זאת הבאנו תכשיטי זהב (שלום שלף את התכשיטים, שקיבלנו במיאדל). בשמוע המפקד את הדברים ובראותו את התכשיטים, הנחית על שלום שתי סטירות לחי והשליכו מכל המדרגות, בלוותו אותו בבעיטות ברגליו הממוגפות. ובפנותו אלי ציווה לקחת בחזרה את התכשיטים; אם לא נמציא את רובלי־הזהב בעוד שבועיים, יישחטו כל יהודי קובילניק — וגירשני מהחדר. מבעד לחלון זרק לנו רישיון־נסיעה לחזור לקובילניק. חיש מהר הרימונו את הנייר ובכל המהירות יצאנו לדרך והתרחקנו מווילייקה; התרחקות זו היתה משאלת ליבנו היחידה ברגע זה.

כופר נפש

כותב אשר קרוקוב:

לבד מן הקונטריבוציות של מפקד המחוז בווילייקה ושל המטה הצבאי במיאדל, הטילו גם הגרמנים בקובילניק — בעלי דרגה כלשהי — ביזמתם הם, קונטרי־בוציות — החרמות וכופר נפש על יהודי העיירה; בעיקר היתה הדרישה לרובלי־זהב. אכן, כל אחד מהם עשה לו „שבת־לעצמו" והשתדל לגזול מיהודים כל דבר אפשרי. והבינונו כבר שבמתן הדברים לא נשביע אותם לעולם; ככל שניתן יותר יתבעו יותר... כוונתם היתה לקבל מהיהודים גם את הנכסים, שקברו באדמה, וכן את אלה, שהפקי־דו אצל שכניהם הגויים. לא אחת פנה גרמני ליהודי בהצעה, שיגלה לו את שם הגוי, אצלו הפקיד את זהבו; הוא יקבל אותו ויתחלקו ביניהם חלק כחלק...

אנשי ס.ס. עשו את הדבר בדרך אחרת: הם דרשו מן העיירות, שתמצאנה להם פועלים; לאחר ימים אחדים הם רצחו אותם. כן עשו בקריביץ, בסמורגון, בסביר ובמקומות אחרים. גם בקובילניק ובמיאדל קיבלנו את אותה הפקודה מה־ס.ס.: להמציא להם 20 פועלים — חלחלה אחזה את כל אחד ואחד; ידעו, כי יוצאים לקראת מוות בטוח. בינתיים התחילו להשתדל אצל השילטונות

להקטין את המיכסה. נסענו לשם כך לווילייקה, למפקד המחוז. מקובילניק נסע כותב הטורים האלה וממיאדל — טוביה חדש. בבואנו לקורניץ נודע לנו, כי היתה שם קבוצת ס.ס. ורצחה 8 אנשים; הם התפרצו לבתים וירו בכל איש שרצו בכך.

בעזרתה של ציפקה חדש (בתו של משה מירם), בחורה מקובילניק, שעבדה אצל הגרמנים, הצענו לרוצחים הגרמנים בווילייקה כופר נפש — והדבר עלה בידינו. כך הצלנו את עשרים היהודים. בעקבותינו עשו כך גם יהודים מעיירות אחרות — ויהודים ניצלו בינתיים תמורת כופר נפש.

כי מחר נמות...

החורף הרפה במקצת מהקור ומהכפור. השלגים החלו להימס, ואתם גם נמסו התקוות הגדולות שתלינו בחורף — שהוא יזרז את מפלתו של הצורר ימח־שמו... האווירה נעשתה מדכאת ומפח נפש שרר בכל פינה. הכול לבש קדרות ולא נראה אף קרן אור אחת. הגרמנים שוב התקדמו בחזיתות וכבשו שטחים עצומים ברוסיה. המצב היה ללא־נשוא. ביאושם החלו רבים לשתות, לזלול ולשחק בקלפים — בחינת „אכול ושתה, כי מחר נמות!". מכרו כל דבר אפשרי, למען יפול לידי הגויים פחות ככל האפשר. אכן, משפחות רבות נשארו כבר מחוסרי כול, לא היה להם ממה לחיות.

שלום יבנוביץ, שעמד בקשר עם הגרמנים וחילק את העבודה, היה שולח את היהודים העניים לאותם מקומות העבודה, שאפשר היה ליהנות מהם במצרכי־מזון בעקיפין. בחצר בעל האחוזה של קובילניק היה מחסן התבואה המרכזי של הצבא; שם עבדו יהודים. כל אחד היה מביא אתו בבגדיו, בלכתו הביתה, קילוגרמים מספר של תבואה; „מומחים" הביאו בבת אחת עד 20 ק"ג בכיסים תפורים לכך. וזה היה להם לעזר רב.

פעם אחת קיבלנו פקודה, שעל כל היהודים מגיל 7 עד 70 לבוא לקומנד־טורה (למשטרה). פחד מוות נפל שוב על כולנו. המפקד הודיענו, כי איכרים מקומיים התאוננו באוזניו, שהיהודים קונים את כל החמאה, המובאת העירה, וגורמים ליקרות; לפי החוק אסור היה ליהודים לאכול חמאה, שומנים ומאכלים מזינים אחרים. וההוראה היתה כעת, כי אסור ליהודים להיראות בשוק בקרב האוכלוסייה הנוצרית.

קרה מקרה וגרשון קריביצקי, מיהודי העיירה, בשובו מעבודתו בחטיבת עצים ביער, קנה בדרך תרנגול אצל נוצרי; ובטרם הספיק להגיע הביתה השגיח מפקד הז׳נדרמריה בתרנגול... המפקד אסר את היהודי וקרא אליו את שלום יבנוביץ, שהיה צריך להיות אחראי לכך, שהיהודים לא יעשו כדבר הזה. „עוד בשר יהודיך חסרים״ — צרח המפקד על שלום, וכעונש ל„פעם הראשונה״ העניק ליהודי זה 30 מלקות ואילו לשלום — 25 בלבד. כתוצאה ממכות אלו היה קריביצקי מרותק למיטה במשך שלושה שבועות. ואילו יבנוביץ, אף־על־פי שהתפתל מכאבים, המשיך למלא את חובתו כלפי אחיו עוד באותו יום. הכרח היה לעמוד על המשמר ביום ובלילה, כי ארבה הסכנה מכל עבר.

הפליטים מקריביץ

בראשית שנת 1942 כבר היו מרבית הגיטאות בעיירות מחוזנו מחוסלים; נשארו גיטאות בעיירות מספר בלבד: בפוסטב, במיאדל, בקובילניק ובסביר. לאחר השחיטות והחיסולים בעיירות היו מופיעים פליטים שונים בקובילניק. ואם כי אסור היה בתכלית האיסור — סכנת מוות! — להסתיר פליטים, קלטו, בכל זאת, יהודי קובילניק עשרות פליטים, אשר ניספו אחר־כך עם היתר.

ובערב אחד הגיעו לקובילניק שני פליטים מקריביץ, ששהו קודם לכן ימים מספר במיאדל; ובמיאדל הסבירו להם, כיצד למצוא בקובילניק בית יהודי, כדי לא ליפול בידי הגויים... מסרו להם את כתובתו של חנא דימנשטיין שגר ברחוב קושבשציזנה. אך דא עקא: בטעות דפקו הם בדלתו של גוי, שהיה משתף פעולה עם הגרמנים; והלה הלשין עליהם לבחרת במשטרה...

ובהיוודע הדבר הזה לחנא, עזבו הוא ואשתו את דירתם מיד. המשטרה פרצה לביתם בטענה, ששני יהודים אלה הם פרטיזנים. שלום יבנוביץ החל מיד בהשתדלויותיו ורצה לשלם כופר נפש למשטרה, אך הדבר לא עלה בידיו; המשטרה מסרה על הדבר לז׳נדרמריה הגרמנית: תפסו שני פרטיזנים יהודים בבית יהודי. הז׳נדרמריה פקדה מיד לאסור את חנא עם משפחתו, ואם לא יימצא — לאסור 5 יהודים אחרים; באותו יום נאסרו כבני תערובות חיים ריידר, יוסף יבלונוביץ, ראובן שטיינגרד, יצחק יבנוביץ וישראל בנימין ברגר. והודיעו הגרמנים, כי אם חנא לא יתייצב, יירו חמשת היהודים הנאסרים.

יהודי העיירה לא חשבו לכתחילה כלל, כי העניין הוא כה רציני, ומה גם שמחוגי המשטרה הבטיחו להם, במזיד, כי לפנות ערב ישוחררו בני התערובות, תמורת כסף, כמובן.

בינתיים פשטו יהודים בכל הסביבה לחפש אחרי חנא ורעייתו; יוסף חדש מצא אותם בכפר ראדקי ומסר להם על השתלשלות הדברים ופנה למצפונם, שיתייצבו במשטרה; חנא הסכים והם יצאו למשטרה. בדרך פגשנו, אני ויהושע גורדון, את חנא; גם אנו סיפרנו לו על כל המאורעות בעיירה. תגובתו היתה: „לעזאזל, ממילא לא נחיה עד סוף המלחמה וממילא ניפול בידי הצר. לכן, אינני רוצה, שמישהו יסבול בגללי והחלטתי ללכת למשטרה". לאחר דברים אלה עזבתי אותם. אך בסופו של דבר חנא לא הגיע למשטרה...

ליד תחנת המשטרה פגשתי את שלום ואת אידה אקסלרוד; אידה החזיקה שעון זהב ביד ואמרה, כי המפקד הבטיח לה לשחרר מיד את חיים, בעלה, תמורת השעון. ובינתיים הגיעה השעה שש — ואחרי שעה זו אסור ליהודים להיראות ברחובות! והמשטרה היתה מעוניינת, כנראה, כי לא יביאו את חנא דימנטשטיין בכלל...

בלילה מצאה המשטרה את אשתו של חנא והיא נאסרה; תמורתה הוציאו לחפשי את יצחק יבנוביץ. אולם לפנות בוקר הוציאה המשטרה להורג את חמשת בני התערובות, ביניהם את אשת חנא, ואת שני היהודים מקריביץ. לאחר יומיים יצאה הפקודה לאסור את נשותיהם ואת ילדיהם של בני התערובות הנרצחים. לראשונה אסרו את אידה ריידר ואת שני ילדיה, ואח"כ את מונה־חנה, אשתו של ראובן שטיינגרד.

ולמונה־חנה זו שני ילדים, הבכורה היתה בת תשע. הילדה ברחה מפני רודפיה והסתתרה אצל גוי אחד; המשטרה אסרה מיד תמורתה חמש נשים יהודיות — וביניהן גם אחותה של חנה... ראינו, על־כן, לדעת, כי המשחק נעשה יותר ויותר מסוכן, וכי החבל נמתח ומתהדק סביב צווארינו, כי גם לבנות תערובות החדשות היו ילדים — ופקודת הגרמנים היתה: לכלות את כל בני משפחות האנשים, אשר אינם ממלאים אחרי צוויהם...

ובמשטרה אירעו בינתיים חזיונות קורעי־לב; קול זעקת האסורים עלה ובקע את השמיים; מבעד החלונות הם התחננו, שנאמר למענם תהילים — אולי ירחם אלוהים. הילדים חיבקו את אמותיהם ובכיים יכול היה להמס אף לב אבן. אכן, השוטרים, וכן השכנים הגויים, שרבות בשנים חיינו אתם יחד — אף לא שעו אלינו; נהפוך הוא: אף לעגו לנו וצחקו בעזות מצחם. אכן, מדמעותינו נהנו ורוו נחת.

וגדליהו, אביה של מונה־חנה האסורה, היה במצב של יאוש. תמורת הילדה בת התשע, נכדתו, שנמלטה, אסרו את שתי בנותיו האחרות (ואחת מהן הנשואה,

על שני ילדיה הקטנים...) — וברצותו להצילן קם והוציא את נכדתו ממקום מחבואה והביא אותה למשטרה, לעקדה... את בנות התערובות שיחררו ואילו את מונה־חנה, על ילדיה, ואת אידה ריידר, על ילדיה, הובילו לטבח. אבל בשתי משפחותיהם של ישראל־בינה ברגר ושל יוסף יבלונוביץ — שהיו בלתי נשואים, לא נגעו לרעה.

ראינו כיצד הנשים והילדים מובלים לבית הקברות — מקום השחיטה. הילדה של אידה, אסתרל, שאלה את האם: „לאן אנו הולכים, אמא?". „לאבא" — היתה התשובה... בבית הקברות נורו הנשים על ילדיהן; שם גם הבאנו אותם לקבר ישראל.

חלום המוות הטבעי

המאורע האחרון שבר לגמרי את אחרית כוח ההתנגדות הנפשית של היהודים הנותרים בעיירה, והתקווה להישאר בחיים אפסה כמעט לגמרי. המשטרה החלה להשתולל בצורה מחמירה והולכת; היו קוראים יהודים לתחנתם ומאשימים אותם בפשעים שונים, שפשעו כביכול. היו מכים באכזריות בהוסיפם, כי הדבר נעשה, משום שהיהודים התפארו, כביכול, שהגרמנים ינחלו תבוסה במלחמה; או אמרו (היהודים): „בראשיהם (כלומר, של הגרמנים) נרצף את הכבישים" וכו'. היו ממציאים עלונים, שהאווירונים הסובייטיים הפיצו, והיו מאשימים בכך את היהודים, כי מרגלים הם, וכי הם מאותתים לאווירונים הסובייטיים לטוס מעל קובילניק. יום־יום הכו ביהודים, ונוסף לכך ציוו... לשתוק: לבל ידע איש על כך; ולאות תודה למכות, על המוכים להביא דברי זהב ותכשיטים...

המשטרה, שעל חשבונה נרשמו פשעים לאין ספור, הוסיפה חטאים על פשעים אלה: היא החליטה לכלות את כל האוכלוסייה היהודית, למען לא יישאר שריד, שיוכל להעיד אי־פעם נגד הרוצחים. אכן, עם מפלתם של הגרמנים על־יד מוסקבה ועל־יד חזיתות אחרות החל להתעורר ספק בלבם של הרוצחים: מה יהיה, אם ינוצחו הגרמנים... דרך לצידוק המעשים האלה איננה — אם כן, יש לרצוח את האוכלוסייה היהודית כולה, למחות כל סימן ולטשטש העקבות.

רבה של קובילניק נעשה כעת נושא ללעגם, לעינוייהם ולמכותיהם. היו קוראים אותו לעתים קרובות למדי ולענותו. כן היו אוספים אנשים קשישים, זקנים וזקנות, ומענים אותם קשות. היו מאלצים אותם להתפשט בעירומיהם ולרקוד בנוכחות הכול... הכריחו את הנשים הללו להשתין בנוכחותם של כל הקהל ואילו את הגברים אילצו לשתותו... פעם הכניסו בשעת הצגת עינויים כזאת נוצרי

מטורף. הגוי היכה ביהודים, ואילו את היהודים הכריחו להשיב מכות... והשוטרים ישבו ונהנו מן ההצגה...

לאחר ימים מספר נאסר יוסף חדש. בשעת החקירה הכוהו מכות רצח באמתלה, שהוא קומוניסט, וכי עליו לגלות להם דברים, שהוא מעלים מהם... בקושי עלה בידינו להצילו. כל אותו לילה חבשנוהו בסדינים רטובים, כדי לצנן את פצעיו; קמעה־קמעה שבה אליו הכרתו. והוא ביקש, לא לספר על־כך לאיש...

כל הפרובוקציה הזאת בוצעה על־ידי הפולני סאראפין, שהיה עם בואם של הגרמנים ממונה על חוות־הגידול לשועלי־כסף, שיוסף חדש הנ"ל היה שותף בה. לאחר שסאראפין זה חיסל את שלושת השותפים הראשונים, דאג להיפטר מן השותף הרביעי, למען יוכל לרשת את כל הונה של החברה. הוא הלשין במשטרה, כי יוסף חדש הוא קומוניסט וקיווה לחסל אותו...

למחרת, עוד בטרם הספיק חדש להתעודד מהמכות, שוב נקרא למשטרה — והפעם עם אשתו ביילה וילדתם; נערם הספיק להימלט. יחד אתם אסרו גם את דוד גלוט ואת השוחט אברהם גולדזגר. תחילה הוכו כולם מכות־רצח ואחר כך — רצחום נפש בבית הקברות הקתולי ביום ששי ג' באב תש"ב 17.7.1942. אשתו של דוד גלאט נמלטה והשאירה שני ילדיה; המשטרה לקחה את הילדים נשאה אותם על הידיים לבית הקברות היהודי ושם רצחה אותם. לאחר־מכן הבאנו את הנרצחים לקבר ישראל.

ועלה המוות על חלונינו והפך לתופעה יומיומית. למות על המיטה בבית היה לרצונם של הכול ונחשב לזכות גדולה. אכן, חלמנו על המוות כעל גואל ומציל מכל הצרות... לאלה, שזכו למות כזה, השתייכו: ריבה גורדון, עזריאל יבלונוביץ וסימה הינדה — הם נפטרו במוות טבעי. איש לא ביכם, אף לא הקרובים ביותר. ידוע ידעו, שמותם הם יהי כרוך בייסורים רוחניים וגופניים גדולים יותר.

פרק בפני עצמו היוותה הבאת המתים לקבורתם בבית העלמין היהודי.

המסלול הישן לבית הקברות נחסם עם בוא הגרמנים העירה; ביצע זאת הנוצרי אדאם. המסלול החדש והיחיד, בו אפשר היה להגיע לבית הקברות, עבר דרך הגשר במקביל עם הנחל. אך דא עקא — בסתיו ובאביב, כשהמים בנחל עלו על גדותיהם והתהוו ביצות מסביב, היו נזקקים לפחות ל־20 איש, כדי להעביר מיטת המת ולא להיכשל ולהפיל אותה, ולהביא בכך לחילול המת.

ובית הקברות כשלעצמו, גם הוא נהרס וחולל. את הגדר פירקו וגנבו; את לבני הקברים הוציאו הגויים; גם במצבות השתמשו. קברו של לייב טודרס, שהיה בנוי לבנים ומחושק בשרשרות ברזל, נהרס, וחומריו נסחבו. עיזים, סוסים ופרות רעו בבית הקברות, ואיש לא יכול היה להגיב על־כך, ונאלצנו לשתוק.

סתיו 1942 — פרטיזנים

עוד בתחילת קיץ 1942 התחילה תנועת הפרטיזנים הרוסים ברוסיה הלבנה. מתחילתה היתה תנועה זו קטנה וחלשה אולם במשך שנת 1943—1944 התפתחה מאוד. פה ופה שמענו על מעשי־נקם אמיצים, שנעשו בגרמנים ובעוזריהם. הפרטיזנים פשטו על גדודים גרמניים, פוצצו גשרים, הורידו רכבות ממסילותיהן, ואיימו על תנועות הגרמנים, שעה שאלו מתקיימות כקבוצות קטנות. מחוזות שלמים נכבשו על־ידי הפרטיזנים, מקום שם גם קיימו שילטון אדמיניסטרטבי: גבו מיסים מן התושבים כבזמנים מתוקנים. האיכרים נאלצו לשלם ולתת כל מה שנדרשו — מאימת נחת זרועם של הפרטיזנים. בעיקר התייראו אלה, ששיתפו פעולה עם הגרמנים; הפרטיזנים היו תופסים את הללו ונוקמים בהם: היו מחסלים את כל משפחתו של הבוגד. רבים מן הגויים ברחו לעבר המחוזות, בהם שלטו עדיין הגרמנים שלטון בלי מצרים. עם ראשית תנועת הפרטיזנים בשנת 1942 השתפר קמעה מצב הרוח בעיירה ועלה הרעיון להימלט לפרטיזנים שביערות. אבל, החשש, שירצחו את כל היהודים הנותרים בעיירה, אם יחידים יימלטו לפרטיזנים, הוא אשר הניא את הצעדים הללו. והעריבות ההדדית, שאחרי ככלות הכול לא הביאה כל תועלת, גם היא היתה בין הגורמים שהביאו את הכליון המוחלט.

בעיירות מסוימות בסביבה עמדו הפרטיזנים בקשרים אמיצים עם היהודים. במיאדל נמלטו בליל יום כיפור שמונים איש, בסיועם של הפרטיזנים; בקרב הנמלטים היו גם יהודים מספר מקובילניק, שעבדו במיאדל. למחרת כינסו הגרמנים את כל היהודים הנותרים במיאדל, הובילום מאחורי העיר ורצחום נפש.

קובילניקאים אחדים, מן הנמלטים, באו למחרת לעיירתנו וסיפרו את פרטי הבריחה. ביניהם היה אליהו משה גורדון (בנו של אברהם גורדון) ויצחק יבנוביץ. את יבנוביץ רצחו לאחר־מכן האיכרים בסביבה והשליכוהו לאגם נארוץ׳, כדי שלא יחשדו בהם; „מוטב״, שייראה הדבר כאיבוד לדעת. ברם, החורים העמוקים בראש, כפי שראו את הדבר גויים מסוימים, והמה סיפרו על כך לי ולשלום — לא השאירו כל ספק, כי אכן היה כאן רצח אכזרי.

האקציה האחרונה

יום כיפור, 21 בספטמבר 1942.

למחרת רצח יהודי מיאדל, הגיעה פקודה מהז׳נדרמרייה בקובילניק, שעל כל היהודים להתרכז בכיכר השוק, מאחר שעומדים להקים גיטו... חלק יהודים, שחשו בסכנה החמורה וחזו את העומד להתרחש, נמלטו היהודים, שהגיעו לכיכר השוק הוכנסו לבית העם („דום לודובי״) ונכלאו שם. את חלונות הבית הגיפו בקרשים, והבית כולו הוקף במשטרה הגרמנית. אכן, הוברר, כי סופם המר והנמהר של כל היהודים הגיע!

לאחר שעות מספר הוצאו לחופש 48 איש, שהגרמנים חשבום לאנשים מועילים. היו אלה בעלי מקצוע, על משפחותיהם. בין היתר שוחרר אז גם יהושע ינובסקי, שהוציא לחופשי גם אחות ושני ילדיה. ינובסקי הסביר, כי אלה הם אשתו וילדיו.

ובהלת מוות השתררה בקרב הכלואים. אנשים ביקשו דרך להצלה — ואין. ניסו לקרקר את הקירות ולברוח. אחרים ניסו להימלט דרך הארובה. טוביה פוגלמן שבר קרש, פרץ החוצה ונמלט; המשטרה דלקה אחריו וירתה בו. כל אותו יום בקעה מהבית זעקה גדולה ומרה. קריאות „שמע ישראל״ החרידו את הלב. נשים נפרדו מילדיהם — לנצח.

יממה תמימה היו כלואים. לפנות בוקר הובילו את כולם, אנשים, נשים וטף, ערוכים בשורות, אל בית הקברות הקתולי. יהודי אחד, אליהו משה גורדון, שגרמני אחד הכיר בו כאחד „היהודים המועילים״, הוצא ברגע האחרון משורת המוות; הוריו, שהיו אתו, נשארו והובלו לקיצם המר.

בלכתם בתהלוכת המוות ניסו יהודים מספר להימלט. הנער לייבל סלומון, פליט מוורשה (את אחיו, המורה סלומון, רצחו הגרמנים סמוך לבואם לקובילניק), קפץ למתחת הגשר בעברו דרכו; הגרמנים ירו אחריו והחטיאו את המטרה. ישעיהו צרנוצקי וחיים ליזורביץ גם הם נמלטו — אך הגרמנים רצחו את שניהם ביריות.

והבורות היו כבר מוכנים... העמידו את האנשים ליד הבורות בלי שהיות מיותרות וירו בהם! בחורה אחת ביילה־דובקה קירמליסקי נפצעה ברגלה בלבד. כשנסתיימו היריות, התחננה לפני שוטר קובילניקאי, שעמד בקרבתה, שירחם

עליה וישאירנה בחיים. תשובתו היו קללות וגידופים — וכדור בראש... לאחר גמר מלאכת הדמים מילאו החופרים את הבורות באדמה ויישרו את הקרקע מסביב, כאילו דבר לא אירע כאן... כך ניספו למעלה ממאה וחמישים יהודים; הם אף לא זכו לקבר ישראל.

לאחר שהמשטרה והגרמנים סיימו את הרצח ניגשו מיד לרשת את נכסי הנרצחים... הם שדדו ובזזו את כל בתי היהודים. אמה של יהודית פרידמן לא הלכה לכיכר הריכוז, כי היתה חולה; המשטרה מצאתה במיטתה. השליכוה על עגלת סוסים, הובילוה לבית הקברות ושם ירו בה.

ויד הכיליון נטויה

רבים מאלה, אשר ניצלו באקציה אחרונה זו, מצאו מותם ביער על־ידי הפרטיזנים הפולנים האנטישמיים מתנועת א.ק.א. („המחנה הארצי"), שמטרתם היתה להילחם בגרמנים ולחסל את היהודים; את המטרה השנייה מילאו באמנות... אכן, אכזריותם לא נפלה מזו של הגרמנים.

משה ינובסקי, יהודי עיוור, ובנו פנחס, נרצחו ביער ליד חוואלוביץ על־ידי רוצחי א.ק.א. הפולנים. רוצחים אלה המיתו גם את עקיבא קריביצקי. שמואל ינובסקי, גם הוא בחור עיוור, נמלט בעזרת נער קטן הרצל סבירסקי; האחרון הוביל אותו בידו במרחק קילומטרים רבים ביערות. הגרמנים תפסו אותם ורצחום ביחד עם יהודי וילנה בפאנאר.

יהודים מספר מקובילניק נפלו בפוסטב. ביניהם יוסף יבנוביץ ואשתו. ב־4.4.43, בפונאר נרצחו חיינה קרוקוב, חוה גורדון, אסתר־לאה סבידלר על ילדיה, ישראל צרנוצקי, שרה טורונצ׳יק ואחרים.

✶

את שרידי יהודי קובילניק העבירו למיאדל. משם הועברו אחדים לווילייקה. יהודים קובילניקאים, ששהו במיאדל, שוחררו ערב אחד על־ידי הפרטיזנים הרוסים והיהודים, שהתקיפו בחוזק־יד את הגרמנים במיאדל. הפרטיזנים העבירו אז אתם את כל השרידים האלה ליער.

ומי לשריפה...

יהודי קובילניק, אשר שהו בווילייקה ביחד עם קבוצת יהודי קורניץ ומנו ביחד כ־130 איש, נכלאו בבית המרחץ ,שהוצת אחר־כך, וכולם נשרפו חיים. היה זה ב־7 בנובמבר 1942.

ואלה הפרטים של המאורע המזעזע הזה: היהודים מקובילניק, שנשלחו לעבודה לווילייקה, נמצאו בשני גיטאות: כותב שורות אלו, אליהו גורדון, ישראל־לייב גורדון, כגנוביץ וכן אסתר בתו של ינקל־ביינישׁ גרינברג היינו בגיטו של ה„געביטס קומיסריאט״. הללו החזיקו רק בודדים ללא משפחות. יתר 48 בעלי המשפחות היו בגיטו של הס. ד. בין אלה היו: יוסף שטיינגרד, אשתו ושני ילדיו; שאול גורדון, אשתו ושני ילדיו; אחי, ישראל קרוקוב, אשתו ובנו לייב מיכאל, ודוד יבנוביץ ואשתו; יהושע ינובסקי ושתי אחיותיו וילדיהן; שלמה לייזר ינובסקי, אשתו ושני ילדיו; אברהם קייבסקי, אשתו ושני ילדיו וכו׳. את כולם, יחד עם יהודי קורניץ, שנמצאו באותו גיטו, כלאו בתוך בית־מרחץ על־יד וילייקה ושרפו אותם חיים. בעיני ראיתי את העשן שתימר מן המרחץ.

באותו יום ברחנו אני, ישראל לייב גורדון, ועוד 14 אנשי קורניץ, אל הפרטיזנים. מעניין, שבשל בריחתנו מהגיטו לא נענשו היהודים הנשארים; הם המשיכו עוד חודשים מספר להתקיים שם.

בעזרת ראש הגיטו, שץ, הצליחו הנשארים לקשור קשרים עם הפרטיזנים וגם לספק להם נשק, שנקנה מהגרמנים. את הנשק העבירו לפרטיזנים בתוך ערמות קרשים. הפרטיזנים היו מגיעים לנגרייה שבגיטו, כשהם מחופשים כאיכרים, טוענים על העגלה את הקרשים ובתוכם נשק מפורק.

והפרשה נסתיימה בצורה טרגית בדרך מקרה: באחד הימים, כשעגלה כזאת היתה טעונה ומוכנה ליציאה, הופיע גרמני ופקד להוריד את הקרשים, כדי לקחת את העגלה הריקה, שנזקק לה להעביר חולה. אולם שץ, ראש הגיטו, שלא ידע את כוונתו של הגרמני והיה בטוח, כי הוא בא לתפוש את הנשק, נתן פקודה „לברוח!״ — והיהודים החלו לברוח. אך רובם נתפסו ונורו ברחובות; אך מעטים הצליחו להימלט. בגיטו נשארו אז רק כגנוביץ ואסתר גרינברג — אולם גם הם נרצחו יום אחד לפני השיחרור, כשהגרמנים עזבו את וילייקה.

עם הפרטיזנים

מתי מספר מיהודי קובילניק נמלטו היערה; שם נמצאו גם יהודים מעטים, פליטי חרב, מהעיירות הסמוכות. החיים שם היו קשים מנשוא: האנשים הגיעו

לשם בחורף הקשה ערומים ויחפים. ביום חיממה במקצת השמש, אך בלילה שרר קור נורא. כולם הצטופפו מסביב האש וחיממו את העצמות היבשות. דברי אוכל לא היו. הפרטיזנים הרוסים עזרו במשהו. אבל זה לא הספיק. לילות תמימים ישבו מעולפים למחצה, ומכונסים בתוך עצמם, רק העיניים נוצצו... הכינים ריחשו על כל הגוף ואי אפשר היה להיפטר מהן. היו גם מקרי טיפוס רבים. והמצב היה ללא נשוא וללא מוצא.

אולם יצר הקיום לא סר. חיפשו אפשרויות חיים בתנאים הקשים ביותר שביער. חפרו בורות והתגוננו מפני הקור. בלילה היו פושטים לכפרים, כדי לבקש אצל האיכרים לחם ותפוחי־אדמה להחיות את הנפש. אחדים שילמו בעבור „טיול" כזה בחייהם; הגרמנים ארבו להם ורצחום בירייה; היה ונמסרו לגרמנים ע"י הגויים עצמם.

קשה ביותר היה מצבם של הנשים וילדיהם הרכים. בקרב קבוצת יהודים ביער היתה גם אישה צעירה ממיאדל עם תינוק בן 10 חדשים (היה גם תינוק קובילניקאי דומה, זונדלה). אנשי הקבוצה דרשו פעם מהאשה, כי תעזוב את קבוצתם בשל הילד; ביכיו של הילד מסכן את כולם. באין ברירה, העמיקה האישה עם התינוק לתוך היער, סתמה את פיו והשאירתו לנפשו... למחרת מצאו את הילד פרטיזנים רוסים. הם החזירוהו לאמו אגב אזהרה חמורה: אם תוסיף כך לעשות לתינוק יירו בה... בשמחה ובדמעות בעיניים קיבלה האם את התינוק ושמרה עליו מכל משמר.

הפרטיזנים הרוסים העבירו את היהודים, שהסתובבו ביערות קוריניץ למעבר החזית לרוסיה, במרחק מאות רבות של קילומטרים. האנשים, ביניהם מספר קובילניקאים, עשו את הדרך ברגל, ורבים, אמנם, נפלו בדרך. זינבו בהם גם הגרמנים וכן איכרים משתפי פעולה; אף־על־פי־כן הצליחו יהודים רבים לחצות את החזית ולהגיע לרוסיה.

המצור על הפרטיזנים

המצור על הפרטיזנים התחיל ב־20 באוקטובר 1943. הגרמנים הטילו בקרב כוחות חזקים ואירגנו התקפה רבתי על המחוזות בהם שלטו הפרטיזנים. החלטתם היתה הפעם לחסל אחת ולתמיד את כל היסודות העוינים להם, שהתרכזו ביערות והפריעו לתנועה הסדירה של הצבא הגרמני, שזרם לחזית. אכן, הפרטיזנים היו לצנינים בעיני הגרמנים. הגרמנים התקיפו בגייס בן 22 אלף חייל, ובעזרת מטוסים השליכו פצצות תבערה עליהם; הפצצות הבעירו ושרפו כפרים רבים

במחוז. הפרטיזנים נמלטו על נפשם ולא אירגנו כל התנגדות. איש־איש חיפש פינת הצלה כלשהי. מצעירי האיכרים שנתפסו נשלחו לגרמניה לעבודה.

התקפה זו נמשכה 10 ימים והביאה חורבן וכלייה על שורות הפרטיזנים. עשרות אחדות של יהודים התחבאו בשטח ביצות. הגרמנים לא הגיעו לשטח זה מחמת פחד השקיעה בביצה זו. ואף־על־פי־כן נפלו במצוד זה הרבה יהודים, ביניהם אחדים מקובילניק: שלום יבנוביץ, מטלה גילמן, נחמיה מיזנוביץ׳ ואת הרוקח קוברסקי עם בנו. מטלה גילמן הגיעה למקום מגיטו וילנה יום אחד בלבד לפני המצוד.

הפרטיזנים מתארגנים מחדש

ואך נגמר המצור — והפרטיזנים התעודדו ושבו למקומותיהם הקודמים — ושוב התקיפו את הכוחות הגרמנים מן המארב... פוצצו רכבות, שהובילו חיילים, הציתו מחסני סחורות ותבואות, פוצצו גשרים; קבוצות גרמניות קטנות לא יכלו בכלל להתנועע ללא עזרת טנקים. חיש מהר ידעו הפרטיזנים להתגונן גם נגד טנקים. ליד הכפר פאסינקה מחצו הפרטיזנים קבוצת טנקים, והגרמנים לא הגיעו למחוז חפצם.

באותו זמן התארגנה גם פרטיזנקה פולנית. היה זה אלמנט שקודם לכן שיתף פעולה עם הגרמנים ולחשבונו נזקפו פשעים רבים, בעיקר נגד היהודים. לאחר שראו לדעת, כי הגרמנים מפסידים את המלחמה, החלו לכוון נשקם נגד הגרמנים, אך גם נגד היהודים; הם רצחו הרבה יהודים, שמצאום ביערות. בסופו־של־דבר הקיפום הפרטיזנים הרוסים ואילצום להיכנע. הרוסים המיתו את מרביתם, ואילו את אלה, אשר הוכיחו את צדקתם, גייסו לשורותיהם כלוחמים.

ניצוצות של תקווה

בסוף שנת 1943 החלו להיראות ניצוצות של תקווה, וכן הרגשה מתחזקת והולכת, כי אכן, זכו מעטים להגיע ליום הפדות. החלו מגיעות אלינו ידיעות על תבוסות הגרמנים בחזית; הדבר נסך בנו תוחלת ואומץ, כי אמנם נבלה את הצורר. יהודים החלו להרגיש עצמם בטוחים יותר. הגרמנים שוב לא הכינו בלוקדות חדשות על הפרטיזנים; חוצפתם ואומץ לבם רפו. גם האוכלוסייה הנוצרית, שכה הרבתה לשתף פעולה עם הגרמנים, החלה לנער חוצנה מהם... ובפעולות אחרונות שונות שוב לא עלה בידי הגרמנים להיעזר בגויי המקום...

מחוזות הפרטיזנים גדלו. יום־יום התווספו פלוגות חדשות. בנו בתי־חמר ביערות ושם התגוררו. לא כל היהודים השתייכו לפלוגות הלוחמות; קשישים, נשים וילדים הובדלו מהן. בפרק זמן מסוים קיימת היתה קבוצת לוחמים יהודים מיוחדת, שכינתה עצמה בשם העברי „הנוקם"; לאחר מכן ביטלו אותה הרוסים ופיזרו את אנשיה בין קבוצות אחרות.

בעת ובעונה אחת התארגנה קבוצת יהודים המורכבת מבעלי מקצועות: חייטים, סנדלרים, אופים, בורסקאים, מסגרים ואחרים. הפרטיזנים סיפקו להם מזון, ואילו הם עבדו בשביל הפרטיזנים. קבוצה זו, שהמשמעת בה היתה צבאית, התקיימה עד השיחרור.

בקבוצת בעלי המקצוע ובעיקר בקבוצת הלוחמים השתתפו יהודים קוביל־ניקאים רבים, שנלחמו ונקמו בגרמנים. וחובה קדושה היא להזכיר את הפרטיזנים במיוחד: מאיר חדש, שנפצע פעמיים בלחמו בגרמנים,הרצל גורדון (שניהם כעת בישראל) חיים שטיינגרט (כעת בברית המועצות) פרץ קרופסקי (בישראל), אברהם־יצחק חדש (נספה בתאונה) והשל קרוקוב (נפל ביום 17.4.43 ליד סמולנסק, בעברו בפעם הרביעית את קו החזית בהעבירו נשק), וכן חיים־אשר גילמן (נפל מאוחר יותר בחזית).

*

בראשית שנת 1944, כבר ידענו בבירור, כי הגרמנים נסוגים. כן היה ברור לנו, כי יבקשו לחסל כל יהודי, שייתקלו בו, וכי יערכו בלוקדות מקומיות, למען לא יישאר כל שריד, שיוכל להעיד אחר־כך על פשעיהם, שעשו כלפי היהודים. התחלנו, על־כן, להכין מיסתורים (בונקרים), להסתתר בהם במקרה התנפלות הגרמנים. נמצאו גם אמצעים נגד כלבי גישוש: פיזרו בדרכים טבק והטמינו באדמה נתחי בשר; באמצעים אלה אבדו הכלבים דרכם. כל המיסתורים הללו נבנו באין רואים; השתדלו, שאנשים אחרים, שלא השתייכו למיסתור מסוים, לא ידעו עליו. הסיבה לכך: יש והגרמנים תפסו יהודי בודד והיו מענים אותו עד כדי כך, שהלה גילה את מקום המחבוא...

החזית מתקרבת

בימים הראשונים לחודש יוני 1944 שמענו ביער יריות תותחים חזקות והזדעזענו כולנו. רבים ממנו חשבו, כי הגרמנים חידשו את הבלוקדה על

הפרטיזנים — וכעת הגיע הסוף גם על אחרונים הניצולים, שעמדו עד כה בכל כך הרבה סכנות. אולם לאושרנו הרב היתה כעת הרגשתנו מוטעית: ב־5 ביוני 1944 הגיע ליער הצבא האדום, והגרמנים נמלטו על נפשם. הפרטיזנים חילצו דרכים, חפרו תעלות לרוחב הכבישים, הטמינו מוקשים, כדי שהגרמנים לא יוכלו לברוח, כי אם למצוא את קברם באותם היערות, בהם דלקו אחרינו כאחרי חיות.

לאחר השיחרור

רק כעת, לאחר שהצבא האדום שיחרר אותנו, יכולנו לערוך את הסיכום הטרגי של עינויינו, של חורבננו ואסוננו הגדול, ושל המשפחות שנטבחו; מכל העיירה נשארו רק מתי מספר. בראשים מורדים השתרכנו מן היער אל העיירה. כל קובילניק היהודית היתה לחורבה אחת. רק שלדים חרוכים של בתי יהודים עדיין נראו פה ופה. אף משפחה יהודית אחת לא נשארה בשלמותה. אימה ופחד אחזונו עם הגיענו שמה.

הגויים של העיירה, בראותם אותנו, הסתכלו בנו כבאנשים, שחזרו מעולם האמת... גם אנו חששנו להתקרב אליהם. אלה מהם, ששיתפו פעולה עם הגרמנים, פחדו מפני שילם ונקם. רבים נאלצו להחזיר את הנכסים השדודים שלנו. מן ההיגיון היה, כי ניזהר כעת מאוד לנפשותינו, לבל יתנפלו עלינו וירצחונו נפש. אכן, בעיירות רבות אחרות נהרגו יהודים רבים לאחר השיחרור.

סמוך לבואנו לעיירה הלכנו, קודם־כל, לאותו מקום, בו נרצחו מרבית יהודי קובילניק באקציה האחרונה. גידרנו את המקום, בכינו מרה על אסוננו, ובדימיוננו חזינו את קלסתר פניהם של כל אלה היהודים הקרובים, שבצורה כה אכזרית הועלו על המוקד.

יהי זכרם ברוך.

יהושע סווידלער

קאבילניק און אומגעבונג - אין אומקום

ערשטע פאניק

זונטיק דעם 22־טן יוני 1941, זיינען מיר אויפגעציטערט געווארן פון דער שרעק־לעכער ידיעה, אז דייטשלאנד איז באפאלן דעם ראטנפארבאנד.

שווער צו שילדערן דעם מאמענט, ניט צו באגרייפן יענע צייט. די בהלה, די זארג פארן קומענדיקן טאג. נאך ערגער האט אויף אונז געווירקט די צערודערונג אין די רייען פון די רויטארמייער, וואס זיינען אזוי זיכער געווען אין זייער קראפט און מיט איינמאל זיינען זיי געווארן אזוי מאכטלאז און שוואך. זיי זיינען געלאפן אין גרויס איילעניש און אין אַן אומארדנונג, אפילו ניט באווייזנדיק אלץ מיטצונעמען; אלץ איבערגעלאזן אויף הפקר פארן שונא.

דאס אלץ האט ארויסגערופן ביי דער יידישער באפעלקערונג א פאניק. מיר זיינען געבליבן הילפלאזע און ניט געוווסט, וואס צו טאן: וווהין לויפט מען? וואס טוט מען? דער שונא האט באוויזן שנעלער צו קומען, ווי די רוסן צו אנטלויפן. פאר אונז האט זיך אנגעהויבן א לעבן פון פיין און שרעק. יעדער איינער וואלט וועלן זיך ראטעווען, כל זמן עס איז נאך ניט צו שפעט, נאר וווהין לויפט מען מיט די קליינע קינדערלעך און וווהין שלעפט מען זיך מיט אלטע־לייט? ווער ווייסט, וואס עס קאן אונז דערווארטן אין רוסלאנד?

דערווייל זיינען מיר געזעסן אויף די ערטער און טעג האבן זיך געצויגן ווי אן אייביקייט. אונזערע שכנים האבן אונז דערווייל געלאזט צו רו. זיי זיינען געווען פארנומען מיט ראבירן דאס גוטס, וואס די סאוויעטן האבן איבער־געלאזט. דעם טאג, וואס איז אוועק רוסיק האבן מיר געדאנקט גאט. ערגער איז געווען ווען די נאכט איז אנגעקומען; יעדער קלאפ פון די רעדער איבערן

שטיינערנעם ברוק, וואס האט אזוי שווער אפגעהילכט אין דער שטילקייט פון דער נאכט, האט געווירקט שווער אויף די נערוון.

ערשטער אנזאג...

ביז פרייטיק דעם 27 יוני אין אוונט האט זיך באוויזן אין קאבילניק די ערשטע דייטשע ראזוועדקע. א טייל שטעטלדיקע קריסטן האבן שטורמיש באגריסט די דייטשן און מיר האבן זיך פארשטעקט אין די לעכער.

דער אוונט איז געווען זייער א ווארעמער, די לופט א שטיקנדע. עס איז געווען ערב שבת. קיין ליכט האט מען אין דעם אוונט ניט ארויסגעזען פון קיין יידיש הויז. אלץ איז געווען פארהאנגען, פאריגלט, מען האט מורא געהאט פארן אייגענעם שאטן. שפעטער אין אוונט טרויען זיך אייניקע ארויסצוגיין פון זייערע הייזער, מען קלייבט זיך צוזאמען עטלעכע שכנים. מען רעדט זיך אראפ פון הארצן וועגן דער טרויעריקער לאגע, וואס האט זיך געשאפן פאר אונז. פלוצלונג דערזעען מיר פון־דער־ווייטנס שפאצירט א דייטשער סאלדאט. א הויכער, א דארער, ווי א הערינג, באלאדן פון קאפ ביז פוס מיט פארשידן געווער. ער שפאצירט זיך געמיטלעך. באטראכט אלץ ארום. מיר זיינען געבליבן שטיין אויף די ערטער און האבן באשלאסן, ווען ער וועט קומען נענטער צו אונז, זאלן מיר מיט אים פארפירן א געשפרעך און אזוי ארום וועלן מיר זיך דערוויסן, וואס אונז האט אזוי בלוטיק אינטערעסירט: ווי באגייען זיי זיך מיט יידן? צווישן אונז איז געווען א פרוי (גיטל דעם קצבס פרוי), וואס האט געקענט רעדן עטוואס דייטש. און אז ער האט זיך דערנענטערט צו אונז האבן מיר אים העפלעך באגריסט. ער איז גערן געבליבן שטיין און מיט אונז פארפירט א געשפרעך.

די ערשטע ווערטער זיינע זיינען געווען: „מיר זיינען אייך געקומען באפרייען פון די יידן־קאמוניסטן, וואס אונטערדריקן אייך אזוי ברוטאל. אונזער ארמיי וועט אייך ברענגען שפייז און ארבעט, איר וועט קענען לעבן אין רו און מיט פרייד געניסן די פרוכט פון אייער ארבעט. מיר זיינען ניט אזוי ווי די אנגלא־סאקסן, וואס באמבארדירן אייערע הייזער און ברענגען אום אומ־שולדיקע מענטשן. איר מוזט זיך שעצן גליקלעך, וואס מיר האבן אייך באפרייט". און מיט די אויסגעדראשענע רייד, איז ער געשטאנען א באגייסטערטער פאר אונז. נאר מיט דער פראגע, וואס איז מיט די יידן, האבן מיר אים גלייך באטויבט. אזוי ווי א גיפטיקע שלאנג וואלט אים א ביס געטאן. „יודן! יודן! — האט ער

ווילד געשריען, ברענגען מיר אום". און כדי מיר זאלן בעסער פארשטיין וואס ער מיינט, האט ער ארויסגענומען זיין געווער און דורכגעפירט איבערן האלז. אט אזוי מאכן מיר מיט די יודן... מיט א קאלטן שווייס האב איך זיך בּאגאסן און שטום אן ווערטער האט זיך יעדער איינער גענומען אפטראגן וואס שנעלער. אין א קורצער צייט ארום איז דער דייטש געבליבן גאנץ אליין.

אז איך בין געקומען אהיים האב איך זיך קיין ארט נישט געפונען. איך האב זיך געלייגט אין בעט, נאר א צייט האט געמוזט געדויערן ביז איך בין איינגעשלאפן. פון יענעם אוונט זיינען ווידער אוועק עטלעכע טעג, פול מיט שרעק און שפאנונג.

בלוטיקער מיטוואך

מיטוואך דעם 2־טן יולי 1941 האט זיך באוויזן די ערשטע דייטשע מאטא־ריזירטע אפטיילונג און עס האט אנגעהאלטן אייניקע טעג און נעכט ווי עס האט אן אויפהער געשטראמט מיליטער פון אלע ריכטונגען.

מיטוואך דעם 9־טן יולי האבן מיר דערשפירט די ערשטע שריט פון דער דייטשער מאכט. זיי האבן באפוילן, אז אלע יידישע מענער זאלן קומען פארשיטן א גרויסן גרוב, אויפן מיטן מארק, וואס פריער איז דאס געווען א רעזערוואר פון בענזין. ארום איז געשטאנען א גרויסער המון קריסטן, דער עיקר „וואס־טאטשנע", געוועזענע רוסישע פארמשפטע, וואס זיינען איבערגעבליבן נאכן ריקצוג פון סאוויעטישן מיליטער. זיי האבן געארבעט אויפן פלי־פלאץ. זיי האבן „באגריסט" די יידן מיט א האגל פון שטיינער, מיט פארשידענע זילזולים, געלעכטער, און אנטיסעמיטישע אויסרופן. מען האט אנגעהויבן שלאגן און געטריבן וואס שנעלער און געמאכט חוזק פון דעם ביסל איבערגעשראקענע יידן.

זיי האבן געכאפט 4 מאן, אויף וועלכע די שטעטלדיקע קריסטן האבן געהאט א כעס, ארויסגעפירט זיי הינטערן שטעטל נעבן וועלדל און דארט דערשאסן. ביי אונז האט דאס ארויסגערופן א שרעקלעכן צארן און פארביטערונג. מען איז ארומגעגאנגען באזארגט און גערעדט פון דעם זייער א לאנגע צייט. מיר האבן דאס אנגערופן — דער בלוטיקער מיטוואך. און דאס זענען די נעמען פון די קרבנות: שמעון צפנת — א פריזירער פון פאך, באריס סאלאמאן, א ווארשעווער לערער, א פליט, ישעיהו וועקסלער — א דונילאוויטשער בלעכער, פון קאבילניק און חיה רבקה גארדאן פון גלובאקי רוטשאי.

פון דעם טאג אן האבן זיך פאר אונז אנגעהויבן די וואסאמאל מער שרעקלעכע און טרויעריקע צייטן. אמייסטן האבן מיר געליטן פון אונזערע שכנים, וואס האבן זיך געבאדן אין אונזער בלוט, וואס זיי האבן געוואלט, האבן זיי מיט אונז געמאכט. קיינער האט זיי אין דעם נישט געשטערט, האבן זיי זיך געלאזט ווילגיין איבער אונז. איך מוז באטאנען, אז א לענגערע צייט, כמעט עטלעכע חדשים וואלטן מיר געהאט רו, ווען נישט אונזערע בלוטיקע שכנים, וואס האבן אונז ביי יעדער געלעגנהייט פאראטן און פארפאלגט. זיי האבן זיך פילמאל ארויסגעוויזן ערגער ווי די דייטשן. אומעטום האבן זיי אונז פארביטערט דאס לעבן. געהעצט קעגן אונז און געריסן פון אונז שטיקער. די מאכט האבן איבערגענומען די „נאראדאווצעס״, וועלכע האבן אזוי לאנג געווארט אויפן גינסטיקן מאמענט. זיי האבן פארגעסן דעם נעכטיקן שונא, וואס האט זייער פאלק און לאנד פארטיליקט. זיי האבן זיך געשטעלט אין דינסט פון די נאציס.

פאגראם און שייטער־הויפן

פרייטיק דעם 11־טן יולי 1941 האבן די ארטיקע קריסטן ארגאניזירט א פאגראם איבער אונז. זיי האבן זיך ארייגעריסן פרייטיק־צונאכט אין שול און באפאלן די מתפללים, זיי מערדערלעך געשלאגן, קיינעם ניט שוינענדיק. זיי האבן אלץ פארניכטעט, געשענדעט דעם ארון־קודש, צעריסן די ספרי־תורה און געטרעטן זיי מיט די פיס אויפן מיטן גאס. דעם עמוד, דעם וואנט־זייגער, די הענג־לייכטער, אפילו די פענצטער מיט די טירן — אלץ האבן זיי פארניכטעט. זיי האבן מיט אזא רציחה געווילדעוועט, אז מיר האבן אליין נישט געקענט גלויבן, אז נעכטיקע שכנים, מענטשן מיט וועלכע מען איז באקאנט אלע יארן, זאלן אזוינס קענען טאן.

נאר דאס איז געווען בלויז אן אנהויב צו ווייטערדיקע פארפאלגונגען. אויף צומארגנס האבן זיי געצוואונגען מערערע שטעטלדיקע יידן, אז זיי זאלן צוזאמען־קלייבן די רעשטן אויף א הויפן און פארברענען. מיט א ווילדן געלעכטער און מיט היסטערישער פרייד האבן זיי זיך צוגעקוקט דעם פלאמענדיקן שייטער־הויפן. דאס גליענדע אש און די פארשווארצטע בלעטער זיינען געפלויגן העט ווייט ביזן הימל און מיר־די עדה יידן האבן געמוזט צוזען דעם שאנד אקט.

און אזוי איז יעדן טאג וואס אנדערש געווארן צוגעטראכט פאר אונז. איין גזירה נאך אנדערער האט אונז אזוי מאראליש צעבראכן, אז מיר האבן אלץ אנגענומען פאר גוט און געבעטן גאט, אז ס׳זאל ניט ערגער ווערן...

שאנד לאטע

מיט די קאמענדאנטורן, וואס פלעגן זיך אפט בייטן, האבן מיר אלע מאל געמוזט וואס אנדערש מיטמאכן, ניט וויסנדיק וואס זיי ווילן פון אונז.

אין א קורצער צייט ארום זיינען מיר געצווונגען געווען אנצוטאָן די געלע שאנד־לאטע, וואס האט אזוי שרעקלעך נידערגעשלאגן און דערנידריקט. אומעטום האט מען אונז גלייך באמערקט, אזוי ווי מיר וואלטן געווען די גרעסטע פארברעכער.

גלייך נאכדעם איז אונז געווארן פארבאטן צו גיין מיטן טראטואר, נאר מיטן ברוק, אזוי ווי אלע פיר פיסיקע. דערצו האבן מיר געמוזט שווער ארבעטן און יעדן באדינען. מיר זיינען געווען אזוי ווי שקלאפן; ווו מען האט נאר געדארפט ארבעט־הענט, זיינען מיר גלייך גרייט געווען און מען האט אונז קיין רו נישט געגעבן טאג און נאכט. מיר האבן איבער זיך נישט געהאט וואס צו זאגן און וואס צו באשטימען. אויך איז געווען פאר אונז אונטער טויט־שטראף פארבאטן דאס שטעטל צו פארלאזן, אדער צו באווייזן זיך אויפן מארק, כדי עפעס צו קויפן. מיט אריער איז געווען אונז פארבאטן צו רעדן, אדער צו זיין אין געשעפטלעכע באציאונגען און דעם קריסט האט אויך געדראט א שטראף פאר וועלכע נישט איז באציאונגען מיט אונז. אין אזעלכע אומשטענדן האבן מיר געמוזט לעבן, איזאלירט פון דער אויסערלעכער וועלט, פארפאלגט און געראָדפט.

יעדן טאג נייע גזירות

ניט קומענדיק נאך צו זיך פון די זארגן, פלעגן מיר גלייך אויפגערודערט ווערן מיט אן אנדער זארג. אט האט מען אונז געוואלט איינגלידערן אין א געטא. און דאס האט ביי אונז ארויסגערופן א שרעקלעכע צערודערונג. מען איז ארומגעגאנגען פארזארגט און צעבראכן. מען האט געפרווט אפשרייען די גזירה, אבער דא איז געשען א צופאל. פאר אונז האט זיך געפאדערט א ספעציעלע גאס ערגעץ אין א זייט און די קריסטן פון יענער גאס האבן ניט געוואלט פארלאזן זייערע הייזער. זיי האבן זיך ענערגיש קעגנגעשטעלט און א דאנק דעם האט מען אונז געלאזט צו רו. דערפאר האט מען אבער אלע רייכערע יידן ארויסגעטריבן פון זייערע וווינונגען און מ'האט זיי צוזאמען־געשפארט צו 2 פאמיליעס אין איין הויז. אויך האבן מיר געמוזט אויף יעדן יידישן הויז אויס־

מאלן א מגן־דוד אלס באוויז, אז דא ווינט א ייד. עס האט אונז זייער געקרענקט, ווייל יעדעס מאל ווען די מיליטערישע קאמענדאנטור פלעגן אוועקגיין און אן אנדערע פלעגט קומען, האבן מיר געמוזט זיין גרייט אויף אלערליי שיקאנעס. נאר דאך האבן מיר זיך געפרייט מיט דעם, וואס מיר זיינען ניט איינגעשפארט אין א געטא. די פויערן פלעגן קענען קומען צו אונז און מיט אונז טוישן זאכן אויף לעבנסמיטל. אויך האבן מיר זיך געקענט ווען ארויסכאפן אין די הייזער און גיין וואס ארגאניזירן צום לעבן. אויך האבן מיר געקענט צו יענער צייט העלפן פארשידענע פליטים, וואס זיינען געלאפן פון די ליטווישע מערדער און געזוכט אן עיר־מקלט. פיל האבן זיך אויסבאהאלטן ביי אונז; אנדערע פלעגן געשיקט ווערן אין די שכנותדיקע געטאס.

כוליגאן גרעב און זיין סוף

צו יענער צייט איז נאך מעגלעך געווען אין אייניקע גאסן אויסצוהאלטן. מיר האבן נאך געהאט א ביסל רו. ווייל די געסטאפא איז נאך נישט געווען איינגעפעסטיקט. עס האט נאך געגאלטן די מיליטערישע מאכט. אמערסטן האבן מיר אין יענער צייט געהאט אויסצושטיין פון די מערדערישע שכנים. באזונדערס האט זיך אויסגעצייכנט א געוויסער כוליגאן מיטן נאמען גרעב. ער האט געקענט רעדן גוט דייטש און א דאנק דעם האט ער איבעראל געהאט א צוטריט. ער האט אונז מער פון אלע אנדערע פארביטערט דאס לעבן. יעדער איינער האט אים אויסגעמיטן, ווייל ער האט יעדן שאנטאזשירט, אויסגעפרעסט ביי יעדן, וואס עס האט זיך נאר געלאזט. ער פלעגט קומען צו א יידן און זאגן אים, אז ער איז געשטאנען אויף דער ליסטע אומגעבראכט צו ווערן, נאר ער, גרעב, האט זיך איינגעשטעלט פאר אים; דערפאר וויל ער עפעס פאר זיין מי — און פרובירט אים ניט געבן? — און מען האט געגעבן...

דער עיקר איז ער געווען זייער אַן אפטער אריינגייער ביים שניידער יוסף שטיינגארט. ער האט פאר אים געמוזט אומזיסט נייען. ער איז אויך געווען דער פארמיטלער צו מודיע זיין אין יודענראט. אויך ביים יודענראט האט גרעב געפאדערט פארשידענע סומען און מען האט אים געמוזט געבן. מען האט זיך מיט אים קיין עצה ניט געקענט געבן. מען האט פארשידנס פרובירט, ווי אזוי פטור צו ווערן פון אים, נאר צוליב אונזער געפאלנקייט איז שווער געווען אנהויבן אן אפענעם קאמף מיט אים.

פונדעסטוועגן האבן מיר אויך געקענט עפעס אויפטאן. איך האב איין מאל פארגעשלאגן דעם עסקן שלום יאוונאוויטש ע״ה, אז עס האט דאך קיין זין יעדן חזיר צו שמירן, און איך האב געגעבן פארשידענע איינפאלן, נאר ער האט מיך אויסגעלאכט און געזאגט: „דו ביזט א העלד? — גיי טו וואס! יעדער איינער איז א העלד אונטער אויוון״. עס פארשטייט זיך, אז לייכט איז ניט געווען, אבער סוף כל סוף איז געבליבן ווי איך האב געזאגט. צו יענער צייט איז געווען קאמענדאנט א געוועזענער פוילישער פאליציי אפיציר; מיט געלט האט מען געקענט עפעס מאכן מיט אים. אויך ער האט געטראגן א האס אויף גרעבן ווייל זיי, די פוילישע כוליגאנעס, האבן זיך ניט געקענט צוזאמען־רעדן מיט די דייטשע מערדער. גרעב איז געווען איבעראל און זיי האבן פאר אים אויך אנגעהויבן מורא צו האבן און דאס האט זיי געקרענקט. מען האט אזוי ארום אפגעמאכט, אז ווען גרעב וועט קומען צום שניידער פאדערן זאכן פון יידנראט, זאל יענער פארלאנגען א שריפטלעכע ביטע, ווייל דער יידנראט גלויבט ניט דעם שניידער. און אזוי איז טאקע געווען. פרייטיק פארנאכט איז ער געקומען מיט א פארטיקער רשימה, אין וועלכער ס׳זיינען געווען אויסגערעכנט שטיוול, א ווארעמע קורטקע, וועש פארן ווייב, וואליקעס מיט קאלאשן, פאר־שידענע געשיר, און נאך פיל אנדערע זאכן. אויך האט מען אים מכבד געווען מיטן ביטערן טראפן, און אז ער איז געווארן אביסל הייטערער, האט ער אנגעהויבן צו שיטן פעך און שוועבל אויף דער פאליציי און אויף די דייטשן. אין דרויסן האבן שוין געווארט די פוילישע פאליציאנטן און ווי ער איז ארויס באלאדן פון קאפ ביז די פיס מיט פארשידענע זאכן, האט מען אים גלייך געפאקט און אפגעטראנספארטירט ווו דער פעפער וואקסט. הלוואי אזא סוף אויף אלע אונזערע שונאים!

בלוט־בילבול וועגן ווילייקע

מיר האבן אויף א קורצער צייט אביסל פרייער אפגעאטעמט, אבער אויך ניט אויף לאנג. די בלוטיקע שונאים האבן געזוכט און געלויערט אונז צו פארפינצטערן דאס לעבן און צו שיקאנירן. צו יענער צייט זיינען ארומגעגאנגען פארשידענע בילבולים, און געמיינע ליגנס וואס מען האט אויסגעזויגן פון די פינגער. אין צייט פון די סאוויעטן זיינען געווען זייער פיל ארעסטירטע אין אלט־ווילייקער טורמע, און אז ס׳איז געקומען די צייט פון פארלאזן די שטאט, האבן די סאוויעטן אויף א שרעקלעכן אופן אומגעבראכט אלע פאליטישע ארעסטירטע. האט מען געלאזט א קלאנג, אז יידן האבן דאס געמאכט, און

ס'איז געקומען די צייט זיך אפצורעכענען מיט די „זשידעס״. אן אויפגעהעצטער המון איז אװעק אין װיליקע אויפזוכן פריינט, באקאנטע און קרובים. מיר האבן געװארט מיט װאס זיי װעלן קומען. מען האט געפרובירט װאס צו פועלן ביים היגן גלח, נאר ער האט קיין זאך ניט צוגעזאגט. זונטיק דעם 27־טן יולי 1941, האבן מיר זיך געריכט אויף א בלוטיקן פאגראם. ס'זיינען ארומ־געגאנגען שטעטלדיקע כוליגאנעס מיט מעסערס און אייזנס אין די הענט. אויך פון די ארומיקע דערפער זיינען געקומען א סך גויים. דער צעיושעטער עולם האט בלויז געװארט אויף א צייכן. איז מען אװעקגעלאפן צום דייטשן מיליטערישן קאמענדאנט, װאס איז געשטאנען הינטערן שטעטל. ער האט ארויס־געשיקט 2 סאלדאטן מיט ביקסן אין די הענט און זיי האבן צוטריבן דעם װילדן צעיושעטן עולם. מיר האבן אויף א װיילע פרייער אפגעאטעמט, דאסמאל אפגעקומען בלויז מיט שרעק. אבער אונזער גורל איז סייווי געװען א געחתמטער.

פיין און צארן

שבת ערב תשעה־באב, דעם 2־טן אויגוסט 1941, האבן מיר װידער איבערגעלעבט שרעק. אין אונט זיינען מיר װי געװיינלעך געשטאנען ארום אונזערע הייזער, אראפגערעדט זיך פון הארצן. פיל מיליטער האט מארשירט אין דער ריכטונג צום פראנט. מיט איינמאל איז געװארן א בהלה, א באנדע שטעטלדיקע פאליציי האט זיך אװעקגעלאזט יאגן נאך יידן, געכאפט מענער און געפירט אין דער „פאזשארנע״ (בנין פון די פייערלעשער). יעדער איז זיך געלאפן אויסבאהאלטן. נאך מיר איז נאכגעלאפן א פאליציאנט אויף א ראװער, נאר איך האב זיך באװיזן ארייננצוכאפן אין א קלאזעט. ער האט מיך געזוכט איבעראל, נאר איך האב נאך גאט־צו־דאנקען גליק געהאט, און איך בין אפגעקומען נאר מיט שרעק.

די אלע, װאס מען האט צוזאמען־געטריבן האט מען געפייניקט און געשלאגן. אויף צו מארגנס האט מען זיי געטריבן צו דער ארבעט און זיי האבן געמוזט מארשירן און זינגען. מען האט זיך משתדל געװען פאר זיי דורך פארשידענע אנגעזעענע קריסטן, װאס פלעגן דערפאר באצאלט װערן; נאך א פאר טעג פון פיין, האט מען זיי באפרייט.

אין א קורצער צייט ארום האט מען ארעסטירט דעם שוחט אברהם גאלדזנעגער. א שטעטלדיקער כוליגאן האט זיך אויף אים ספעציעל אנגעזעצט. מען האט איבעראל אפגעקלאפט די טירן, מען האט געשאטן מיט געלט,

צירונג און נאך א לענגערער צייט האט מען דעם שוחט באפרייט. די פרייד אין שטעטל איז געווען גרויס, אז מיר האבן אים אפגעראטעוועט פון א זיכערן טויט.

און אזוי טאג טעגלעך פארשידענע שרעק, פארשידענע בילבולים, פאר־שידענע זארגן פארן קומענדיקן טאג. די שווערע ארבעט דערצו, די פארשידענע קאנטריבוציעס. יעדן איינעם האט מען געמוזט געבן. אלעמען האט מען געמוזט שמירן. עס נעמט ניט קיין סוף, עס הויבט זיך ערשט אן, אז מען לעבט איבער א טאג גאנץ מיט די ביינער מוז מען גומל בענטשן. עס האבן זיך גענומען דערנענטערן אונזערע יום־טובים, נאר ווער האט געוווסט פון יום־טוב. אונזערע יום־טובים זיינען פארשטערט און מיט בלוט באגאסן געווארן. יום כפור האבן מיר געמוזט שווער ארבעטן. ביינאכט זיינען מיר געזעסן פאר־שטעקט אין די הייזער, ניט געטרויט זיך די נאז ארויסצושטעקן. די כוליגאנעס האבן אין אייניקע יידישע הייזער די פענצטער אויסגעבראכן, איבערגעשראקן די קינדער. מען האט געוויינט אויפן טרויעריקן גורל און געבעטן מיט בלוטיקע טרערן, אז גאט זאל זיך מרחם זיין. אזוי איז אריבער יום־כפור און מען האט געדאנקט, אז מיר זיינען נאך אלע צוזאמען.

טייוולאנישער מארד

דערפאר האבן מיר געהאט א שרעקלעכן סוכות. דעם 5־טן אקטאבער 1941, שבת פארנאכט, איז דאס געווען. מיט א טאג פריער, דאס הייסט שבת, איז געקומען פון דערבייאיקן שטעטל סויר, א שטראף קאמענדע — אזוי האט מען גערעדט. וועגן וואס האט מען ניט געוווסט, נאר א פארגעפיל האט מען געהאט, אז קיין גוטס האבן זיי פאר אונז ניט געבראכט. צום גרויסן באדויערן האבן אונז די סוירער יידן ניט מודיע געווען מיט וואס פארא פארשוינען מיר האבן צו טאן. ווי ס׳איז שפעטער באקאנט געווארן, האבן זיך די סוירער יידן אויסגעקויפט פאר א גרויסער סומע געלט.

דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באפעלקערונג איז אין דער היים געווען, ווייל ארומגיין אן ארבעט איבער די גאסן איז געווען זייער געפערלעך. ביינאכט איז דאס אויסגעמאטערטע שטעטל געשמאק געשלאפן. פאר אונז איז די נאכט געווען א קורצע רו. אין דער גמינע האבן זיך צוזאמענ־געזאמלט די שטעטלדיקע קריסטן מיטן בירגערמייסטער בראש און ס׳איז געחתמעט געווארן אונזער גורל, ווער צום לעבן און ווער צום טויט. וועמען

האט געקענט איינפאלן דער טייוולאנישער פלאן, וואס מען גייט אויספירן? ווער האט געקענט גלויבן, אז היינט אין פאר א סך פון אונז דער לעצטער שבת?

זונטיק גאנץ פרי בין איך ארויס זען, וואס עס הערט זיך אין שטעטל, ווייל קיין רו האב איך ניט געהאט און איך גלויב, אז יעדן איינעם איז אזוי געגאנגען, ווייל ביי יעדער באגעגעניש איז נאר איין פראגע געשטאנען: נו? וואס הערט זיך היינט?

צו מיין איבערראשונג האב איך דערזען אט דאס, וואס איך האב פאר־געפילט. א גרויסע גרופע באוואפנטע דייטשע מערדער האבן זיך געלאזט צו די יידישע הייזער, און מען שלעפט יעדן איינעם פון די הייזער. מען האט זיי קיין זאך ניט געלאזט מיטנעמען, בלויז א קליין פעקעלע. אויף דער פראגע וווהין מען פירט זיי, האבן די מערדער געענטפערט, אז באלד וועלן קומען ספעציעלע פורן און מען וועט זיי פירן אויף ארבעט אויף פאליגאן, ארום פאדבראדז. דערווייל האט מען זיי אפגעפירט אין דער „פאזשארנע" און דארט אלעמען פארשפארט.

עולם איז פון גרויס שרעק זיך צעלאפן ווו איינער האט געהאט די מעגלעכקייט. איך האב אפילו ניט באוויזן צוריק ארייןלויפן אין שטוב. אנגעטאן נאר אין א לייכטער בלוזע בין איך געלאפן איבער די גערטנער, פעלדער און גלייך אין וואלד אריין. פאליציי און סאלדאטן האבן אונז נאכגעיאגט. פיל האבן זיך אויסבאהאלטן אין דערבייאיקן ד׳ערפל קופע, ביי א געוויסן גאלאוואצקי, א פאלאק, וואס האט אונז זייער פיל געהאלפן. ער איז פריער געווען דער פארזיצער פון דער ים־ליגע (ליגא מארסקא), א פוילישער פאטריאט, האט ער געטראגן א גרויסע שנאה צו די דייטשן. ער האט געהאט ביי זיך 2 יידישע פאמיליעס פון ווארשע און אייניקע וואכן האט ער זיי אויסבאהאלטן. מען האט ביי אים געפאדערט און זאגאר געדראט, אז ער זאל זיך אזוי נישט איינשטעלן פאר די יידן און ער האט זיך געמוזט צוריקציען.

איך אליין האב ניט באוויזן צו לויפן מיט אלעמען צוזאמען, האב איך זיך פארשטעקט אין וואלד אין א גרוב צווישן הויכע גראזן און בוימלעך. איך בין געלעגן ביז ס׳איז געווארן גוט טונקל. א צעבראכענער און אויסגע־שעפטער בין איך געלעגן אין גרוב און האב ניט געפילט די גלידער. שרעקלעכע געדאנקען האבן מיך געפייניקט. וואס טוט מען און וווהין גייט מען? ניט ווילנדיק קומט ארויף אויפן געדאנק, אז היינט איז סוכות, אזא ליבער יום־טוב...

ס'איז צוגעפאלן דער אוונט. איך בין ארויס פון מיין באהעלטעניש. איך קריך אויף אלע פיר, מען זאל מיך ניט באמערקן, איך שטעל זיך אויף און לויף, מיינע פיס טראגן מיך, אז איך שפיר נישט אונטער זיך דעם באדן. איך כאפ זיך אריין אין דארף. איך זוך מיינעם א באקאנטן קריסט. ווען ער האט מיך דערזען, האט ער זיך מער דערשראקן ווי איך און ער האט מיך ניט אריינגעלאזט, ווייל ער האט מורא געהאט. ער האט מיר געהייסן אריינגיין צו אים אין שייער, דארט איז ער ניט פאראנטווארטלעך. נאר גיי און געפין זיין שייער, אז עס איז שטאק פינצטער. איך האב זיך געלאזט גיין צוריק און אזוי בלאנקענדיק איבער די גערטנער האב איך אנגעטראפן א מיןביידל אויף 4 שטאנגען, אין וועלכער ס'האבן זיך געטריקנט בולבאווניקעס. איך בין אריין אין ביידל און עס האט מיך אביסל געשיצט פון ווינט און דער עיקר פון מענטשן.

אין דאזיקן ביידל בין איך אפגעשטאנען כמעט א גאנצן מעת־לעת, ביז אויף מארגן אוונט. איך האב געמיינט, אז איך וועל דאס ניט אויסהאלטן. די קעלט, דער הונגער, די שלאפלאזיקייט האבן מיך געפייניקט. איך שטיי באזארגט, איך ווייס ניט וווהין הויבט מען אן צו גיין. איך שלאג זיך מיט מיינע געדאנקען און אט הער איך א בילעריי פאר מיין ביידל, א הונט האט זיך געיאגט נאך א קאץ און אזוי ארום מיך אנדעקט און ער האט איינגעריסן די וועלט מיט זיין בילן. אויף זיינע קולות איז דער פויער ארויס זען, וואס דא קומט פאר. ער האט געזוכט, ביז ער האט דערזען, ווי א מענטשלעכע געשטאלט שטייט צוגעשמידט צום פלאץ, ער האט מיך בארואיקט, אז איך זאל זיך נישט שרעקן; ער האט מיר געהייסן בלייבן אויפן ארט. ער האט מיר ארויסגעטראגן א שטיק שווארץ ברויט און געהייסן עסן. איצטער האב איך שוין אבער קיין רו ניט געהאט: קוים ווייס ער פון מיין באהעלטעניש, איז שוין אויס סוד.

ווי ס'איז נאר געווארן נאכט, בין איך גלייך ארויס און אוועק פון דעם ארט. איך בין ווידער אוועק צו מייען פויער. איך האב אים דערציילט, וואס מיט מיר האט פאסירט. ער האט מיך אריינגעלאזט, געהייסן ארויפקלעטערן אויפן באק־אויוון. איך זאל זיך דערווארעמען און ער האט מיר געגעבן וואס צו עסן און ווען ס'איז געווארן גוט פינצטער, האט ער מיך אליין אוועקגעפירט אין זיין שייער און געהייסן ארויפקלעטערן אויבן אויפן היי און טיף זיך איינגראבן, אז קיינער זאל מיך ניט זען. ער האט מיר געגעבן מיט וואס זיך צודעקן און איך האב געפרוווט איינשלאפן; ליידער האב איך נישט געקענט, ווייל גרויסע

שטשורעס זיינען ארומגעלאפן און זיך געראיעט אין דער ערד. איך האב מיך פעסט צוגעדעקט, אז מיינע אויערן זאלן קיין זאך ניט הערן, ביז איך בין אנטשלאפן געווארן.

אויף מארגן, ווען די קריסטין האט מיר געבראכט אין א קויש פארשטעקט וואס צו עסן, האב איך איר געבעטן, אז זי זאל מיר טאן די געפעליקייט צוגיין אין שטעטל א קוק טון, וואס ס'הערט זיך דארט און וואס ס'איז געשען מיט מיין הויזגעזינד. זי האט מיר צוגעזאגט, אז זי וועט אלץ דערליידיקן און איך בין געבליבן ווארטן מיט גרויס אומגעדולד מיט וואס פאר נייס זי וועט קומען. מיטאג־צייט איז זי געקומען און איבערגעגעבן, וואס ס'איז פארלאפן אין שטעטל. זי האט מיך בארואיקט, אז איך זאל זיך ניט שרעקן, ס'איז אלץ ווי געווען, מענטשן גייען צו דער ארבעט ווי געוויינלעך, זי האט אויסגערעכנט, וועמען מען האט אומגעבראכט און געזאגט, אז איצטער קאן איך גיין רואיק אהיים. איך האב מיך אוועקגעלאזט איבער זייטיקע וועגן און פעלדער צו זיך אהיים. אז מיר האבן זיך געטראפן איז אזוי ווי איך וואלט פון יענער וועלט צוריק־געקומען... די שמחה איז געווען גרויס, אבער דער ווייטיק אין הארצן נאך גרעסער — ווי לאנג וועט דויערן דאס טראגישע שפיל?

די שחיטה...

די מענטשן, וואס מען האט צוזאמענגעטריבן אין בנין פון די פייער־לעשער, האט מען אומגעבראכט הינטערן שטעטל נעבן דעם קריסטלעכן בית־הקברות, יעדער האט זיך געמוזט שטעלן אויף די קני מיטן געזיכט צו די גריבער און פון הינטן האט מען געעפנט א פייער און מען האט זיי אויסגעשאסן. די, וועלכע זיינען נאכדעם געצוווּנגען געווארן זיי צו פארשיטן, האבן איבער־געגעבן שוידערלעכע בילדער. פיל האבן נאך געלעבט און זיי האבן זיך נאך געראנגלט אין גרויסע יסורים פארן טויט. קינדער זיינען ארומגעלאפן האלב דערשאסענע אין גרוב און ביטער געיאמערט. א מוטער האט נאך געוואלט ראטעווען איר פיצעלע קינד פון 3 חדשים, האט זי אים אין א פעקעלע איינ־וויקלט און אוועקגעלייגט צווישן די ביימער, אפשר וועט זיך נאך ווער מרחם זיין אויף אים. נאר ער האט אנגעהויבן צו וויינען און א מערדער האט דאס דערהערט און פארענדיקט זיין לעבן.

די שרעקלעכע געשעעניש האט אונז אזוי צעבראכן, אז מיר האבן ניט געקענט צו זיך קומען. די פארצווייפלונג, דער חורבן איז געווען גרויס, ניטא קיין ווערטער דאס צו שילדערן, ניטא קיין טרייסט.

און דאס איז די רשימה פון די קדושים פון דער ערשטער שחיטה:

יצחק קראווצינסקי, פרוי, שוויגער־עלטערן און קינדער; זיין זון אפרויקע האט זיך געראטעוועט א דאנק דעם וואס ער איז געווען צווישן די, וואס האבן געגראבן און פארשאטן די גרוב. פאר זיינע אויגן ממש איז אומגעקומען זיין גאנצע משפחה.

קלומעל, 3 פערזאן;

שניידעראוויטש, 4 פערזאן;

טאדרעס יהודית מיטן קינד, 2 פערזאן איר מאן איז אנטלאפן;

משה באטווניק, חיה־לאה סימעס, 2 קינדער, 4 פערזאן;

לעוויטאן פרידע, 2 קינדער און דער ברודער; לעוויטאן, איר מאן, האט זיך דעמאלט געראטעוועט. שפעטער — איז ער אומגעקומען אין גלובאקער געטא.

מאיר גאטאווניק, מיט זיין ווייב און זון, 3 פערזאן;

קאסאווסקי, דעם רב'ס איידעם, זיין ווייב און קינד, 3 פערזאן;

שפירא שרגא, דער לערער מיט זיין פאמיליע, 4 פערזאן;

יאוונוביטש שלמה;

גרינבערג יענקל ביניש (ער האט געוואלט זיין זון פארבייטן ביים קובר זיין די קדושים, האט מען אים אויך דערשאסן);

חדש מינע און איר מוטער, 2 פערזאן;

פריידקע די בעקערקע —

די אנדערע קדושים געדענק איך ניט גענוי.

אין עטלעכע טעג ארום האבן מיר געמוזט צענויפזאמלען די זאכן פון די געהרגעטע. די בעסערע זאכן האבן די מערדער צוגענומען פאר זיך. מעבל, געשיר, פארשידענע זאכן. פולע וועגענער זיינען צוזאמענגעפירט געווארן אין דער גמינע און פארקויפט געווארן צו דער קריסטלעכער באפעלקערונג פאר זייער א ביליגן פרייז. די גויים האבן די זאכן גערן געקויפט. מען האט זיך געווארפן אויף די זאכן ווי זשעדנע פליגן, א קלייניקייט, אזא מציאה (!).

✶

מאנטיק דעם 13־טן אקטאבער 1941, זיינען אנגעקומען עטלעכע געסטאפא־ווצעס און געפאדערט פון יידנראט, אז אין פארלויף פון 20 מינוט זאלן ווערן

צוגעשטעלט גאלדענע זייגערלעך, א זאק צוקער, עטלעכע קילא לעדער און נאך פארשידענע אנדערע זאכן. זיי האבן געדראט צו דערשיסן 3 מאן אויב מען וועט ניט נאכקומען זייערע פארלאנגען. זעלבסטפארשטענדלעך, אז מיר האבן זיך געגעבן די מי און וואס מיר האבן נישט געהאט, האבן מיר געקויפט ביי די קריסטלעכע ספעקולאנטן פאר א געפעפערטן פרייז. אויסער דעם האבן מיר געמוזט מאכן ספעציעלע מונדירן פאר דער שטעטלדיקער פאליציי און פאר יעדן איינעם פון זיי א פאר שטיוול. אזוי האט אונז געקאסט יעדן טאג; מיר זיינען שוין אויסגעשעפט געווארן. מיר האבן פון זיך אלץ פארקויפט אבי נאר ווי ווייט מעגלעך צו ראנגלען זיך.

איוב בשורות

נאך ערגער איז געווארן אונזער טרויעריק לעבן, ווען די ווייסרוסן האבן איבערגענומען די מאכט. ס׳איז געווארן אוממעגלעך אויסצוהאלטן ! פינצטערער יואלקן האט זיך אראפגעלאזט אויף אונזערע קעפ. א נייע בלוטיקע כוואליע האט ארומגענומען די גאנצע געגנט און איין שטעטל נאכן צווייטן איז אפגעמעקט געווארן פון דער וועלט. שרעקלעכע בשורות זיינען דערגאנגען צו אונז. קיין פעדער קאן ניט שילדערן די שרעקלעכע אכזריות פון די ווייסרוסישע. מערדער. אויב די ערשטע צייט זיינען אומגליקלעכע מענטשן געלאפן פון די מערדערישע פארפאלגונגען, וואס זיינען פארגעקומען אין ליטע און געזוכט שוץ ביי אונז, זיינען איצטער מענטשן געלאפן פון די שחיטות, וואס זיינען פארגעקומען ביי אונז אין ווייסרוסלאנד און געזוכט שוץ ביי די נעכטיקע מערדער. צו אונז פלעגן קומען פליטים און איבערגעבן וועגן די שרעקלעכע געשעענישן, וואס קומען פאר אין דאקשיץ, דאלהינאוו, קריוויטש, קורעניץ און אין פיל אנדערע שטעטלעך. זיי פלעגן דערציילן וועגן די גרויליקע זאכן, וואס ווערן געמאכט מיט די אומבאהאלפענע יידן. אויף אונז האט דאס זייער שטארק געווירקט. מיר האבן געוווסט, אז באלד וועט קומען אונזער ריי; דער בלוטיקער שטראם, וואס האט פארפלייצט יענע געגנט וועט אונז אויך ניט אויסמיידן און פאר יענעם טאג האבן מיר געציטערט, ווי ווייט זיינען מיר דען פון יענעם גיהינום? מיט וואס זיינען מיר בעסער פון יענע אומגליקלעכע יידן? נעכט זיינען מיר ניט געשלאפן, שווארץ ווי׳ די ערד זיינען מיר ארומגעגאנגען. יעדער האט געלויערט אויף אונזער נאקעטן לעבן: פאלאקן, רוסן, אוקראינער, ליטווינער, דייטשן. און אזוי, אין שרעק, איז אויך דער זומער פארשוווּנדן.

✶

דער ווינטער איז אנגעקומען זייער א שווערער און א שטרענגער. אין די גרויסע פרעסט, שנייען און זאוויערוכעס האבן מיר אנגעהויבן אביסל צו האפן, אפשר וועט דער ווינטער באזיגן דעם שונא און אביסל לייכטער איז טאקע געווארן. זיי האבן אונז עטוואס צורו געלאזט אויף א קורצער צייט. מיר האבן געהערט, אז אין די טויזנטער זיינען זיי געפאלן ווי פליגן פון קעלט אויפן פראנט און מיר האבן זיך דערמיט געטרייסט. מיר האבן גענומען האפן, אז מיר וועלן פון זיי בקרוב אויסגעלייזט ווערן.

*

פרייטיק דעם 2־טן יאנואר 1942, איז ארויס א פאראָרדנונג, אז יעדער מוז גיין רוימען דעם וועג, וואס גייט פון מינסק קיין ווילנע. ביי אונז איז דאס געווען א באוויז, אז זיי גייען צוריק. ווי שווער און ביטער האבן מיר געמוזט קעמפן מיטן ווילדן שניי־שטורעם און שטארקן פראסט ביז שפעט אין דער נאכט! ווי פלייסיק מיר האבן געארבעט האבן מיר זיך קיין עצה ניט געקענט געבן מיטן ווילדן שטורם־ווינט — און אייניקע מינוטן ארום איז קיין זכר ניט געבליבן פון אונזער ארבעט, בלויז בערג מיט שניי! נאר מיט דעם האבן מיר זיך געפרייט, אז באלד וועט נעמען א סוף צו אונזערע ליידן! אבער אויך דער ווינטער איז אריבער און אונזער האפנונג איז צערונען געווארן.

א פאל מיט א פאפ

ס'איז פארגעקומען א פאל מיטן ארטיקן פאפ. ער האט געהאט גענומען ביי דוד לייב סווירסקין פארשידענע זאכן אויסצובאהאלטן. וויפל מען האט אים געמאטערט און וויפל מען האט אים געפייניקט האט ער ניט ארויסגעגעבן און א דאנק דעם איז סווירסקין קיין זאך ניט געשען. דעם פאפ האט מען אוועק־געפירט אין אלט־ווילייקע און דארט האט מען אים אזוי לאנג געפייניקט, ביז ער איז אומגעקומען. עס האט קיין זאך ניט געהאלפן, אויך ניט דאס איינשטעלן זיך פאר אים פון דער גאנצער פאראפיע.

פרילינג 1942

מען האט געפאדערט פון אונז מענטשן אויף ארבעט פאר דער געסטאפא אין מיאדל. קיינער האט ניט געוואלט פרייוויליק גיין. ביז מען האט צוזאמענ־געבראכט די געפאדערטע צאל האט לאנג געמוזט דויערן. איך האב אויך

געמוזט פארן. פאר פסח איז דאס געווען, אז מיר האבן זיך גערירט אין וועג. די משפחות האבן אונז שוין אפגעווײנט און אפגעקלאגט: ווער ווייס, וואס מיט אונז קאן געשען? איך האב געארבעט ביי מיין פאך אלס מאלער, די איבריקע ביי שווארצער ארבעט. א וואך צייט האט געדויערט און איך בין געקומען צוריק אהיים. די אנדערע זיינען נאך דארט געבליבן ארבעטן.

ס׳איז אנגעקומען דער פרילינג און מיט אים פרישע זארגן און שרעק. די ווייסרוסישע מערדער איז געגעבן געווארן די מאכט און זיי האבן געהאט צו זאגן אויף אונזער לעבן. קיין געלט האט ניט געהאלפן. קיין געוויין און טרערן האט זיי ניט גערירט. אונזער לעבן און פארמעגן האט געהערט צו זיי און מיר זיינען געווען אנגעוויזן אויף זייער חסד.

מעשה מיט פליטים און שרעקלעכער מארד

דעם 30־טן מאי 1942, א וואך נאך שבועות. ס׳זיינען דעמלט געווען הערלעכע וועטערן. שיינע ווארעמע טעג פול מיט ליכט; די ליבע זון מיט אירע ליבע שטראלן האט יעדן געווארעמט. פאר די אלע אומגליקלעכע, וואס זיינען געטריבן געווארן פון שווערן גורל איז דער זומער געווען א שטיקל רעטונג. עס איז געווען א מעגלעכקייט צו לויפן און דער וואס האט געקענט, איז געלאפן. פון די, וואס האבן געזוכט אן עיר המקלט, זיינען געווען עטלעכע יידן פון קריוויטש, וואס זיינען אנגעקומען אין מיטן נאכט פון מיאדל, איבער דער אזיערע נאראטש און זיי האבן זיך געזאלט אויפהאלטן ביי חנא דימענטשטיין.

אין אזא לאגע, ניט ווינסדיק ווו ער ווינט, האבן זיי צופעליק אנגעקלאפט ביי אהרון־לייב נאראצקי, ער זאל זיי ווייזן, ווו חנא ווינט. אנשטאט זיי צופירן צו חנאס הויז, האט ער זיי אויפגעגעבן, אז דארט און דארט געפינט ער זיך, און זיי זיינען אליין אוועק זוכן — און געטראפן האבן זיי אין שכנות צו א קריסט, מיטן נאמען מאזור. לכתחילה האט ער זיי געוויזן ווו חנא ווינט, אבער דערנאך האט ער זיי געמסרט אין דער פאליציי. ער איז שפעטער אליין געווארן א פאליציאנט און האט זיך טרויעריק בארימט געמאכט מיט זיינע רציחות קעגן אונז.

שבת נאכמיטאג איז דאס שטעטל אויפגעציטערט געווארן פון דער ידיעה, אז א באנדע פאליציי האט ארומגערינגלט חנאס שטוב. די שטוב איז געווען געשלאסן, אבער זיי האבן אויפגעבראכן די טיר. געטראפן די 3 איבערגעשראָ־

קענע יידן און זיי גלייך אפגעפירט אונטער א שטרענגער וואך — די הענט אין דער הויך — צו דער פאליציי. מיר האבן געפרווווט עפעס טאן. מען האט געשאטן מיט געלט, געלאפן פון איינעם צו צווייטן, צום בירגערמייסטער, צום קאמענדאנט, ער זאל רחמנות האבן און די זאך צונישט מאכן, איידער די געסטאפא וועט קומען. נאר רעד צו זיי און רעד צו דער וואנט. זיי האבן זיך אנגעכאפט אין דער זעלטענער געלעגנהייט. דער קאמענדאנט סמאלענסקי, ימח שמו, איז געווען א שרעקלעכער טיראן — „איר און אייער געלט געהערן מיר".
— פלעגט ער זאגן. די שטעטלדיקע יידן האבן די נאכט ניט צוגעמאכט קיין אויג. זונטיק נאכמיטאג איז געקומען די געסטאפא. גלייך האבן זיי פארארדנט, אז מען זאל נעמען 5 ערובניקעס, ביז מען וועט געפינען חנא'ן. זיי האבן ארויסגעגעבן א טערמין ביז מארגן פרי, מוז ער ווערן צוגעשטעלט.

דא האט זיך אנגעהויבן די טראגעדיע. מען ארומגעלאפן זוכן חנא'ן איבער די פעלדער, מען האט אים אבער אין ערגעץ ניט געפונען, נאר זיין פרוי אסתר. די גאנצע נאכט איז דאס שטעטל געווען איינגעהילט אין א טרויער. שכנים לויפן פארצווייפלטע איינער צום אנדערן. יעדער פרעגט, וואס ס'הערט זיך, מען פרעגט אן עצה ביים עלטסטן פון יידנראט, ער קאן אויך ניט העלפן. די פרויען פון די געכאפטע מענער זיינען פארצווייפלט, זיי רייסן זיך די האר פון קאפ, וויינען, יאמערן, נישט געקוקט, וואס ס'איז שפעט אין דער נאכט, לויפט מען ארום און מען קלאפט אפ יעדע טיר, ווו מען קלערט נאר, אז ס'איז דא עפעס א פונק פון א מעגלעכקייט צו העלפן. אט נאך א שעה און דער תלין וועט אנהייבן צו געוועלטיקן. מען האט שוין אנגעווארן די האפנונג.

די 5 ערובניקעס זיינען געווען: מיין שוואגער ראובן שטיינגארד (ער איז גראד געלעגן קראנק האט מען אים ארויסגעשלעפט), יצחק יאוונאוויטש (ער איז נאכדעם באפרייט געווארן אויף אסתרס ארט), יוסף יאבלאנאוויטש, חיים ריידער, יעקב־יוספס אן איידעם און בערגער — א יונגער יינגל.

פארטאג, באגינען, ווען דער פאסטוך האט געגעבן צו וויסן אז ס'איז שוין צייט צו טרייבן דאס פי אין פעלד, האבן די מערדער געפירט צו דער שחיטה 8 יונגע יידן. ווען דאס שטעטל איז געווארן וואך, איז שוין געווען נאך אלעמען...

קינדער מארד

ווי עס ווייזט אויס זיינען נאך די מערדער ניט זאט געווען מיט אונזער בלוט. אין דריי טעג ארום האבן זיי געפאדערט די פרויען און קינדער פון די

געהרגעטע, ווייל, די מענער זיינען געווען קאמוניסטן, מוזן זיי אויך אומקומען. די פארצווייפלונג איז געווען גרויס. הילפלאז האבן מיר געמוזט צוקוקן און שווייגן. אויך די פרויען מיט די קליינע קינדערלעך האבן געמוזט פאלן אויפן פארלאנג פון אונזערע מערדער. איידקע ריידער מיט 2 קינדער און מונה־חנה מיט 2 קינדער. מיין שוואגערס קינדער האט מען נאך געפרוווט אויסצו־באהאלטן, נאר די מערדער האבן געלויערט און געזוכט און ניט קענענדיק זיי געפינען, האבן זיי זיך געכאפט אויף טייוולאנישן פלאן. זיי האבן מיין פרוי מיט די צוויי קינדער צוגענומען און אין פאל ווען מען וואלט זיי ניט געגעבן די קינדער פון מיין שוואגער, וואלטן אויך מיינע קינדער און מיט דער פרוי אומגעקומען.

מאנטיק דעם 8־טן יוני 1942 האט מען די 2 קינדער פון מיין שוואגער דערשאסן. ווער האט דאס געהאט כח אויסצוהאלטן?! א צייט האט מען ווען שרעקלעכן אומגליק גערעדט און געהאט וואס צו דערציילן. ביז א צווייטער אומגליק. איז געקומען — און אזוי איז זיך געגאנגען די טרויעריקע צייט פאר אונז אלץ ערגער. מיר האבן ניט געוווסט וואס דער מארגן וועט ברענגען. אן א צוקונפט, אן א האפנונג, פיזיש אויסגעשעפט, מיט געשוואלענע אויגן פון טרערן, מיט צעבראכענע הערצער, זיינען מיר ארומגעגאנגען.

✶

מיט זיין אכזריות האט זיך אויסגעצייכנט א מערדער מיטן נאמען ארשע. זייענדיק דער שטעלפארטרעטער פון קאמענדאנט סמאלענסקי, האט ער זיך געוואלט אויסצייכנען צווישן זיינע חברים. יעדן אוונט איז ער איבערפאלן יידישע הייזער מיטן אויסרייד, אז דא האבן זיך אויסבאהאלטן פארטיזאנער. ער האט זיינע קרבנות בלוטיק געשלאגן. יעדערער האט מורא געהאט צו בלייבן אין שטוב. דער עיקר האט ער זיך אנגעזעצט אויף יוסף דעם קצבס אלטן טאטן. ער האט געוווינט אין שול און דארט פלעגט ער קומען יעדן אוונט א שיכורער, שיקאנירן און שאנטא־זשירן מיט כלערליי נגישות. ער האט ביי אים אויסגעפרעסט געלט און פאר־שידענע זאכן און אזוי טאג־טעגלעך. ער האט אים קיין רו ניט געגעבן. אויב ער האט זיך פארשטעקט און ער האט אים ניט געטראפן, האט ער אים אויף מארגן נאכמער געפייניקט. „ווו ביזטו געווען״? — איז געווען זיין פראגע. „געטראגן עסן די פארטיזאנער״. איין מאל האט ער אים געהייסן טאנצן אויפן טיש. נאכדעם האט דער אויסווארף אנגעפישט אויפן טיש און געהייסן דעם אלטן מאן אויסלעקן. אזוי האט ער בעסטיאליש געפייניקט זיינע אלע קרבנות.

זומער 1942

ס'איז געקומען דער חודש יולי. מיט זיינע הערלעכע וועטערן, נאר ווער האט געקענט געניסן פון דער ליבער נאטור? מיר זיינען געיאגט און פאר־שווארצט געווארן ביי פארשידענע ארבעטן. פיל האבן געארבעט אין מיאדל ביי דער געסטאפא. אייניקע האבן געארבעט אין דער קאמענדאנטור. דער גרעסטער טייל אין דערבייאיקן הויף. אזוי ארום האט יעדער געהאפט, אז די ארבעט וועט אים באשיצן. יעדער איינער האט געזוכט א בעסערן און מער זיכערן ארבעט־פלאץ. די, וועלכע האבן געארבעט אין דער קאמענדאנטור האבן געהאט ניט שלעכט. נאר דא, גראד פון דעם ארט, האט זיך אנגעצונדן א העליש פייער און האט געווארפן פונקען ארום זיך.

בלוטיקע מעשה מיט פוקסן פעל

אין א געוויסן טאג האבן די דייטשן געשיקט זייערן א מענטשן דוד גלאט צום געוועזענעם פוילישן קאמענדאנט סאראפין (אים האט מען אנגעטרויט א פערמע פון זילבער פוקסן, וואס האט פריער געהערט צו די יידן יוסף חדש און לייבע גילמאן). זיי האבן פארלאנגט א פעל פון א פוקס, נאר אנשטאט צו געבן די פעל, האט דער פאלאק דעם ייד ארויסגעטריבן און ער איז געקומען מיט גארנישט. די דייטשן זיינען אליין אוועק אויף דער פערמע און צוגענומען מערערע פעלן. פון דעמלט אן האט דער פאלאק געטראגן א כעס בעיקר אויף חדשן. ער האט זיך צענויפגערעדט מיט דער פאליציי. מען האט גערופן חדשן און גלאטן אין דער פאליציי און זיי אזוי צעשלאגן, אז מען האט זיי ניט געקענט דערקענען. גליאט איז אויף מארגן אוועק צו דער ארבעט. די דייטשן האבן אים דערזען, האבן זיי אים אנגעהויבן צו פארשן, ווי אזוי איז דאס פארגעקומען. ער האט זיך געקווינקלט צו דערציילן, מורא האבנדיק פאר די פאלאקן. נאר זיי האבן אים אזוי געפארשט ביז ער האט אלץ דערציילט. אין א ווילדן צארן זיינען די דייטשן אוועקגעלאפן צום פאלאק: „סטייטש, אונזער אן ארבעטער וועט איר זיך דערלויבן אזוי צו שלאָגן?" ס'איז געווארן יענע בהלה. דער בירגערמייסטער האט גלייך ארויסגערופן די געסטאפא צו מאכן ארדנונג. ווי זיי זיינען געקומען האבן זיי כלומרשט גענומען אויספארשן די זאך. דער בירגערמייסטער האט אין גאנצן פארדרייט דעם ענין; געזאגט, אז עס האנדלט זיך וועגן קאמוניסטן, האבן זיי דערלויבט צו טאן, וואס יענע האבן געוואלט.

האבן זיי טאקע באוויזן וואס זיי קענען. דאנערשטיק נאך מיטאג האבן זיי אנגעהויבן צו בושעווען און ארומלויפן איבערן שטעטל און יעדן וועמען זיי האבן געכאפט, האבן זיי געשלעפט אין דער פאליציי. גליאטן און חדשן האט מען ווידער געבראכט און דאסמאל האט מען זיין שוין כמעט געהרגעט. אויך יאסלס פרוי מיט זיינער א טאכטער האט מען ארעסטירט; גליאטס פרוי איז אנטלאפן און אירע צוויי קינדער זענען איבערגעבליבן ב״י אירן א שוואגער אברהם קיעווסקי, פון בארוף א שניידער. מיט אים איז געווען א יינגעלע פון 3 יאר און א מיידעלע פון 6 חדשים. די פאניק ווערט וואס א מינוט גרעסער.

איך האב דעמאלט געוווינט אין שכנות ביי א קריסט אין א הינטער שטוב. איך האב קיין זאך ניט געקענט זען, וואס עס קומט פאר אין שטעטל. נאר איינע א שכנטע, א קריסטין, האט מיך אריינגערופן צו זיך, אז איך זאל ביי איר זיין. דא האט מען געגוי געקענט אלץ זען דורכן פענצטער. בין איך געשטאנען צוגעשמידט צום פענסטער. עס האט אויף מיר זייער שטארק געווירקט, איך בין באפאלן געווארן מיט א נערוועזער שלאפעריקייט און איך האב געמוזט אויף א ווייל זיך לייגן. ווי לאנג איך בין געלעגן ווייס איך ניט. די קריסטין האט מיך אויפגעוועקט. זי איז לעבן מיר געשטאנען, בלאס ווי די וואנט און געהייסן מיר וואס שנעלער ארויסגיין, ווייל זיי גייען פון הויז צו הויז — און אז זיי וועלן מיך דא געפינען, וועט זי מוזן ליידן.

ס׳איז אזוי באשערט געווען. איך האב זיך געקענט לייכט ארויסדרייען פון דער געשאפענער לאגע, נאר איך בין צעטומלט געווארן. איך האב זיך פארלוירן און איך בין אריין גלייך צו זיי אין די הענט. מיין פרוי מיט די קינדער זיינען אויך מיט מיר געווען, נאר איך האב קיינעם ניט געטראפן. איך האב זיך שטארק דערשראקן און איך האב זיך געלאזט פירן, נאר גייענדיק האב איך געטראכט, אז לייכט וועל איך זיך ניט לאזן אומברענגען.

אין די קאמערן פון אינקוויזיציע

מען האט מיך געבראכט אין א קליינעם, טונקעלן צימער. די פענצטער זיינען געווען פארשלאגן מיט קראטעס, די טיר הינטער מיר האט זיך שווער פאריגלט. אין צימערל זיינען געלעגן אויפן פאדלאגע און געדרייט זיך פון יסורים יאסל דער קצב מיט דוד הירש מענדלס; אויך יאסלס פרוי, ביילקע מיט איר טאכטער זיינען געשטאנען דערנעבן און האבן די אומגליקלעכע געטרייסט.

דאס מיידל האט ביטער געוויינט. דאס בילד האט מיך גלייך ניכטער געמאכט. איך האב זיך ארומגעזען, ווו איך בין אין דער וועלט...

איך האב געפרובירט צו רעדן מיט די מענער, ווי אזוי זיך צו ראטעווען, פארגעלייגט צו אנטוואפנען די 2 שקצים, וואס קומען דא אריין און אנטלויפן. נאר ליידער זיינען עס געווען מער שקעלעטן ווי מענטשן.

אין עטלעכע מינוט ארום האט מען געבראכט א געוויסן זעליג נאראצקי, א פאדבראזדשער פליט, וואס האט שוין ניט פון איין שחיטה זיך געראטעוועט. ווי איך האב אים דערזען, איז מיר לייכטער געווארן אביסל אויפן הארצן. איך האב אים פארגעלייגט מיין פלאן, אז מען מוז זען די 2 מערדער קאלט צו מאכן. דערביי איז געשטאנען א געמויערט אייוועלע. איך האב אייניקע ציגל אראפּגעריסן און מיט דעם האבן מיר געזאלט זיי מכבד זיין. באלד איז אריין איינער א פאליציאנט מיטן נאמען הילמאן. ער האט ביי אונז רעווידירט די קעשענעס. זעליג האט אים געגעבן א טאשן זייגער און מיט דעם איז ער באפרייט געווארן ; איך בין געבליבן, מיין פלאן איז אדורכגעפאלן.

מיר זיצן אזוי באזארגט און צעבראכן, א טויטקייט האט געהערשט אין קאמער. מען הערט נאר, דאס שווערע קרעכצן פון די צעשלאגענע. אין א קורצער ווײלע ארום ברענגט מען אריין יאסלס פאטער און יעקב דעם גארבער ; אויך אייניקע ווייבער און אין א קורצער צייט ארום אויך דעם שוחט. דער שוחט האט אויסגעזען בלאס און נידערגעשלאגן, אבער ער פרובירט נאך אונז צו טרייסטן, הייסט אונז האפן צו גאט. מיר זיצן אלע אויפן פאדלאגע און ווארטן מיט גרויס שרעק, וואס וועט זיין ווייטער.

אין א האלבער שעה ארום האבן מיר דערהערט שווערע טריט איבערן קארידאר, דאס קלינגען פון שליסלען. מיר האבן זיך אלע צוזאמען־געדריקט, זיי זיינען אריין און האבן גענומען פירן איינציקווייז אין א זייטיקן צימער. באלד קומט מיין ריי. איך בין אינגאנצן נידערגעשלאגן, איך וואלט וועלן, אז ס׳זאל שוין נעמען א סוף, נאר וואס גיכער. נאך א קורצער פויזע, קומט אריין דער מערדער ארשע און הייסט מיר מיטגיין. מען פירט מיר אריין אין א צימער און מען הייסט מיר זיך שטעלן נעבן דער וואנט. דער אנדערער האט מיך גלייך מכבד געווען פון הינטן, אז איך בין געפאלן, מיטן געזיכט צו דער וואנט (דאס איז געווען דער מערדער מיטקע). און אזוי פון לינקס אין רעכט, אז איך בין צעטומלט געווארן... זיי האבן מיך אפגעלאזט און אריינגעווארפן מיט

א ווילדער רציחה אין קאמער. צעבראכענע, צעשלאגענע און צעקלאפטע ווי עפל, זיינען מיר געלעגן אויף דער הוילער ערד. אנדערע זאגן וידוי. ערשט מיר הערן ווידער ווילדע שיכורע קולות און ווידער האבן מיר די 2 מערדער פאר זיך. איצטער האט זיך אנגעהויבן א שוידערלעכע אינקוויזיציע. די געמיינסטע, עקלהאפסטע זאכן האבן זיי געטריבן מיט אונז. זיי האבן באפוילן דעם אלטן קצב, יאסעלס פאטער, ער זאל זיך שטעלן און יעדערער פון אונז האט געמוזט צוגיין און רייסן אים די האר פון בארד. ווען ס'איז געקומען מיין ריי, האב איך געמאכט דעם אנשטעל, אז איך רייס שטארק, נאר דעם מערדער איז נישט געפעלן געווען און ער האט מיך ווידער גענומען מיט א רציחה צו שלאגן און האט אליין גענומען רייסן ביי אים די בארד.

דער אלטער איז געשטאנען אומבאוועגלעך און אפילו קיין קרעכץ ניט געגעבן, און דער מערדער איז געשטאנען מיט א פולן הויפן זילבערנע האר. ווען ס'האט זיך געענדיקט מיט דעם, האט ער באפוילן דוד גלאטן, ער זאל אראפציען די הייזן און, במחילה, מיר אלע האבן אים געמוזט קושן, דער באנדיט איז געשטאנען און צוגעקוקט, אז אלץ זאל זיין ראיעל... נאכדעם איז געקומען א סצענע, אז די אלטע לייט האבן געמוזט טאנצן מיט די ווייבער. ווער קען דאל אלץ איבערגעבן, דעם שרעקלעכן בזיון ?

געזעטיקט זייערע ווילדע אינסטינקטן, האבן זיי אונז געלאזט צו רו. א טויטע שטילקייט האט געהערשט אין קאמער. מיר ליגן אזוי ווי קעלבער, קיינער טרויט זיך ניט די שטילקייט איבערצורייסן. מיט א מאל האבן זיך ווידער דערהערט קולות, א קלינגען פון שליסלען. דער זעלבער ארשע איז ווידער אריין און אנגעהויבן צו זוכן, צווישן אונז. ער האט מיך ארויסגעצויגן און געהייסן מיטגיין. פארשטיינערט בין איך געווען, מיך האט שוין איבערהויפט גארנישט געארט, נאר וואס שנעלער זאל קומען א סוף צו די ליידן. ער פירט מיך צו דער הינטערשטער טיר און הייסט מיר וואס שנעלער פארשווינדן און קיינעם ניט דערציילן וואס דא איז פארגעקומען. איך האב זיך אליין ניט געגלויבט, צי איז דאס אמת. גלייך בין איך ניט שפירנדיק מיינע ווייטיקן געלאפן אהיים. אז איך בין געקומען אהיים האב איך קיינעם ניט געטראפן. די טיר איז געווען אפן, איך האב פון דרויסן די טיר צוגעמאכט. אליין בין איך דורכן פענסטער אריין. געלייגט זיך אין בעט און צו מיין צעשלאגענעם קערפער האב איך צוגעלייגט קאלטע קאמפרעסן. א גאנצע נאכט האב איך מיט קיין אויג נישט צוגעמאכט פאר ווייטיק און שרעק. די אויגן מיט בלוט פארלאפן

ליג איך און טראכט איבער די גאנצע איבערלעבעניש, וואס איך האב אדורכ־געמאכט.

✶

אויף מארגן פרי האט מען יאסלען, זיין ווייב און קינד, דודן און אויך דעם שוחט דערשאסן. די מערדער האבן זיך נאך ניט באגנוגנט מיט דעם און זיי האבן געפאדערט אויך דודס ווייב. זיי האבן פאראָרדנט, אז מ׳זאל איר זוכן; מען איז אוועק זוכן איבער דערפער. ניט געפינענדיק גלאטס פרוי האבן זיי גענומען אירע צוויי קינדער.

מיר האבן ווידער שווערע און טרויעריקע צייטן אדורכגעמאכט. מען האט זיך ניט געטרויט אין דער היים צו נעכטיקן. מיין ווייב איז געקומען אין א פאר טעג ארום; זי איז געווען באהאלטן אין פעלד צווישן קארן מיט 2 קליינע קינדער, ניט געגעסן, געווארן פארחלשט פון דורשט. פון רומיזניק האט זי די קינדער געמוזט באזארגן וואסער צום טרינקען; א שוך האט געדינט אנשטאט א טעפעלע.

דינסטיק נאכמיטאג האט דער פעטער געמוזט פירן זיינע צוויי פּלי־מעניקעס צו דער שחיטה — א ייִנגעלע פון 3 יאר און א מיידעלע פון 6 חדשים און אליין געמוזט דערביי זיצן, צוזען און מקבר זיין. דעם ייִנגעלע איז אזוי לייכט ניט אנגעקומען צו שיסן. מען האט געמוזט ווארפן שפּילצייג און ער איז געלאפן כאפן און פון הינטן האט מען אים דערשאסן. דערפאר איז לייכטער געווען מיט דאס פּיצל קינד. אוועקגעלייגט איר אויפן גראז און מיט א קויל אין קעפּעלע דערמארדעט. דאס אלץ האט אויסגעפירט דער מערדער מאזור.

שווערע וואלקנס איבער אונזערע קעפּ

אין א קורצער צייט ארום האט מען ארויסגעפאדערט שלום יאבנאוויטשן, דעם עלטסטן פון יידנראט צום געביטס־קאמיסאר. מיר האבן זיך זייער גע־שראקן. ווער ווייסט מיט וואס ער וועט קומען? ער האט פאר אונז געבראכט טרויעריקע נייעס. דאס בילד וואס ער האט אונז איבערגעגעבן, ווי דאס לעצטע הייפל יידן אין ווילייקע לעבן איז ניט צו שילדערן. נויט, הונגער און דחקות האט געהערשט ביי זיי. אין גאנצן געגנט זעט מען ניט קיין יידן. אלע שטעטלעך, ווו ס׳האט פולסירט אזא שעפעריש יידיש לעבן, זיינען פּאָרוויסט

געווארן. ביי אונז האט דער געביטס־קאמיסאר געפאדערט, אז מיר זאלן געבן געלט — און זייער פיל; עס האט איבערגעשטיגן אלע פריערדיקע קאנטריבוציעס. ביים בעסטן ווילן האבן מיר דאס ניט געקענט שאפן.

צו יענעם טאג זיינען נאך געבליבן יידן אין אייניקע שטעטלעך אין אונזער געגנט ווי: מיאדל, קאבילניק, פאסטאווו, גלובאקי. מיר האבן גוט פארשטאנען, אז איצט איז געקומען אונזער ריי.

די לאגע אין מיאדל האט זיך פארערגערט און די קאבילניקער, וואס האבן דארט געארבעט, האבן צו וויסן געגעבן וועגן דעם אויף פארשידענע אופנים. איינער האט געשריבן צו זיין פרוי, אז ער גייט קלייבן יאגדעס אין וואלד... אן אנדייטונג, אז זי זאל וויסן וואס צו טאן. א צווייטער האט איבער־געגעבן, אז דער ארטיקער בירגערמייסטער האט פארטרויט דעם מיאדלער יידנראט, אז אין דער נאענטסטער צייט קומט די ריי אויף די צוויי שטעטלעך, — מען זאל זיך זען ראטעווען. א דאנק דעם האט זיך טאקע דער גרעסטער טייל מיאדלער יידן געראטעוועט.

טרויעריק איז געווען צו אונז, ווייל מיר האבן ניט געוווסט, וואס צו טאן. שבת דעם 19־טן סעפטעמבער, א טאג פאר יום כפור, זיינען מיר ווידער אויפ־געציטערט געווארן. מיאדלער יידן זיינען זיך צעלאפן אין די וועלדער, אבער די קאבילניקער זיינען געקומען אהיים. מיר זיינען געווען הילפלאז און ניט געוווסט, וואס צו אונטערנעמען. אייניקע זיינען אוועקגעלאפן צו זייערע באקאנטע קריסטן. פאר א גרויסן פרייז האט מען זיך באהאלטן. דער גרעסטער טייל האט געווארט אויפן גורל.

א גאנצע נאכט זיינען מיר געווען וואך, יעדער איז זיך געזעסן אויף זיין פעקעלע פארטרויערט און צעבראכן. מיר האבן געבעטן גאט, אז די נאכט זאל זיך ציען וואס לענגער. די נאכט איז געווען א קילע. די לבנה האט אריינ־געשיינט דורך די פענסטער. ערגעץ ווו האט א פיצל קינד אויפגעוואכט און אויפגעוועקט די האלב דרימלענדע. פון יענער זייט גאס איז געווען העל באלויכטן און ס׳האט זיך פון דארט געטראגן א ווילד, שיכור געלעכטער.

אויף מארגן פרי האט דאס שטעטעלע אויסגעזען אזוי ווי נאך א שלאכט. קיינעם איז ניט צו זען. א טייל מענטשן זיינען אין הויף ביי דער ארבעט. אייניקע פאמיליעס זיינען אנטלאפן. מיין פרוי איז אוועק דערן, וואס ס׳קומט פאר, נאר גלייך האט זי זיך געמוזט אומקערן. זי האט געהערט פון מיינע גוט באקאנטע

קריסטן, אז היינט וועט פארקומען די לעצטע שחיטה פון אונזער שטעטל. מיין ווייב האט מיטגענומען די קינדער און אוועק דערוויל פון שטעטל. און דאך האבן מיר זיי ניט גאנץ געגלויבט. ווער ווייסט, אפשר מאכן זיי אונז נאר שווער דאס הארץ? איך בין אוועק אין הויף. דער עולם האט מיך דערזען האבן זיי פארשטאנען, אז מיט מיין קומען שטימט עפעס ניט. איך האב דערציילט, וואס ס׳דערווארט אונז היינט. דער עולם איז געבליבן פארשטיינערט, נאר גלייכגילטיק.

אינם טאג פון אויסראטונג

א זייגער 10 אינדערפרי איז געפאלן די אנטשיידונג. פון מיאדל איז אנגעקומען ווייסרוסישע פאליציי מיט געסטאפא און ארומגערינגלט דאס שטעטל. דעם יידן־עלטסטן האבן זיי געהייסן גיין פון הויז צו הויז רופן, אז אלע זאלן זיך צענויפזאמלען אין שול, ווייל מען גייט מאכן פאר אונז א געטא. אויך אין הויף איז ער געקומען, געהייסן לייגן די ארבעט און קומען העלפן איבערציען זיך אין געטא. טרויעריק איז, וואס דער עולם האט זיך געלאזט בלינד פירן, געפאלגט דאס באפעל.

איך בין גלייך אוועקגעלאפן אין וואלד אריין און מיט מיר נאך דריי קאבילניקער יידן: פייגע גדליהס, ראשקע שלומה׳ס און פינקע משה׳ס. באלד האבן מיר געהערט א שיסעריי. דאס האט מען נאכגעשאסן נאך די, וואס זיינען אנטלאפן.

איצט שטייט פאר אונז די פראגע: וואס ווייטער? וווהין גייט מען? וואס טוט מען? מיר האבן פרובירט זוכן אן ארט, ווו איבערצונעכטיקן. מיר האבן ארומגעבלאנקעט פון דארף צו דארף, קיינער לאזט אונז ניט אריין. אלע האבן מורא פאר אונז. מיר האבן געמוזט לייגן זיך אויפן מיטן פעלד, ווייל די שייערן זיינען אומעטום געווען פארשלאסן. אזא פאראדנונג האבן געהאט די קריסטן, כדי מיר זאלן זיך ניט קענען אויסבאהאלטן. קאלט איז געווען, קוים וואס מיר האבן אויף א קורצער צייט די אויגן צוגעמאכט, זיינען מיר גלייך ווידער וואך געווארן. איינער פון אונז האט געפעלט. פינקע משהס איז אוועק אליין זוכן פאר זיך אן ארט.

איך בין געבליבן מיט 2 מיידלעך. מיר האבן זיך ארומגעדרייט א גאנצן טאג איבערן דארף סירמעזש. דער סאלטיס האט אונז אויפמערקזאם געמאכט, אז מיר זאלן זיך פארשטעקן, ווייל מען וועט אונז כאפן און דערשיסן.

אויף צומארגנס איז אויך מיין ווייב געקומען מיט די 2 קינדער און נאך א מיידל, ישראל דעם שמידס טאכטער. מיר האבן באשלאסן צו גיין אין סווירער געטא. די פרוי האט מיר דערציילט, וואס ס׳טוט זיך אין שטעטל. מיין שוואגער טוביה האט מען דערשאסן. ער איז גראדע געווען באשעפטיקט אין בעקעריי. ער איז ארויסגעשפרונגען דורכן פענצטער און מען האט אים נאכ־געשאסן. דאס גאנצע שטעטל האט זיך פארזאמלט אויפן מיטן מארק. די פאכמענער מיט די פאמיליעס האט מען געשיקט קיין מיאדל און די איבעריקע אין „דאם ל׳ידאווי״ — צו דער שחיטה. מיין ליבע שוועסטער חיה־שרה מיט איר טאכטער רחלה, א מיידעלע פון 10 יאר, האט זיך אליין צוגעשטעלט. זי איז געווען באהאלטן, נאר ווען זי האט געהערט, אז דעם מאן האט מען דערשאסן, האט זי זיך אין גאנצן פארלוירן און אליין אוועק צו די מערדער: וואס ס׳וועט זיין מיט אלעמען, דאס וועט זיין מיט איר.

ווו נעמט מען כוח?...

ווו נעמט מען דעם כוח אלץ צו שילדערן, ווו קען מען נעמען מוט דערצו?

איך וועל דא איבערגעבן נאר עטלעכע טראגישע עפיזאדן.

ווען ס׳איז פארגעקומען די צעטיילונג, רעכטס און לינקס, דאס הייסט ווער צום לעבן און ווער צום טויט — איז די פארצווייפלונג געווארן גרויס. קיינער וויל ניט אומקומען. איינער, פון באַרוך א גלעזער, יהושע יאנאווסקי, איז געבליבן אלס פאכמאן און ער קען צו זיך נעמען א פרוי און קינדער. ער האט דריי שוועסטער און אַן אלטע מאמע. יעדער וויל לעבן. אלע זיינען ביי אים טייער און ליב. איינע מנוחה איז מיט דריי קליינע קינדערלעך. מיט א פאר טעג צוריק האט מען איר מאן דערשאסן. א צווייטע איז אין אנדערע אומשטענדן. די דריטה וויל אויך לעבן. ער ווייסט ניט וואס צו טאן, די צייט איז קורץ. נישטא קיין צייט פאר יישוב הדעת און אלעמענס אויגן זיינען געווענדעט צום ברודער. וואס בלייבט אים צו טאָן — משפט אליין.

א צווייטער פאל: אליהו־משה גארדאן, פון פאך א רימער, ער האט עלטערן, ער קען נעמען צו זיך א פרוי מיט קינדער. אלעמענס הענט זיינען צו אים אויסגעשטרעקט נאך הילף; ער מוז קעמפן מיט דער פארצווייפלטער מאסע. אלע ווילן לעבן, בעטן מיט בלוטיקע טרערן, אז ער זאל זיי ראטעווען און ווער ווייסט ווער ס׳וועט זיין צווישן די באשערטע?

א ברודער האט גענומען א שוועסטער פאר א פרוי. א שוואגער א שוועגערין. אבי נאר צו ראטעווען א מענטשן. די גליקלעכע האבן זיך געריכט אין וועג... און די אומגליקלעכע אין „דאם לודאווי". מען האט זיך געזעגנט איינער פון צווייטן, אנגעזאגט, אז אויב ס׳וועט וועמען געלינגען צו בלייבןביים לעבן, זאל מען נקמה נעמען פאר זייער בלוט. געדענקט דעם בלוטיקן יום־כפור, מאנטיק דעם 21־טן סעפטעמבער 1942!

אין סווירער געטא

ווען ס׳איז צוגעפאלן די נאכט, האבן מיר זיך געלאזט אויפן וועג קיין סוויר. א 20 קילאמעטער פון קאבילניק האבן מיר איבערגענעכטיקט ביי א פויער. אויף מארגן אינדערפרי זיינען מיר אנגעקומען אין א הייפל אויף דער ליטווישער טעריטאריע. דא איז איצט געווען שטיל. יידן האבן אומגעשטערט געארבעט אין די הייפלעך און ניט געוווסט פון הונגער און שרעק. מיר האבן זיך עטלעכע שעה אויסגערוט. זיי האבן ביטער געוויינט אויף אונזער בראך און מיר האבן זיך געלאזט ווייטער אין וועג. אין אוונט זיינען מיר אנגעקומען אין הויפל באלקעווע, 3 קילאמעטער פון סוויר. דא האבן מיר אויך געטראפן פיל יידן ביי ארבעט. עס האט זיך זיי ניט שלעכט געלעבט און זיי האבן ניט געדארפט אויסשטיין די שרעק פון געטא. אויף צומארגנס האט אונז א מיידל אוועקגעפירט מיט א זייטיקן וועג אין סווירער געטא.

ביים אנקומען אין סווירער געטא איז מיר באפאלן א טרויער. אט איז נעבן דער אזיערע דער גאנצער יידישער „צענטער" מיט זיין דלות און נויט. קליינע הילצערנע הייזלעך מיט 3 פאמיליעס אין א הויז. אויך פעלט ניט אויס דער מין פון יידישע נוגשים ושוטרים, וואס זיינען געווארן א בלינד ווערקצייג אין די הענט פון אונזערע תלינים. מיט אונזער קומען זיינען די סווירער יידן ניט געווען שטארק צופרידן. זיי האבן מורא געהאט און אונז שטענדיק דערמאנט, אז מיר זאלן זיך אפטראגן פון דאנען. נאך ערגער איז געווארן, ווען די צאל קאבילניקער פליטים איז געשטיגן.

מיר זיינען געווען 4 פערזאן פון מיין פאמיליע, קאגאן, מענדל־לייבס איידעם, שרהקע בענעס מיט 2 קינדער, קיפקע, ליבע מלכה, חיענע קרוקאוו, שמולקע יאנאווסקי מיט דעם שוחטס א יינגל, הערצל, דוד־לייב סווירסקים א קינד, ישראל דער שמיד מיט זיין טאכטער, רייצע שלמה׳ס, מיינע 2 שוועגערינס חנה־חוה, שייע־באשעס.

איך בין יעדן טאג געגאנגען צו דער ארבעט קיין באלקעווע ביי קארטאפל גראבן. דאס זעלבע האבן אויך אנדערע געטאָן. איך האב זיך ווי ס'איז איינ־געארדנט און מען וואלט אפשר געקענט לעבן, נאר מען האט ניט געלאזט.

שבת דעם 10־טן אקטאָבער

ביי דער ארבעט אין באלקעווע האב איך דעם טאג צו מיין איבעראשונג דערזען אלע קאבילניקער, וואס זיינען א הער געקומען, באזארגט און פאר־צווייפלט. איך גלויב, אז דאס איז געווען א צוגעטראכט שפיצל, וויאזוי פטור צו ווערן פון די אומגעוווּנשענע פליטים. איינער וואס האט געארבעט ביי דער ליטווישער פאליציי, האט דערציילט אין יידנראט, אז די פאליציי ווייסט פון אלץ און זי ווארנט די סווירער יידן, אז זיי זאלן ווי אמשנעלסטן פטור ווערן פון די פליטים; אויב נישט וועלן זיי אליין טראגן די פאראנטווארטלעכקייט פאר די פאלגן, וואס קענען קומען פון דעם. פארשטייט זיך, אז דאס איז געווען דער ריכטיקער ארגומענט, וויאזוי פטור צו ווערן פון די קאבילניקער. מען האט געמוזט פארלאזן סוויר און יעדערער איז אוועק זוכן פאר זיך אן ארט. דער גרעסטער טייל איז אוועק קיין מיכאלישאק. איך בין נאך מיט קיפקען געבליבן אין באלקעווע אייניקע טעג אויף דער ארבעט. נאר דא איז אויך געווארן אנגעשטרענגט די לאגע צוליב א מסירה און מען האט זיך געריכט אויף שווערע פאלגן. אין אוונט האט אונז איינער א יונגערמאן אריבערגעפירט מיט א שיפל אין סווירער געטא.

ווי געטעכטיקט נישט געטאגט...

איך האב אין געטא קיינעם פון אונזערע קאבילניקער ניט געטראפן. אלע זיינען פארשוווּנדן בלויז מיינע 2 קינדער זיינען איבערגעבליבן און חיענע, אן עלטערע פרוי. ווי דער יידנראט האט מיך דערזען האבן זיי מיך ניט אפגעלאזט, געהייסן תיכף ומיד פארלאזן דאס געטא, טראצדעם וואס ס'איז שוין געווען א שטיק אין דער נאכט און דאס גיין וואלט באטייט פאר אונז א זיכערער טויט. וויפל איך האב זיך ניט געבעטן, אז מען זאל אונז איבערלאזן בלויז איבער נאכט און מארגן גאנץ פרי וועלן מיר אוועקגיין, האט קיין זאך ניט געהאלפן. א פאליציאנט האט אונז באגלייט. דערביי איז נאך געווען א ווארשעווער יינגל, וואס איז געווען די גאנצע צייט אין קאבילניק און אויך געמוזט מיט אונז אלץ מיטמאכן. איך ווייס ניט וויאזוי אונז איז געלונגען ארויסצודרייען זיך. מיר האבן זיך ארייננגעכאפט אין א דערבייאיקער שטוב, גלייך ארויף אויפן בוידים און דארט זיינען מיר געבליבן די נאכט.

אויף מארגן האב איך געקראגן א זעג און א האק און מיר זיינען אוועק אין דער דערבייאיקער מיל שטראצע. דארט האבן געארבעט אייניקע סווירער פאמיליעס און מיר האבן זיי געזאגט, אז דער סווירער יידנראט האט אונז דא געשיקט אויף ארבעט... מיר האבן זיך דא איינגעארדנט, אבער אויך ניט אויף לאנג. דא איז געווען חווקע שעיה־יאסעס, זי האט געוווסט וואס פארא „פארברעכער" מיר זיינען און זי האט אלעמען פארטרויט וועגן דעם. אין אוונט האט מען אונז געהייסן, אז מיר זאלן פון דאנען פארשווינדן. מיר זיינען אוועק צו א פויערטע און דארט האבן מיר זיך אויפגעהאלטן, נאר אויך פון דאנען האט מען אונז געהייסן גיין. שלעכט, ס'איז ניטא קיין עצה! איך האב באשלאסן אוועקגיין זוכן „מזל" אין מיכאַלישאָק.

אין מיכאלישקער געטא

מיט זייטיקע וועגן דורך פעלדער, וועלדער, דורך פארוואָרפענע סטעזשקעס האב איך זיך אוועקגעלאזט זוכן פאר מיר א נייע „היים". פארנאכט בין איך אנגעקומען אין אַלכאַווקע, עטלעכע קילאמעטער פון מיכאלישאק. דארטן האבן פיל יידן געארבעט אין דער פאפיר־פאבריק און א דאנק זיי בין איך מיטוואך דעם 15־טן אקטאבער אנגעקומען אין מיכאלישקער געטא.

אין דארטיקן געטא האב איך געטראפן קאגאנען מיט זיין פאמיליע, שרה בעניעס מיט אירע 2 קינדער. שפעטער־צו ווען דער סווירער געטא איז אויפ־געלייזט געווארן, איז געקומען חיענע, דעם שוחטס אן יינגל און הערצל, סווירסקים יינגעלע ווי אויך שמולקע משהס.

איך האב דא ווידער פיל אדורכגעמאכט, אנגעליטן זיך סיי אלס ייד, סיי אלס פליט. די ענגשאפט איז דא געווען א קאטאסטראפאלע. גוט אז ס'איז געווען ווינטער, אז ניט וואלט אויסגעבראכן די גרעסטע מגיפה.

אין מיכאלישקער געטא זיינען געווען אנגעטריבן יידן פון דער געגנט. ס'זיינען געווען פיל פליטים פון ווילנע און פארשידענע ערטער. פאר מיר און מיין פאמיליע האב איך געקראגן א צימערל, וואס דארט זיינען שוין פון פריער געווען דריי פאמיליעס. מען איז געשלאפן אויפן טיש און אונטערן טיש. איך בין געלעגן אויף דער ערד אין א ווינקעלע. דער שמוץ, די ענגשאפט איז געווען זייער גרויס. מיר זיינען פארלייזיקט געווארן און מיר האבן אלע געקראגן קרעץ, עס איז געווען ניט אויסצוהאלטן. אויך דער שלום־בית איז ניט געווען קיין געהויבענער. פאר א שטיקל פלאץ האט מען זיך געריסן.

פאר א טעפל אפצוקאכן האט מען זיך געקריגט. יעדערער איז געווען נערוועאיש און צעבראכן. אויך אין מיכאלישאק האבן מיר ניט געהאט קיין רו. מען האט אונז געטריבן, אז מיר זאלן פארלאזן דאס געטא. איך בין געגאנגען יעדן טאג צו דער ארבעט, אבי נאר מען זאל אונז לאזן צורו. נאך דער ארבעט האב איך געמוזט פארדינען פאר זיך אונזער ברויט. אלעמען אין געטא האב איך באדינט, געגאנגען זעגען האלץ, ראמען קלאזעטן, הייצן דאס באד. מיט ברויט זיינען מיר זאט געווען.

אזוי האט מען געשטופט די צייט. די לאגע האט זיך ביי אונז פארערגערט, ווען דער פראנט האט זיך דערנענטערט. פון אלע הויפן האט מען צוזאמענ־געטריבן די יידן און די ענגשאפט האט זיך פארגרעסערט.

פרייטיק דעם 7־טן נאוועמבער איז דער יידנראט געקומען און געפאדערט פון אונז, אז מיר זאלן פארלאזן מיכאלישאק. „צי דען איז מיכאלישאק דאס איינציקע געטא?" גיי זאג זיי, אז אומעטום וויל מען אונז ניט האבן. מיר האבן זיך קוים מיט טרערן אפגעבעטן נאר א דאנק דעם, וואס די מערדער האבן געקראגן מעכטיקע קלעפ פון די רוסן און דער פראנט האט זיך אלץ מערער דערנענטערט.

*

די שרעקלעכע נייעס, וואס מיר האבן געהערט, וואס ס׳קומט פאר ארום אונז האט צום רעשט פארביטערט דאס לעבן אין מיכאלישאק. מיר האבן געהערט וואס ס׳איז געווארן מיטן גלובאקער געטא און זיינע 12 טויזנט יידן, מיר האבן אויך געהערט פון ביאליסטאק, פון ווארשע. אויך האט ביי אונז ארויסגערופן פיל שרעק דער פאל מיט די אשמענער יידן, 4 הונדערט נפשות האט מען אומגעבראכט אונטער דער אנפירונג פון דער ווילנער יידישער פאליציי מיט גענסן בראש. פארשטייט זיך, אז מען האט געפאדערט קעפ, און זיי האבן געמוזט צושטעלן. גענס האט אויך געזאלט באזוכן מיכאלישקער געטא. פאר דעם טאג האב איך געציטערט. איך בין אוועק צו דער ארבעט, אבי נאר ניט זיין אין דער היים; ווער ווייסט מיט וואס ער איז געקומען?

ער איז געקומען צו בארואיקן די געמיטער. ער האט געהייסן גיין צו דער ארבעט, אויספירן אלץ, וואס די מאכט פאדערט פון אונז, ניט לויפן אין די וועלדער, ניט געבן קיין געלעגנהייט אונזערע שונאים, אז זיי זאלן אונז קענען אומברענגען — אויך ניט קינדלען... מען מוז האבן געדולד, מיכאלישקער געטא איז אנערקענט פון דער מאכט און מען קאָן זיין רואיק, אז קיין זאך וועט דא ניט געשען. נאר קלאר איז געווען פאר יעדן, אז ניט גענס און ניט

אלע פארזארגער קענען אונז העלפן. מען הייסט זיי רעדן, כדי פארבלענדן די אויגן, מען זאל ניט האבן קיין חשק צו ראטעווען זיך.

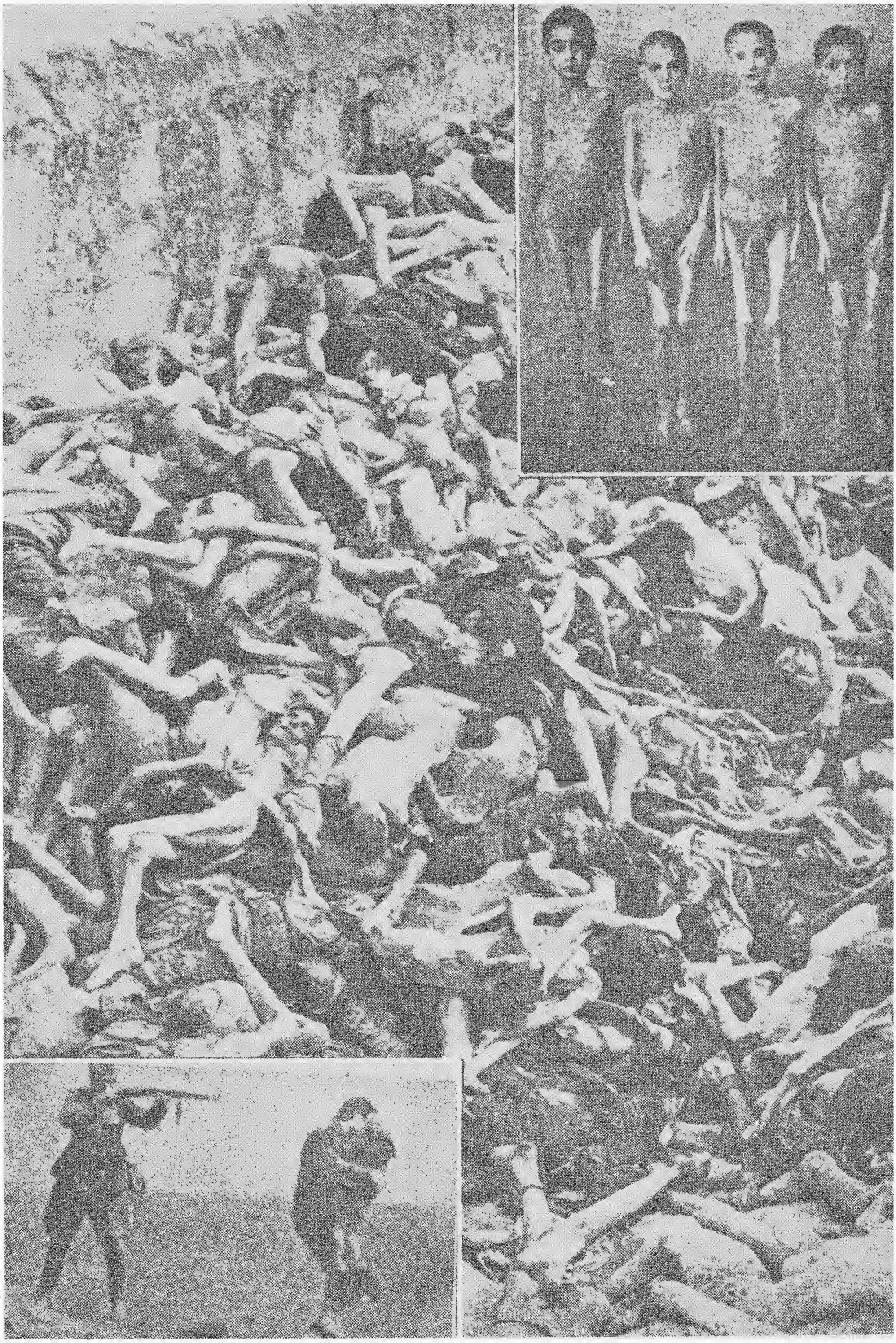
דער יידנראט מיט דער פאליציי האבן דערווייל געטאן דאס זייעריקע. געטריבן, געיאגט צו דער ארבעט, געמאכט ארדנונג, אויסגעפירט דעם ווילן פון די תלינים. און דא האט מען שוין פאר אונז צוגעגרייט א תליה. אין א קורצער צייט נאך געגס באזוך האט מען ארויסגעפאדערט דעם מיכאלישקער יידנראט קיין ווילנע. דאס געטא איז געווען באזארגט און אומרואיק. מען האט ניט געוווסט, וואס דא ווערט אלץ קעגן אונז פלאנירט. מען האט געציילט די טעג. אויף קיין גוטס האבן מיר זיך ניט געריכט... ,

שבת דעם 27־טן פעברואר האט מען אונז געגעבן צו וויסן, אז ווילנער געטא פאדערט פון אונז 100 מאן צו דער ארבעט און דא האט זיך ווידער אנגעהייבן א פאניק, ווער וויס ווער ס׳וועט ארייגפאלן צווישן די 100 מאן. קיינער האט ניט געוואלט פארן. ס׳האט זיך אנגעהויבן א פראטעקציע, א זוכע־ניש, א שמירעניש. מען האט געשאטן מיט געלט, נאר ניט פארן. די פאניק האט אנגעהאלטן א וואך צייט. דערווייל איז די פאליציי ארוממעגאנגען איבער די הייזער און באשטימט, ווער ס׳זאל פארן. איך און אויך קאגאן זיינען ארייג־געפאלן צווישן די הונדערט. מיר האבן סיי ווי געוווסט, אז דאס כפרה־הינדל וועלן זיין די פליטים, ארעמע לייט און נאך אזעלכע אומגליקלעכע. מיכאלישקער יידן האבן אראפגענומען ד״י האנט פון הארצן און יעדן האט מען געגעבן צו פוד מעל, אדער ארבעס, א פאר וואליקעס און א קורטקע. נאר ווי ס׳מאכט זיך, אזוי איז גוט. ס׳איז פאר אונז געווען א גליק, ווייל דער גורל פון מיכא־לישקער געטא איז שוין פון פריער געווען געחתמעט, ווען געגס איז געווען. אין א קורצער צייט ארום האט מען די מיכאלישקער יידן אין צאל פון פינף טויזנט, געזאלט שיקן אין קאוונער געטא און ביים לעצטן מאמענט האט מען זיי אויפן פאנאר אלעמען אומגעבראכט.

✶

שבת דעם 6־טן מערץ זיינען פון ווילנע אראפגעקומען נאך אונז עטלעכע לאסט־אויטאס מיט אייניקע „טאטניקעס״ (אזא ארגאניזאציע „טאט״) ווי אויך עטלעכע יידישע פאליציסטן. די בהלה איז געווארן גרויס. מען האט געטריבן פון די הייזער, געיאגט און געשלאגן. מען האט זאגאר ניט געלאזט זיך געזעגענען מיט ד״י פאמיליעס; אזא בייזע איילעניש איז דאס געווען.

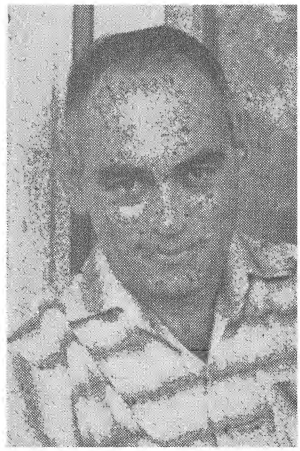
מיר לאזן זיך אין וועג. פארשידענע געדאנקען קומען ארויף אויפן זינען: ווילנע! איך האב זאגאר וועגן דעם ניט געטרוימט, אן אנדער געטא, אנדערע זארגן, וואס שטייט מיר נאך פאר?

מזוועות הנאצים. פון נאצישע גרוילטאטן.

אינג׳ מאיר סווירסקי
ח י פ ה

מערדער - קינדער מערדער

א שיינער זומערטאג אין קאבילניק, יולי 1942. קיין ייד אין שטעטל איז ניט אין בעשטאנד אויסדריקן און באשרייבן די נא־טור אין דעם געוויינליך שיינעם, אמאל אזוי היימישן ארט. ניט צו דעם איז די קאפ, די געדאנקען, די הארץ... מיר זעען מיט די אויגן נאר דאס, וואס די ביטערע געפילן און — פאר ד׳ער צייט אינגאנצן צובראכענע הארץ, ווייזט אונז: איבער אונזערע קעפ ציען זיך אימהדיקע שווארצע וואלקנס, וואס פארשטעלן אינגאנצן די נאטירליכע ליכ־טיקע זון!

מיט א וואך פריער האט די שטעטל דורכגעמאכט נייע טרויעריקע טעג; אונזערע שטעטלדיקע גויים־פאליציי באנדיטן האבן באוויזן ווי אזוי זיי זיינען פייאיק צו פארניכטן זייערע נעכטיקע שכנים מיט דער פולער אייגענער איני־ציאטיוו, אן דער דייטשער הילף.

נאך טעג פון שרעקלעכן פיין זיינען דערשאסן געווארן: אברהם גאלדזעגער, דער שוחט, יוסף חדש מיט זיין פרוי ביילע און זיין טאכטער חייקה ווי אויך, דוד גלאט. דוד גלאטס ווייב האט באוויזן אין לעצטן מאמענט אנטלויפן פון שטוב; אויך איז עס געלונגען איצקען, יוסםס זון, פארמיידן די שחיטה, ווערנדיק פריצייטיק געווארנט דורך אנדרייקע דעם איין־הענטל, וועלכער איז ספעציעל צו דעם ציל געקומען אינם דארף קופע, ווו יצחק האט געארבעט צוזאמען מיט מיר. ביי דוד גלאטן זיינען איבערגעבליבן צוויי קליינע קינדער, וועלכע האט זיי צוגענומען צו זיך זיין שוואגער קייעווסקי.

נעכטן האבן מיר געבראכט צו קבר ישראל אונזערע קדושים. צום אלטן בית עלמין איז יעצט פאראן א צוגאב פון צוויי שורות קברים — דאס איז דער נייער בית עלמין, די קברים פון אונזערע פריערדיקע קדושים. אין פארזעצונג פון די שורות

האבן מיר מקבר געווען די לעצטע קרבנות, דער לעצטער אין ריי איז יעצט געלעגן דוד גלאט.

די פרשה, וועלכע האט איר נאמען באקומען: יאסל דעם קצבס און דוד הירשע־מענדלס פרשה (דער שוחט איז אומגעקומען „אויסערן ריי״...), האט מיט דעם נאך ניט געפונען איר ענדע. די היגע בארבארן זיינען ניט געווען גענוג זאט, זיי האבן געזוכט נאך בלוט; דער גורל איז געפאלן אויף דוד גלאטס קינדער...

אין דעם אויבן־דערמאנטן טאג, פרי פארנאכט, האט זיך באוויזן אויף פאסטאווער גאס — די גאס וואס פירט צום בית עלמין און אויף וועלכער מיר ווינען — אברהם קייעווסקי; ער האלט אין איין האנט זיין האלב יעריקע פלימיעניצע, מיט דער צווייטער פירט ער איר דריי יעריקן ברודער. עס פירט זיי דער באוווסטער מערדער מאזור.

מיר זעען דאס דורכן פענצטער, עס שטארבן ביי אונז ממש אפ די גלידער, עס פארכאפט אונז דער אטעם, עס גלויבט זיך ניט, אז די אויגן זעען דעם גרויליכן בילד: מען פירט די קינדער צו דער עקדה...

דער יינגעלע, וועלכער האט פארן לעצטן יאר ניט געוווסט פון א שפיל אין גאס, און איז זיכער נאך, אין זיין קורצן לעבן, דא קיינמאל ניט געווען — מאכט זיין לעצטן וועג זייענדיק איבערגליקליך. די גאנצע צייט שפרינגט ער אונטער אויפן ברוק, אן אויפהער, מיט פרייד רעד׳ט ער צום פעטער, שאקלענדיק מיט זיין געלע קעפעלע געקרייזלטע האר; סוף סוף מאכט ער דעם ריכטיקן שפאציר און מוז ניט זיין מער פארשפארט אין שטוב, אדער ביי זיך אויפן הויף... די שווערע קלעפ פון דעם מערדערס שטיוול אן ברוק, פארהילעכן דעם קינדס שטימע, און מיר זעען, מיט בלוטיקע אויגן, נאר זיינע באוועגונגען און זיין זיסן שמייכעלע...

מיר זיינען געווען עדות פון מערערע פאלן, וואס מען האט געפירט פארביי אונזער שטוב שיסן יידן אויפן בית עלמין. שטענדיק איז דאס געווען פארטאג; עס פלעגן גיין א אסך מערדער מיט די ביקסן אין די הענט גרייט צום שיסן; צום ערשטן מאל ווערן יעצט געפירט קינדער פיצלעך... דער מערדער מאזור איז דאסמאל אליין, דעם ביקס האלט ער אפן פלייצע, ער האט קיין מורא ניט, אז די קינדער וועלן פון אים אנטלויפן. ער גייט לאנגזאם, אלע

זאלן זען זיין גבורה; ער גייט אויספירן מיט גרויס צופרידנהייט דעם שרעקליכן אורטייל.

אט האבן זיי געמיטן אונזער שטוב, א קליינע ווילע זעען מיר קלאר קייעווסקעס געזיכט, ער איז אינגאנצן שווארץ... דער יינגעלע זעצט פאר זיין שפיל־שפאציר; נאר הונדערט מעטער צוטיילן זיי פון בית עלמין...

דערווייל איז אין שטוב א טרויעריקער יום כפור; מען האפט שוין מער ניט אף קיין ניסים; קיינער פון אונז איז ניט בכח צו העלפן; מען איז אויך ניט בכח דאס איבערצוטראגן...

דאס דארף צוזען מיין מאמע מיטן טאטן, וועלכע האבן 6 קליינע קינדער — איך, דער עלטסטער, איז 14 יאר, מיין קלינער ברודער זונדעלע האט ערשט געענדיקט זיין ערשטן לעבנסיאר... אויך אונזער גורל איז געחתמעט — דאס איז יעצט קלארער ווי שטענדיק. די מאמע דריקט זונדעלן צום הארצן. זי האפט, אז דער זכות פון מיין עלטער זיידן זונדלען — דעם גרויסן צדיק — וועט ביישטיין איר קליין קינד. דער פאטער גייט אוועק אין א צווייטן צימער, בכדי מיר זאלן ניט זען זיין שטימונג. אויך שכנים זיינען ביי אונז. קיינער קען ניט קוקן דעם אנדערן אין די אויגן. עס הערשט א טויטע שטילקייט. יעדערן באדעקט א קאלטער שווייס דריקנדיק זיין זיצארט. די עלטערע האלטן אין איין רייכערן קארטאפל־בלעטער; עס הייגט א שווארצער רויך אין שטוב...

די שטילקייט רירט אן דער ערשטער שאס, וועלכער פאלט אויף אונז ווי א דונער; די הארץ ווערט אט צוריסן. גלייך קומט דער צווייטער שאס און דער דריטער... און ווידער א טויטע שטילקייט, באגלייט מיט טיפע זיפצן פון מענטשן, וואס האבן מייסטן פארלארן, פריער דעם האפענונג, און יעצט דעם לוסט צום לעבן... אלע בלייבן זיצן אונבארירבאר ווייטער.

פאר אלעמען איז קלאר, אז דער דריטער שאס האט אומגעבראכט קייעווסקען.

די נאכט איז שנעל צוגעפאלן. קיין לעבעדיקער מענטש אויפן גאס. דאס לעבן, אפילו אז עס איז אזוי טרויעריק, פאדערט זיינע — מענטשן הויבן אן קומען אביסל צוזיך, מען הויבט אן הערן אווארט. דער ערשטער געדאנק — ברענגען צו קבורה די קרבנות, בכדי זיי זאלן ניט בלייבן אויף נאכט טרף פאר הינט. ווי קען מען זיך אבער וואגן ארויסגיין פון שטוב, ווען די כוליגאנעס פייערן שיכורערהייט זייער „נצחון" און זוכן אן צווייפל נאך בלוט אנצוזעטיקן זיך?

צוזאמען מיט מיין שוועסטערקינד, הערצקע גארדאן, גייען מיר ארויס שטילערהייט אויפן הויף, מיר נעמען לאפאטעס, און לאזן זיך גיין דורך די גארטנס ביז צום טייך. מיר גייען דורך אונטערן בריק, און בלייבן אונבא־מערקבאר דורך א מערדער פון די פאליציי, וואס שטייט איבער אונז אויפן בריק. מיר גייען ליינגאויס דעם טייך, און גייען ארויף אויפן בית עלמין.

די ליכטיקע לבנה דעקט שנעל אויף פאר אונז דעם שרעקלעכן „בילד: דער יינגעלע ליגט אויפן זייט, זיינע הענטעלעך אויסגעשטרעקט, וועלנדיק כאפן די צוגענומענע פון אים לופט... זיין שמייכעלע, איז אזוי געבליבן אויף זיין פנימל פארשטיינערט, די אויגעלעך אפן; דאכט זיך, ער רוט זיך אפ נאך זיין שפיל־שפאציר. די געלע מארך, וואס ליגט אויסגעגאסן לעבן זיין גע־קרייזלטע קעפעלע, לאזט ניט איבער קיין צווייפל — דער יינגעלע איז טויט...

זיין שוועסטערל ליגט לעבן אים, געבוי ווי אמאל אין וויגעלע. א בלוטיקער סימן אויף אירע ווינדעלעך באווייזט, ווו דעם רוצחס קויל האט איר געטראפן. אונזערע הערצער שרייען אויס: מערדער — קינדערמערדער!!

קייעווסקען געפינען מיר ניט; ער קומט־צו צו אונז פלוצלונג אין מיטן גראבן דעם קבר; דער מערדער האט מיטן דריטן שאס געפייערט זיין זיג איבער די קינדער.

צוזאמען מיט דוד גלאט ליגן יעצט צוויי טייערע עופעלעך, הנאהבים והנעימים בחייהם, ובמותם לא נפרדו.

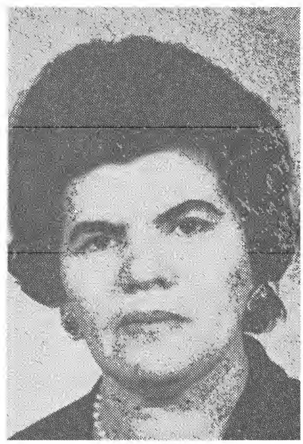
תבוא כל־רעתם לפניך, ועולל
למו כאשר עוללת לי...

(איכה)

חיה־לובע סווינטעלסקי (טשערנאצקי)
ברוקלין

אינם טאג פון דער שחיטה

געפאר הײנגט איבער די קעפ...

יום־כפור 1942, אינדערפרי. מײנע דרײ ברידער, די מאמע און איך געפינען זיך אין דערהײם. מיר באװעגן זיך װי שטומע שאטנס אויף די װענט; קײנער פון אונז טרויט זיך ניט צו עפענען דאס מויל און איבעררײסן די טויטע שטילקײט, װעלכע לײגט זיך שװער װי א שטײן אויפן הארצן. אפילו די מאמע, װעלכע איז זײער פרום, דערמאנט ניט, אז הײנט איז יום־כיפור און רעדט ניט װעגן פאסטן און װעגן גײען דאװענען אין שול.

אפשר דערפאר, װײל ס'זעט אויס װי א נארישקײט צו בעטן אויף א גוט יאר, װען יעדער טאג איז װי א געשײנקטער און װי געפונען פון דאסנײ. װײל זינט די דײטשן האבן אקופירט קאבילניק, איז אונזער לעבן געװארן הפקר און איז געהאנגען אויף א האר. אין קעגנזאץ צו דער מײנונג, אז אין יום־כיפור װערט דעצידירט און אונטערגעשריבן „מי יחיה ומי ימות" — האבן מיר שוין געהאט גאר אן אנדערע דערפארונג... די דאזיקע דעציזיע קאן אנעמען יעדער נאצישער פארברעכער, װען נאר ער װיל און װען זײן הארץ גלוסט.

נאר הײנט, מער װי שטענדיק, האבן מיר געפילט די געפאר, װעלכע טראגט זיך איבער אונזערע קעפ. די לופט איז געװען װי עלעקטרעזירט, װיסנדיק דאס יעדע מינוט קען װאס גרויזאמעס געשען; דאס װעט קענען באשטימען אונזער גורל אויף אײביק. פונם שטעטעלע מיאדל האבן מיר דערװארט בלוטיקע געסט — די דײטשישע ס.ס. לײט. מיר האבן געװוסט, דאס פון זײ װעלן מיר קײן גוטע בשורות ניט דערהאלטן. און אזוי איז דאס טאקע געװען.

טייוולאנישער באפעל

טראץ אלעמען בין איך, ווי יעדן אנדערן טאג, געגאנגען צו דער ארבעט. געווען איז דאס אין פריצישן הויף פון קאבילניק — א מהלך פון א פאר קילאמעטער פונם שטעטל. דארטן האבן מיר געארבעט ביי טריקענען טאבאק. כ׳געדיינק נאך אזוי ווי היינט: די מאמע האט מיך שטארק אנגעקוקט פארן אוועקגייען פון שטוב; זי האט מיך באגלייט א שטיקל וועג און שטארק מיך געבעטן, אז כ׳זאל זען וואס שנעלער אהיימקומען נאך דער ארבעט, ווייל זי וועט זיין זייער אומרואיק וועגן מיר. כ׳האב געפילט, אז היינט איז זי אנדערש ווי שטענדיק — איר הארץ האט איר געזאגט, אז מיר וועלן שוין אויף אייביק זיך צעשיידן און מער זיך שוין נישט זען... מיט לאנגזאמע טריט האט זי זיך צוריקגעקערט אהיים און איך בין געשטאנען א ווײלע און איר נאכגעקוקט ווי זי גייט אוועק...

עטוואס שפעטער, ווי איך בין געקומען צו דער ארבעט, האב איך זיך דערוווּסט, דאס די דייטשן האבן ארויסגעגעבן א באפעל — אלע יידן זאלן גלייך פארלאזן די ארבעט אין הויף און צוריקגייען אין שטעטל אריין, יעדער צו זיין הויז, ווייל זיי ווילן אויפשטעלן א באזונדערן געטא פאר די יידן; יעדער דארף, דאריבער, זיין אויפן פלאץ. ווען כ׳האב דאס דערהערט, האט עס מיך געגעבן א שטאך אין הארצן: כ׳האב פארשטאנען, אז די דייטשן נארן אונז יעצט ווידער אפ, ווי פריער.

✶

כ׳האב לאנג ניט געטראכט און גלייך אנטלאפן זיך באהאלטן צווישן קוסטן, נאנט ב״י דעם הויף. דערווייל האב איך באמערקט ווי אסך יידן, וועלכע האבן געארבעט אין מאגאזין פון תבואה אין הויף, גייען שוין צוריק אין שטעטל אריין לויטן באפעל פון די דייטשן. כ׳בין זיי געלאפן אנטקעגן און אין גרויסן טומעל האב איך א כאפ געטאן ביי דער האנט מיין קוזין אריה־לייב נאראצקי און האב זיך געבעטן ביי אים, אז מיר זאלן צוזאמען אנטלויפן. נאר ער האט זיך אפילו ניט אומגעקוקט אויף מיר. ר׳האט געגעבן א שאקל מיטן קאפ — און געגאנגען ווייטער.

און איך בין געבליבן אליין; כ׳האב ניט געוווּסט וואס צו טאן. צום סוף האב איך באשלאסן צו גייען אהיים און זעען וואס טוט זיך מיט דער משפחה. כ׳האב אראפגעריסן פון זיך די געלע לאטע, מ׳זאל מיך נישט דערקענען

אלס יידין, און אנגעהויבן לויפן אהיים. לויפנדיק האב איך באמערקט ווי דייטשן און אַרטיקע פאליציאנטן רינגלען ארום א שייער אין מיטן פעלד און זוכן דארט, ווארשיינלעך, יידן; כ׳בין כמעט אריינגעפאלן צו זיי אין די הענט. כ׳האב זיך שנעל אריענטירט און גענומען צוריקלויפן, נאר איינער פון די קאבילניקער פאליציי — קאלא יאנינעס האט ער געהייסן — האט מיך באמערקט און אנגעהויבן נאכיאגן מיך.

אן אטעם בין איך קוים דערלאפן צום פאלאץ מיט א געשריי, אז מ׳גייט מיך שיסן. צום גליק האט מיך געטראפן די פרוי פונם הויף פארוואלטער, וועלכע האט מיך געקענט פון פריער — און האט מיך שנעל אריינגענומען און באהאלטן אין איר שלאפצימער. דער באנדיט איז געקומען צולויפן מיט גרויס רציחה, האט שטארק ארומגעזוכט און מיך נישט געטראפן.

שפעטער אביסל האט די קריסטן, א צעשראקענע פונם געשעעניש, מיך ארויסגעפירט פונם צימער און געהייסן שנעל ארויפקריכן אויפן בוידעם. א מידע און א צוקלעמטע האב איך זיך אריינגעווארפן אין א קופע טאבאק בלעטער, וועלכע זיינען דארט געווען. פלוצלינג האב איך באמערקט, אז אין א צווייט ווינקל ליגט עמעצער באהאלטן; דאס איז געווען רייזעלע נאראצקי פון קאבילניק. זי האט מיר דערציילט, אז איר שוועסטער און נאך מיידלעך פון שטעטל זיינען געווען צוזאמען מיט איר, נאר קיינער האט זיך ניט געוואלט באהאלטן און אנטלויפן ווי זי.

אין קלעם פון טויט

שפעט ביינאכט איז צו אונז ארויפגעקומען אויפן בוידעם דער גערטנער פון הויף און זיינער א חבר — זיי האבן געוווּסט, אז מיר געפינען זיך דארט — און דערציילט אונז די טרויעריקע ידיעה, אז מ׳האלט אלעמען פארשפארט אין פאלקס־הויז („דאם לודאווי״), נעבן קלויסטער, און מארגן פרי גייט מען אלעמען שיסן, אויסער עטלעכע, וועלכע וועלן איבערגעשיקט ווערן אין מיאדל אויף ארבעט.

הערנדיק דאס האט רייזעלע פארבראכן די הענט און שטארק געוויינט. איך האב געבעטן דעם גערטנער, ער זאל גייען אין שטעטל און זען, וואס ס׳איז געשען מיט מיין משפחה. ווען ער איז צוריקגעקומען האט ער מיר געברייגגט א טרויעריקן ענטפער: אין שטוב איז קיינער נישט פארבליבן; די שכנים האבן אלץ צערויבט. טירן און פענצטער אכן... אפילו די מעבל האט מען

שוין צעשלעפט. די באנדיטן האבן געכאפט מיינע צוויי ברידער יענקעלע און דוד־לייזערקע און, צוזאמען מיט דער מאמען, אוועקגעפירט זיי צו דער שחיטה. דער איינציקער, וואס האט זיך געראטעוועט איז געווען מיין עלטערער ברודער פייוול, וועלכער איז געלעגן באהאלטן ביי א שכן אנטקעגן אויפן בוידעם און האט אלץ צוגעזען...

✶

א לאנגע צייט האבן מיר געוואנדערט פון ארט צו ארט אין די גרעסטע סכנות. ווו געגעכטיקט נישט געטאגט. אויפן וועג קיין מיאדל און צוריק אין ריכטונג פון סוויר און אין מיכאלישקער געטא. די ווייטערדיקע איבערלעבונגען פון נויט און געפאר האב איך דורכגעמאכט צוזאמען מיט מיין פעטער חנא דימענטשטיין, וועלכער האט זיך ניט איינמאל מפקיר געווען צו ראטעווען מיר דאס לעבן. מיט אים בין איך אויך געווען אין ווילנער געטא, אבער אומעטום האט אונז געדראט א גרויסע געפאר ביז מיר זיינען אנגעקומען צוריק אין די וועלדער, ווו ס'זיינען געווען רוסישע פארטיזאנער. דארט האבן מיר דערלעבט די באפרייאונג.

ה א ז י נ ו

האזינו, שירה עולה ומתפעמת,
באהבה ואמונה בקעה במלוא־עולם ותחי —
שמעו, שמעו בת־קול: היא אדירה, חופשית גם מרוממת,
ישיר במקהלת־עמים היהודי, זה הנצחי.

(יצחק כצנלסון; מתוך
ספר מלחמות הגיטאות).

מאיר חדש
תל־אביב

ווי אזוי האבן מיר פארברענט קאבילניק?

אין די רייען פון די פארטיזאנער

פרילינג 1943, עטלעכע מאנאטן נאך דער לעצטער ליקווידאציע פון קאבילניק. קיין איין ייד געפינט זיך ניט מער אין שטעטל; אלעמען האט מען אומגעבראכט און ס׳איז קיין זכר פון זיי ניט פארבליבן. די עטלעכע, וועלכע האבן זיך געראטעוועט, זיינען זיך צעלאפן ווו נאר די אויגן האבן געטראגן. אלע שטרעבן זיך צו ראטעווען און דערלעבן די באפרייונג.

איך, אזוי ווי אנדערע, האב פיל אדורכגעמאכט דורך דער צייט, זיך געוואלגערט פון איין פלאץ אין צווייטן — ביז כ׳בין אנגעקומען אין ווילנער געטא; אויך דארטן בין איך לאנג ניט פארבליבן. איך מיט נאך צוויי חברים פון קאבילניק, חיים־אשר גילמאן און הערצל גארדאן, צוזאמען מיט נאך צוויי חברים פון סוויר, זיינען מיר אנגעקומען אין די וועלדער פון זאנאראטש, אין געגנט פון קאבילניק. דארטן האבן מיר געטראפן רוסישע פארטיזאנער, און זיי האבן מסכים געווען ארייננעמען אונז אין זייערע רייען אלס קעמפער. אזוי־ארום האב איך גאנץ שנעל אנטיילגענומען אין קאמפן, וועלכע די פארטיזאנער האבן אויסגעפירט קעגן די דייטשן: אין פארשיידענע דיווערסיע אקציעס, ווי אויפרייסן בריקן און באן ליניעס און אנדערע איבערפאלן, וועלכע מיר האבן געמאכט אויפן שונא.

פארניכטן קאבילניק אלס מיליטערישע באזע

איינמאל, זייענדיק אזוי אויף אפרו אין דער פארטיזאנער באזע נאך א געלונגענער אקציע, וועלכע מיר האבן אויסגעפירט קעגן די דייטשן, האט מיך פלוצלינג גערופן צו זיך אין שטאב דער קאמאנדיר זשוקאוו. דאס ערשטע האט ער מיך געפרעגט, אויב ס׳איז מיר באקאנט קאבילניק און אירע וועגן. פארשטענדלעך, אז כ׳האב געענטפערט יא; כ׳בין געבוירן אין קאבילניק און מיר איז באקאנט גענוי יעדעס שטעגל. דאן האט ער מיר געזאגט, דאס אונזער אויפגאבע איז צו פארברענען קאבילניק און אויפרייסן די גאנצע מיליטערישע

באזע, וואס געפינט זיך דארט און נוצט דעם שונא. ער האט נאך צוגעגעבן אז דאס מוז ווערן אויסגעפירט גלייך און זייער פינקטלעך.

א צערודערטער האב איך פארלאזט דעם שטאב און אומגעדולדיק האב איך זיך גענומען גרייטן צו דער אקציע. איך האב קיינעם נישט געקענט דערציילן, ווי ווייט די ידיעה האט מיך איבעראשט און מיין בלוט האט אין מיר געקאכט. איך האב געוואלט וואס שנעלער קומען אין שטעטל, כדי זיך נוקם־צו־זיין אין אונזערע בלוטיקע שכנים, וועלכע האבן אלעמען אומגעבראכט און צערויבט דאס אייגנס. בין איך׳ טאקע געווען פון די ערשטע און מיט שמארצנ־דיקע הענט א כאפ געטאן מיין ביקס און האנטגראנאטן, שנעל פארפאקט מיין רוקזאק און זיך צוגעשטעלט אויספירן מיין פליכט. און אזוי, צוזאמען מיט נאך פארטיזאנער, האבן מיר זיך גלאזט אין וועג אריין.

אויפן וועג צו קאבילניק

צוליב קאנספיראטיווע צוועקן איז די גאנצע אקציע געהאלטן געווארן בסוד; אפילו די פארטיזאנער, וועלכע זיינען געגאנגען מיט מיר, האבן ניט געוווּסט, וואס זייער אויפגאבע איז געווען ביז זיי זיינען ניט צוגעקומען נאנט צום שטעטל. מיך האבן זיי צוגעטיילט צו דער אנפירונג, וועלכע איז געווען פאראנטווארטלעך פאר דער אקציע. נאכדעם, ווי כ׳האב זיי אויפגעקלערט די אלע וועגן ארום קאבילניק, האבן זיי באשלאסן, דאס מיר וועלן אנקומען דורך סירמעזש אויף מיאדלער וועג.

אין דרויסן איז נאך געווען ליכטיק ווען מיר זיינען אנגעקומען אין האטאוויץ, ניט ווייט פון מיאדל. דארטן האבן מיר עטוואס אפגערוט און גלייכ־צייטיק האבן מיר מאביליזירט אין ד׳ארף פערד און וואגנס, און אין אוונט האבן מיר זיך אלע געלאזט א גאנצער אבאז דירעקט נאך קאבילניק. די פערד האבן זיך לאנגזאם געשלעפט און אין קאפ האבן זיך געדרייט פארשיידענע געדאנקען און זכרונות פון פארגאנגענער צייט. נאנט פון שאסיי האט אין שיין פון דער לבנה געבליאסקעט ווי א שפיגל דער נאראטש, און די פראכט פון די נאטור האט דערוועקט אין מיר פארשיידענע עפיזאדן, אין וועלכע כ׳האב זיך יעצט דערמאנט. ס׳זיינען מיר געקומען אין געדאנק די הונדערטער יידן, סוחרים, בעלי־מלאכות און יוגנט, וועלכע זיינען געפארן פאר דער מלחמה טאג־איין טאג־אויס, אויפן זעלבן שאסיי קיין קאבילניק — און היינט איז ניט פארבליבן פון זיי קיינער; איך בין דער איינציקער עדות, וועלכער ווייסט דעם טרויעריקן אמת.

מיר זיינען אנגעקומען אין דארף קופע, דריי קילאמעטער פון קאבילניק. דער אבאז, וואס האט זיך געשלעפט מיט אונז, איז געבליבן שטיין; נאר איך מיט נאך צוויי ראזוויעדטשיקעס זיינען אוועק אויספארשן וואס מ׳הערט אין דעם שטעטל. לאנגזאם האבן מיר געריטן דורך זייטיקע וועגלעך ביז מיר זיינען אנגעקומען אין דער לעסניעטשוווקע, בערך איין קילאמעטער פון שטעטל. מיר האבן אנגעקלאפט אין א פענצטער און א באקאנטער גוי האט געעפנט די טיר. געוועזן איז דאס דער פריערדיקער אגראנאם לוואוו און זיין זון, מיט וועלכן כ׳האב געלערנט צוזאמען אין דער שולע. מיר האבן זיי אויסגעפרעגט, וואס ס׳טוט זיך אין קאבילניק און גלייכצייטיק געווארנט, אז אין פאל ווען זיי וועלן איבערגעבן פאלשע ידיעות, וועלן זיי באצאלן מיטן קאפ. דערוייל האבן זיי דערציילט, אז בייטאג זיינען אין קאבילניק, אויפן מארק, געווען דייטשן צוזאמען מיט ווייסרוסישע פאליציי.

פארשטענדלעך, מיר האבן זיך מיט די דאזיקע פאר ידיעות נישט באגנוגנט און מיר האבן באשלאסן אליין זיך צושארן אין שטעטל אריין און דערוויסן זיך, וואס דארט קומט פאר.

אין דורשט נאך נקמה

ניט טראכטנדיק לאנג האב איך איבערגעלאזט מיין פערד מיט די חברים, געכאפט דאס געוועהר אין האנט און זיך געלאזט גיין אין שטעטל. א טויטע שטילקייט האט געהערשט ארום. נאר דאס בילן פון די הינט האט מען געהערט אין דער נאנט און דאס קוואקען פון די זשאבעס אין דער בלאטע. ס׳ערשטע בין איך אנגעקומען צו קלעמאנטאוויטשעס הויז אויף מיאדלער גאס. דער גוי האט מיך גלייך דערקענט און זיך זייער דערשראקן פאר מיר. זיי האבן מיר דערציילט די זעלבע נייעס וועגן די דייטשן, נאר מיטן צוגאב, דאס פארנאכט זיינען די דייטשן אוועק אויף פאסטאווער וועג; ס׳איז אויך מעגלעך, דאס א טייל דייטשן פון דער לופטוואפע געפינען זיך ביי דובאווסקין אין הויז.

צופרידן פון די ידיעות, וועלכע כ׳האב דערהאלטן, לויף איך צוריק צו מיינע חברים און פון דארטן שנעל צום אבאז. נאך א קורצע באראטונג האבן מיר געמאכט א גענויען פלאן ווי אזוי אנצוגרייפן דאס שטעטל. פאראויס האט זיך געלאזט א גרופע רייטערס אויף פערד און מיר זיינען אנגעקומען אין מיטן מארק. איך קוק זיך ארום פון דאס ניי און מיר איז שווער צו גלויבן ווו איך געפין זיך. איך זע אלע יידישע הייזער ארום אין דעם מארק, נאר אן

יידן. איך כאפ זיך באלד, אז יעצט איז נישט קיין צייט פאר סענטימענטן ווען די אקציע מוז אויסגעפירט ווערן פינקטלעך און שנעל.

פון מארק האבן מיר זיך צעשפרייט רונד־ארום די שטעטל אין עטלעכע פונקטן, ווו מיר האבן זיך געגרייט צו אנקומען פון די דייטשן; מיר האבן אנגענומען אלע נויטיקע פארזיכטס־מיטלען. א גרעסערע גרופע פון אונז האט זיך געלאזט שנעל צו דער באן סטאציע פון שטעטל, ווי אויך צו דובאווסקיס הויז, ווו לויט אונזער רעכנונג, געפינען זיך דארט דייטשן.

אינם מאמענט ווען מיר האבן דערהערט דעם אויפרייס פון דער באן־סטאציע, האבן מיר זיך געלאזט אונטערצינדן דאס שטעטל. ס'ערשטע זיינען מיר געלאפן צו וואנצקאוויטשעס הויז, ווו מיר האבן גערעכנט אים צו כאפן. ער איז געווען דער בירגערמייסטער פון שטעטל און אויך דער איניציאטאר פון אומברענגען די יידן. נאר ליידער איז ער שוין געווען אנטלאפן. מיר האבן אונטערגעצונדן זיין הויז און געלאפן צינדן אנדערע. דאס פייער האט ארומ־גענומען דאס שטעטל פון אלע זייטן. די גויים זיינען ארומגעלאפן ווי פארסמטע מייז און האבן געוואלט ראטעווען זייער אייגנס, נאר דאס פייער איז שטארקער געווען פון זיי. דערצו האבן מיר געעפנט א שיסעריי אויף די, וועלכע האבן געפרוווט צו אנטלויפן, און דאס האט נאך פארגרעסערט די פאניקע ביי די גויים.

אנטקעגן די גרויסע פלאמען האט מיין הארץ געפרייט זיך און געהאט נקמה אָן די גויים פארן פארגאסענעם יידישן בלוט. די אויסגעשאסענע ראקעטע האט באצייכנט דאס די פארטיזאנער מוזן זיך צוריקציען צוריק אין די וועלדער און איך האב באגלייט מיט מיין בליק קאבילניק, שטארק ארומגעהילט אין פלאמען און איך האב ניט געהאט קיין קלענסטע מיטלייד אויף אונזערע שכנים און זייערע ליידן.

ג ב י י ת ע ד ו ת

יוסף בלינדער
חיפה

מיר האבן איבערגעלעבט אין וואלד

נאכן דערמארדן די לעצטע קאבילניקער יידן יום־כיפור 1942; נאכדעם ווי מיר, די ארויסגענומענע יידן, אלס נוצלעכע צוליב אונזערע פאכן, האבן באגראבן אונזערע מתים — זיינען מיר אוועקגעשיקט געווארן, בערך א 30 מאן (צווישן זיי אויך עטלעכע משפחות) אין מיאדלער געטא; מיר זיינען דארט גע־ווען אונטער דער אויפזיכט פון די ס.ס. זשאנדאמעריע מיטן שעף קאיל בראש. ער פלעגט מיט אונז יעדן טאג מאכן אן אפעל און אונז שטארק פייניקן. אין א פאר וואכן שפעטער האט מען פון מיאדל אוועקגעשיקט א העלפט יידן קיין אלט־ווילייקע צום גע־ביטס קאמיסאריאט; מ׳האט זיי דארט באלד אומגעבראכט.

אין מיאדלער געטא זיינען מיר פארבליבן 70 פערזאן פון 4 ארומיקע שטעטלעך. אין חודש סעפטעמבער האבן מיר באקומען ידיעות פון אונזערע חברים אין וואלד, אז זיי גרייטן־צו אן אנפאל אויף דער זשאנדאמעריע, כדי אונז צו באפרייען פון געטא, אין וועלכן מיר זיינען געווען פארשפארט.

די פארטיזאנער גרופע, וועלכע האט זיך געפונען אין יענעם געגנט, האט געהייסן „נאראדני מעשטשיטשעל". פון אונזער זייט זיינען געשטאנען מיט זיי אין קאנטאקט שלום יאוונאוויטש פון קאבילניק און דער צאן־טעכניקער קוסעוויצקי פון אשמענע. דער אנפאל איז אויסגעפירט געווארן אויף די דייטשן

דעם 5 נאוועמבער 1942. דער רעזולטאט איז געווען: 2 דייטשן, 3 פוילישע און 2 ליטווישע זשאנדארמען זיינען דערהרגט געווארן.

די פארטיזאנער האבן אונטערגעצונדען דעם געטא און מיר אלע, מיט די קליינע קינדערלעך, זיינען אנטלאפן אין וואלד. לויפנדיק איז איין פרוי פארוואונדעט געווארן; מיר האבן איר מיטגענומען מיט אונז. פארבליבן אין מיאדל איז רייצע, שלמה יאוונאוויטשעס פרוי, וועלכע איז געווען זייער שוואך און האט ניט געקענט אנטלויפן צוזאמען מיט אונז.

✡

נאקעט און הייל ווי מיר זיינען געשטאנען זיינען מיר אריין אין וואלד. מיטן דאזיקן מאמענט הויבט זיך אן א נייע קאפיטל פון אונזער שווערן וואלד לעבן. ס'איז נויטיק צו באמערקן, דאס יעדער פון די אנטלאפענע פאמיליעס זיינען געווען אויסשליסלעך אויסגעשטעלט נאר אויף אייגענער איניציאטיוו און אייגענע כוחות.

איך בין געווען הילפלאז און אָן מיטלען צום לעבן. טאג און נאכט זיינען מיר געלעגן אונטערן פרייען הימל, געשלאפן אין דרויסןביים פייער, ווערענדיק ווינטער פארווייעט פון שניי, און מיט א שוואכע פרוי און 2 קליינע קינדערלעך. מיר האבן זיך געפונען אין א לאגע פון הונגער און טויט. דער הונגער האט אזוי געפייניקט, דאס מיר האבן זיך געמוזטווארפן אויף דאס גרעסטע געפאר צו קריגן עסן. ביי דער נאכט פלעג איך ארומוויקלען מיינע פיס מיט שמאטעס, זיך געזעגענען מיט מיין פרוי און קינדערלעך און פלעג זיך לאזן אין דארף זוכן עסן. אנקלאפן אין פענצטער ביי די גויים און געבעטן מיט רחמנות, זיי זאלן מיר געבן א שטיקל ברויט. נאר טיילמאל, פאר אזא שפאציר, האבן אנדערע באצאלט מיטן לעבן.

אין אזעלכע טרויעריקע באדינגונגען האבן מיר זיך געפונען ביז דעם 2טן פעברואר 1943, ווען די דייטשן האבן פלוצלינג געמאכט א בלאקאדע און אנגע־פאלן אויף די פארטיזאנער אין וואלד. אין דעם פאל זיינען אומגעקומען זייער א סך יידן, וועלכע האבן זיך אויסבאהאלטן אין וואלד. זיי זיינען געפאלן ווי די פליגן, ווייל זיי האבן ניט געהאט קיין געווער מיט וואס צו קעמפן. איך און מיין פאמיליע זיינען אנטלאפן טיף אין וואלד ווו די דייטשן האבן אונז ניט געפונען. אין עטלעכע טעג שפעטער ווען מיר זיינען צוריקגעקומען אויף די אלטע פלעצער, פארפרוירענע, הונגעריקע און בארוועסע האבן מיר

געפונען אונזערעביידלעך פארברענט. נישט קוקענדיק אויף דאס גרויסע געפאר, וואס דער וואלד איז געווען פאר אונז, זיינען מיר בלית־ברירה פארבליבן ביז פסח 1943.

אין יענער צייט איז מיר קראנק געווארן מיין פרוי און די קינדער אויף טיפוס. איך האב זיך געמוזט לאזן זוכן עסן טראץ יעדער געפאר, וואס האט מיר געדראט. איינמאל צוריקקומענדיק פון ארומזוכן ברויט האב איך געטראפן מיין פרוי מיט א פארברענטע פוס, וואס צוליב שוואכקייט איז זי אריינגעפאלן אין שייטער פון פייער, וואס האט דארט געברענט, און די קינדער האבן איר קוים ארויסגעראטעוועט; פון דעם ליידט זי וויטאקן ביז היינט צו טאג.

איך דערמאן זיך ווי אזוי איך בין אמאל געגאנגען צוריק פון דארף און אויפן וועג בין איך איינגעשלאפן, ווייל איך בין געווען זייער מיד. איז געקומען צולויפן מיין קליין טעכטערל מיט א געשריי: „טאטע מען שיסט!" זי האט מיך אויפגעוועקט. איך בין שנעל געלאפן, געכאפט מיין קראנקע פרוי אויף דער פלייצע און געלאזט זיך לויפן ווו די אויגן האבן מיר געטראגן. די קליינע קינדער זיינען מיר נאכגעלאפן ביז מיר זיינען אריינגעקראכן אין א זומפ ביז איבער די קני און געווארט, דאס די שיסעריי זאל איבערגיין. ביי דעם צושטאנד האבן מיר זיך ניט געקענט רירן פון פלאץ און געבן ווייטער א טראט. מיר זיינען געלעגן אין בלאטע פארבאהאלטן און געציטערט דאס די מערדער זאלן אונז ניט כאפן. ס'איז געשען פשוט א נס, דאס די פארפאלגער האבן אונז ניט באמערקט און אזוי ארום האבן מיר זיך געראטעוועט פון טויט.

ווען די שיסעריי איז פארגעקומען זיינען אלע מיינע חברים, וועלכע זיינען געווען צוזאמען מיט אונז, זיך צעלאפן, נאר איך מיט מיין פאמיליע זיינען געצוווּנגען געווען צו בלייבן אויפן פלאץ, ווייל די פרוי איז מיר געווען קראנק.

ווען ס'איז געווארן שטיל, זיינען מיר ארויסגעקראכן פון דער בלאטע און געגאנגען צוריק צו יענעם וועלדל, ווו מיר זיינען פריער געווען. קומענדיק דארטן איז אונז פינצטער געווארן אין די אויגן — ארום און ארום זיינען געלעגן טויטע יידישע קערפערס, וואס א טייל פון זיי האב איך דארטן געבראכט צו קבורה. אין דעם וועלדל זיינען מיר געווען נאך א פאר וואכן ביז דעם 25.8.1943. אין דעם טאג האבן די דייטשישע באנדיטן ווידער געמאכט א גרויסע בלאקאדע אויף די וועלדער, די יידן און די פארטיזאנער. די בלאקאדע האט געדויערט טאג און נאכט במשך פון 2 וואכן. מען האט אונז פארפאלגט

ערגער ווי די חיות. און מיר האבן דעם נאז ניט געקענט ארויסשטעקן צו קריגן עפעס עסן; דערנערט האבן מיר זיך נאר מיט רויע שוועמלעך און גראז, וואס מיר האבן געפונען אין וואלד און אין דער בלאטע. מיר האבן שוין איבערהויפט ניט געהאט קיין אויסזען פון קיין מענטשן; נאר ווי שאטנס האבן מיר זיך ארומגעדרייט, וואס יעדער ווינטל האט אונז געקענט אומווארפן.

דערווייל האט זיך דערנענטערט דער ווינטער פון 1943־44 און אונזער לאגע איז געווען אומדערטרעגלעך. מיר האבן געגראבן היילן (זיעמלאנקעס) אונטער דער ערד, כדי איבערצולעבן דעם שווערן ווינטער, וועלכער האט זיך אנגערוקט. אין וואלד זיינען פון מאל צו מאל צוגעקומען נייע מענטשן, אנטלאפענע פון דייטשישע קוילן און אונזער גרופע איז אזוי געוואקסן ביז 160 מאן; מיר זיינען געווען אויסגעשטעלט אויף ליידן הונגער און פיין. דאס האט אנגעדויערט ביז דעם מאנאט מאי.

טראץ אלע שוועריקייטן האט זיך שוין אין דער לופטן געטראגן די האפענונג, אז די טעג פון שונא זיינען געציילטע צוליב די גרויסע מפלות, וועלכע זיי האבן באקומען דורך דער רויטער ארמיי; מיט דער האפענונג האבן מיר דערלעבט דעם טאג פון דער באפרייאונג.

פליטים ביער

זה היער מפלט לרבים, הוא לגזע, ללאום לא שואל,
המבקש כאן ימצא מחסה, מחמת מרדפיו יינצל.
והיו משפחות מאושרות שהקדימו לנוס עוד־מועד,
עם האות הראשון לשואה, צרור כל טוב בידם, ולצאת
אל היער הרחק. כאן מצאו מעין לרגלי ענקים
של אלות מצילות הדורות, סוכות בענפים משיקים
על עיגול־מערה, בשיחי גרגרים מתוקים מבורך.

אנדה פינקרפלד־עמיר; מתוך
ספר מלחמות הגיטאות).

הערצל גארדאן
גבעתיים

אין קאמף מיטן שונא

יום כיפור 1942. א גרופע יידן האבן מיר געארבעט אין קאבילניקער באד, וועלכע די דייטשן האבן פארוואנדלט אין א פיש קאנסערוון פאבריק. געווען איז דאס אין מיטן טאג, ווען מיר האבן פלוצלונג דערזען ווי פאליציי רינגלט ארום די באד און מיר האבן פארשטאנען אז זיי זוכן יידן. זיי האבן דאן געכאפט 12 מאן און אוועקגעפירט מיט זיך. צווישן זיי: יעקב־פייוול גאלדזעגער, יוסף בלינדער, אלטער ווײנער, יצחק שניידעראוויטש און אנדערע.

איך און אפרים קראוטשינסקי, ווען מיר האבן דאס באמערקט, זיינען מיר ארויפגעקראכן אויפן דאך און זיך באהאלטן אין א גרויסע פּאַס, וואס איז דארטן געשטאנען. די גויים, וועלכע האבן זיך פארזאמלט און צוגעקוקט צו דער סצענע, האבן געשוויגן און ניט געמסרט אונז, נאר א ווייסרוסישער פאליציאנט, וועלכער האט אונז באמערקט, האט געשריען דאס מיר זאלן אראפגיין פון דאך; ווען ניט וועט ער גלייך שיסן אויף אונז. מיר זיינען אראפ און ער האט באפוילן, דאס מיר זאלן מיטגיין מיט אים. גייענדיק אזוי אויפן וועג האב איך אים פארגעלייגט מיין זייגער, וועלכן איך האב געטראגן, כדי ער זאל מיך פריילאזן, דער פאליציאנט האט גענומען דעם זייגער, לאנגזאם אים אנגעטאן אויף זיין האנט און אזוי ווי גארניט, האט ער אונז ווייטער באפוילן צו גיין פאראויס... אויב נישט, שיסט ער גלייך! כ'האב שנעל א כאפ געטאן זיין ביקס און מיר האבן זיך גענומען ראנגלען ביז מיר זיינען ביידע געפאלן אויף דער ערד; אין געראנגל איז מיר געלונגען ארויסצורייסן דאס ביקס פון אים. נאר אזוי ווי איך האב ניט געקענט זיך באנוצן מיט קיין געווען, האב איך דאס ביקס אריבערגעווארפן איבער א צוים פון שטעכלדראט און איך האב אנגעהויבן צו אנטלויפן. דער פאליציאנט האט דערווייל געכאפט צוריק דאס ביקס, וועלכעס איך האב אוועקגעווארפן און האט אנגעהויבן

נאכצושיסן; צו מיין גליק האט ער ניט געטראפן און איך בין פארשווונדן פון זיינע אויגן.

איך בין געלאפן שנעל אין דער ריכטונג צו דעם פארם פון פוקסן, וועלכע איז געווען ניט ווייט פון שטעטל וויסנדיק, אז דארטן ארבעטן יידן און מען וועט זיי באלד קומען און אייך אוועקנעמען. אויפן וועג האב איך אנגעטראפן הירשל דימענטשטיין און יצחק טשערנאצקי, וועלכע זיינען גע־גאנגען אין שטעטל. איך האב זיי געווארנט, דאס זיי זאלן אין קאבילניק ניט גיין, ווייל מען כאפט דארט די יידן. אנקומענדיק אין פארם איז שוין געווען פול מיט פאליציי, אבער טראץ דעם איז מיר געלונגען איבערגעבן די ידיעה די יידן, וועלכע האבן דארטן געארבעט. און טאקע א דאנק דעם — איך מיט נאך עטלעכע יידן האבן מיר געהאט מזל און מיר האבן זיך ארויסגעכאפט אין וואלד. דארטן האבן מיר באשלאסן — אזוי ווי מיר גייען אין ארבעטס קליידער, וועט ניט זיין אזוי פארדעכטיק אנצוקומען אין שטעטל און זיך דערוויסן, וואס דארטן קומט פאר. אנקומענדיק אין אוונט אין שטעטל האבן מיר שוין קיין איין יידן ניט געטראפן אין די הייזער. איך בין אריין צו מיר אין שטוב און געזען דעם חורבן, ווי אלץ איז צעבראכן, צעווארפן און איבער־געקערט. ביי א גוי האבן מיר זיך דערוווסט, אז אלע יידן זיינען פארשפארט אין „דאם לודאָווי". ניט האבענדיק קיין ברירה זיינען מיר צוריקגעגאנגען אין וואלד.

צו מארגנס אין דער פרי האבן די רוצחים אויסגעמארדעט אלע קאביל־ניקער יידן, וועלכע זיי האבן פארכאפט מיט א טאג פריער. מיר האבן געהערט פון דערווייטנס דאס שיסעריי און אין גאנצן זיינען מיר געווען ווייט נאר א האלב קילאמעטער פון דעם ארט, ווו דאס גרויסער אומגליק איז געשען.

נאך א צוויי טעג ארומשלעפן זיך אין וואלד זיינען מיר אוועק קיין סוויר, נאר דארטן האט אונז איבערגענומען א נייע גזירה: די דייטשן האבן באפוילן, אויב ס'וועט ווער קומען פון קאבילניק, זאל מען אים גלייך איבערגעבן אין דער פאליציי. פארשטענדלעך, מורא האבענדיק פאר דער גזירה האט אונז קיינער ניט אריינגעלאזט צו זיך אין שטוב און מיר האבן ווייטער געוואנדערט און אוועק אין דארף קאנסטאנטינאווא. צו אונזער גליק האבן מיר געטראפן א יידן פון יאנישעק און ער האט אונז איינגעארדנט צו דער ארבעט אין דארף גראמבעניץ.

דער ייד האט געהייסן אייזיקאוויטש און ער איז געווען דער אויפזעער אויף דער ארבעט און דאנק אים האבן מיר זיך דארטן געפונען 2 מאנאטן ביז

מיר האבן זיך דערוווסט, דאס מען גרייט זיך אונז צו כאפן און אומברייינגען. פון דארטן זיינען מיר אוועק אין מיכאלישאק, און געגוי דעם זעלבן טאג, ווען מיר זיינען דארטן אנגעקומען האט אונז די געסטאפא געכאפט און אוועקגעפירט אין ווילנער געטא.

*

אין ווילנער געטא האט מען אונז אריינגעפירט אין א ארבעטס לאגער, ווו ס׳זיינען געווען נאר יונגע חברה. מיר האבן זיך געפונען אין א לאקאל, ווו ס׳איז פריער געווען די העברעאישע גימנאזיע אין ווילנע. אין דעם ארבעטס לאגער האב איך געטראפן מאיר חדש פון קאבילניק, וועלכער איז שוין דארטן געווען א לייגגערע צייט.

נאך עטלעכע מאנאטן פון זיך פלאגן אין דעם לאגער האבן מיר ענדלעך באשלאסן דאס מער אין געטא וועלן מיר ניט פארבלייבן און מיר האבן זיך געגרייט אוועקגיין אין די וועלדער פון קאבילניק און דארטן זיך אנשליסן אלס קעמפער אין די רייען פון די פארטיזאנער.

ווי אזוי מיר האבן אדורכגעמאכט דעם וועג פון ווילנע ביז זאנאראטש איז א באזונדערע באשרייבונג, וואס מיין חבר מאיר חדש דערציילט אויספירלעך וועגן דעם אינם בוך.

*

די ערשטע באגעגעניש מיט דעם וואלד און פארטיזאנער האט אונז קיין גרויס פרייד ניט פארשאפן. אבער נאך א קורצער צייט איז אונז דאך געלונגען אנצושליסן זיך צו די פארטיזאנער אלס קעמפער. מיך האט מען צוגעטיילט צו א דיווערסאנטן גרופע. אונזער אויפגאבע איז געווען צו אויפרייסן באן־ליניעס, ווו דאס דייטשישע מיליטער איז געפארן און געפירט אמוניציע צום פראנט. איך געדיינק ווי דאס ערשטע מאל בין איך געגאנגען אויספירן אזא שטיקל ארבעט — האט מיר געציטערט הענט און פיס, איך האב אוועקגעלייגט די מינע, שנעל אנגעצונדן דעם קנויט און איך בין אנטלאפן גיך ווי ווייט מעגלעך איך האב געקענט. נאך דעם ווי איך האב דערהערט דעם אויפרייס, האב איך זיך ארומגעזען, דאס איך בין געבליבן אליין אָן מיינע חברים, וועלכע זיינען זיך צולאפן אין אלע זייטן. איך בין אנגעקומען אין א נאנטן דארף און געצוווּנגען א גוי מיט דער ביקס אין האנט, דאס ער זאל מיר אוועקפירן צום זאמלפונקט, ווו די פארטיזאנער האבן זיך געפונען. ער האט קיין ברירה

ניט געהאט — און אזוי בין איך אנגעקומען צו מיין גרופע פארטיזאנער אין וואלד.

שפּעטער האב איך זיך צוגעווינט צו די אקציעס און ס'איז מיר ניט אנגעקומען שווער צו באטייליקן זיך אין פארשיידענע אנגריפן קעגן שונא..

ניט זייענדיק צופרידן פון דעם קאמאנדיר, ווו איך האב זיך געפונען, ווייל ער איז געווען א גרויסער שונא ישראל און ער האט מיר געפרווט עטלעכע מאל אונטערשטעלן פיסלעך, האב איך געזוכט א וועג, ווי אזוי זיך איבערקלייבן צו א צווייטע גרופע פארטיזאנער, ביז מיר איז געלונגען אנצושליסן זיך אן דער גרופע פון מאיאר פודולני. איך בין צוגעטיילט געווארן צו א אויסשפיר אפּ־טיילונג און באקומען א פערד צו מיין דיספאזיציע.

צו יענער צייט האבן מיר זיך געמוזט היטן ניט נאר פאר די דייטשן, נאר אויך פון די פוילישע פארטיזאנער, וועלכע האבן זיך ארגאניזירט אונטערן נאמען א. ק. „ארמיא־קראיאווא". א סך פון זיי זיינען געווען די, וועלכע האבן מיטגעארבעט מיט די דייטשן אין אנפאנג פון קריג, נאר שפּעטער האבן זיי זיך ארומגעזען, דאס די דייטשן וועלן פארשפּילן דעם קריג — האבן זיי געשאפן אליין אן ארמיי פון פוילישע פאטריאטן, וועלכע האבן געקעמפט קעגן די דייטשן אבער אויך גלייכצייטיק קעגן די יידן, ווייל א סך פון זיי האבן געהאט אויף זייער געוויסן הונדערטער יידן, וועלכע זיי האבן געהאלפן אומברייגגען אין שטעטלעך און זיי זיינען געווען פאראינטערעסירט דאס קיין עדות פון יידן זאלן ניט פארבלייבן.

איינמאל פארענדיק אויפן וועג קיין קאבילניק האבן מיר באגעגנט אזא גרופע פון א. ק. מיליטער, וועלכע האבן זיך ארייננגעלאזט אין א שמועס מיט אונז און געפרעגט אויב עס געפינען זיך ניט צווישן אונז קיין יידן. ווען מיר האבן זיי געענטפערט, אז ניט, האבן מיר זיך צושיידט אָן א קאמף און יעדער איז אוועקגעריטן אין אן אנדער ריכטונג.

*

א דאנק די מפּלות, וועלכע די דייטשן האבן געליטן אויפן פראנט אין 1943 איז אונז אויך, אלס פארטיזאנער, געלונגען אויסברייטערן די זאנע, ווו די פארטיזאנער האבן געהערשט. מיר זיינען ניט איינמאל ארויסגעפארן זוכן

דייטשען זייער ווייט פון אונזער זאמלפונקט און וועגן איין פאל וויל איך דערציילן עטלעכע איינצעלהייטן פון אונזער קאמף.

אין א געוויסן טאג איז צו אונז דערגאנגען די ידיעה, אז אין געגנט פון סוועניציאן געפינען זיך א סך דייטשן, וועלכע זיינען איינגעגראבן אין בעטאן בונקערס און דאס דינט זיי אלס באזע פון פאכמענער, וועלכע ארבעטן ביי טעלעפאנען. אזוי ווי איך בין געווען צוגעטיילט צו דער אויסשפיר גרופע האב איך זיך געלאזט אין וועג אריין' מיט נאך עטלעכע חברים פארטיזאנער און במשך א פאר טעג זיינען מיר צוגעקומען נאנט צו דער באזע און מיר האבן אלעס באטראכט און ארומגעזען. גלייכצייטיק האבן מיר פארצייכנט די אלע וועגן וואס פירן אהין און אויך די אריינגאנגען אין די בונקערס; דאס אלץ האבן מיר צוריק צו וויסן געגעבן אונזער שטאב.

אין עטלעכע טעג שפעטער איז געמאכט געווארן א גענויער פלאן און מיר זיינען ארויס אנגרייפן די באזע פון די דייטשן. געווען זיינען מיר ביי א 300 מאן מיט דעם מאיאר טשערקאסאוו בראש. ער אליין האט געפירט די אקציע און ער האט אונז צוטיילט אין דריי גרופן. איין גרופע האט ער אוועק־געשטעלט אנטקעגן דעם אריינגאנג אין דער באזע, די איבעריקע צוויי האבן פארנומען פאסטנס פון הינטער דער באזע און זיינען געלעגן פארבאהאלטן. די ערשטע גרופע, וועלכע איז געווען אנטקעגן דעם אריינגאנג האט געעפנט א פייער פון ביקסן און די דייטשן האבן זיי גלייך פארשאטן מיט קוילן פון מאשין געווער. די פארטיזאנער האבן גלייך אנגעפאנגען צו אנטלויפן אויסרעכענענדיק, דאס די דייטשן וועלן ארויסגיין פון די בונקערס און וועלן זיי נאכיאגן — און דאן וועלן די אנדערע 2 גרופן באפאלן פון הונטן. און אזוי איז טאקע געווען. אין מאמענט ווען די גרעסטע טייל דייטשן זיינען ארויס פון די בונקערס און נאכ־געלאפן די פארטיזאנער, איז געקומען דער באפעל צו די אנדערע צוויי גרופן אנצוגרייפן די בונקערס. א דאנק דעם טריק זיינען אין די בונקערס ניט פאר־בליבן קיין סך דייטשן און מיר האבן זיי באשאטן מיט א פייער. דעם ווידער־שטאנד פון די פארבליבענע דייטשן האבן מיר איינגעשטילט מיט האנטגראנאטן, וועלכע מיר האבן געווארפן. כ׳געדענק ווי כ׳בין אריבערגעשפרונגען דעם צוים פון שטעכלדראט און געלאפן צו א בנין, ווו איך האב געזען דייטשן, וועלכע האבן אויף אונז געווארפן האנט גראנאטן. טראץ דעם איז אונז געלונגען אריינכאפן זיך אין בנין און מיר האבן די דייטשן אוועקגעלייט און אויסגעריי̆ניקט אלע שטאקן. אין איין צימער האבן מיר געפונען צוויי לעבעדיקע דייטשן, וועלכע האבן אויפגעהויבן די הענט און האבן געציטערט ווי די הינט און זיך געבעטן

מען זאָל זיי ניט שיסן. ווען איך האָב זיי דערזען פּנים אין פּנים האָט מיין בלוט געקאָכט ווי ביי א מערדער און איך בין שוין געווען גרייט אויספירן איבער זיי מיין אורטייל, נאָר מיינער א חבר, א רוס פון קאַווקאַז, א גוטער פריינט, האָט מיר אויסגעכאַפּט די מציאה: ער האָט ביידן דערשטאָכן מיט א מעסער, וועלכן ער האָט געהאַט ביי זיך און זיי ארויסגעשמיסן דורך דעם פענצטער.

די אַלע איבעריקע דייטשן, וועלכע זיינען געווען אויסער דעם בונקער, האָבן זיך צעשפּרייט און צעלאָפן ווי די מייז, וועלכע די פּאַרטיזאַנער האָבן פון זיי דעם גרעסטן טייל דערשאָסן.

דער פאַל, וועלכן איך האָב דאָ געשילדערט, איז געווען אן איינצעלנער פון א סך אנדערע אַקציעס, וועלכע מיר האָבן דורכגעפירט, זייענדיק אין וואַלד, ביז מיר האָבן דערלעבט די באַפרייאונג דורך דער רויטער ארמיי.

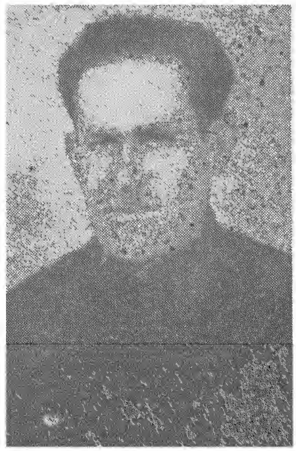
נ ד ר

דבר לא לשכוח — עד דור עשירי
עד שוך עלבוני, עד כולם, עד כולהם
עדי יכולו כל שבטי מוסרי. — —
קונם אם לריק יעבור ליל הזעם,
קונם אם לבוקר אחזור לסורי
ומאום לא אלמד גם הפעם.

(א. שלונסקי)

צבי דימענטשטיין
ח י פ ה

דערלעבט די באפרייאונג

אין שחיטה־טאג, יום כיפור 1942, האב איך געארבעט אין קאבילניקער הויף. נאכ־דעם, ווי כ׳בין געוואר געווארן פון הערצקע גארדאן, וועלכער איז אנטלאפן פון א פאַ־ליציאנט, וואס האט אים נאכגעיאגט, אז אין שטעטל כאפט מען יידן — האב איך זיך באהאלטן ביים פארוואלטער פון הויף דעם גאנצן נאכמיטאג און אוונט. דער פאר־וואלטער האט מיר שפעטער געבריינגט א בורקע אנצוטאן, ווי אויך א שטיקל ברויט מיט אביסל טאבאק און האט מיר געהאלפן — טראץ דעם, וואס אין הויף האבן זיך געפונען פאליציי — אדורכצוגנבענען דעם טויער און אנטלויפן אין וואלד אריין.

✶

כ׳בין ארויס און אוועק אין ריכטונג פון וואלד. כ׳בין אנגעקומען צו א באקאנטן קריסט, א פישער מיטן נאמען באריס, נעבן דערפל נאנאס, ביי א 10 קילאמעטער פון קאבילניק. 2 מעת־לעת בין איך געלעגן אין וואלד, נישט ווייט פון זיין שטיבל און דער גוי פלעגט מיר בריינגען פון צייט־צו־צייט עפעס עסן. ביינאכט פלעג איך ארייַנקריכן אין באריסעס בעדל און איבערנעכטיקן. כ׳פלעג אנצינדן אביסל קין, כ׳זאל קענען זעען די ליכטיקע שיין.

פון באריסן בין איך אוועק אין ריכטונג פון די סטאכאווצי הייזלעך און ווידער אריין צו א באקאנטן גוי, וועלכער האט מיר געראטן, אז כ׳זאל זיך באהאלטן אין זאמד בערגלעך ביי די נאראטשער בלאטעס, וועלכע ד״ רוסן האבן נאך אנגעשאטן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה פאר די הארמאטן. דארטן, האט ער געזאגט, וועט קיינער נישט קומען זוכן. כ׳האב אלץ אויסגעהערט, אבער כ׳האב געהאפט, פונדעסטוועגן, אנצוקומען קיין מיאדל, וווהין די דייטשן האבן

אווענגעשיקט די לעצטע קאבילניקער פאכלייט; כ׳האב געהאפט זיך צוטשעפן צו זיי און ארבעטן ווי־ס׳איז צוזאמען.

און געקענט האב איך א קריסט אין סקאק, וועלכער האט געארבעט אין די סטאוון פון די קארפן. בין איך צו אים אוועק, און נאכדעם ווי כ׳האב זיך געבן אים אויפגעהאלטן אפאר טעג, און אים געבעטן, ער זאל אונטערפארן קיין מיאדל און רעדן דארט מיט שלום יאוונאוויטשן פון קאבילניק, וועלכער האט זיך דארט געפונען — אפשר וועט ער מיך קענען צושרייבן צו די פארבליבענע יידן. די תשובה איז געווען: נישט נאר אין מיאדל, נאר אין גאנצן ראיאן טאר איך זיך ניט געפינען...

בין נאך אפגעווען נאך אפאר טעג און בדלית ברירה צוריק געגאנגען אין סטאכאוועי. און ווידער אנגעקלאפט ביינאכט ביי א באקאנטן קריסט. ווען דער גוי האט מיך דערזעען האט ער זיך גענומען צלמען... זעט אויס, אז כ׳האב אויסגעזעען ווי א שד... דער גוי האט אויפגעוועקט די ווייב און אן עלטערן זון — ר׳האט געהאט א סך שקצים — אויפגעקאכט 2 קעסלען וואסער, ארייגעבריינגט אין שטוב אריין א גרויסע באליע און געהייסן מיך זיך ארומוואשן... דער זון האט מיך אויך אפגעשוירן דעם גאנצן קאפ און בארד... צוגענומען ביי מיר די גאנצע שמוציקע וועש און זי ארויסגעווארפן און געגעבן מיר אנדערע...

אפגעגעסן, אפגעטרונקען — זאגט צו מיר דער גוי: יעצט גיי באהאלט זיך ווו דו ווילסט, נאר דערצייל מיר ניט ווו דו ביסט. ווייל, אויב דייטשן וועלן קומען און זיי וועלן מיך שלאגן — וועל איך דאך מוזן דערציילן ווו דו ביסט; אויב, אבער, כ׳וועל עס נישט וויסן, וועל איך דאך נישט קענען דערציילן... און נאך: יעצט איז יעסיען־צייט, די גריבער זיינען נאך אפן — נעם צונויף עסן וויפל דו קאנסט. שפעטער, ווען די פויערים פארמאכן די גריבער, וועלן זיי דיר קיין עסן נישט געבן.

אוועק פון אים און געזוכט אין די פעלדער. צו מיין גליק האב איך עפעס געפונען אין א קארן פעלד אן אלטן דייטשישן שוץ־גרוב, נאך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. דער גרוב איז געווען צעמענטירט .שטייען האט מען נישט געקענט, נאר ס׳איז געווען נישט שלעכט צום זיצן און ליגן. בין איך ווידער אוועק צו א נאנטן און באקאנטן קריסט און געבעטן אים ער זאל מיר געבן פון צייט־צו־צייט עפעס עסן. דער קריסט האט מסכים געווען און נאר געבעטן, אז צו א געוויסן גוי זאל איך נישט גייען קיינמאל, באשר ער מיינט אז יענעמס זון איז א דייטשישער שפיאן און ער האט פאר אים מורא..

פלעג איך טאקע יעדע וואך, שבת־צו־נאכטס, קומען צום אים און ער פלעגט מיר שוין איבערלאזן אין זיין בעדל א קריגעלע מילך מיט א שטיקל ברויט, א קין מיט שוועבעלעך און א פאר ריינע וועש. כ׳פלעג זיך דארט ארומוואשן, אנטאן ריינע וועש און איבערלאזן די שמוציקע, אפעסן און אוועקגייען. דאס האט אפגעהאלטן דעם גאנצן ווינטער.

*

איינמאל, אין מיטן א וואך, האב איך אוועקגעשארט פון אינעווייניק דעם שניי, וועלכער האט פארדעקט דעם קאפ, האב איך דערזעען ווי די דערפער ארום ברענען... כ׳האב שנעל צוריק פארמאכט מיין גרוב און געלעגן עטלעכע טעג. אפאר טאג שפעטער בין איך דאך ארויס פונם גרוב און צוגעלאפן צו מיין באקאנטן גוי און געפרעגט וואס איז געשען. דערזעענדיק מיך האט זיך דער גוי געצלמט און דערציילט, אז ס׳זיינען געווען גרויסע באוועגונגען פון דייטשן און פארטיזאנער. אלס שטראף האבן דייטשן אונטערגעצינדען דערפער ארום. ער איז געווען זיכער, אז די דייטשן האבן מיך אנטדעקט און דערהרגעט, ווייל ז׳האבן געזוכט אין אלע פעלדער. האט ער טאקע געשיקט זיינע זין אויפצוזוכן מיין טויטן קערפער און מיך באגראבן... זיי האבן מיך געזוכט און נישט געפינען.

ערב פסח, ווען דער שניי איז צעגאנגען, האב איך פארלאזט דעם גרוב און אוועק אויף אן אנדער פלאץ.

*

מיט א ייד פון קאבילניק, פרידמאנען, מיט וועלכן כ׳האב זיך צופעליק געטראפן, זיינען מיר דערגאנגען איינמאל ביז קאבילניק און געמאכט א באזוך ביים באקאנטן יידנפריינד טונקעוויטש, און דארט געטראפן אסך קאבילניקער יידן, צווישן זיי אויך מיין ברודער חנא. איך האב, אבער, דארט ניט געוואלט בלייבן. איך האב יעצט, אין זומער, געצויגן אין וואלד אריין.

מיר זיינען דאן א גרופע אוועק אין וואלד. איך, אלס פאכמאן, האב זיך יעצט צובאהעפט צו די פארטיזאנער אין די נאראטשער וועלדער און דארט איבערגעלעבט ביז דער באפרייאונג.

אפרים קרבצ׳ינסקי
פתח־תקווה

מחבוא בדיר חזירים ועופות

מחבוא בדיר חזירים ועופות

בסוף 1942, בשעת השחיטה הגדולה בקובילניק, התגוררתי אצל קרובי משפחתי — פרידמן. הם בנו מקלט בחשאי אצל גוי בעיירה, אך לא סיפרו לי על כך. ראיתי, שהם ביחסים טובים עם השכן הפולני יאן וואלאי. שאלתיו פעם: „אם יבואו לתפוס אותי „לאן אפשר להימלט?" — ענה לי: „תלך ביחד עם קרובי משפחתך".

וכשהתחילה השחיטה הגדולה והחלו לצוד אנשים בעיירה, רצתי יחד עם משפחת פרידמן ולא נפרדתי מהם. הם נכנסו לאותו גוי, ובמחסן מתחת לרצפה היינו במחבוא. אבל לשבת שם לא יכולנו, בגלל התיקרה הנמוכה ורק שכבנו. האיכר הביא לנו אוכל, רק בשעה שהיה מביא אוכל לעופות ולכבשים.

שם ישבנו בערך חודשיים — אוקטובר ונובמבר. לאחר זמן הרגשתי את עצמי שם כאילו מיותר ומכביד על קרובי. היות וכסף היה לי — סכום גדול, שקבלתי מיצחק יבנוביץ, אותו הוציא מבגדי סבתי, שעה שהעבירו את גופתה, עם גופות אחרות, לקבר ישראל — פניתי לכן לאיכר, בעת שהביא לנו אוכל, ביקשתיו שימצא בשבילי מקום מחבוא אחר. תמורת כסף הוא העביר אותי לדיר של כבשים וחזירים באותה חצר. מתחת לעצים חפר בור ועליו שם לול של תרנגולות, ושם שכבתי, בלי לנוע. את האוויר שאבתי דרך חור ביסוד הרפת בקוטר של מסמר... פעם הרגשתי עצמי לא בטוב והרשיתי לעצמי לפתוח פתח בבור, שעד כה היה אטום לגמרי. באותו זמן נכנס לדיר אביו של האיכר, איש זקן, שעד כה כלל לא ידע על קיומי. הוא הבחין בדיר הכבשים צואת אדם, שהייתי מוציא מן המחבוא. הוא התחיל לחפש בכל הפינות, כי היה משוכנע שמישהו נמצא פה, ואמנם מצא אותי, כאשר התחבאתי בפינה לשאוב

אוויר. ואז, מרוב פחד, נפל בהתעלפות! בראותי את הדבר נפלתי גם אני על הארץ מרוב חולשה. האיכר שהופיע אחר־כך, הרים את אביו והרגיעו וסיפר לו את כל האמת המרה עלי.

✡

אחרי כמה כישלונות חיפש בשבילי האיכר מחבוא אחר, בטוח יותר. בינתיים הגיעו הפרטיזנים לקובילניק ושרפוה. האש הגיעה עד הבור ממש, בו שכבתי. נמלטתי אז, כל עוד רוחי בי והגעתי לגוי אחר ששמו טונקביץ. אצלו מצאתי יהודים אחדים, ביניהם חנן דימנטשטיין ואחרים. הם העבירוני אל היער ושם ביליתי עד שעת השיחרור.

מ ע י ר ה מ ו ו ת

זעם מאוד, זעף החורף
ובתוגת בין החומות
הקשיבו ילדים קשי־עורף
לאגדות קדומות.
הן שיחתם יום־יום אחרת:
מתי יקוץ הקץ, מתי?
איך תא־החנק, שדה ההרג?
ואל נקם — עודנו חי? — —

(הרמן אדלר; מתוך ספר
מלחמות הגיטאות).

מאיר חדש
תל־אביב

הצטרפנו לפרטיזנים

בשנת 1943 ריכזו הנאצים את כל היהודים, שנשארו בסביבה — ממיכלישק, מסביר, מקובילניק ומעיירות אחרות — בגיטו וילנה; בשטח קטן מרוכזים היו מאה אלף יהודים. באותו זמן הגיעו כבר אלינו שמועות על התבוסות, שהגרמנים נחלו בחזית, וכבר אז ברור היה לנו, שמפלתם קרובה לבוא. אבל בשבילנו כל יום יקר היה; ידענו היטב, שחודשים רבים לא יחזיקו אותנו בגיטו.

ובאותו זמן נתקבלו בגיטו ידיעות, שבסביבות קובילניק נמצאים פרטיזנים, והבעיה, שעמדה לפני רבים היתה — איך להגיע ליער, להינצל מהשמדה ולנקום באויב. פרטים ממשיים על פרטיזנים אלה הגיעו אלינו דרך הידיעות על פעולותיו של המפקד מרקוב בסביבה ההיא. מרקוב, מורה מסווינציאן וקומוניסט מלפני המלחמה, נסוג יחד עם הצבא האדום בפרוץ המלחמה, נשלח חזרה דרך קווי האויב בשנת 1942 והגיע לאזור, במגמה להקים תנועה פרטיזנית.

התחלנו לתכנן את יציאתנו ליערות והצטרפותנו לפרטיזנים. בערבים אחרי יום עבודה מפרך, היינו נפגשים יחד: חיים־אשר גילמן, הרצל גורדון, ברל רזניק וחיים מלצר מסביר. ידענו, שאין מקבלים אנשים לפרטיזנים, אלא עם נשק ביד — היתה על כן, השגת נשק הדאגה העיקרית של הרגע. במשטרה היהודית של הגיטו היה לי חבר מספסל הלימודים ושמו הירשקה וארשבצ׳יק, והוא רכש בשבילנו את האקדח הראשון. ומה גדולה היתה השמחה, כשהביא את האקדח הזה!

הגיע חודש אפריל, הקור ירד והתחלנו לתכנן את היציאה ליער. איך יוצאים משער גיטו וילנה? זלמן־ברוך יואל מסביר עבד כראש קבוצה של פועלים, שהיו יוצאים לעבודה כל בוקר לנובו־וילייקה. הוא הסכים לצרף אותנו לקבוצתו ומשם היה עלינו להסתלק לדרכנו ליער.

הצלחנו גם באמצעות אותו וארשבציק להצטייד באישור מזויף ממשטרת הגיטו, שאנו נשלחים למחנה עבודה ביער ליד לאבריסקי כ־30 ק״מ מווילנה.

★

ב־14 במאי 1943 היינו הראשונים שעזבנו את וילנה. באותו יום גייסו הגרמנים עובדים. הגענו, 5 חברים, ביחד עם עובדים אחרים, וניתן לנו לעבור את השער ויצאנו לתחנת המשאות של וילנה, ועוד בשעות הבוקר הגענו לווילייקה. קיבלנו שם כלי עבודה בלי כל בעיות — משום שראו את הטלאי הצהוב על בגדינו. המשכנו צפונה, ליער, בלי לעורר חשד. להסתתר היה בלתי אפשרי. במקום אחד פגשנו שוטר ליטאי, רוכב אופניים, וצעק אלינו לעמוד. קבענו בינינו מיד: ניגש ונסביר, כי הולכים אנו למחנה העבודה בנובורסקי. אם יעזבנו — טוב; ואם לא יתן לנו ללכת — נחסלהו במקום. השוטר טען, כי מחנה עבודה זה כבר חוסל, וביקש אישור... הראינו לו את תעודת משטרת גיטו ווילנה — ומכיוון שלא ידע קרוא, עזבנו.

בקושי רב הגענו לגוי אחד שבסביבת מיכלשקי. הגוי השיג לנו, לבקשתנו, רובה, משנת ייצורו 1917, ששילמנו בעבורו כסף רב. הוא גם הסיע אותנו עד לנהר ויליאה. אך כיצד לעבור את הגשר — והשמירה עליו חזקה מאוד?! אמנם, ידענו דרך עקיפין אחרת, אך היא עברה כפר רוצחים ידוע. בקושי רב חצינו את הווילִיאה בלילה בדוברה.

★

הגענו לסביבות סביר. קיבלנו אינפורמציה מאחותו של מישה, שפגשנוה, שלפני יומיים עברה בסביבה קבוצת פרטיזנים והיא עשויה לחזור בחזרה בכל עת. במקום המפגש קרתה תקלה ראשונה: הרצקה גורדון קיבל חום גבוה והוכרחנו להישאר לילה נוסף במקום. פתאום שמענו צעקה. תחילה נבהלנו ואחר־כך הבינונו — הפרטיזנים הגיעו!

בקרב הפרטיזנים היה יהודי אחד. הסברנו לו את מצבנו והוא הבטיח לנו, שאם לא יגיעו פרטיזנים נוספים, הוא יקח אותנו ליער; קסם לו הנשק שלנו... לבסוף הלכנו אתם. זאת אומרת, הם נסעו בעגלה ואנחנו רצנו אחריהם ברגל... הבטיחו לגייס גם בשבילנו עגלה.

לאחר ריצה של קילומטרים אחדים הגענו לבית בודד. יצא גוי זקן ונתן לנו לשתות. פתאום שמענו קולות נשים עולים ממעמקים, ממרתף. בחוץ היה חושך. קול אחד מוכר היה לנו במיוחד... והנה פגישה — שרה קרבצקי! היא סיפרה לנו על רגל אחת את כל תלאותיה. הסברנו לה, כי כעת עלינו להמשיך. נפגשנו אתה לאחר זמן בפרטיזנקה.

★

התקרבנו לסביבות הפרטיזנים. הנארוץ׳, הביצות. הגענו לבסיס. מצאנו שם גם יהודים, אך מהמפקדה הודיעונו בפירוש, שאין מקבלים אותנו. היתה זאת התקופה שלאחר המצור הממושך על הפרטיזנים .את נשקנו לא נטלו מידינו.

נודע לנו, כי יהודים מסוימים מקובילניק חיים ביער. הגענו למקום, על־יד רוסאקי. אמנם, היה שם מחנה, שהוחזקו בו גם יהודים, אך לא מצאנוהו. קראנו ביידיש וברוסית — ואין עונה. המקום היה עזוב ועלוב. לאחר־מכן נודע לנו, כי היהודים מכאן ברחו והסתתרו במקום אחר. חיפשנום ומצאנום. קשה לתאר את הפגישה: היתה זאת ביער בירורקה. מצאנו צללים של אנשים, חולים, מלוכלכים, כשרגליהם עטופים בסמרטוטים. שערותיהם נשרו. כולם חלו בטיפוס הבהרות. מראם בכלל לא היה טבעי... היינו שם שעות מספר והמשכנו בדרכנו.

מצאנו גם יהודים במקום אחר, בסביבת קורניץ. נשארנו בסביבה ימים אחדים. בלילות אספנו אוכל. בסביבה פעלו הפרטיזנים של מיור צ׳רקסוב. הוא לחם נגד הגרמנים, אבל לא קיבל את מרותם של הרוסים. אנטישמי גדול היה האיש. באחד הימים השגיחו בנו פרטיזנים אלה. ציוו להרים ידיים. האשימונו, כי מרגלים גרמניים אנו... הם נטלו את נשקנו, חלצו נעלינו והשאירונו ערומים ובחוסר כול...

✶

חיפשנו קבוצות פרטיזנים אחרות; מצאנו את איש הקשר. היה זה בכביש הראשי בין מיאדל לווילייקה. לאחר שסיפרנו לו את כל הקורות אותנו, אמר לנו, שישנם יהודים בסביבה, אך את מקומם לא רצה לגלות. אך לאחר הפצרות מרובות הביא אותנו לבונקר אחד — היתה שם משפחת הרב ממיאדל. קשה לתאר את התרגשות הפגישה. מצבם היה טוב יותר ממצבם של הראשונים. האוכל היחידי שלהם היתה האפונה השחורה.

✶

לאחר ימי יאוש נודע לנו על גדוד פרטיזנים, שמפקדו הוא יהודי ממוסקבה. וכשנפגשנו עם המפקד ונודע לו, כי יהודים אנו, קידמנו ב„שלום עליכם!" קיבל אותנו לגדודו והזהירנו, כי חייבים אנו להילחם. למחרת הצטרפנו לגדוד ואף הוחזר לנו הנשק שלוקח מאתנו וגדודנו כונה „איסטרוביטל" (המשמיד). לימדו אותנו השימוש בנשק.

והתחילה התקופה של השתלטות הפרטיזנים בסביבה ושל פעולות צבאיות בקנה מידה גדול. השתלבנו בפעולות אלו ועמדנו בהם עד השיחרור.

צילה חארמאַץ
כפר־אביב

עפּיזאָדן פון גיהינום

א קליין שטעטעלע אין ווילנער קרייז; ענליך צו א סך אנדערע שטעטעלעך, נאר דאך אביסל אנדערש... אפשר האבן עס שיין געמאכט די ארומיקע וועלדער?... אפ־שר גאר דער נאראטש?... פרישע לופט?...

אין זכרון שטייען אויף מענטשן מיט טאג־טעגלעכע זארגן, מיט קאמף פארן עק־זיסטענץ. אבער ס׳געדיינקען זיך אויך די יידישע שבתים, ימים־טובים, פרייטיק־צו־נאכטן. דער מארק מיט די יידישע הייזער, פון וועלכע ס׳האבן ארויסגעשיינט די שבת ליכט און לאמפן. ס׳איז נישט געווען צו מערקן, ווער האט דורכגעמאכט די וואך גרינגער אדער שווערער... נאר דער עונג־שבת האט ארויסגעקוקט פון אלע הייזער. יא, דאס אלץ איז געווען שיין און גוט ביז ס׳האט זיך אנגעהויבן די צווייטע וועלט מלחמה, אין סעפטעמבער 1939.

✶

ביזן 9טן יולי 1941 איז געווען פערהעלטניסמעסיק שטיל; ס׳האט געהערשט אן ענדעקישע זעלבסטפארוואלטונג. אינם דאזיקן טאג האבן ארייננמארשירט די ערשטע דייטשע אפטיילונגען און גלייך באצייכנט אים מיט די ערשטע קרבנות: צאַפּנאַס, דער שערער, וועקסלער, דער בלעכער, חיה־רבקה גארדאן און סאָלאָמאָן דער לערער; די איבריקע 12 מאן — וויסרוסן.

ס׳איז, אין אלגעמיין, שווער אנצורירן די ווונדן: די וועלכע האבן דאס אליין דורכגעמאכט, וועלן זיך, לייענדיק, דערמאנען אן זייערע צרות; די וועלכע האבן דאס נישט געזען, וועט זיי שווער זיין צו גלויבן, אז מענטשן האבן דאס געקענט דורכטראגן...

און נאכן 9טן יולי לעבט מען אין שפאנונג. געגאנגען אויף צוואנגס־ארבעט — ווו וועמענס גורל האט אויסגעטראגן: אויפן פעלד, וועגן, וואשן וועש, רוימען הייזער, קערן די גאסן; רוימען דעם מארק, רייסן די גראז מיט די בלויזע הענט.

און דאך איז מען געווען צופרידן... מען האט געהאפט, מען האט געגלויבט און געווארט אויף עפעס בעסערס... אבער קיין בעסערס איז קיינמאל ניט געקומען.

✶

ערב תשעה־באב האט מען אויפגעזאמלט א מאן פופציג אין דער פוילישער פאלקס־שול, ווי געווײנלעך, צו ארבעטן. נאר אלס אפצאל האט מען אנגעהויבן צו שלאגן. שלאגן אלס יידן, יידן־קאמוניסטן, יידן־ציוניסטן. דאס איז נאר געווען בלויז אזא מין שפיל... ווער ס׳האט מזל געהאט איז ביינאכט צוריק־געקומען אהיים; אנדערע זענען פארבליבן נעכטיקן פארשפארטערהייט.

צומארגנס קומענדיק צו דער ארבעט, האבן מיר געפונען די פאלן פארגאסענע מיט בלוט פון נאנטע און אייגענע. גוט נאך, וואס דער „שפיל" איז אדורך אָן קרבנות.

✶

און די היטלער ארמיי איז געגאנגען פארויס. זי האט זיך דערנענטערט צו מאסקווע, לענינגראד און סטאלינגראד. מיט שרעק און מאטערניש האט מען דערצויגן ביז סוכות 1941.

נאך פרייטיק, א פאר טעג פאר סוכות, זיינען אנגעפארן אין שטעטל אן ס.ס. אפטיילונג מיט די שארבן אפצייכנונגען אויפן ארבעל און היטל. איך, ווי געווײנלעך, האב יעצט אויך געהאט דאס „מזל", און גלייך געשיקט געווארן צו ארבעטן ביי זיי; די ארבעט ביי זיי איז געווען אומעגלעך. דאס איז געווען א באנדע חיות אין אוניפארם פון היטלערס ארמיי. זיי האבן אנגעגרייט זעק מיט שמוציקע וועש און געזאגט: „איר יידן זייט צו שמוציק אונז צו באדינען דא; נעמט די זעק און מאכט עס פארטיק ביז מאנטיק פרי; אפ מארש!"

שבת אין אוונט האבן אנגעהויבן שפאצירן די אנפירער פון דער אפטיילונג, מיט דער באטייליקונג פון בורמישטש וואנצקאוויטש ימח־שמו, ווי אויך מיט

די שוץ פאליציי. זיי זענען דורכגעגאנגען דורכן מארק און גאסן — אבער קיינעם איז נישט איינגעפאלן, אז דא ווערט ארויסגעטראגן א טויט־אורטייל אויף מענטשן!

זונטיק פרי זיינען ארויס די ס.ס. אין די באגלייטונג פון די שול פאליציי מיט א רשימה אין די הענט... מ׳האט ניט געוווסט וואס צו טאן — לויפן אדער פארלאזן זיך אויפן גורל... איך, שרה און דער שוואגער נתן זיינען מיר פארבליבן אין שטוב. דערווייל האט מען אויפגעקליבן 48 מאן און געפירט זיי אין דער פוילישע פאלקס שול. ווי היינט וואלט עס געווען — זיי שטייען מיר נאך אין די אויגן, ווי מ׳האט זיי געפירט: הרב מאקאווסקי מיט דער משפחה, פריידל לעוויטאן מיט די קינדער, מאיר גאנטאווניק מיט פרוי און קינד, די פאמיליע ראטווויניק, די פאמיליע קראוועטשינסקי. ווי אויך געקומענע: הרב פוטליק, קאפלאן (זיי האבן געלעבט ביי לעוויטאנען), גרינבערג יעקב־ביינישו, שלמה יאוונאוויטש, זעליג נאראצקי מיט זיין פרוי פון פאדבראדז, די אלטע מוטער גילמאן און אנדערע.

דאס געדויערט ביז 10 אזייגער. 11 אזייגער פאר מיטאג איז מען ווידער ארויס צונעמען יידן — אבער נאר מענער. וווהין מ׳האט ז״י געפירט, האט קיינער נישט געוווסט. ס׳האט זיך ארויסגעוויזן, אז די לעצטע האט מען גענומען צו גראבן קברים... ביי דער שחיטה איז בייגעווען דער שוואגער נתן זר.

כ׳געדיינק ווי ס׳איז אריין צו אונז בתיה שטיינגארט מיט א געשריי: „געוואלד, יוסף איז צעטומלט געווארן, ראטעוועט!״ כ׳בין גלייך אריין צו אים און געגעבן אים איינשטילונגס מיטלען, ער זאל איינשלאפן. די מיטלען האב איך געהאט באקומען ביי די פרוי ד״ר דובאבסקי; זי האט געזאגט, אז זיי וועלן מיר צונוצקומען...

✶

צוזאמענקלויבנדיק זיך (דורך די גערטנער; 5—6 אזייגער פארנאכט האבן זיך שוין יידן נישט געטארט ווייזן אין די גאסן!) האבן יידן אנגעווענדעט אלע כוחות צו שטארקן מיט האפנונג איינע די אנדערע, אז זיי וועלן אלע יידן ניט אויסראטן און אז מיר וועלן דערלעבן זייער סוף.

איך געדיינק א טאג, ווי ס׳איז אריין צו אונז אברהם גאלדזעגער ז״ל און געזאגט: „געדיינקט, אז מיר יידן זענען געגליכן צו די קנעכט אין מצרים.

ווען זיי איז שלעכט געווען, ווערט געזאגט: „ויצעקו בני ישראל״ — האבן זיי נאך געקענט פארטראגן זייערע ליידן. אבער ס׳איז איבערגעגאנגען און מ׳האט געזאגט „ויאנחו״ — איז דאן „ותעל שועתם״. דאסגלייכן מיר: מיר האבן שוין קיין כוח ניט צו שרייען פון אונזערע ווונדן — מוז דאך קומען די ענדע פון די ליידן.

נאר ניט אזוי גיך און לייכט איז געקומען די ענדע. יעדן טאג האט מען געקעמפט מיטן טויט; יעדן טאג, יעדע וואך האט מען געקויפט דעם לעבן.

★

די קליינע אונטערהעלפערס פלעגן אריינוואַרפן שטיינער דורך די פענצטער אין אייניקע הייזער און נאכדער גייען צו די איבריקע יידישע שטובן און פאדערן אן אפצאל דערפאר, וואס מען האט זייערע שויבן נישט צעבראכן... און מ׳פלעגט געבן... דאס זיינען שטעטלדיקע שקצים.

די דארפישע גוים פלעגן קומען קויפן דאס יידישע גוטס. „צו וואס דארפט איר די זאכן — מ׳וועט דאך ביי אייך אלץ־איינס צונעמען...

מיר זיינען געווען געגליכן צו חיות, וואס מ׳יאגט זיי. זייער ווייניק האבן זיך באצויגן צו אונז עפעס מענטשלעך.

★

און פון דאנען צו א געשעעניש שוין זייענדיג אין וואלד. איין אוונט איז געקומען צו אונז אין די זעמלאנקעס, וואס מיר האבן פארנומען, שמערל קאטשערגינסקי ז״ל און אברהם סוצקאווער. אין שיין פון געשפאלטענע שפענדלעך האבן זיי פארגעליינט זייערע מלחמה שאפונגען. דאס איז געווען אין דער זעמלאנקע הייל פון חסיה קרוקאוו. די אויגן פארוויכערטע פון די פעכיקע קין, אבער פול מיט האפענונג: אפשר וועלן נאך די פארפאלגטע צעבראכענע יידן ווען אמאל זיין ווי מענטשן ?...

וועגן דעם ברודער־קבר נעבן קאבילניקער וואלד

אין 1954 קומענדיק אמאל אין קאבילניק, האט מען גלייך געזאגט, אז היינט האט מען צעגראבן דעם מאסן קבר, וואס אין וועלדל. כ׳בין גלייך אוועק דארט און דערזען א פונאנדערגעגראבענעם קבר און אויך סימנים פון

2 מענטשן, וועלכע זיינען געזעסן אין קבר און איבערגעקליבן די זאמד, כדי צוגעפונען ווערטפולע זאכן... כ׳בין אוועק צו דער ארטיקער מאכט און געבעטן א דערלויבניש ארויסצורופן מיליץ מיט א שפיר הונט; אבער מ׳האט מיר נישט ערלויבט.

כ׳האב דאן טעלעפאנירט אין פאסטאוו און ארויסגערופן פייוול טשערנאצקי; ער איז געקומען און מיר האבן פארשאטן צוריק דעם קבר.

ענדע די זעלבע וואך חלום איך, אז ס׳קומט צו מיר אסתר־לאה גדליה׳ס ע״ה און בעט מיך: „האב רחמנות, זע מ׳זאל אונז צודעקן, ס׳איז אונז קאלט״... באלד אינדערפרי האב איך ארגאניזירט אלע קאבילניקער, וועלכע האבן געלעבט אין פאסטאוו. לייזער דימענטשטיין האט געגעבן א מאשין פון דער ארבעט. מיר האבן ווידער געטראפן דעם קבר צעגראבן! פארשטייט זיך, אז מיר האבן אים ווידער פארשאטן.

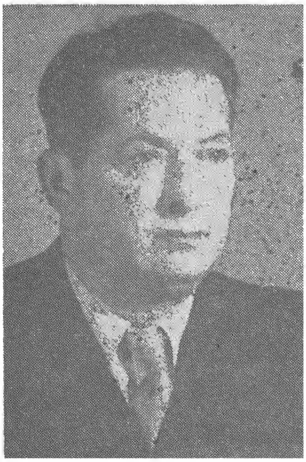
אבער אין א וואך ארום האט שרה מיין שוועסטער געפונען דעם קבר צום דריטן מאל צוגראבן. האב איך זיך שוין דאס מאל געווענדעט אין פאסטאוו צו דער געהעריקע אינסטאנץ. דער רעזולטאט איז געווען, אז א געוויסער רוסישער קאפיטאן (וועלכער האט געזוכט גאָלד אין קבר) האט באקומען 10 יאר — און פון דאמאלסט האט מען דעם קבר צורו געלאזט.

אין א פאר יאר שפעטער האבן פייוול טשערנאצקי, ברוך נאראצקי, און לייזער דימענטשטיין פארצעמענטירט דעם מאסן קבר. אין 1958 האבן מיר פארן אפפארן קיין ישראל ארומגעצוימט דעם גאנצן בית הקברות מיט האלץ. און אזוי האט זיך אונזער לעבן אין קאבילניק פארענדיקט.

חיים גאנטאווניק
רמת יצחק

נע-ונד אין מלחמה

לערער ביי די רוסן

דער דייטש־פוילישער קריג פון יאר 1939 האט מיך געטראפן אין קאבילניק. נישט ארומקוקנדיק זיך און נישט פונאנדער־קלייבנדיק זיך אין דער געשאפענער לאגע, נאר הערנדיק, אז די דייטשן באמבארדירן ווילנע — קלייבן מיר זיך, א קליינע גרופע אויף ראווערן, נענטער צו דער סא־וויעטישער גרענעץ. דאס איז אבער שוין געווען איבריק, ווייל דעם 7־טן סעפטעמבער גייט איבער דאס סאוויעטישע מיליטער די גרענעץ און „שטעקט אויס א ברודער־האנט די פארשקלאפטע ברידער".

עס הויבט זיך אן א ניי לעבן ביי נייע אומשטענדן, א לעבן צו וועלכן די „גרויסע" אויפטוער פון א קליין שטעטל זיינען נישט געווען שטארק צו געגרייט און נישט געקליבן פון אים קיין איבריקן נחת. דער יוגנט האט דאס אויפגענומען א ביסעלע לייכטער, ער ווערט צוביסלעך אריינגעצויגן און בלית־ברירא הויבט מען זיך אן צו אקלימאטיזירן.

נישט קענענדיק די לאנדס־שפראך (יעצט רוסיש, ווייסרוסיש) ווער איך געשיקט אויף לערער קורסן, און נאכן לערנען זעקס מאנאטן ארבעט איך, ביז צו די פעריען, אלס לערער פון א פאלקס־שול אין דערבייאיקן דארף רידופלע, אין א נישט־אינגאנצן געהויבענער אטמאספער פון די פויערים, סיי אין דער באציאונג צו דער נייער מאכט, סיי צו מיר, אלס „פארשטייער" פון א גאר נישט איי־איי באליבט פאלק. נאר ווידער דאס זעלבע — בלית־ברירא מוזן זיי זיך נעבעך צוגעוווינען.

נאך די פעריען באקום איך א העכערונג און ווער איבערגעפירט אלס פארוואלטער פון א שול אין יאסיעווע (א דארף נישט ווייט פון קאבילניק),

אין וועלכער איך ארבעט נישט קיין לייגנערע צייט, ווייל דעם 20־טן אקטאבער 1940 ווער איך גערופן צום מיליטער־דינסט און אדורכמאכנדיק א היבש ביסל וועג קום איך אַן נאך 10 טעג אין באקו (קאווקאז) אין א מיליטער שול.

אין קאווקאז

שווער זיך צו געזעגענען מיט די נאענסטע און טייערע, מיט חברים און באקאנטע. מיט דאס אלעס וואס יארן־יארן ביסטו געווען אזוי אינטים פארבונדן. עס בייגקט זיך זייער נאך דעם אלעם, שרייב זיי אפט און באקום בריוו. ווער האט עס געטראכט, אז איך וועל זיך שוין מער מיט קיינעם נישט טרעפן, און נאך א לאנגן וואנדערן אומקערן זיך אהיים — און קיינעם שוין נישט טרעפן צווישן די לעבעדיקע.

די מלחמה טרעפט מיך אין מיליטער ביי דער פערסישער גרענעץ. מיר מארשירן אריין אין פערסיע, דערגייען ביז צו דער איראקישער גרענעץ, ווו מיר טרעפן זיך מיט דער ענגלישער ארמיי. מיר זיינען אבער דארט נישט קיין לאנגע צייט, ווייל די ארמייען רוקן זיך אלץ פארויס און פארוויסטן אלץ אונטער דעם וועג. מען ווארפט אונז איבער אויפן פראנט אבער אויך דא פארהאלטן מיר זיך נישט קיין לאנגע צייט. מען געפינט אין אונז אויס געפערלעכע פארברעכערס און מען שיקט אונז טיפער אין היגטערלאנד אויף גאנץ שווערלעכע ארבעט. און בכדי צו זיין נאך מער איזאלירט ווי מ׳דארף — ווארפט מען אונז אריין אויף א וויסטן קאטארגע אינזל אויפן קאספישן ים. דער הימל דינט אונז דא אלס דאך אויפן קאפ, און די פיר זייטן פון דער וועלט — אלס פיר ווענט...

אויפן קאטארגע אינזל

מיר ארבעטן דא צוועלף שעה אין טאג עבודת פרך; מיר בויען פארפעסטונגען ביי א הייסן קלימאט און מינימאלע באשפייזונג. נאך עטלעכע מאנאטן ווערן די נייע „איינוווינער" פון דעם פארווארפענעם אינזל ענלעך צו לעבעדיקע מתים, און די רייען ווערן שיטערער... ארום איז אבער מלחמה און ס׳איז נישטא קיין צייט צו טראכטן וועגן אזעלכע שרעקלעכע פארברעכער. איך ווער קראנק אויף קדחת און צינגא, ליג אין לאזארעט (א פאלאטקע מיט א הילצערנע פאדלאגע) און ווער געשיקט אין שטאט אויף היילונג.

נאכן אפליגן א היפש ביסל צייט אין שפיטאל האב איך שוין נישט קיין איבריקן חשק צוריק צו קערן און בלייב שוין אויף אזא ארבעט נישט ווייט פון דער שטאט. הונגער, נויט, בארוועס, נאקעט, קראנקהייטן און צרות אן א סוף באגלייטן מיר דעם ענדע פונם קריג. און די איינציקע האפנונג איז אומקערן זיך אין שטעטל און אפשר געפינען דארט עמעצן פון די ליבע און טייערע.

✶

ליידער! פאטער, מוטער, ברודערל — אומגעקומען אין קאבילניק; שוועסטער און מאן — נאך א לאנגן וואנדערן בעת דער ליקווידאציע פון פאסטאווער געטא. נאר איינציקע פארבליבענע פון חורבן קאבילניק האבן געקענט דערציילן וועגן די גרויזאמע טעג און וועגן דעם גרויזאמען חורבן.

מער וואס צו טון האב איך דא נישט און באזעץ זיך אין ווילנע. הויב אן אלץ פון דאסניי און ביי דער געלעגנהייט פארלאז איך אויך ווילנע אויפן וועג פון א ניי לעבן.

קום קיין פוילן און פון דאנען קיין ישראל. אן ענדע צו די וואנדערונגען — א רואיק לעבן פאר זיך און א צוקונפט פאר די קינדער.

ע מ ו ד, ה ה ל ך

הנותרים לחיות! בבוא אורכם לב תנו
לרשת את דמעת כלים כנר עומם.
אל תשכחו. נשמו נא פנימה את מותנו.
זכרו להיות מדעת על קידוש השם.

(אברהם סוצקבר; מתוך
ספר מלחמות הגיטאות).

יהושע סווידלער

אין גיהינום פון ווילנער געטא

טויער פונם גיהינום

אין ווילנער געטא בין איך אנגעקומען נאך א רייכער דערפארונג פון ביטערע איבערלעבונגען, וועלכע איך האב אדורכגעמאכט אין קאבילניק, סוויר מיכאלישאק און אנדערע ערטער, זינט די דייטשן האבן אקופירט אונזער געגנט. געווען איז דאס פארנאכט, ווען דער עולם האט געשטראמט מאסנווייז פון דער ארבעט צוריק אין געטא. דאס בילד האט אויף מיר געמאכט א שווערן איינדרוק, ווי אזוי מענטשן, פארפרוירענע, יונג און אלט, פרויען און מענער, גייען מאכטלאז דעם קאפ אראפגעלאזט ווי פאראורטיילטע צום טויט, 4 אין א ריי מיט די טארבעס און קאך געשיר ביי דער זייט, אנגעשטאפט מיט פארשיידענע שמאטעס, וועלכע זיי האבן צונויפגעקליבן. דער געדראנג, די צערודערונגביים ארייגאנג, די יידישע טויערוואך, ווי אזוי זי מאכט ארדנונג, גומענע שטעקנס טראגן זיך איבער די קעפ, עטלעכע ליטווינער אונטערזוכן יעדן איינעם און ווייז צו דעם ביי וועמען זיי געפינען וואס — אזוי האט אויסגעזען מיין ערשטע באגעגעניש מיטן געטא.

אונזער אויטא איז פארפארן אויף אשמענער געסל. דארט איז פאר אונז צוגעגרייט געווען א וווינונג מיט פריטשעס. מען האט אונז ארייגעטריבן אין א קעלער, אדער א געוועזענעם סקלאד, ניט באהייצט. מיר האבן געמאכט פייער, נאר ווער האט געקענט דערה״יצן דעם קעלער. פון די ווענט האט געראנען וואסער, פון סופיט האט געראנט, און דער קוימען האט גערויכערט. מיר האבן שטארק באדויערט אונזער ביטערן מזל. די פאליציי האט אונז געהיט, אז קיינער פון אונז זאל חלילה ניט ארייגשמוגלען זיך אין געטא. שפעטער האבן מיר געווארט א וואך צייט אויף א באד און נאכדעם זיינען מיר ערשט געווארן „בירגער״ פון געטא מיט אלעמען גלייך.

שווערע ארבעט

גאנץ שנעל האט מען מיר צוגעשטעלט צו דער ארבעט, וועלכע איז געווען זייער א שווערע. יעדן טאג, גאנץ פרי, האבן מיר געמוזט אויפשטיין צום אפעל. און נאכדעם האט מען אונז געפירט צו דער ארבעט ווי די שקלאפן.

אין לאגער גופא איז אנגעגאנגען א שטרייגנע דיסציפלין. פאר יעדער קליינינקייט האט מען געקראגן געשלאגן. אויך האט מען אנגעווענדעט קעגן אונז פארשיידענע שטראף מיטלען, ווי תפיסה און אנדערע צוואנגס מיטלען. אויסער די פיזישע ליידן האבן מיר שווער געליטן, וואס מיר זיינען געווען אפגעריסן פון אונזערע פאמיליעס. מיר האבן די ליכטיקע שיין ניט אנגעזען נאר ביטער געהארעוועט פון פינצטער ביז פינצטער; דער הונגער האט אונז זייער געפייניקט און קיין האפנונג אויף בעסערע צייטן איז ניט געווען.

אין דער צייט האבן זיך פארשפרייט קלאנגען, אז מען גייט ליקווידירן מיכאלישקער געטא, ווו מיין משפחה האט זיך געפונען. דער יידנראט האט געמאלדן, אז ווער ס'האט פרויען און קינדער אין מיכאלישאק קען זיי ברייגנען אין געטא ווילנע; פארשטענדליך, יעדער איינער האט געטאן אלץ וואס מעגליך איז צו ברייגנען צו זיך די משפחות. שפעטער האבן מיר זיך דערוווסט, דאס מען האט ווירקלעך אומגעבראכט מיכאלישקער געטא אויף זייער אן אכזריותדיקן אופן, טויזנטער מענטשן האט מען אויסגעשאכטן ווי די קעלבער און פון זיי אלעס אוועקגענומען, אוך נאר איינצעלנע איז געלונגען צו אנטלויפן און דערציילן דעם גאנצן טרויעריקן אמת וועגן מיכאלישאק.

אונזער גרופע, וועלכע האט זיך געפונען אין געטא, האט באקומען א פאראדנונג צו טראגן נומערן אויפן האלדז, אזוי ווי הינט, און וועמען מען וועט כאפן אן א נומער וועט מען דערשיסן. אויך קינדער זיינען ניט געווען קיין אויסנאם, אויך זייערע הענטלעך האט מען נומערירט מיט טוש ווי פארברעכער.

היינט לעבט מען...

די כסדרדיקע אקציעס האבן פארביטערט דאס לעבן. די פארשידענע „פארזארגער", ווי פאליציי־בריגאדירן, „יודענראטלער" — זיי האט זיך אמבעסטן געלעבט. זיי האבן געפרעסן, געזויפן און פארשידענע ארגיעס געטריבן. מען האט געוווסט, אז היינט לעבט מען און מארגן איז דער טויט. א גרויסער טייל פון דער יוגנט איז געווארן דעמאראליזירט און הפקר.

צו דער ארבעט האט מען געטריבן אין רייען. פאר אדורכלאזן א טאג ארבעט איז מען געווארן באשטראפט מיט א נאכט אפזיצן אין טורמע. ווען מען איז געווען קראנק, האט מען געמוזט האבן א באשטעטיקונג פון א דאקטאר און ניט לייכט איז אנגעקומען דאס שטיקל פאפיר; מען האט געמוזט האבן פראטעקציע און גליק. אממערסטן זיינען די געזונטע געזעסן אין דער היים

און די קראנקע האבן געארבעט. דערפאר האט זיך דער עולם אליין גענומען דעם אורלויב און טאג־טעגלעך איז די לידסקע טורמע געווען איבערפולט מיט „ארבעטס־פארברעכער". די פאליציי האט געשוויצט ביים כאפן די מענטשן און שלעפן זיי אין טורמע. ביי דער נאכט, ווען מיר פלעגן דערהערן א געלויף אויף די טרעפ, האבן מיר געוווסט, דאס די פאליציי איז געקומען מיט א באפעל פון ארבעטס־אמט צו ארעסטירן די וועלכע האבן זיך ניט צוגעשטעלט צו דער ארבעט.

אין טורמע

אין דער טורמע האט זיך אנגעהויבן אן אויספארשונג, אזוי ווי מיר וואלטן געווען די גרעסטע פארברעכערס. יעדער איינער איז פארשפארט געווארן אין א קאמער אונטערן שלאס און געדארפט ליגן אויפן שמוציקן באדן. די ווענט אין די קאמערן זיינען געווען באשמירט מיט פארשידענע אויפשריפטן און לאזונגען קעגן די פירער פון געטא. איך בין אויך געווען אפאר מאל פארשפארט אין דער טורמע אויף לידסקער גאס פארן זעלבן „פארברעכן". שפעטער איז געווארן זייער שטריינג און דער עולם האט זיך אביסל אפגעהאלטן, ווייל די ערשטע וועלכע מען פלעגט נעמען צום אומברענגען זיינען געווען די ארעסטירטע פון דער טורמע, צוזאמען מיט די קרימינעלע פארברעכער וועלכע האבן זיך דארטן געפונען.

צום ערגסטן איז געווען די לאגע פון די פליטים פון דער פראווינץ, ווי סוויענציאנער, אשמענער, מיכאלישקער און סמארגאנער יידן, וועלכע האבן זיך געפונען אין געטא; מיט זיי האט מען פארשטאפט אלע לעכער. דאריבער האבן זיך געשאפן גרופקעס פון פראווינצער, וואס האבן געוואלט פארלאזן דעם ווילנער געטא, נאר אויך דאס איז געווען ניט אזוי לייכט. דאס געפאר ביים אריבערגיין דעם צוים איז געווען גרויס, ווייל עס איז געווען זייער באוואכט, און אויסער דעם, אז מען פלעגט אין אזא פאל עמיצן כאפן איז די שטראף אויך געפאלן אויף זיין פאמיליע. דערפאר, טאקע, האבן זיך אונטער־נומען אויף אזא ריזיקע גאר ווייניקע מענטשן, אויסער די, וועלכע האבן קיין פאמיליעס ניט געהאט און האבן זיך געקענט ערלויבן אזא לוקסוס. אויך דאן האבן געליטן די הויז־איינוווינער, וועלכע זיינען געווארן באשטראפט. ווען דאס אנטלויפן האט אנגענומען א מאסן־כאראקטער, האט מען אויף יעדע 10 מענטשן אויסגעקליבן איינעם, א פאראנטווארטלעכן, דאס ער זאל היטן זיינע 9 חברים.

אין גערהאנגל פאר געווער

אין ווילנער געטא האב איך געטראפן די פאלגענדע קאבילניקער יידן: חיים אשר גילמאן מיט זיין שוועסטער מאטלע, אויך פייוול און בענצ׳קע שטיינגארט. חיים אשר מיט זיין שוועסטער איז שפעטער אוועק מיט סווירער חברה אין די וועלדער פון זאנאראטש צו די פארטיזאנער. צו יענער צייט איז געוואקסן די באדייטונג פון קריגן געווער. ניט איינמאל האט מען פאר אזא ארבעט באצאלט מיטן לעבן. איינמאל איז געשען א פאל מיט א סוויענציאנער בחור, וועלכער האט געוואלט אריינשמוגלען א רעוואלווער אין געטא; א יידישער פאליציאנט האט אים געכאפט און ס׳איז אוועק א קאמף אויף לעבן און טויט. דער בחור האט אין געראנגל דערשאסן דעם פאליציאנט. גענס אליין, דער אנפירער פון יידנראט, איז כמעט דערשאסן געווארן ביים געראנגל, ביז מען האט דעם בחור אנטוואפנט און אים דערשאסן.

פון דעם האט די געסטאפא ניט געטארט וויסן און מען האט אים מקבר געווען אין געהיים. דאגעגן, דער פאליציאנט, האט „גענאסן" פון א גרויסע לוויה און גענס אליין האט געהאלטן דעם הספד נאך אים. זייט יענעם טאג האט מען זייער שטארק קאנטראלירט, איבערהויפט די פראווינצער יידן, אבער די אלע באגרענעצונגען האבן ניט געקאנט צוריק האלטן די אומצופרידענע, וועלכע האבן געזוכט א וועג צו באקומען געווער אין געטא פאר יעדן פרייז. א נייע פאזע פון ווידערשטאנד איז אריינגעטראטן ווען קייטעל, דער באוווסטער מאסן מערדער, האט איבערגענומען די מאכט אין ווילנע. פון דאן האבן אלע געשטרעבט וואס שנעלער צו אנטלויפן אין די וועלדער און פארלאזן דעם געטא. א טייל יוגנט האט גענומען זיך ארגאניזירן אויף א ווידערשטאנד און א טייל צו אנטלויפן אין די וועלדער, און אנדערע האבן אנגעפאנגען בויען בונקערס און „מאלינעס" אונטער דער ערד. דער מערדער קייטעל איז געווען דער ליקווידאטאר פון ווילנער געטא און גלייכצייטיק דער באקעמפער פון די פארטיזאנער. ער איז געווען געמיין און ראפינירט, ער האט גוט פארמאסקירט זיינע פארברעכערישע פלענער. נאך פארן קומען אין ווילנע האט ער געהאט אויף זיין געוויסן טויזנטער אומגעבראכטע יידן. אין געזדאנער לאגער אליין האט ער אומגעבראכט 1100 יידן, וועלכע זיינען דארטן געווען פארשפארט.

טראנספארטן קיין לעטלאנד און עסטאניע

אין יאר 1943 האט קייטל פאראָרדענט צו צושטעלן פון ווילנער געטא 6 טויזנט יידן אויף ארבעט אין לעטלאנד און עסטאניע; די לאגע איז געווארן

זייער א געשפאנטע. קייטעל האט געפאדערט דאס די יידן זאלן זיך צושטעלן פרייוויליק צו די וואגאנעס, נאר עס האט ניט געהאלפן. די יידן האבן פארשטאנען מיט וואס דאס שמעקט און ווער נאר ס'האט געקענט האט זיך פארבאהאלטן אין בונקערס און ווו נאר מען האט געקענט. ס'האט ניט געהאלפן וואס גענס אליין איז ארומגעגאנגען איבער די הויפן און האט אויפגעפאדערט די יידן מיט גוטן און מיט בייזן, אז מען זאל זיך צושטעלן פרייוויליק. נאר קיינער האט אים ניט געהערט. ער האט אלעמען געדראט, דאס מען וועט אויפרייסן די בונקערס, און יידן זיינען געזעסן פארשטעקט. כדי אויסצופירן דעם פלאן האט די יידישע פאליציי זיך געלאזט גיין פון הויז צו הויז און געכאפט מענטשן מיט כח. אויך פון די ארבעטס פלעצער האבן זיי געכאפט מענטשן און געפאקט אין די וואגאנעס. נאך קונציקע שפיצלעך איז זיי דאך געלונגען צו פארנארן א טייל קרבנות און אזוי ארום האבן זיי געכאפט ביי א טויזנט מענטשן און ארויסגעשיקט.

דערפאר האט זיך געשאפן א לאגע, אז מען האט מורא געהאט גיין צו דער ארבעט און דאס גאנצע לעבן אין געטא איז געווארן פאראליזירט. אין א וואך ארום האט מען ווידער אנגעהויבן פון־דאס־ניי צו פאדערן מענטשן אויף עסטאניע, און אז מען האט ניט געקענט נאכקומען, האט מען פארשפארט דאס געטא ארום און ארום און מען האט פאראדנט, אז די יידישע פאליציי זאל אויף איר אייגענער האנט דורכפירן די איבערזידלונג קיין עסטאניע.

פאניק און זעלבסטשוץ

אין די ערשטע טעג פון סעפטעמבער 1943 האבן זיך אנגעהויבן די שרעקלעכסטע טעג פארן ווילנער געטא. א געפערלעכע פאניק, א געלויף, א יאגעניש נאך די קרבנות. מען האט געזוכט אין אלע בונקערס, לעכער, בוידעמער. גלייכצייטיק האט מען געמאלדן, אז די יעניקע וועלכע וועלן בייהילפיק זיין ביים ענדעקן בונקערס וועלן באפרייט ווערן פון דער איבערזידלונג. אזוי ארום האבן אנדערע אנגעוויזן ווו די בונקערס זיינען, נאר דער סוף איז געווען, דאס מען האט די פארעטער צוזאמען ארויסגעשיקט מיט די אלע איבעריקע, וועלכע מען האט געכאפט... אין דער גרויליקער צייט האט זיך געשאפן די זעלבסטשוץ פון די יוגנט ארגאניזאציעס. אויף סטראשון גאס, אין הויף נומער 12, ווו איך האב געוווינט, האט מען דעם גאנצן הויף אויפגעריסן, ווייל מען האט דערציילט, דאס פון דארטן איז געפאלן א שאס פון דער זעלבסטשוץ.

איך בין דעמאלט געווען פארשטעקט אויף שאוועלסקע גאס אין א מאלינע. איך האב איבערהויפט ניט געוווּסט וועגן דעם. שפעטער האב איך זיך דערוווּסט, אז אן אנדער גרופע אויפשטענדלער האבן בלאקירט און באזעצט צוויי הויפן, אין דעם די קינדער קיך, וואס אויף דעם באלקאן האבן זיי ארויפגעשטעלט א מאשין געווער. דער ארומיקער עולם איז באוואפנט געווען מיט פלעשלעך און ברוק־שטיינער און איז געווען גרייט אויף יעדע געשעעניש. נאר גענס האט געוווּסט וואס פאר א פאלגן ס׳קען פון דעם ארויסקומען, האט ער די צוויי הויפן אויסגעמיטן, כדי ס׳זאל ניט קומען צו א גרויסער בלוט פארגיסונג און ענטגילטיקער אונטערגאנג פון געטא.

די לאגע האט זיך וואס א טאג אלץ מער און מער פארשארפט. דאס געטא איז געווען געשלאסן. דער הונגער איז געוואקסן; א קילא ברויט האט שוין געקאסט 150 רובל. ווער ס׳האט געהאט מעגלעכקייטן איז אנטלאפן פון געטא. ס׳זיינען אפילו געווען קלאנגען, דאס גענס אליין האט מיטגעהאלפן ביים ארויסגאנג פון געטא, אפשר אונטערן דרוק פון די פארטיזאנער.

מעשה איציק וויטנבערג

צו יענער צייט איז די ווידערשטאנדס באוועגונג געווארן וואס ווייניקער געהיים, ס׳איז שוין געווארן אויס סוד. גאנץ אפט זיינען פארגעקומען שיסערייען און געשלעגן צווישן דער געטא פאליציי מיט די מיטגלידער פון דער זעלבסטשוץ ארגאניזאציע. איך געדיינק דעם טרויעריקן פאל, וואס איז געשען מיט דעם העלדישן ארבעטער טוער איציק וויטנבערג, דער קאמענדאנט פון דער קאמף ארגאניזאציע אין ווילנע, וועלכער האט צו יענער צייט געהאלטן אין שפאנונג דאס גאנצע געטא. מען האט אים געמסרט, אז ער געהערט צו דער אונטערגרונט־באוועגונג און די געסטאפא האט געפאדערט פאר יעדן פרייז, אז גענס זאל אים ארויסגעבן. ס׳האט זיך אנגעהויבן א קאמף אויף לעבן און טויט. ער האט זיך ניט אזוי לייכט געלאזט נעמען. די פאליציי האט אים פארפאלגט אבער ס׳איז געווען צוועקלאז. די דייטשן האבן אויפגעפאדערט די געטא איינוווינער, אים צו כאפן — ווען ניט וועט דאס גאנצע געטא ליידן. וויטנבערג האט זיך פארקליידט אלס פרוי און מען האט אים ניט געקענט געפינען. זיי האבן געוווּסט, דאס ער איז באוואפנט מיט צוויי רעוואלווערן און ס׳איז צו אים שווער צו צוקומען. עס וואלט נאך זייער לאנג געדויערט דער טויטן־שפיל, נאר ער אליין האט באשלאסן זיך איבערגעבן די געסטאפא פרייוויליק אין די הענט, כדי מען זאל ניט אננעמען קיינע סאנקציעס קעגן געטא צוליב אים.

נאך א טאג פון שרעקלעכע פייניקונגען אין דער געסטאפא האט איציק וויטענבערג איבערגעריסן זיין יונג און העלדיש לעבן.

געלויף נאך קרבנות האט אנגעהאלטן...

די דייטשן האבן פארגעזעצט צו כאפן מענטשן און האבן געהאלטן אין אויפרייסן בונקערס און אנדערע פארשיידענע באהעלטענישן. דער חורבן אין געווען גרויס. מען האט נאר געזען פענצטער און טירן אראפגעריסן, שויבן אויסגעהאקט פון אויפרייסן, דעכער און באלקאנען זיינען געהאנגען אין דער לופטן. קופעס ציגל און גרוז האבן געשטערט דעם אדורכגאנג. די גאנצע גאסן זיינען געווען אנגעווארפן מיט ציגל און פארשידענע אפפאל. ס'איז שווער געווען צו ראטעווען די מענטשן, וואס זיינען געלעגן אונטער די חורבות. דער געלויף נאך מענטשן האט אנגעהאלטן. מען האט געמוזט געגוג פארזיכטיק זיין ניט אריינצופאלן אין די הענט פון די כאפערס. די פארווינצער יידן זיינען געווען די גרעסטע קרבנות, מען האט זיי איינפאך בלאקנוויז מיט זייערע פאמיליעס געצווונגען און אוועקגעשיקט קיין לעטלאנד און עסטאניע. איך בין נאך א צייט געלעגן אויסבאהאלטן אויף די בוידעמער, נאר אין גיכן זיינען אנגעקומען די לעצטע טעג פון ווילנער געטא און במילא די ענדע פון טרויעריקן לעבן, וואס מיר האבן דארט געפירט

גענסעס סוף

דינסטיק פארנאכט דעם 14־טן סעפטעמבער 1943, איז גענס ארויסגעפאדערט געווארן צו דער געסטאפא און צוריק איז ער שוין ניט געקומען. מען האט אים אויפן הויף דערשאסן. א שרעקלעכע צערודערונג האט די ידיעה ארויס־גערופן אין געטא, ס'האבן זיך גלייך אנגעהויבן פאשפרייטן פארשיידענע לעגענדעס און געשיכטעס. מאנכע האבן גענסן פארגעטערט און באוואונדערט זיין כח און געדולד. בדרך כלל איז שווער געווען צו שאפן א קלארע כאראקטעריסטיק וועגן אים. ער האט געפירט א פארשיידנארטיקע פאליטיק, האפנדיק, ווארשיינלעך, דאס ענדלעך וועט ער קענען ראטעווען א טייל יידן, און איבערלעבן די שווערע היטלער צייט. נאר, ליידער, איז דאס אים ניט געלונגען און זיין חשבון איז געווען פאלש. ער אליין איז געווען א קאפיטאן אין דער פריערדיקער ליטווישער ארמיי, און א אסימעלירטער ייד, וועלכער האט חתונה געהאט מיט א קריסטלעכער פרוי.

נאך גענסעס טויט איז געווארן דעסלער דער קאמענדאנט פון יידנראט, נאר אויף א קורצע צייט; אויך אים האבן די דייטשן אומגעבראכט. שפעטער

איז געווארן בעניע קאנסקי אויף זיין פלאץ און איז געוועזן ביז דער פולשטענדיקער ליקווידאציע פון ווילנער געטא. מיטן בייטן די אנפירערשאפט פון יידנראט האט זיך אבער קיין זאך ניט געביטן און אונזער לעבן, דער חורבן און צעשטערונג איז אנגעגאנגען ווייטער. אזוי ארום האט מען אויך אויפגעריסן אונזער בלאק און איך האב זיך איבערגעקליבן אויף דער דײַטשער גאס. מיין פרוי האט געארבעט אין א קינדער קיך און מיר זיינען געוועזן א ביסל פארזארגט מיט עסן, וועלכעס האט דאן געשפילט א גאר גרויסע ראלע.

אויף דער שפיטאל גאס אין ווילנע האבן זיך קאנצענטרירט דאן טויזנטער מענטשן, מען האט דאס גערופן די בערזע. פארשיידענע זאכן האט מען דארטן געקענט הערן און וויסן, אפילו זאכן פון דער גרויסער וועלט. אלץ איז געווארן צוגעטראכט, ס׳האבן אויך ניט געפעלט דארטן קיין פראוואקאטארן און אגענטן, וועלכע האבן זיך דארט ארומגעדרייט און האבן ספעציעל ארויסגעלאזט פארשיידענע קלאנגן וועגן דעם געטא. אין געטא זיינען אפן געוועזן צוויי קאפעען און דארטן איז שטענדיק פול געוועזן מיט מענטשן ביז שפעט אין דער נאכט. דארטן איז אויך געוועזן א קוועלע פון ליגנס און פארשיידענע רכילות, וואס א סך פון דעם איז דערנאך געווארן אמת... איך האב זיך ארומגעדרייט לאנגע שעהן אויף דער שפיטאל גאס און זיך אנגעזעטיקט מיט אזוי פיל מעשיות אז דער קאפ איז כמעט געווארן צוזעצט פון טראכטן. ניט האבענדיק קיין אויסוועג פון דער שווערער לאגע האט זיך אויך ביי מיר פארגנבעט א געדאנק פון אנטלויפן פון געטא, נאר דערצו האט מען געמוזט האבן געווער און דער פרייז פון א רעוואלווער נאר איז געוועזן 25 טויזנט רובל און אזוי פיל געלט האב איך ניט געהאט.

ליקווידאציע!

מיטוואך, דעם 23־טן סעפטעמבער אין אוונט, 9 טעג נאך טויט פון קאמענדאנט גענס איז דאס געטא אויפגעציטערט געווארן פון דער שרעקלעכער בשורה, אז ס׳איז געקומען דער טאג פון דער ליקווידאציע. מארגן דאנערשטיק, ביז מיטאג מוזן אלע פרייוויליק זיך קאנצענטרירן אויף רודניצקער גאס. אלעמען איז קלאר געווארן וואס דאס מיינט. שווער צו שילדערן יענעם מאמענט. מען האט געמוזט האבן אייזערנע נערוון דאס איבערצוטראגן און בלייבן ביים קלארן פארשטאנד. הארצרייסנדע סצענעס האט מען געקענט זען אויף יעדן שריט און טריט. הילפלאז און צעבראכן זיינען מענטשן ארומגעלאפן ניט וויסנדיק וואס צו טאן. א גרויסער טייל אויסגעשעפטע פון הונגער האבן זיך

אוועקלאזן אין א ווילדן געלויף איבער די סקלאדעס, בעקערייען און קיכן; מען האט די שלעסער אויפגעבראכן, די שטאבעס אויפגעריסן, מען האט אלץ פארניכטעט, צעטראטן מיט די פיס. יעדער איינער האט געכאפט, וואס ס׳איז אים אונטערגעקומען אונטער דער האנט. די פאליציי און די אנפירער פון געטא זיינען ארומגעלאפן ווי ווילדע חיות און מערדערלעך געשלאגן, וועמען זיי האבן נאר געכאפט. ווייבער האבן ספאזמירט, קינדער האבן ביטער געוויינט. יעדערער האט מיט זיין פעקעלע אין האנט און מיט זיין פאמיליע געשטראמט צום זאמל־פונקט. די וואס האבן געהאט אנגעגרייט א בונקער האבן זיך פארשטעקט. זעענדיק אלעס וואס דא קומט פאר בין איך אויך מיטגעריסן געווארן מיטן המון און האב געפאקט א פאר לעבלעך ברויט, און איך בין געלאפן אהיים, זען וואס מיר זאלן טאן. ביי אונז אויפן הויף איז געווען א מאלינע, וואס האט געהערט צו די קוימענקערעס. זי האט זיך גערעכנט אלס בעסטע און זיכערסטע. איינ־געארדנט איז זי געווען מיט אלע באקוועמלעכקייטן, מיט גרויסן בעטן, וואסער. דער אריינגאנג איז געווען זייער א קינסטלעכער, אויך לופט האבן מיר באקומען פון א קוימען. א שטריק איז געווען צוגעפעסטיקט אין קוימען, דאס מען זאל קענען ארויסגיין און זען, וואס ס׳טוט זיך אין דרויסן. אויף דעם זיינען די קוימענקערעס געווען ספעציאליסטן, נאר וועמען האט דאס געקענט איינפאלן, אז די ערשטע מפלה, גלייך אויף מארגן, וועלן זיי דוקא האבן. ווי איך האב זיך שפעטער דערוווסט, האט איינער פון בונקער ניט געהאט קיין געדולד מער צו זיצן אונטער דער ערד, איז ער ארויסגעקראכן פון קוימען כאפן א ביסל לופט און זען וואס ס׳טוט זיך ארום; האבן אים די רוצחים באמערקט פון אויבן, ארומגערינגלט דעם הויף און ענדעקט דעם בונקער. זיי האבן באפוילן אלעמען זיך אונטערגעבן פרייוויליק און אזוי ארום האבן זיי אלעמען פארכאפט, א טייל האט מען גלייך אומגעבראכט און א קליינעם טייל זיי האבן אוועקגעשיקט אין די לאגערן. איך דערמאן זיך, דאס מיט אפאר טעג פריער, איידער מען האט ענדעקט זייער בונקער, האבן געפאדערט די קוימענקערערס פון די עלטערן, וועלכע זיינען געזעסן אין בונקער, אז די אלע וועלכע האבן קינדער קלענער ווי 3 יאר זאל מען זיי דערשטיקן, ווייל זיי האבן מורא געהאט, דאס צוליב א געוויין פון א קינד וועט מען געפינען דעם בונקער און אלעמען אומברענגען.

מיר זוכן א בונקער

מיין קלענסטער זון איז געווען אלט דאן 6 מאנאטן, נאר אויסער מיר זיינען געווען נאך א סך עלטערן וועלכע האבן געהאט קליינע קינדער. ס׳איז איבעריק

צו שילדערן וואס פאר א צערודערונג ביי די אומגליקלעכע עלטערן האט געשאפן די דאזיקע פאדערונג. מיין יינגעלע איז דוקא געווען זייער א שטילער און האט ניט געוויינט. נאר קיינער פון די וועלכע זיינען געווען אין בונקער זיינען ניט געווען איינשטימיק דאס איך זאל אים איבערלאזן ביי מיר אין בונקער, אלע האבן געטענעט, דאס איך בין ניט קיין גרעסערער יחסן פון אנדערע און אויך ניט מיין קינד. נאר איך האב אויף קיין פאל ניט געקאנט מאכן אזא שריט ווי מיט מיינע אייגענע הענט צו דערשטיקן דאס קינד; דערפאר האב איך מיט מיין משפחה פארלאזן דעם בונקער פון די קוימענקערערס. פון דארטן זיינען מיר אוועק און מיר האבן זיך אוועקגעלאזט אין די גאסן זוכן א באהעלטעניש, נאר ס'איז געווען צוועקלאז. קיין סך צייט איז ניט געווען. איך האב געזען, ווי מענטשן שטראמען צום ארויסגאנג אויף רודניצקער גאס. איך מיט מיין פרוי און דריי קליינע קינדערלעך שלעפן זיך ארום איבער הויפן, קעלערס און בוידעמערס, נאר מיר געפינען ניט קיין געהעריקן פלאץ, ווו צו באהאלטן אונזערע קעפ. ביז מיר זיינען אנגעקומען אויף שאוועלסקע גאס נומער 8, דארטן ווו מיר זיינען פריער געווען פארשטעקט בעת דאס גרויסע כאפעניש נאך עסטאניע. אין דעם פלאץ האבן מיר טאקע געפינען א בונקער, ווו מען האט אונז אריינגעלאזט. דער בונקער איז געווען געבויט פון דריי שטאק, אויפן דריטן שטאק איז געגאנגען א פארמאסקירטער אריינגאנג דורך א וואנט אין א זייטיקן קעלער.

ווען איך בין אריין האב איך געפינען א פול געפאקטן בונקער, ארום הונדערט מאן; צווישן זיי א סך פרויען און קינדער. די איינגעשאפט איז געווען שטיקנד. אונטן, אין קעלער, איז געווען א ביסל קילער, נאר די לופט פארשטונקען, ווייל דארטן האט זיך געפונען דער קלאזעט און יעדערער איז געקומען אהין דערליידיקן זיינע באדערפענישן, און אין דעם פלאץ האב איך געמוזט ליגן מיט מיין פאמיליע אויף דער הוילער ערד, נאר איך בין צופרידן געווען מיט דעם אויך.

„דערשטיקט די קינדער!"...

דאנערשטיק דעם 24 סעפטעמבער ביינאכט. א טויטע שטילקייט הערשט ארום; יעדער איינער האט מורא פאר זיין אייגענעם אטעם. די היץ איז גרויס, מענטשן ליגן האלב נאקעט און קוויקן זיך מיט קאלט וואסער. די לופט, א שיטערע, אן זויערשטאף, ניטא מיט וואס צו אטעמען... די קינדער וויינען ביטער. עס העלפט קיינע מיטלען מיט וואס זיי צו בארויקן: ניט מיט גוטן און

ניט מיט בייזן; זיי וויינען אן א אויפהער. ביים עולם פלאצט די געדולד. יעדערער איז נערוועז ביזן העכסטן גראד און מען האט מורא פארן נאקעטן לעבן. ס'הערן זיך פארצווייפלטע און ביטערע פאדערונגען מען זאל די קינדער דערשטיקן, אז נישט זיינען מיר אלע אין געפאר. די מאמעס ברעכן פארצווייפלט מיט די הענט און וויינען יאמערלעך: ווי אזוי קאן מען אומשולדיקע עופהלעך מיט די אייגענע הענט דערשטיקן?! נאר ס'איז צוועקלאז דאס טענען. די צערודערונג ביי די צעשראקענע מענטשן ווערט אלץ גרעסער. די קינדער ווילן ניט פארשטיין און וויינען ווי ניט מיט זייערע קולות. מען האט באשלאסן אז די עלטערן מוזן נעמען זייערע קינדער, ארויסטראגן אין א דערבייאיקן ליידיקן צימער און זיי דארט איבערלאזן.

מען קאן זיך פארשטעלן די טראגעדיע פון די פארצווייפלטע עלטערן, ווי זיי האבן מיט אייגענע הענט, דאס אייגענע קינד — זייער בלוט און פלייש — געמוזט איבערלאזן אויף הפקר, אויפן זיכערן טויט. ס'איז שווער צו אורטיילן: קיינער קען ניט באגרייפן און פארשטיין יענע גרויליקע וואנזיניקע מאמענטן, ווען אלץ איז געווען הפקר. די צייט איז קורץ געווען און ס'איז ניט געווען קיין צייט צו טראכטן. מיר האבן גענומען די קינדער און ארויס פון בונקער. און מערקווערדיק, ווי דאס קינד האט דערפילט די פרישע לופט איז ער געווארן לעבעדיק און האט אנגעפאנגען לאכן צו אונז, און מיט די אויגעלעך ארומגעזוכט ארום זיך. מיין פרוי, די פארצווייפלטע מאמע, איז געשטאנען פארגליווערט און שטום אן ווערטער. מיט א בלוטיקן הייסן שטראם פון טרערן האט זי באגאסן איר קינד און גענומען אפשייד פון אים אויף אייביק. א צייט האט נאך געדויערט ביז מען האט זיך בארואיקט. די געדאנקען זיינען געווען דארט, ווו די קינדער ליגן און וויינען: מיין קינד, א יינגעלע, א זעלטענער שיינהייט, 6 מאנאטן אלט. מיין ברודערס א יינגעלע, 1 יאר אלט, און נאך איין קינד, וואס איך ווייס ניט צו וועמען דאס האט געהערט. מיר האבן זיי איבערגעלאזט אלעמען אויף א זיכערן טויט.

מיר פאסן זיך צו...

פרייטיק דעם 25טן סעפטעמבער אין דערפרי. 100 שאטנס שוועבן ארום צווישן טויט און לעבן. 100 שאטנס ווערן געיאגט פון די מערדערס, וואס ווילן זיי פאר יעדן פרייז אומברענגען. יעדערער איז באזארגט און צעבראכן. מ'גיט זיך אפ א חשבון וואס ווייטער וועט זיין. ווי לאנג וועלן מיר קענען זיצן ווי ווערם אונטער דער ערד, אין פינצטערן קבר, אן ליכט און אן עסן? — נאר

ס׳איז קיין ברירה ניט געווען. האט מען זיך אנגעהויבן צופאסן צו די טרויעריקע באדינגונגען, כדי איבערצוקומען די צייט.

✡

דער וואס האט געהאט עלעקטרישע קאכערס, האט געקענט פאר זיך קאכן. נאר ביים גרעסטן טייל האט עס ארויסגערופן א צארן, פארוואס זיי יא און מיר ניט?! ס׳איז באשלאסן געווארן, אז קאכן זאל מען נאר פאר קינדער און אלטע לייט, ווייל די היץ און דער טשאד איז געווען אוממעגלעך אויסצוהאלטן.

נאכן זיצן פארשפארט קרוב צו דריי טעג איז די לופט געווארן אזוי שטיקנד, ניט אויסצוהאלטן. די קינדער זיינען געווארן בלאס, קאפריזנע, אלע האבן געליטן פון קאפווייטאק. אין קעלער איז נאך געווען פיל ערגער. ס׳האבן זיך באוויזן גרויסע, שווארצע בלוט דורשטיקע פליגן, וואס אומעטום זיינען זיי פול געווען. אינצווישן האבן מיר אויך דאס ליכט פארלארן צוליב א קורצשלוס. די פינצטערניש האט מען ממש מיט די הענט געקענט אנטאפן. מיר האבן אנגעהויבן זוכן מיטלען, וויאזוי פטור צו ווערן פון דער פלאג. מאנכע האבן גענומען קארטאפל, געמאכט א לעכל און אריינגעגאסן א ביסל ביימל מיט א קנייטל און ס׳האט אביסל באלויכטן. טרויעריק איז געווען צו אזא ליכט און צו אזא לעבן, מענטשן זיינען געלעגן אויסגעצויגן אויף די ברעטער, אן באוועגונג, אן לעבן, אן האפנונג. דערצו איז נאך קראנק געווארן א קינד אויף לונגען־אנצינדונג. די ליידן פונעם קינד און פון די אומגליקלעכע עלטערן איז ניט צו באשרייבן. דאס קינד ליגט אין גרויס פיבער. די ליפעלעך זיינען פארברענט. ס׳רעדט פון היץ. די מוטער זיצט א פארצווייפלטע איבער זיין דאַרן, בלאסן קערפערל און באדט זיך אין בלוטיקע טרערן. זי האט אים ניט מיט וואס צו דערקוויקן, ניט קיין מעדיצין, ניט קיין ווארעם וואסער, אלע ליגן מיר אומבאוועגלעך. א שווערער זיפצן רייסט זיך ארויס פון יעדן איינעם און רייסט איבער די שטילקייט. א שוואכער שיין האט באלויכטן אונזער בונקער און פינצטערע שאטנס האבן ארומגעשוועבט איבער די ווענט. דאס קינד קרעכצט. די עלטערן ווייסן ניט וואס צו טאן. זיי זיינען פארביטערט און ווילן ליבערשט ארויס, וואס ס׳זאל ניט פאסירן. דער איבעריקער עולם האט זיי אבער אפגעהאלטן פונעם געפערלעכן טריט.

איך פערזענלעך האב אויפגעפאדערט דעם אומגליקלעכן עולם, אז ס׳האט קיין זין אונזער ליידן, ווער ווייס ווי לאנג, מיר וועלן נאך דארפן דא זיצן,

מען מוז זען א מיטל. פרובירן ארויסגיין זען צי ס׳געפינען זיך נאך יידן אין שטאט. אויך מוז מען דאס ליכט פאריכטן און אויפמאכן דאס טירל, ס׳זאל אריין אביסל פרישע לופט, אז ניט — קומען מיר דא סייווי אום.

זונטיק ביינאכט האבן מיר ריזיקירט און מען האט אויפגעמאכט דאס טירל. א שטראם פון פרישער, קילער לופט האט אונז דערקוויקט און פארשיכורט. מיר זיינען געשטאנען און געשלונגען די פרישע לופט. אלע זיינען אויפגעלעבט געווארן און געקראגן אן אנדער אויסזען. מיר האבן געשלונגען די לופט, ווי א פרישן קוואל וואסער. א קיל ווינטעלע האט זיך אריינגעריסן צו אונז און א גרויסע שטיקנדע היץ האט זיך געשפארט פון אונזער בונקער אויף צוריק. מער דרייסטערע, זיינען ארויסגעקראכן פון בונקער, אריין אין די דערבייאיקע צימערן. ס׳איז געווארן באקוועמער און פרייער. די נאכט איז געווען איינגעהילט אין א דיקער פינצטערניש. מיר האבן פאריכט דאס ליכט און פטור געווארן פון דער פינצטערניש, וואס האט אנגעהאלטן גאנצע 3 טעג. גאר אן אנדער אויסזען האט באקומען אונזער געזינדל. די קינדער האבן זיך געפרייט מיט דער ליכטיקייט.

מיר האבן פארווערט צו קאכן אויף שטראם און פון יענעם טאג אן האט מען יעדע נאכט דערלויבט זיך צו מאכן פייער אין דערבייאיקן צימער. יעדערער האט געקאכט, וואס ער האט געהאט און מיר זיינען ממש אויפגעלעבט געווארן. מען האט זיך אויך דערלויבט גיין אין אנדערע, ווייטערע צימערן. מען האט פיל שפייז אויפגעזוכט און זאכן, וואס האבן אונז געקענט צונוצקומען. איך האב געפונען א קאסטבארע ביבליאטעק, מיט זעלטענע ביכער און קליין תורהלע, א זעלטנהייט. איך האב זי אויך געהאט אין לאגער און וויאזוי איך האב זי פארלארן, ווייס איך נישט. גאנצע נעכט האב איך געלייענט און פארטריבן די צייט.

אזוי צוביסלעך האבן זיך די בונקער־מענטשן צוגעוווינט צו די ביטערע באדינגונגען. מען האט אנגעהויבן פירן א נאכט־לעבן. פארטאג, ווען די גאנצע וועלט איז געווארן וואך, האבן מיר זיך געלייגט שלאפן, און אז ס׳איז געווארן שפעט אין דער נאכט, האט זיך פאר אונז אנגעהויבן דאס לעבן. מיר האבן זיך אמזיכערסטן געפילט, ווען די פארשאלטענע מענטשן זיינען געשלאפן. די מענער האבן באזארגט האלץ, שפייז — די פרויען האבן געקאכט און אזוי האט זיך געשלעפט די טרויעריקע צייט. אפגעריסן פון דער אויסערלעכער וועלט, האבן מיר פארגעסן, ווי ס׳זעט אויס דאס טאג־ליכט און ניט געוווסט, וואס ארום אונז קומט פאר.

א טויט־קלאפ

דינסטיק דעם 29־טן סעפטעמבער 1943. גאר אומגעריכט האט אונז געטראפן א טויט־קלאפ. מיר פארלירן אונזער וויכטיקן חיות — דאס וואסער. ווי מיר האבן דאס באמערקט, זיינען מיר אלע געבליבן ווי פארשטיינערט. וואסער! וואסער! מיר קענען אן דעם ניט לעבן. וואס בלייבט אונז איצטער טאן? נאר דאס איינציקע זיך איבערצוגעבן די מערדער אין די הענט. צעטומלט, באזארגט פון גרויס עגמת־נפש האבן מיר זיך באראטן וואס צו טאן. ווי גרויס אונזער שרעק זאל ניט זיין, איז מען געפאלן אויף אן עצה. ווי ס׳איז צוגעפאלן די נאכט האט יעדער גענומען קאמבינירן, ווו צו קריגן א ביסל וואסער, צו שטילן דעם דורשט. אייניקע מער דרייסטערע זיינען ארויס איבער די צימערן, קלאזעטן, טיי־הייזער, איבעראל געזוכט און גענישטערט. מאנכע האבן וואס מיטגעבראכט. ס׳איז באשלאסן געווארן, אז מען וועט מוזן ארונטערגיין אויפן הויף אויפצוזוכן דעם קראן, וואס איז באשטימט פארשלאסן געווארן. נאר דא האט זיך קיינער ניט געפונען, וואס זאל זיך איינשטעלן ארונטערצוגיין אויפן הויף. איינער האט געשיקט דעם צווייטן. איך האב זיך אנגעגעבן אלס פרייוויליקער און האב געפאדערט נאך א מענטש צו מיר. לאנג האט מען געמוזט זיך אמפערן און רעדן, ס׳האט זיך געפונען א מוטיקע פרוי, וועלכע האט געזאגט, אז זי גייט מיט מיר. לאנגזאם, פארזיכטיק, ווי די גרעסטע פארברעכער, וואס גייען אפטאן א געפערלעך שטיקל ארבעט, האבן מיר זיך בארוועסע, אויף די שפיץ פינגער, ארויסגעכאפט אויפן הויף. מיר האבן געזוכט, געטאפט אין דער פינצטער, ביז איך האב אנדעקט אן אייזערן טירל, טיף אונטער דער ערד. נאר ליידער, האבן די מערדער אפגעשלאסן דאס גאנצע וואסער. און מיר האבן זיך אומגעקערט מיט גארנישט.

אויף יעדן האט די טרויעריקע ווירקלעכקייט געמאכט א גרויסן איינדרוק. אלע זיינען געשטאנען ווי געליימט און ניט געוווסט, וואס מען הויבט אן צו טאן. איך האב אויסגעדריקט א מיינונג, אז די מורא איז אן איבערטריבענע, מען זעט נישט און מען הערט נישט קיין זאך.

✶

אין געטא זיינען געווען צוויי ערטער, ווו מען האט געקענט קריגן וואסער. אין באד אויף סטראשונא גאס און אין א צווייטן הויף — פון א פלומפ. מער

דרייסטערע זיינען אוועק מיט עמערס און געפונען פרישע און קאלטע וואסער. אלע האבן זיי אזוי בלוטיק מקנא געווען מיטן דאזיקן אוצר.

אזוי לאנגזאם האט זיך יעדער איינער גענומען באזארגן מיט וואסער און אזוי האבן מיר געלייזט דאס שווערסטע פראבלעם.

א דאנק אונזער ווילן צום לעבן האבן מיר זיך דערלויבט צו גיין איבערן געטא זוכן שפייז און ס׳איז אונז געלונגען ווירקלעך אנצוגרייטן אויף א לענגערע צייט צום עסן. מיר האבן געפונען פארשידענע פראדוקטן, ווי קארטאפל, ריבן, קרויט און אנדערע פראדוקטן, גלייכצייטיק האבן מיר זיך געטראפןביים וואסער מיט מענטשן פון אנדערע בונקערס. זיי איז געגאנגען גענוי ווי אונז. מיר האבן זיך דערוווסט, אז מען קאכט און מען באקט, אפילו ברויט. מיר האבן זיך דערוווסט, אז צוליב אומפארזיכטיקייט איז אפגעברענט געווארן א הויז אין געטא. דער עולם איז געווען זיכער, אז מיר וועלן איבערלעבן די טרויעריקע צייט. מיר האבן נאך אלץ נישט פארשטאנען ווי ראפינירט אונזערע שונאים זיינען געווען. וואס פאר א געמיינע איינפאלן זיי וועגדן אן קעגן אונז. זיי האבן גאנץ גוט געוווסט, אז מיטן אוועקנעמען דאס וואסער, וועלן מיר מוזן ארויס פון די לעכער. און אזוי איז טאקע געווען: ביים וואסער נעמען האבן זיי אויף אונז געלויערט.

אלע נאכט, אין דער באשטימער צייט, זיינען געקומען די ליטווישע און פוילישע מערדער איבערגעטאן אין ציוויל און האבן מיט אונז פארפירט פארשי־דענע געשפרעכן, פארגעלייגט ברויט צו פארקויפן, מאנכע האבן אונז צוגעזאגט ארויספירן פון געטא. אזוי ארום האבן זיי אלץ אויסגעשפיאנירט און צומארגנס זיינען זיי געקומען אויף דיזעלבע ערטער, צעאקערט יעדעס ווינקעלע, אויפגעדעקט בונקערס און דערמארדעט אלע מענטשן.

איך גיי זוכן יידן...

מיטוואך האב איך באשלאסן ארונטערגיין אויף דייטשער גאס אין דער מעלינע פון די קוימענקערערס, געוואר ווערן, ווו מיר האלטן אין דער וועלט. צי עס זיינען נאך ערגעץ פאראן יידן און אויך אויב ס׳איז דא א געלעגנהייט זיך צו ראטעווען. קוים מיט מי איז מיר געלונגען אויפזוכן צו מיר איינעם, וואס זאל מיט מיר מיטגיין. מיט גרויסע שוועריקייטן און זייער פארזיכטיק האבן מיר אדורכגעמאכט דאס שטיקל וועג, ווייל יעדער ניט זיכערער טראט האט אונז געקענט אומגליקלעך מאכן. אז מיר זיינען שוין געווען אויפן הויף, האבן

מיר מיטאמאל דערהערט הינטער אונז שווערע טריט. מיר האבן קוים באוויזן ארויפצוקריכן אויף א בוידעם. ערשט מיר זעען שוין ווי צוויי פארשוינען זוכן אונז ארום מיט טאשן־לעמפלעך און זיינען אין כעס, אז מיר זיינען פארשוונדן, ווי אין וואסער אריין.

אויף די קני האב איך זיך צוגעשארט צום קוימען. איך האב געוווסט די עפנונג, איך האב דערטאפט א שטריק, און פרובירט ציען, רייסן, און רופן, נאר קיינער האט זיך ניט אפגערופן. איך האב אבער דערשפירט ווי די שטריק ווערט מיט אלע קרעפטן געריסן פון מיר ביז זיי האבן איר איבערגעריסן. מיר זיינען נאך געבליבן אפאר שעה ליגן אויפן בוידעם, געווארט ביז ס'וועט ווערן שטיל. און מיט גרויס שרעק זיינען מיר אוועק צוריק. איך האב שוין פארזאגט, אז מער וועל איך ניט אונטערנעמען אזא שליחות. א געהיימניש איז דאך פאר מיר געבליבן דאס רייסן פון מיר די שטריק, ווייל, ווי געזאגט, האט מען זיי גלייך אויף מארגן נאך דער אקציע געכאפט און א גרויסן טייל אומגעבראכט.

✶

דאנערשטיק אוונט האט מען זיך געגרייט צו יום־כיפור, ווייל פרייטיק פארנאכט דארף מען זיך פארפאסטן. האט מען דעריבער היינט ביינאכט אזוי פיבערהאפט צוגעגרייט שפייז צום מארגנדיקן טאג. איך געדיינק נאך גוט דעם טרויעריקן מאמענט, ווי ס'האט אויסגעזען דער יום־טוב אונטער דער ערד. די קינדערלעך זיינען ארומגעלאפן צופרידענע איבערן צימער און זיך געפרייט, אז מארגן וועלן זיי האבן בעסערס צום עסן. אפילו א צימעס האט מיין פרוי געמאכט. אזוי איז מען געווען פארנומען א גאנצע נאכט מיט דער אכילה. די מענער האבן אלץ באזארגט, וואסער געבראכט, די ווייבער זיינען פארטאן געווען ביים אויוון און קיינעם איז ניט איינגעפאלן, אז אפשר איז דאס די לעצטע נאכט פאר אונז אלעמען. די קינדער האבן געפאדערט עסן, נאר מען האט זיי צוגעזאגט, אז מארגן וועלן זיי באקומען גוטע זאכן. ווער מען האט געקענט איינפאלן, אז מען וועט דאס נישט דערלעבן צו עסן.

עטדעקט דעם בונקער!

ווי עס איז געקומען פרייטיק ערב יום כפור, פארטאג, איז געגעבן געווארן א צייכן, אז אלע זאלן אריין אין בונקער. יעדערער האט זיך גענומען שארן אויפן בויך דורך דעם טירל מיט די הייסע, פארטיקע מאכלים. ס'איז

פאריגלט געווארן דאס שווערע, אייזערנע טירל און מיר האבן זיך געלייגט שלאפן.

ווען איך בין נאך געשלאפן, האט מיין פרוי מיך אויפגעריסן פון שלאף. זי איז נעבן מיר געשטאנען, בלייך ווי די וואנט, טויט צעשראקן, אז יעדער גליד האט אין איר געציטערט. „שטיי אויף! א שרעקלעך אומגליק האט פאסירט מיט אונז, דער בונקער איז אנדעקט געווארן". א צעשראקענער פון די פלוצלונדיקע נייעס, בין איך אויפגעשפרונגען פון מיין געלעגער, זען וואס קומט דא פאר. איך בין ארויף אויפן דריטן שטאק. דארט האב איך שוין געפונען אלעמען אין א שרעקלעכער צערודערונג. די ווייבער וויינען און קלאגן, רופן זייערע קינדער און זוכן זייערע פעקלעך. די קינדער האבן זיך געכאפט אין וואס פאר א געפאר זיי געפינען זיך. האבן זיי זיך געקלאמערט אין זייערע מאמעס. די מענער זיינען געשטאנען פארצווייפלט און געקלערט, וואס צו טאן. די מערדער שטייען אין זייטיקן צימער אוןווארטן אויף זייערע קרבנות. זיי פאדערן, אז מיר זאלן זיך אונטערגעבן, אז ניט וועלן זיי אויפרייסן דעם בונקער. איך האב געפרוווט אויפברעכן א וואנט אין קעלער, וואס האט געפירט אין א קלאזעט, נאר ס'איז געווען צוועקלאז, ווייל מיר זיינען פון אלע זייטן געווארן ארומגערינגלט מיט ליטווינער, פאלאקן, אוקראינער און דייטשע ס.ס. לייט.

לאנג האט מען זיך ניט איבערלייגט. מיר האבן זיך אונטערגעגעבן. דאס טירל איז אויפגעמאכט געווארן און 2 ס.ס.־מענער זיינען אריין און גענומען טרייבן וואס שנעלער. „לאוס! לאוס! מאכט איר זאלט הערויס קאמען". איך האב זיך נאך פרובירט פארשטעקן אונטער א בעט צווישן קארטאפל. ווען אלע האבן פארלאזן דעם בונקער איז נאך אריין אן אוקראינער און ארומגעזוכט אויך צווישן בעט. ער האט אייניקע מאל אויסגעשאסן אונטערן בעט, נאר צום גליק אין אן אנדער ריכטונג. איך האב זיך דערשראקן און איך בין אליין ארויס. ער האט מיר נאך אפאר מאל דערלאנגט מיט דער ביקס און געטריבן מיך צו דער קאמפאניע.

גייענדיק האב איך נישט אויפגעגעבן די האפנונג. כסדר געקוקט וויאזוי זיך ארויסצודרייען פון די מערדערס הענט. אויסנוצנדיק די איינגשאפט ווען מען האט אונז געפירט פון דריטן שטאק איבער שמאלע טרעפ, האב איך זיך שנעל ווי מעגלעך ארייגעכאפט אין א זייטיק צימער און זיך פארשטעקט צווישן מעבל, וואס זיינען דארט געווען אנגעווארפן. אזוי בין איך אריין

אין א קליינעם בופעט, אפגעלעגן דארט פון 10 אזייגער ביז 10 ביינאכט צוזאמענגעדרייט ווי א ווארעם. איך האב געציטערט פאר מיין אייגענעם אטעם, נישט געקענט זיך רירן נישט זיך אומדרייען. מיינע גלידער האב איך איבערהויפט ניט געשפירט. די צייט האט זיך פאר מיר געצויגן ווי אן אייביקייט. שווערע געדאנקען האבן מיך געפייניקט. די ווונד איז נאך געווען פריש, ווי מען האט פארכאפט מיין פרוי מיט די קינדער און אוועקגעפירט צום טויט.

אין צימער זיינען שפעטער געקומען א גרופע פאלאקן, אויפרוימען די מעבל. איך בין געלעגן צוזאמענגעדרייט און שטיל געבעטן גאט, ער זאל מיך באשיצן, ווייל יעדע מינוט האבן זיי מיך געקענט געפינען. אומעטום זיינען זיי ארומגעקראכן און געגישטערט. איך האב דייטלעך געהערט, ווי זיי געפינען מיט גרויס שמחה ווערטפולע זאכן און מיט וואס פארא פרייד זיי טוען דאס און מיט וואס פארא שמחה זיי רייבן אזוי גיריק. איך האב געהערט, ווי איינער זאגט צום אנדערן: „הער, וואס וואלטן מיר געמאכט, ווען מיר געפינען דא אַן ייד?" דער מערדער האט געענטפערט: „ווען מיר געפינען א היגן ייד, וועלן מיר איבערגעבן גלייך צו דער געסטאפא!"

אט אין אזא צושטאנד האב איך געמוזט דורכמאכן 12 שעה, יעדע מינוט בין איך געווען אויסגעשטעלט אויף א לעבנס־געפאר.

פלוצלונג בין איך ווי פארשטיינערט געווארן. איך שפיר אפאר טריט פון מיר, ווי א פאלאק נישטערט ארום. ער מאכט אויף יעדעס טירל און זוכט. איך האב מיינע אויגן פעסט צוגעדריקט, אז איך זאל קיין זאך מער נישט זען. די ציין האב איך פעסט צוזאמענגעדריקט אוןווארט מיט וואס פארא שמחה זיי וועלן מיך באלד ארויסשלעפן. איך האב זיך נאך מער צוזאמענגעדריקט און פארוקט זיך אין א ווינקעלע. דאס הארץ האט פעסט גענומען קלאפן. דאס בלוט זידן און אין קאפ רוישן. א תפילה האבן מיינע ליפן געשעפטשעט און א קאלטער שווייס האט מיך באגאסן. באלד קומט מיין ריי נאר מיט איינמאל, ער האט נאך ניט באוויזן צוגיין צו מיין טירל, האט זיך דערהערט א שטימע „אביאד" (מיטאג)! און אלע זיינען פארשוווּנדן געווארן פון צימער. דעמאלט האב איך עטוואס פרייער אפגעאטעמט און אויסגעגלייכט די גלידער. ווען איך בין געקומען צו זיך, האבן מיך ווידער אנגעהויבן פייניקן די געדאנקען וועגן אלע אומגליקלעכע, וואס מען וועט זיי באלד אומברענגען. דאס הארץ פלאצט פאר אויפרעגונג. נאר איך פרוביר זיך אליין טרייסטן, אז איך ווייס נישט, וואס מיט

מיר וועט נאך אלץ געשען. איך נעם זיך פעסט צונויף, אז איך זאל זיך ניט פארלירן, ווייל עס שטייט מיר נאך פיל פאר.

✶

ווען ס'איז גוט פינצטער געווארן האב איך פארלאזן מ׳ין שרעקלעכן און ניט זיכערן ארט און אוועק זוכן א באהעלטעניש. נאר דא האט זיך פאר מיר ווידער אנגעהויבן א מארטירער וועג: וווהין גייט מען און ווו זוכט מען? א צעבראכענער, א פארפאלגטער בין איך ארומגעגאנגען איבער די שטילע, פינצטערע געטא גאסן זוכן א באהעלטעניש. לאנג האב איך געמוזט ארומזוכן און ארום־דרייען זיך איבער די הויפן, ליידיקע צימערן און קעלערס, נאר קיין פאסיקן ארט האב איך ניט געפונען.

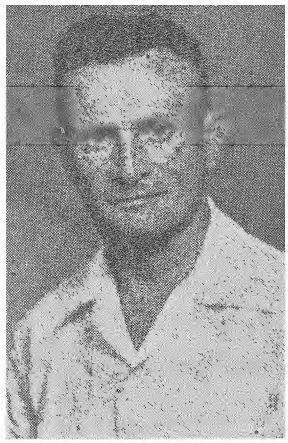
אומעטום און פון יעדער ווינקעלע האט אויף מיר געלויערט דער טויט. יעדן טריט, וועלכן איך האב געמאכט, האט געקענט באשטימען מיין גורל אויף אייביק. די פוילישע, ליטווישע און אוקראינישע פארברעכערס, צוזאמען מיט די דייטשן, פלעגן זיך פארבאהאלטן אין די חורבות און האבן געזוכט און גענישטערט צו כאפן יידן, אויב עמעצער איז נאך פארבליבן און באהאלט זיך אויס פון זייערע הענט.

✶

מיט דעם האבן זיך נאך מיינע צרות ניט געענדיקט. אויסער געטא־ווילנא בין איך נאך דורכגעגאנגען אלע שבעה מדורי גיהינום אויך אין דייטשלאנד גופא — ביז כ׳האב דערלעבט צו זען די באפרייאונג.

יצחק טשערנאצקי
כפר אביב

אין ווייטיק פון נאך דער באפרייאונג

1944. מיר זיינען ערשט, ווי די מייז, פון די לעכער ארויסגעקראכן, און מיט די הענט האבן מיר זיך די אויגן פארשטעלט פון דער שיין. ווי די שאטנס אויף די ווענט האבן מיר זיך געוויאקלט און די גלייכגעוויכט נישט געקאנט געפינען. דער טויט איז נאך אונזער בעסטער חבר געווען און ער האט אונז גארנישט פארזעען... במשך פון דריי יאר מלחמה האט ער זיין ארבעט געמאכט און אונז האט ער עלנטע, ווי שטיינער, איי־בערגעלאזט. אונזערע אלע נאנטסטע האט ער אויף יענער־וועלט פארטריבן. נאר ווו־ניט־ווו איז פון אונז א זכר געבליבן. נאר אפילו די עטלעכע האבן די שונאים די אויגן געשטאכן. מיט א בליק פון רציחה האבן זיי אויף אונז געקוקט און אונזערע טריט געבערענט. זיי האבן זיך געפרעסן און אונז נישט געקענט מוחל זיין אונזער „חוצפה", וואס מיר זיינען לעבן געבליבן...

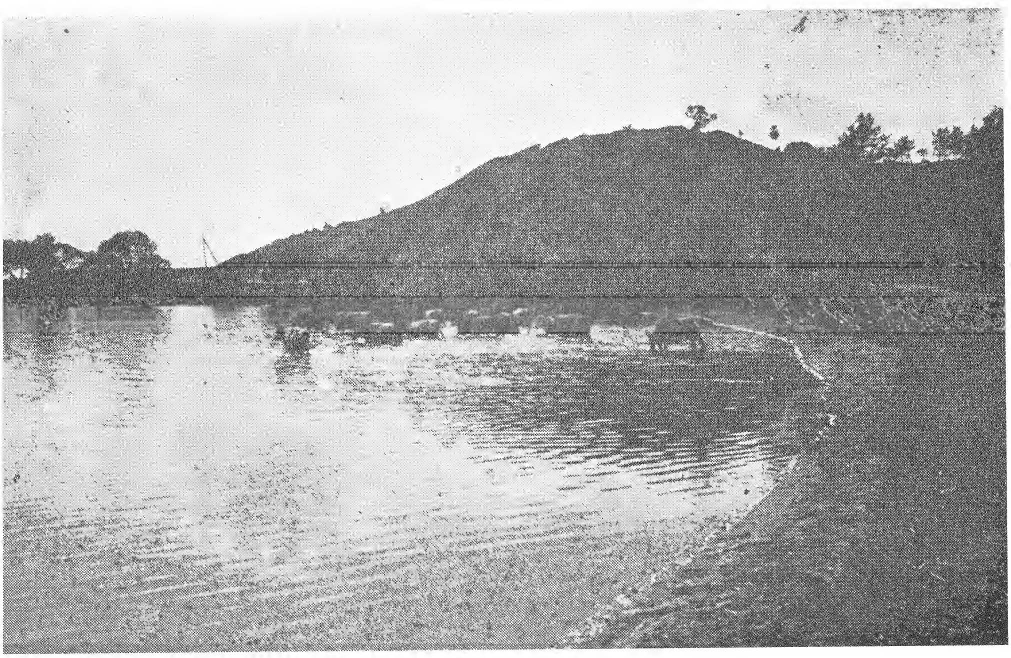
ס'איז זיי, נעבעך, מיט אונז ניט היימליך געווען דערפאר, וואס מיר זיינען ארומגעגאנגען לעבעדיקע עדות און געוווסט פון אלע זייערע „מעשים טובים", וואס זיי האבן געמאכט מיט די יידן אין דער מלחמה צייט. אונזערע צוגע־רויבטע זאכן, וועלכע זיי האבן געטראגן, זיינען זיי פלוצלונג איינג געווארן, ווען זיי האבן אונז דערזעען. און דערפאר, טאקע, האבן זיי געוואלט וואס שנעלער פון אונז פטור ווערן.

און מיר, פארצארנטע פון אונזער אומגליק, האבן א פלאץ געזוכט, ווו א נאכט איבערנעכטיקן און אוועקלייגן אונזער מידן קאפ. מיר האבן זיך ווי קעץ געטוליעט צו יעדן איינעם, וועלכער האט מיט אונז מיטלייד געהאט. און אזוי האבן מיר זיך איבער די דערפער געשלעפט, אפשר וועלן מיר א גוטן גוי געפינען; דאס איז, אבער, זייער שווער געווען.

אונזערע טרויעריקע איבערלעבונגען, וועלכע זיינען נאך פריש געווען, האבן אונז קיין גרויס האפענונג ניט געגעבן. נאר, ליידער, האבן מיר קיין ברירה ניט געהאט, ווייל פון אונזערע היימען זיינען נאר חורבות און אש פארבליבן. און יעדען טאג, וואס איז פארביי, האבן מיר זיך אליין אן ענטפער געמוזט געבן אויף דער פראגע: „און וואס וועט ווייטער זיין ?...״

✶

כ׳האב געזוכט ארבעט. בין איך אזוי אנגעקומען אין דארף קופע, דריי קילאמעטער ווייט פון קאבילניק. דער דארף איז מיר גוט באקאנט געווען. ער געפינט זיך הארט ביים ברעג נאראטש, די אזיערע אין וועלכער כ׳פלעג זיך זומער באדן און שווימען. ביינאכט פלעגן מיר רודערן מיט שיפלעך אויפן שטילן וואסער, אין שיין פון דער לבנה. דאן זיינען מיר נאך נאאיוו געווען און נישט געוואוסט, וואס ס׳שטייט אונז פאר הינטער דער פלייצע. נאר יעצט, ווען כ׳בין געשטאנען ב״ים ברעג און זיך דערמאנט די פארגאנגענע צייטן, האב איך שוין גענוג דערפארונג געהאט און געוואוסט, אז מיין גורל איז אן סענטימענטן און אן זיסע חלומות.

מקובילניק בואך מיאדל. אויפן וועג פון קאבילניק קיין מיאדל.

צופעליק האב איך געטראפן אין דארף א באקאנטן גוי — אנטון באלוווקע — וועלכער האט מיך פריינדלעך אויפגענומען ביי אים אין שטוב, צו וועלכען כ׳בין שוין נישט געווען געווינט. ער האט מיר פארגעלייגט, דאס איך זאל בלייבן ביי אים און ער וועט מיר פארזארגן מיט ארבעט. ווי איך האב זיך שפעטער דערוווסט, האט ער אין צייט פון דער מלחמה אנגעהאלטן א קאָנטאַקט מיט די רוסישע פארטיזאנער, וועלכע האבן זיך געפונען אין דעם געגנט, און ער פלעגט זיי אין געהיים צוטראגן ידיעות וועגן די דייטשן. נאכן קריג האבן די סאוויעטן אים צוגעזען און ער איז געווארן, צוליב דעם, דער גאנצער בעל־בית און לייטער פון דער קאנסערווו פאבריק פון געריכעטע פיש, וועלכע האט זיך געפונען אין קופע ביים נאראטש. ער, וויסענדיק אז איך בין א ייד, האט זיך געניטיקט אין מיין צוטרוי. וויסנדיק דאס איך וועל אים ניט פאראטן, האט ער מיר געגעבן אן ארבעט צו זיין דער פאראנטווארטלעכער אויף היטן די פאבריק. מיר האבן באקומען פון קריגס־קאמיסאריאט ביקסן און אויך א מאשין געווער, און איך מיט נאך עטלעכע מענטשן האבן געמוזט די פאבריק היטן ביי טאג און ביינאכט. איך בין געווארן דער זיכערהייטס אפיציר אויף דער פאבריק.

✶

טראָץ דעם וואס די סאוויעטן האבן באפרייט דעם געגנט און האבן איינגעשטעלט די מאכט, האבן זיך, אבער, נאך געפונען פארשיידענע באנדעס אין די וועלדער, וועלכע פלעגן מאכן איבערפאלן אויף די סאוויעטן און אויף יידן איבערהויפט. געווען זיינען דאס א צוזאמענשטעל פון פארשיידענע באנדיטן, וועלכע האבן מיט א קורצע צייט פריער מיטגעארבעט מיט די דייטשן און האבן געטראגן אויף זייער געוויסן הונדערטער מארדן און איבערפאלן. און דערפאר האבן זיי מורא געהאט זיך צוריקערן אין די דערפער, ווייל טאמער וועלן די סאוויעטן זיי אויפדעקן און דורכפירן קעגן זיי אן אורטייל; איז זיי ליבערשט געווען זיך געפינען אין די וועלדער און מאכן פארשיידענע איבערפאלן. אנדערע פון זיי זיינען אויך געווען דעזערטירער פון דער רויטער ארמיי און זיי האבן געוווסט מיט וואס דאס שמעקט... מען האט זיי גערופן דער „גרינער לעגיאָן“ און זיי האבן צו יענער צייט געבושעוועט אין דעם גאנצן געגנט, און די זיכערהייטסס לאגע איז געווען רואינירט.

איך בין געווען צופרידן מיט מיין ארבעט, נאר שטענדיק האב איך געמוזט זיין אויסגעשטעלט אויף איבערפאלן פון דרויסן. אויך בין איך נישט שטענדיק געווען אינגאנצן זיכער מיט די אייגענע חברים, מיט וועלכע כ׳האב

געארבעט צוזאמען, אז ביי זיי זאל נישט „צופעליק" ארויסלויפן א קויל פון זייער ביקס אין מיין ריכטונג; האב איך שטענדיק געמוזט זיין וואכזאם און שלאפן מיט אפענע אויגן... און אין דער דאזיקער צייט, געדיינק איך, איז געקומען צו מיר א געוויסן טאג דער פירער פון דער פאבריק, דער באקאנטער בולוווקע, און האט מיר באפוילן, דאס איך, צוזאמען מיט אים, מוזן איבערפירן א טראנספארט פון געריכערט פיש קיין מאלאדעטשנע און דאס צושטעלן צום ארטיקן פיש קאָאָפּעראטיוו. דאס איז ארויסגעקומען א מהלך פון 80 ק"מ פון קאבילניק. מיר האבן דעם זעלבן טאג זיך געלאזט אין וועג אריין — און דאס איז געווען מיין גרעסטער גליק, וועלכער האט מיט מיר דאן געטראפן. צומארגנס ווען איך בין צוריקגעקומען האב איך זיך דערוווּסט נייעס, פון וועלכע ס'איז מיר געווארן טרויעריק אויף דער נשמה, און געווען איז אזוי: דעם זעלבן טאג ווען מיר זיינען אוועקגעפארן, איז אין אוונט געשען אן איבערפאל אויף דער פאבריק און א שטארקע איבערשיסונג און פייער. די באנדיטן, וועלכע האבן זיך אריינגעריסן אין דער פאבריק, האבן אוועקגערויבט דאס געווער ביי די פויערים און האבן פון זיי געפאדערט, דאס מען זאל מיך איבערגעבן זיי אין די הענט, ווייל זיי זוכן מיר שוין לאנג ארום. זיי ווילן וויסן ווו איך געפין זיך און ווילן מיר מאכן „מיט א קאפ קירצער". אזוי ארום האב איך זיך דערוווּסט, אז די גאנצע „שמחה" איז געווען געמאכט פאר מיינעט־וועגן, און ווי ס'ווייזט, האב איך זיי אויסגעפעלט צום צעטל פון דערמארדעטע יידן, וועלכע זיי האבן אומגעבראכט אין דער מלחמה.

*

נאך דעם פאל האב איך גאנצע נעכט געטראכט און ביסלעכווייז האט אנגעהויבן עקבערן ביי מיר אין מוח דער געדאנק, דאס איך בין דארטן אינגאנצן איבעריק, און וואס איז מיר איבערהויפט דארטן פארבליבן צו זוכן צווישן די גויים. פארטאג, ווען איך האב א קוק געטאן, ווו די זון גייט אויף, האב איך שוין געוווּסט, ווו א הין איך דארף מיין בליק ווענדן און שטרעבן צו דערגרייכן. אהין, ווי ווייט דער מרחק זאל ניט זיין...

שפעטער האב איך נאך א געוויסע צייט זיך פארנומען אויך מיט אנדערע באשעפטיקונגען ביז איך האב אלע גליקן פארלאזן און איך בין געקומען אין ישראל צו זיין א פרייער יידישער פויער.

אינזש' מאיר סווירסקי

אין טעג פון באפרייען קאבילניק

שוין מער ווי א יאר, ווי איך געפין זיך אין סטאלינגראד, וואס אויפן ברעג פון דער וואלגע. אלץ מער און מער ווערט קלאר, אז ס'דערנענטערט זיך דער טאג, ווען די היטלעריסטישע בעסטיעס וועלן פולקאם באזיגט ווערן.

סטאלינגראד, וואס איז געבליבן א סימבאל פון העלדישן ווידערשטאנד קעגן די דייטשן, שטייט אויף צוביסלעך פון איר חורבן; איך בין צווישן די אויפשטעלער פון סטאלינגראדער טראקטארן פאבריק און דא נישט לאנג האט די פאבריק געפייערט דעם ארויסלאז פון ערשטן טראקטאר...

זייט זייער מפלה ביי סטאלינגראד זיינען די דייטשן ווייט פארטריבן געווארן אויף מערב. פון טאג צו טאג זאגט אן דער ראדיא וועגן נייע נצחונות, נייע באפרייטע שטעט און געגנטן — די רויטע ארמיי גייט פארויס! דער ראדיא דערציילט אויך וועגן די דייטשישע בלוטיקע מעשים און דעם חורבן, וואס זיי האבן איבערגעלאזט אין די באפרייטע ערטער. די צייטונגען ברענגען רמזים, וועגן דעם, וואס איך אליין בין געווען אן עדות דערפון מיט 2 יאר צוריק, אז ס'זיינען שוין נישטא מער קיין יידן אין די באפרייטע שטעט און שטעטלעך, דער נאצי־צורר האט אלעמען פארניכטעט און אויסגעשאכטן.

ס'איז אדורכגעריסן געווארן דער ווייסרוסישער־פראנט. איך הער מיט א פארכאפטן אטעם יעדע ידיעה פון דארט. די רויטע ארמיי שלאגט אפ אין בלוטיקע קאמפן אלץ נייע געגנטן. יעדער נאמען פון א באפרייט שטעטל, דערוועקט אזויפיל זכרונות און האפענונגען; ס'איז שוין נישט ווייט דער טאג ווען מיין געבורט־שטעטעלע קאבילניק וועט אויך באפרייט ווערן.

★

צוויי לאנגע יארן האב איך געווארט מיט א פארוואונדעט הארץ — ווען נאר א פונק פון האפנונג האלט מיר אויף: אפשר איז דאך ווער פון מיינע טייערסטע געבליבן לעבן? און אט דערנענטערט זיך דער טאג ווען איך וועל אפשר מוזן שטיין אנטקעגן דער ביטערער ווירקליכקייט און דער פונק פון האפנונג וועט אויך אויסגעלאשן ווערן. ווי אזוי וועל איך קענען לעבן? מער ווי פריער

בין איך איינזאם און זייער טרויעריק אין די דאזיקע טעג. צי וועט באשטעטיקט ווערן דאס, וואס איך האב מורא ארויפברענגען אויף מיינע ליפן, און איך וועל בלייבן א עלענטער אויף דער וועלט?

איינס נאכן אנדערן שטייען אויף פאר מיינע אויגן די הארציק־טייערע געשטאלטן פון מיין אזוי ליבער היים: די עלטערן, שוועסטער און ברידער, פריינט און חברים. איך זע זיי אלעמען לעבעדיקע, פריילעכע און גליקלעכע מיטן גרויסן ניצחון איבער אונזערע בלוטיקע שונאים... די חלומות דויערן אבער נישט לאנג, איך געפין ניט קיין אנהאנג פאר זיי; צופיל האב איך געזען מיט מיינע אויגן אין איין יאר די ריינע ארבעט פון די מערדער, און ס'איז ניטא קיין ארט פאר אילוזיעס... און דאך זיינען זיי פאראן, דאס הארץ האפט, איך וויל זיי ניט פארטרייבן; אן זיי בלייבט נאר א שווארצער אפגרונט.

מיינע געדאנקען ברייגנגען מיר צוריק צו דעם טאג אין אויגוסט 1942, ווען איך האב זיך געשיידט פון קאבילניק און מער גארנישט געהערט פון מיין משפחה און די 200 יידישע נפשות, וואס זיינען נאך דעמאלט געווען ביים לעבן...

✶

קאבילניק האט דאמאלס געקראגן א באפעל צו שיקן 6 יידן קיין מיאדל אלס צוגאב צו די קאבילניקער יידן, וואס זיינען שוין פריער אהין געשיקט געווארן אויף ארבעט. כאטש ס'איז געווען באוווסט, אז אין מיאדל ארבעט מען ווירקלעך, איז ניט געווען קיין צווייפל, אז נאכן פארענדיקן די ארבעט וועט קיינער צוריק ניט קומען.

דאס מאקסימום וואס קאבילניק האט געקענט שיקן זיינען געווען 4 מענטשן, צווישן זיי מיין טאטע דוד־לייב סווירסקי, א טאטע פון 6 קליינע קינדער. מיט גרויס מי האט מען געפועלט ביים בירגערמייסטער, ער זאל שיקן נאר 4 יידן און זאגן, אז ער האט נישט מער וועמען צו שיקן, ווי אזוי די דייטשן וועלן די זאך אויפנעמען האט קיינער ני טגעוווסט.

אלע 4 זיינען געפאקט צום פארן, די פור איז גרייט, אין שטוב טרויער; די מאמע דארף בלייבן מיט אירע קליינע קינדער אליין, אחוץ טויט־שרעק ווארט אונז א זיכערער הונגער... איך לייג פאר דעם יידישן קאמיטעט צו פארן אנשטאט מיין טאטן. מיט גרויס מי געלינגט מיר זיי צו איבערצייגן, אז איך זע אויס עלטער ווי מיינע 14 יאר און מיט מיין דערפארונג פון א יאר שווערע ארבעט

וועל איך נישט אפשטיין פון די גרויסע; איך באקום זייער איינשטימונג און בין גליקליך וואס דער טאטע בלייבט אין שטוב...

*

ס׳איז אפילו נישטא קיין צייט צום געזעגענען זיך; מיין ברודער הערצל איז נישטא אין שטוב; מאמע גיט מיר מיינע תפילין מיט א תנ״ך און געזעגנט זיך מיט מיר מיט א צובראכן הארץ; דער טאטע בענטשט מיך — גאט זאל מיך היטן און הייסט מיך זיך אליין אויך היטן. זיין עיקר אנזאג: „ביי דער ערשטער געלעגנהייט לויף, מיין קינד, אין וואלד; היטלער וועט אונטערגיין, ס׳איז נאר א פראגע פון צייט. מיר מיט קליינע קינדער האבן קיין האפנונג נישט צו בלייבן, זאל כאטש איינער פון אונז בלייבן, פארגעס נישט צו זאגן קדיש״... איך קוש מיינע קליינע שוועסטערלעך און ברידערלעך און איך בין שוין אויפן פור.

אין מיאדלער גאס, ביים ארויספארן פון שטעטל, יאגט מיך אן מיין יונגערער ברודער הערצל, ער שפרינגט ארויף צו מיר אויפן פור, מיר געזעגענען זיך, מיר קענען זיך נישט אנזעטיקן פון קוקן איינער אויפן צווייטן. מיר, די צוויי באליבטע ברידער־חברים, באשליסן, אז מיר וועלן נישט גיין ווי שאף צו דער שחיטה; מיר וועלן אנטלויפן. מיר ווייסן, אז אין די וועלדער זיינען פאראן פארטיזאנער... ביי דער לעסניטשוועקע שפרינגט הערצעלע אראפ, די טרערן שטיקן אונז, זיין איידעלע געשטאלט דערווייטערט זיך פון מיר — און מיט אים מיינע נאענטסטע, מיין היים, מיין שטעטעלע...

*

אין די טעג ווען ס׳דערנענטערט זיך די באפרייאונג פון קאבילניק, שטייען אויף פאר מיינע אויגן לעבעדיקע געשטאלטן — דאס לאזט מיך נישט פאלן, זיך איינברעכן. אפשר זיינען אויך די קאבילניקער יידן זיך צולאפן אין די וועלדער נאכן ביישפיל פון די מיאדלער יידן? אפשר האט זיך אויך דארט געפונען אזא ענערגישער מענטש און ארגאניזאטאר ווי מיין קוזין מיכאל פאטאשניק, וואס האט אפגעגעבן אלע זיינע כוחות, בכדי מיאדלער יידן זאלן אוועקגיין אין וואלד, אפילו מיט פרויען און קינדער? אפשר האבן אויך אייניגע פון די קאבילניקער יידן אדורכגעמאכט דעם שווערן וועג ביז צום פראנט, אים איבערגעגאנגען — און געפינען זיך, אזוי ווי איך און אנדערע, אין רוסישן הינטערלאנד?...

איך בין אין מיטן פון רעמאנטירן אן עלעקטרישן שטאל־גוס אויוון, ווען דער ראדיא־הילכער הויבט אן איבערצוגעבן די לעצטע נייעס. צווישן אנדערע ווערט געמאלדן, אז דער ראיאן צענטער מיאדל איז געווארן באפרייט... 21 ק״מ ווייטער ליגט דאך קאבילניק!... איך ווער צעמישט, איך לויף אריין אין קאנטאר; מיין ערשטער געדאנק — שרייבן א בריוו אהיים!

איך וויל — איך וואג נישט; מיינע הענט טרייסלען זיך. איך דריי זיך ארום ווי א פארווונדעטע חיה. מענטשן טרייסטן מיך, אנדערע פארשטייען מיך, ס׳דויערט א פאר שעה ביז איך בארואיק זיך און זעץ זיך אוועק. איך שרייב צו מיין טאטן און מאמען, צו מיין שוועסטער און ברידער, פריינט און חברים — פאר אלעמען איין בריוו .איך צווייפל גארנישט, אז דעם בריוו וועלן אלע, צו וועמען איך שרייב אים, לייענען.

✶

שוין אריבער 4 חדשים. דער פראנט איז שוין אין פוילן. רוסלאנד פייערט די באפרייאונג פון איר גאנצן לאנד; די שטימונג איז אומעטום א געהויבענע און איך, מיט א פארשטיינערט הארץ, ווארט אלץ אויפן ענטפער...

איך האב קיין אנונג נישט, ווי לאנג ס׳דארף גיין א בריוו; איך האב נאך קיינמאל קיין בריוו נישט באקומען — ווער האט געקענט ביז יעצט צו מיר שרייבן? יעדן טאג גיי איך קוקן אויפן טאפל, וווּ ס׳הענגט א ליסטע פון די, וואס האבן באקומען בריוו. אומזיסט זוך איך צווישן די שורות מיין נאמען...

שוין מער ווי א וואך, ווי איך האב אויפגעהערט צו גיין זוכן מיין נאמען אויפן טאפל; איך בין מער ווי שטענדיק פארצווייפלט און הילפלאז. פלוצלינג קומט צולויפן צו מיין ארבעט־פלאץ א חבר און דערציילט מיר, אז מיין נאמען איז דא אין דער בריוו רשימה. ביים טאפל שטיי איך א צעטומלטער, ווי א דונער וואלט מיך געטראפן; ס׳פיגורירט דער נאמען סווירסקי דוד — מיין טאטנס נאמען; מיין נאמען איז מאיר — ס׳הייסט, אז מיין בריוו איז אנגעקומען צוריק!

2 טעג שפעטער בין איך בכוח געגאנגען אפנעמען מיין בריוו; מאמענטאל ווארפט זיך מיר אין די אויגן מיין טאטנס האנטשריפט... די אויגן זינקען איין אויף דאס געשריבענע. נישט באוויזן נאך אנצוקוקן דעם בריוו, בין איך, דאס ערשטע מאל אין מיין לעבן, געפאלן אין חלשות...

אין דער „גיכער־הילף״ האט מיר די קראנקן שוועסטער פארגעלייענט מיין טאטנס בריוו, וועלכן איך ברענג דא ווי א דאקומענט פון דער שרעקלעכער תקופה אין יידישן לעבן.

אונזער טייערסטער מאירקע!

אין דעם מאמענט איז נישטא קיין סוף צו אונזער גליק. היינט זיינען מיר ארויס פון וואלד און גלייך נאכן אנקום אין שטעטל האבן מיר באקומען דיין בריוו מיטן לעבעדיקן גרוס פון דיר, — איז דען היינט נאך פאראן עפעס טייערער פון א לעבעדיק קינד, פון נאך איין ייד, וואס איז לעבן געבליבן?!

מיר לעבן אלע און זיינען געזונט; 36 יידן פון שטעטל לעבן מיט אונז. די שענסטע און בעסטע זיינען שוין מער נישטא, צווישן זיי אונזער טייערע זון און דיין באליבטער ברודער הערצעלע. דאס שטעטל איז פארברענט, אויך אונזער שטוב; נאר ווער טראכט פון דעם. די געבליבענע: דיין פעטער **יהושע** מיט די זין **ישראל־לייב, הערצקע** און **איצעלע. אפרויקע קראווטשינסקי, אידע בורגין** מיט די קינדער, **לייב פרידמאנס** משפחה, **יאסל בלינדערס** משפחה, **ציבקה הארמאץ**, איר שוועסטער **שרהל** מיט איר מאן **נתן; מאיר שמערל חדש, יצקע טשערנאצקי, אשר קרוקאוו, בן־ציון שטיינגארט, חנא און הערשל דימענטשטיין, אבראשע חדש, חיה ליבע טשער־נאצקי**, און איר ברודער **פייוול.**

ס'איז דא א האפענונג, אז נאך איינ‏יקע לעבן; דערווייל איז זייער גורל ניט באקאנט. געוואלט האט דער גורל אז מיר זאלן בלייבן לעבן און גאט האט אונז ארויסגעהיט אין די שווערסטע צייטן. א דאנק דיין מאמען, וואס די דייטשן האבן איר געדארפט אלס שניידערקע, האט מען אונז ארויסגענומען פון דער לעצטער שחיטה ערב יום כפור 1942. און אונז איבערגעפירט צוזאמען מיט נאך איינ‏יקע משפחות־פאכלייט קיין מיאדל.

פון מיאדל האבן אונז באפרייט די פארטיזאנער און מיר זיינען ביז דער באפרייאונג געווען אין וואלד. איינ‏יקע קאבילניקער האבן ליידער אויך דארטן געפונען זייער טויט. נישט איצט איז די צייט דיר צו באשרייבן, וואס מיר האבן אלץ אדורכגעמאכט; גאט צו דאנקען, אז מיר לעבן. חנהלע, מינעלע, יהושע און זונדעלע, וועלכע זיינען אויסגעוואקסן אין וואלד, קושן דיך שטארק; און דיין מאמע, דיין אזוי טייערע מאמע, זי איז נישט בכח דיר היינט צו שרייבן; זי דריקט דיך שטארק צו איר הארץ!

אין דעם אזוי גליקלעכן פאר אונז, ווי פאר דיר, טאג, פארגעס נישט, מיין קינד, די טייערסטע און ליבסטע, וואס האבן אפגעגעבן זייערע לעבנס אויף קידוש השם; די וואס האבן שטענדיק מיט אונז געלעבט און געווען אן אומטיילבארער חלק פון אונז — זאלן זיי בלייבן שטענדיק לעבן אין דיין הארץ, אין אונזערע אלטמענס הערצער; פארגעס זיי ניט קיינמאל!

פארגעס אויך נישט די היינט באזיגטע אונזערע מערדער — דער דייטשער צורר און זיינע מיטהעלפער, ימח שמם וזכרם!

מיר פייערן היינט דיין נייען געבורט צוזאמען מיט אונזער באפּרייאונג, מיר זיינען היינט שטאלץ מיט אונזערע העלדישע קאבילניקער פארטיזאנער — **הרצל גארדאן, מאיר חדש, חיים אשר גילמאן,** וועלכע האבן צוזאמען מיט הונדערטער אנדערע יידן זיך נוקם געווען פארן פארגאסענעם יידישן בלוט; זייערע מעשים זיינען א גרויסער כבוד פאר אונזער פאלק און א ליכטיק בלאט אין דער געשיכטע פון אונזערע פינצטערע צייטן.

ס׳קושט דיך הארציק דיין טאטע יוסף דוד לייב סווירסקי.

יוסף־דוד לייב סווירסקי

סטאלינגראד — נאוועמבער 1945. נאך לאנגע חדשים פון אומגעדולדיקן ווארטן באקום איך פלוצלונג די ערלויבעניש צו פארן אהיים — צו מיינע עלטערן, צו מיין משפחה. איך בין איבערגליקלעך; דעם ערשטן מאל נאך דריי־און האלב יאר וועל איך זען מיינע טאטע־מאמע, מיינע שוועסטער און ברידער. מיין גרויסן גליק וועל איך זען מיט מיינע אייגענע אויגן, אזא גליק!...

די באנען זיינען געפאקט מיט דעמאביליזירטע זעלנער, ס׳איז פשוט ניט מעגלעך צו באקומען א בילעט; וואס פאר א כח קען מיר, אבער, פארהאלטן?!

עטלעכע טעג שפעטער — און איך בין שוין אין מאסקווע. אויך דא געלינגט מיר, ווי ס׳איז, און איך בין שוין אין א צוג אויפן וועגן קיין ווילנע. לאנג ציען זיך די שעה׳ן. די אדורכגעפארענע שטעט אינטערעסירן מיך נישט, איך קען אויך ניט נאכדיינקען, אז אט דורך די געגנטן האב איך אדורכגעמאכט אין 1942־טן יאר דעם שווערן וועג ביז צום פראנט, און געגוי, אין דעם חודש בין איך אים אריבערגעגאנגען מיט הצלחה און געווארן א פרייער מענטש. מיינע אויגן און געדאנקען זיינען איצטער געווענדעט צו א שטוב אין שטעטל פאסטאוו, ווו ס׳וווינט מיין משפחה; אהין וויל איך וואס גיכער אנקומען!

*

7־טער נאוועמבער, 12 אזייגער ביינאכט — מיינע פיס טרעטן אויף פאסטאווער באן סטאנציע. לויפנדיק מאך איך אדורך די 2 ק״מ ביז צום שטעטל, און אט זע איך מיט מיינע אויגן דאס הויז אויף לענין־גאס נומער 8.

אויף מיין קלאפן אין לאדן באווייזט זיך א פרוי; איך פרעג, צי עס וווינט דא סווירסקי און זאג איר, אז איך בין זייער זון. זי פירט מיך אריין דורכן הויף און באווייזט מיר ווו אריינצוגיין, גייענדיק פאר מיר. אריינקומענדיק אין שטוב זאגט זי גלייך: „חוה, איר האט א גאסט!"

פאר די לעצטע פאר יאר האב איך אינגאנצן פארגעסן יידיש; מיין באגריסונג האב איך דאריבער געזאגט אין רוסיש, אבער מער ווי דאס איז מיין מויל נישט געווען בכח ארויסצוריידן; אויך די פיס האבן ניט געקענט מער מאכן א טראט...

די שטוב איז יום־טובדיק. דער טיש געגרייט מיט פארשיידענע געטראנקען אין עסנווארג, איך דערקען גלייך דעם טאטן מיט דער מאמען און א פאר קאבילניקער יידן. אויך זיצן דארט יידן, וועלכע איך קען נישט. דורכן טיר

פון צווייטן צימער זע איך קינדער שלאפן, די עלטערע פייערן דעם 7־טן נאוועמבער — דער יום־טוב פון דער רעוואלוציע... איך, אן אנגעטוענער אין געשטאפטע וואטע־הויזן און א פופייקע מיט א „קובייקע" אויפן קאָפ, ווער פון קיינעם נישט דערקענט. אליין בין איך נישט בכוח צו אויסריידן א ווארט און בלייב שטיין ווי א געליימטער...

דער טאטע פרעגט דער מאמען, וואס וויל דער אורח, און גיט צו: „זעץ אים אוועק און גיב אים א קעלישאק, זאל ער זיך דערווארעמען; פרעג אים ווער ער איז און וואס טוט ער דא אזוי שפעט ביינאכט"... דערווייל זע איך, ווי ס'הויבט זיך אויף פון בעט א קעפעלע מיט בלאנדע הערעלעך; איך שטעל מיך פאר, אז דאס איז מיין ברודער זונדעלע — דער רעש האט אים אויפגעוועקט. ער קוקט מיך אָן פונדערווייטן און שרייט אויס: „מאיר איז געקומען!"

הערצעלע סווירסקי

דער איינציקער וואס קען מיך נישט, האט מיך אינסטינקטיוו דערקענט... די מאמע נעמט אראפ דאס היטל און דערקענט אויף מיין שטערן דעם שראם, א סימן וואס איז געבליבן פון א פערדס א קלאפ אין מיינע קינדער יארן. זי שרייט אויס „מאירקע!" און פאלט פארחלשט אויף מיר אויפן סאפקע.

א האלבע שעה שפעטער בין איך געזעסן ארומגעוואשן און מענטשלעך אנגעטאן ביים געגרייטן טיש צוזאמען מיט מיינע נאענטסטע און געפייערט אונזער אזוי גרויסן גליק — שבת אחים גם יחד.

יצחק גארדאן

אין שפורן פון פארלוירענע טעג...

געווידמעט דעם הייליקן אנדענק פון
מיין פאטער אברהם־לייב גארדאן און
מיין ברודער אליהו משה, וועלכע זיינען
אומגעקומען דורך די מערדערישע הענט.

איך זוך די שפורן,
לאנג פארלוירן אין דער צייט,
פון א לעבן וואס געווען
גאר אמאל און זייער ווייט;
איך זוך און נישטער יעדן ווינקל
און איך גראבל מיט די הענט —
וועלן אפשר מיינע פינגער
כאטש א זכר דארט געפינען
אין די חורבות פון די ווענט?...

נאר די צייט האט אלץ פארשאטן
טיף באגראבן אין דער ערד,
וו נאר דערנער ווילדע וואקסן,
ווילדע גראזן אויף א וויסטן פעלד.
טרעט איך לאנגזאם אין דער פוסטקייט
און איך וויל א מענטשן זען;
גיי איך פרעגן יעדן גרעזל —
טאמער ווייסט ער מיר צו זאגן
ווי אזוי איז דאס געשען?...

קייקל איך א קופע שטיינער,
שטומע עדות, וועלכע זיינען בייגעווען —
אפשר וועלן זיי מיר זאגן וו און ווער
און ווי אזוי איז אלץ פארשוואונדן
אלץ אוועק און שוין ניט מער?...
קום איך אן צום קליינעם טייכל,
וו דער שטראם פליסט רואיק, שטיל,
זוך איך ווייבער ביי די ברעגן,
וועלכע שווינקען וועש זייער פיל.

גיי איך ווייטער צו דעם וועלדל,
וו עס וואקסן שווארצע יאגדעס
און אויך שוועמלעך אן א שיעור;
וו די בוימער, הויכע שטאלצע,
ווייסן זיכער אלע סודות —
נאר זיי באהאלטן אויס פון מיר...
הויבט א ווינטל אן צו בלאזן
פארקלעם איך מיינע פויסטן
און מיין בלוט הויבט אן צו זידן
פול מיט ווייטיק און מיט צארן,
שריי איך אויס מיין גרויס געוואלד —
היתכן, האסט ניט געזען קיין יידן?..

בין איך לויפנדיק געשווינט
באלד אין גרויסן מארק געקומען,
אומעטום ארומגעזוכט
ווייט מיין אויג האט נאר פארנומען.
נאר אויך דא האב איך
קיינעם ניט געזען און ניט געפונען.
און אזוי גאנץ באזונדער,
ס'איז דאך ממש ווי א וואונדער,
זיינען זיי מיר אין געדאנק געקומען,
יעדער איינער פון דאסניי
מיט זיין ארבעט און זיין פאך.

אויסגעשטעלט ווי אין א ריי
קומען ערשטע די וואס האנדלען
מיט לעדער, שניט און באקאליי,
און מיט אייזן האלץ, פאליווע
און מיט סחורות אלערליי.
און די סוחרים פון אייער, חזיר־האר,
יידן וועלכע לויפן, הארעווען
און זוכן צו פארדינען
זלאטעס קוים אפאר...

און נאך זיי די בעלי־מלאכות,
שניידער, שוסטער, שמידן, בעלי־עגלות,
בייגל בעקערס, קצבים, סטאלערס,

די הענט אנגעריבן מיט מאזאליעס.
גיי איך זוכן אין דער שול —
אפשר איז היינט יום־כיפור,
ווו אלע זיינען ביי כל נדרי
בעטן תשובה און מחילה ?...
אדער גאר שמחת תורה,
ווו יידן טרינקן אן קיין מורא,
הוליען טאנצן א מעת־לעת א גאנצן ?

טראכט איך ווייטער ניט קיין סך
און איך גיי אין מיאדלער גאס,
ווו מיין טאטנס קליינע הייזל
איז געווען מיט שטרוי באדעקט —
נאר אויך דא קיינעם ניט געפונען,
ניט דעם טאטן, ניט דער מאמען,
ניט דעם ברודער, אויך ניט די שכנים...
בין איך זוכן זיי געגאנגען ווייט ארום
אין די גאסן, אין די געסלעך,
אויך דארטן, ווו די גויים ווינען.
נאר אין מאמענט גיב איך א טראכט,
דאס אומזיסט דאס זוכן און דאס קלערן —
כ'וועל במילא שוין פון קיינעם גארנישט הערן.

איז ווי פון פייער, א מגפה
הויב איך אן
פון קאבילניק צו אנטלויפן
צוריק, דורך ווילנער גאס,
פארביי דעם קלויסטער און דעם בריק —
ביז איך קום צום סאקאוויק.
נאר גאנץ פלוצלונג, פון דעם וועלדל,
פליט א מחנה קראען מיר אנטקעגן
"קרא... קרא... קרא..." — רופן זיי צו מיר,
ווי זי וואלטן זאגן :
"וואס קריכסטו דא ארום,
האסטו וואס פארלוירן ?...
אויב אן אמת ווילסטו וויסן —
קום, וועלן מיר דיר ווייזן"...

דא, דערנעבן אין דעם וועלדל
אין דעם גרויסן מאסן קבר,
וואס פארגאסן מיט צעמענט און אייזן —
דא ליגן פארבאהאלטן דיינע ברידער,
קליין און גרויס, יונג און אלט;
מען האט צוזאמען זיי געשאכטן
מיט רציחה און געוואלד.
דא האבן דייטשן, קאניבאלן,
באוואפנט מיט געווער.
ווי ווילדע חיות זיי באפאלן.
און פלאקן מיט ליטווינער, לאטישן,
אוקראאינער,
גויים, פראוואסלאוונע, קאטאליקן
האבן אלעמען געיאגט, זיי געמאטערט
און געפלאגט.

רויבער, מערדערס, כוליגאנעס, פאראזיטן
האבן מיט פרייד און סאדיזם
יידיש בלוט פארגאסן;
זייער האב און גוטס צערויבט
און פון אלעמען גענאסן...
הערן דאס בוימער אין דעם וועלדל
נאנט ארום דעם קבר,
ציטערן די שפיצן
און די בלעטער הויבן אן צו פאלן...
אויך די פויגעלעך אין וואלד
הערן־אויף צו זינגען
און זיי זיינען ניט צופרידן
וואס מען האט געמאכט מיט יידן...

און זיי רינגלען מיר ארום,
ווי זיי וואלטן מיר דערציילן
וועגן אלע אויסווורפן, בארבארן:
ווי אזוי די גויים
האבן אלץ פארברענט —
די שול, ספר־תורהס און גמראס
און אלע אנדערע ספרים,

אויסגעווייקטע דורךליידן און טרערן,
די אייבקע שאפונגען און ווערטן
דורך לאנגע דורות און דורך יארן —
איז פון אלעמען אש און קויל געווארן.

זע איך פלוצלינג איבער מיר
קומט־אן א שווארצער וואלקן.
ווערכער האט די שיין פארשטעלט
אזוי ווי א ליקוי־חמה —
פאלט אויף מיר ארויף
א ציטער און א מורא
און איך קען שוין מער ניט הערן
פון דער טרויעריקער אומגעהערטער דראמע.
ווער איך זייער איבעראשט
און איך שיק א קללה
אין דער לופטן, צו זון און דער לבנה,
אויך צו די ווייסע שטערן —
זאלן זיי מיט ווייטיק הערן.

וויל איך שפייען גלייך אין פנים פעלקער —
זידלען זיי און האסן.
וויל איך שרייען איבער פעלדער, איבער וועלדער,
איבער ימען, קאנטינענטן —
זאלן אלע וויסן און געדיינקען.
אויך דעם טוי, דעם שניי און רעגן
וועל איך קיינמאל די שאנדע ניט פארגעבן,
נאר אויף אייביק וועל איך טראגן
דאס געפיל פון נקמה האבן.

✶

און קאבילניק, א קליין שטעטל אין
ווייסרוסלאנד —
וועלן דיינע לאנדסלייט אין ישראל
אויף אייביק דיך געדיינקען
מיט טיפן ווייטיק און מיט רום.

אשר קרוקאוו

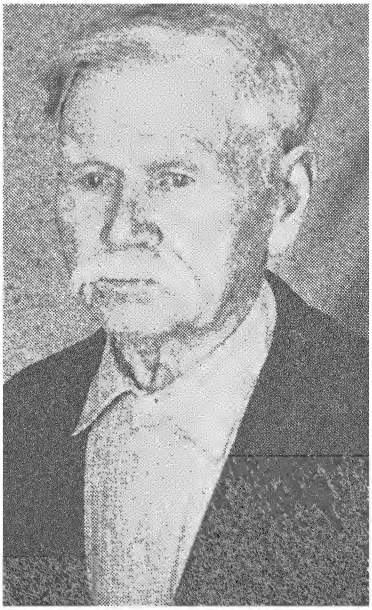
יוזעף טונקעוויטש

(פון די חסידי אומות העולם)

אין דעם צעבושעוועטן ים פון יידן־שנאה, האס און פארפאלגונג האבן זיך אויך באוויזן געציילטע געשטאלטן פון עכטער מענטשלעכקייט, ערלעכקייט און ריינעם געוויסן.

איינע פון די דאזיקע ליכטיקע געשטאלטן אינם פינצטערן ים פון רציחה און יידן־פארניכטונג איז געווען דער פשוטער קאבילניקער פויער יוזעף טונקעוויטש, וועלכער האט אין די שווערסטע צייטן אונטער דער געפאר פון טויט נישט פארקויפט זיין געוויסן און האט זיך ממש מוסר־נפש געוועןביים ראטעווען יידן. כמעט אלע איבערגעבליבענע יידן פון קאבילניק האבן זיך ביי אים א סך מאל צייטווייליק אויסבאהאלטן, און אדאנק דעם געראטעוועט געווארן.

איינמאל האט זיך ביי אים צונויפגעטראפן זאגאר א גרויסע גרופע קאבילניקער יידן: יהודית פרידמאן מיטן מאן און זון, חנא דימענטשטיין,

יוזעף טונקעוויטש

חיה־ליבע טשערנאצקי, הערשל דימענטשטיין, שלום יאוונאוויטש, יצחק טשער־נאצקי און דער שרייבער פון די שורות. ער האט אונז דאן שיין אויפגענומען און ר'האט זיין הילף נישט אפגעזאגט אויך דעמאלס, ווען דאס גאנצע שטעטל איז געווען באזעצט מיט מיליטער.

דורך אים האבן מיר אויך געהאט א פארבינדונג מיטן ווילנער געטא. ער האט געזאלט ברייגנען יהודית טאדרעס מיט איר מאן ווי אויך איר שוועסטער שיינקע מיטן מאן. זיי זיינען שוין געווען אין וועג און ניט ווייט פון קאבילניק, נאר אנטרעפנדיק זיך אויף דייטשן האבן זיי זיך צוריקגעקערט; נאר בלויז יהודיתעס מאן איז אנגעקומען צו אים אין קאבילניק.

עטלעכע קאבילניקער יידן: שאול קאפלאן, יהודית טאדרעסעס מאן, יצחק טשערנאצקי און איך — האבן זיך ביי אים אין חזיר־שטאל אויסבאהאלטן גאנצע 10 חדשים, אין א גרוב פון 3 מעטער אויף 3 מעטער, וואס איז פון אויבן געווען פארזייט — זומער צייט מיט קארטאפל און ווינטער מיט קארן. דער אריינ־גאנג אין גרוב איז געווען אין חזירים־שטאל דורך א פארמאסקירט טירל, פארשאטן מיט מיסט. פון טירל האט געפירט א טונעל פון 2 מעטער די לענג און דערנאך ווידער א טירל פון בלעך, אויסגערעכנט, אז אין פאל פון א שריפה זאל מען קענען פארבלייבן אין גרוב און דאס פייער זאל נישט צוקומען. א רער פון א צאל מיט א פערטל האט אריינגעלאזט לופט — דאך האט אויסגעפעלט זויערשטאף, און קיין שוועבעלע האט מען אין גרוב נישט געקענט אנצינדן... אינמיטן טאג איז נאך אריינגעדרונגען עטוואס ליכט, אבער די מערסטע צייט איז מען געזעסן אין דער פינצטער. נאר די גוטע שפייז, וואס טונקעוויטש האט באזארגט, האט אלעמען אויפגעהאלטן ביים געזונט.

פרילינג, פסח־צייט, איז די גרוב פול געווארן מיט וואסער, מען האט געמוזט גראבן א צווייטע גרוב און ביינאכט שעפן דאס וואסער פון די גריבער. אזוי האבן זיך געצויגן עטלעכע שווערע וואכן אין נאסקייט און מיר האבן געפוילט לעבעדיקערהייט. ווען טונקעוויטש פלעגט אראפגיין אין קעלער, פלעגט ער וויינען ווי א קליין קינד און האט ניט געקענט פארשטיין, ווי אזוי מיר קענען דאס אלץ איבערטראגן...

דער קריסט יוזעף טונקעוויטש איז געווען דער איינציקער שטראל אין דער גרויסער פינצטערניש, וואס האט געהערשט ארום אונז. זיין נאמען דערמאנען די יידן ביים־לעבן־פארבליבענע מיט הייליקן ציטער אויף די ליפן. ער האט

געדינט אלס איינציקער סימבאל פון מענטשלעכן כבוד און ערלעכן געוויסן.
זיין נאמען וועלן קאבילניקער יידן אייביק ערן און געדענקען.

✶

מיר האבן נאך ניט דערוויזן אפדרוקן די שורות, וועלכע מיר האבן געשריבן וועגן דעם שטארק באליבטן און געערטן יידן פריינט יוזעף טונקעוויטש און זיין גוטער און אויסערגעוויינלעכער באציאונג צו יידן אין צייט פון דער צווייטער וועלט מלחמה. האבן מיר אין אנפאנגס 1967 דערהאלטן די טרויעריקע ידיעה, דאס ער איז געשטארבן אין טיפן עלטער אין זיין היימאטס פלאץ אין א פארם ניט ווייט פון קאבילניק.

מיט זיין טויט האבן א סך פון די קאבילניקער יידן פארלוירן א טייערן פריינט און א מענטש ליבהאבער, וועלכן זיי וועלן אויף אייביק שעצן און געדיינקען. זאל זיין אנדיינקונג זיין געבענטשט און זיין נשמה זאל זיך געפינען צווישן די גרויסע צדיקים און חסידי אומות העולם.

יש כוכבים, שאורם מגיע ארצה רק כאשר הם עצמם אבדו ואינם; יש אנשים, שזיו זיכרם מאיר כאשר הם עצמם אינם עוד בתוכנו. ואורות אלה, המבהיקים בחשכת הליל — הם המראים לאדם את הדרך.

(מדברי חנה סנש)

לעאן (לייבל) סאלאמאן
דעטראיט

מיט די קאבילניקער אין צארן און פיין

איך ווער א קאבילניקער

מיין ערשטע „באקאנטשאפט" מיט די היטלעריסטישע חיות איז פארגעקומען נאך אין יאר 1939 אין מאקאוו מאזאוויעצקי, 85 ק"מ פון ווארשע. דארטן האב איך געלעבט צוזאמען מיט מיינע עלטערן און שוועסטער.

מיין עלטערער ברודער ברוך איז אנט־לאפן גלייך ווי די דייטשן זיינען אריין צום מזרח טייל פון פוילן, וועלכער איז געווארן אקופירט דורך די רוסן אין דער זעלבער צייט. קוקנדיק אויף אים זיינען מיר אויך געלאפן צו דער רוסישער זייט און איך מיט מיינע צוויי שוועסטער, חוה און רבקה, האבן מיר זיך באזעצט אין ביאליסטאק, ווו עס האבן זיך דאן קאנצענטרירט א גרויסער טייל פון די פליטים, וועלכע זיינען געקומען פון די פארנומענע, דורך די דייטשן, מערב געביטן פון פוילן. אביסל שפעטער האט מיין ברודער ברוך אונז אויסגעפונען און געבראכט אין קאבילניק, ווו ער האט זיך פריער באזעצט.

אין קאבילניק האט זיך אונזער לעבן מער־ווייניקער נארמאליזירט (פארהעלטניסמעסיק צו יענער צייט). די קאבילניקער יידן זיינען געווען פריינדלעך און מיטגעפילט די נייע אנגעקומענע פליטים אין שטעטל, און מיר זיינען געווען ניט די איינציקע. ביי די שטעטלדיקע קינדער פלעגט אונזער „פוילישער" יידיש ארויסרופן א געלעכטער און שפאס; עס האט אבער ניט לאנגג געדויערט און מיר האבן גערעדט דעם „ליטווישן" יידיש, וועלכן איך רייד אייגענטלעך ביז היינט צוטאג. מיין ברודער האט געארבעט אלס לייטער פון דער שולע אין קאבילניק, און איך מיט מיינע שוועסטער האבן דארטן געלערנט צוזאמען מיט אלע אנדערע קינדער פון שטעטל.

דער אויסברוך פון דייטש־סאוויעטישן קריג אין 1941

אין יוני 1941 איז אויסגעבראכן די מלחמה צווישן רוסלאנד און דייטשלאנד; ס'האט גענומען נאר עטלעכע טעג און ווידער זיינען מיר געשטאנען פנים צו פנים מיט די דייטשישע פארברעכער. מיין ברודער האט אפילו פרובירט ווידער לויפן, ס'איז אבער ניט געווען וווהין, ווייל די דייטשן האבן מיט דעסאנטן איבער־געשניטן אלע וועגן און ס'איז ניט געווען ווו צום לויפן; אזוי ארום איז ברוך געקומען צוריק אין שטעטל.

2 טעג שפעטער איז שוין מיין ברודער געווען ארעסטירט און צוזאמען מיט נאך 15 מאן אויף וועמען די היגע ווייסרוסישע צייטווייליקע פאליציי האט אנגעוויזן אלס קאמוניסטן, — איז ער דערשאסן געווארן.

זיינע פריערדיקע שילער־גויים פון שטעטל האבן אויסגעפירט דעם שרעק־לעכן אורטייל איבער זייער לערער, וועלכער איז געווען אזוי באליבט און טאלאנטפול. דער יונגער יידישער וויסנשאפטלער־מאטעמאטיקער און ערציער איז געפאלן אינמיטן זיין בליענדער טעטיקייט אויף קידוש השם.

די לעצטע שחיטה

פאריתומטע און צעבראכענע נאכן ברודערס טויט, האט אונז צוגענומען צו זיך שפעסל בערגער מיט זיין משפחה. צוזאמען מיט אלע יידן אין שטעטל האבן מיר דורכגעמאכט די שווערע חדשים פון שקלאפן־ארבעט, פיין און דערשלאגונג. זייענדיק אן עלטערן האט אין מיר, מער ווי ביי אנדערע, געלעבט דער געדאנק זוכן א וועג צו אנטלויפן אין וואלד, ווו אין מיטן פון יאר 1942 האבן זיך באוויזן פארטיזאנער.

ערב יום־כפור 1942 איז אנגעקומען אין שטעטל די ידיעה, אז א טייל פון די מיאדלער יידן, צוזאמען מיט א גרופע פון קאבילניקער יידן, וועלכע האבן דארט געארבעט, זיינען אנטלאפן אין וואלד. אין שטעטל האט מען זייער אפגעשאצט דעם העלדישען טאט; דאס איז געווען דער לעצטער אויסוועג, כאטש קיינער האט ניט געקענט פארשטעלן זיך ווי אזוי מענטשן, מיט קליינע קינדער, פרויען און אלטווארג, וועלן קענען לעבן אין וואלד, ווינטער אין די שנייען און פרעסט. און ווי אזוי וועט מען זיך דערנערן, אז די גויישע באפעלקערונג איז געשטימט צו אונז אזוי פיינטלעך?

אפשר טאקע דערפאר איז קיינער פון אונז ניט געלאפן און אזוי ווי יעדן טאג בין איך יום־כיפור געגאנגען צו דער ארבעט; נאר דעם אנקומענדיקן חורבן האט מען שוין געקאנט פילן אין דער לופט. און אזוי איז טאקע געווען.

גאנץ שנעל האב איך זיך געפונען צוזאמען מיט די אלע איבעריקע יידן פון שטעטל אויפן מיטן מארק און פון דארטן האט מען אונז געבראכט מיט א שווערע באוואכונג אין דאם־לודאווי, דאס פאלקס־הויז פון שטעטל נעבן דעם קלויסטער, און דארטן האט מען אונז פארשפארט. אין דאם לודאווי האב איך געטראפן אויך מיינע צוויי שוועסטער, וועלכע די באנדיטן האבן געכאפט, און מיר האבן געזען מיט בלוטיקע אויגן אונזער טראגישן סוף; געמיינט האבן מיר, אז מען גייט אונז פארברענען.

שנעל איז געפאלן די נאכט. אין דער פינצטער, ווי הערינג געדריקטע אין א פאס, וויינען און זיפצן פארשטיינערטע הערצער, הילפלאז און אן קיין פונק פון האפענונג צו קענען זיך ראטעווען — שיידן מיר זיך איינע פון די אנדערע, און באגיסן מיט טרערן אונזער טרויעריקן גורל. אלע שטרעקן די הענט צו גאט און פרעגן „פארוואס?״ — — — אלץ איז שוין קלאר; מען גראבט שוין פאר אונז די גריבער. דאך פרובירן אייניקע אופרייסן די לאדנס פון די פענצטער און ארויסשפרינגען; זיי ווערן, אבער, גלייך דערשאסן. די וואך אינדרויסן איז זייער געדיכט.

איך מיט מיינע 2 שוועסטער און נאך א 20 מאן זיינען אונטערגעקראכן אונטער דער בינע (אויף וועלכער מען פלעגט אמאל פארשטעלן) האפענדיק, אז אפשר וועט מען אונז דארט ניט זוכן. אינדערפרי האבן מיר געזען, ווי מען פירט ארויס אלעמען פון דער געביידע, און ווען ס׳איז געווארן ליידיק האבן די באנדיטן גענומען זוכן אין אלע מעגלעכע פלעצער — און זיי האבן אונז געפונען! מיינע שוועסטער האט מען ארויסגעשלעפט פאר מיר. חוה האט נאך באוויזן צו זאגן צו מיר: „זע, לייבעלע, אנטלויף ווי עס איז, זאל כאטש איין לעבעדיקער אנדיינק בלייבן פון אונזער משפחה״... איך צוזאמען מיט יהושע טשערנאצקי, יצחק טשערנאצקי און ראובן שטיינגארט (גדליה׳ס איידעם) זיינען ארויסגעשלעפט געווארן די לעצטע. 2 מערדער האבן אונז געפירט צו די גריבער. יהושע האט זיך געווענדעט צו איינעם פון די מערדער, וואס האבן אונז געפירט: „קאַליע, מיר זיינען דאך צוזאמען אויפגעוואקסן און געלעבט אין דער שולע, לאז מיר אוועק, איך וויל לעבן״... זיין באנדיטישער ענטפער איז געווען: „גיי פארויס!״, צוגעבנדיג א רוסישע קללה אויף אלע יידן... יהושע

האט אבער גענומען אנטלויפן. דער באנדיט, קאָלע, איז אים נאכגעלאפן און אים געשאסן.

בלייבנדיק מיט איין פאליציאנט, ביים בריק, ניט ווייט פון קלויסטער, האב איך מיט חיים׳ען אויך גענומען אנטלויפן אין דער ריכטונג צום פריצ׳ס הויף. גלייך האט דער מערדער גענומען אונז נאכשיסן. איך בין געלאפן זיג־זאג און די קוילן האבן געפייפט ארום מיר. מיין שוועסטערס לעצטע ווערטער האבן מיר צוגעגעבן כוח און ווילן צום לעבן... און אזוי איז מיר געלונגען צו אנטלויפן! חיים איז, ליידער, געפאלן פארוווּנדעט און נאכדעם דערשאסן געווארן דורך דעם פאליציאנט.

מיט די לעצטע כוחות בין איך דערלאפן צום וואלד. קעגנאיבער, פון צווייטן זייט וועג, האב איך געהערט די שיסערייען. יעדער שאס האט אפגעריסן ביי מיר אן אנדער גליד פון קערפער. אט ווערן אומגעבראכט אזוי מערדעריש די לעצטע יידן פון שטעטל צוזאמען מיט מיינע צוויי שוועסטער...

צו די פארטיזאנער

2 טעג האב איך זיך געוואלגערט אין וואלד. הונגעריק, צעריסן, קאלט און נאס. ניט האבנדיק קיין אנדער ברירה, בין איך אנגעקומען אין דארף קאנסטאנטינאָווע. צו מיין גליק האבן דארטן געארבעט עטלעכע יידן און מיט זיי בין איך פארבליבן עטלעכע טעג. פון דארטן בין איך אוועק קיין סוויר, ווו ס׳איז נאך געווען א געטא. דארטן האב איך געטראפן הערצקע גארדאן, וועלכער איז אויך אנטלאפן, ווי איך, פון אונטערן ביקס.

צוזאמען מיט די סווירער יידן בין איך אריבער אין מיכאלישיקער געטא, און פון דארטן בין איך געשיקט געווארן אויף ארבעט נאך קאנסטאנטינאווע. צוזאמען מיט מיר איז דארט געווען דער קאבילניקער קיווקע קריוויצקי. זייענדיק דארט נאר געציילטע יידן ביי דער ארבעט אין א קליינעם פלאץ נאענט צום וואלד, האבן מיר זיך געשפירט זיכערער און געהאפט, אז די צייט וועט פארבייגיין. אבער נאך 4—5 חדשים, אין פרילינג 1943, איז אנגעקומען צו אונז דער דייטשער באפעל איבערצוגיין אין ווילנער געטא, ווו די דייטשן האבן קאנצענטרירט אלע לעבן־פארבליבענע יידן פון די ארומיקע שטעטלעך, וועלכע די דייטשן האבן שוין ליקווידירט.

נאר איך האב באשלאסן, אז מער אין קיין געטא וועל איך ניט גיין! איך

האב ניט געהאט מער וואס צו פארלירן און האב באשלאסן צו גיין אין וואלד און זוכן פארטיזאנער. כ׳האב פרובירט צורײדן אויך אנדערע גיין מיט מיר, אבער, לײדער, מען האט זיך ניט געוואלט שײדן מיט עלטערן, שוועסטער און ברידער. די יידן פון די ארומיקע שטעטלעך זיינען קיין ווילנער געטא ניט דערפארן; מען האט זיי אלעמען דערמארדעט אויף פאנאר.

ניט קענענדיק די געגנט האב איך געבלאנדזשעט דורך פעלדער און וועלדער זוכנדיק פארטיזאנער. פון מאל צו מאל האב איך באקומען א שטיקל ברויט ביי א גוי (ביינאכט), איינשטעלענדיק דורך דעם דאס לעבן. און גלייכצייטיק פלעגט מיר אויך א מאל געלינגען דורכצונעכטיקן א נאכט ביי א פויער, אונטער א דאך. איינמאל, באקומענדיק אזא נאכטלעגער ביי א גוי אין א קליין דערפעל, זיינען אהין ביינאכט געקומען פארטיזאנער. איך בין צו זיי ארויס און דערציילט זיי מיין טרויעריקן גורל. איך האב זיך אנגעגעבן אלס שעפסעלס א זון פון קאבילניק (ס׳וואלט פאר זיי געווען צו שווער צו באנעמען, אז איך בין א ווארשעווער ייד) און דערמיט געווונען זייער צוטרוי.

די פארטיזאנער האבן מיך געבראכט די זעלבע נאכט צו א קליין שטיבל אינמיטן פון גרויסע בלאטעס און געהייסן ווארטן ביז זיי וועלן קומען מיך נעמען. די גוים, וואס האבן דארט געוווינט האבן מיר אבער גלייך אויף צומארגנס געהייסן פון דארטן גיין; זיי האבן מורא געהאט א ייד זאל זיין ביי זיי.

טאפטשענדיק אזוי דורך די בלאטעס בין איך דערגאנגען צו נאך אזא הייזל. דער גוי מיטן נאמען טאלאיקע האט מיך אפגעשטעלט און אויסגעפרעגט, אינטערעסירנדיק זיך ספעציעל וועגן די קאבילניקער יידן און ווער פון זיי איז לעבן געבליבן. ער האט אביסל געצווייפלט, אבער נאך דעם האט ער מיך אוועקגעפירט טיף אין די זומפן און געבראכט צו אן אינטערערדישן בונקער, וואס איז געווען פארמאסקירט צווישן ביימער.

אריינגייענדיק אינווייניק, האב איך דערזען געשטאלטן, וועלכע זיינען געווען מער ענלעך צו פרא־היסטארישע מענטשן... באוואקסענע שמוציקע פנימער, מיט גלאנצנדיקע אויגן וואס האבן זיכער לאנג ניט געזען די טעגלעכע ליכט. עס איז שווער געווען אין זיי צו דערקענען די קאבילניקער יידן, מיינע גוטע באקאנטע ווי: לייב פרידמאן, יהושע גארדאן, הירשל דימענטשטיין, פייוועל טשערנאצקי און חמקע פון זאנאראטש.

טראץ די פרייד פון באגעגעניש איז אבער געווען מיר קלאר, אז איך קען זיי ניט באלאסטן. טאלאיקי איז געווען א יידן פריינט, אבער מער ווי א ביסל

ארבעס צום עסן האט ער אליין ניט געהאט. ס'איז אויך געווען זייער איינג אין בונקער. לייבע פרידמאן האט אבער געזאגט, אז „מיר וועלן זיך טיילן פון דאס לעצטע" — און אזוי בין איך געבליבן צוזאמען מיט זיי.

ביידערנאכט פלעג איך זיך לאזן גיין איבער דערפער פרובירענדיק זאמלען אביסל עסנווארג. דאס איז געווען לעבנסגעפערלעך, כ'האב אבער געוואלט, ווי מעגלעך, פארבעסערן אונזער עקזיסטענץ און אין א געוויסער מאס איז דאס מיר אויך געלונגען.

איין מאל אין א פאר וואכן פלעגן מיר ריזיקירן און ברענגען וואסער פון די בלאטעס, אנווארעמען עסן און אביסל זיך ארומוואשן.

אין דעם זעלבן געגנט זיינען געווען מערערע געראטעוועטע יידן, וועלכע האבן געבויט אונטערערדישע בונקערס און עקזיסטירט אזוי ווי מיר. אין דער צייט האט זיך אין דער געגנט געגרינדעט א יידישער פארטיזאנער־אטריאד אונטערן נאמען „מעססיטעל" (נקמה). איך האב זיך גלייך איינגעשלאסן אלס קעמפער אין דעם אטריאד.

די גרויסע בלאקאדע

קורץ פאר די יום־טובים אין 1943 זיינען די וועלדער בלאקאדירט געווארן דורך אייניקע דייטשע דיוויזיעס, וועלכע זיינען געבראכט געווארן פון מזרח פראנט, אום צו פארניכטן די פארטיזאנער. אונזער יידישע פארטיזאנער אפטיילונג „מעססיטעל" איז אויפגעלייזט געווארן דורך פארטיזאנישע אנטיסעמיטישע אנפירער צונעמענדיק ביי אונז דאס געווער. און אזוי זיינען מיר געבליבן קעגנאיבער די דייטשן מיט ליידיקע הענט...

די דייטשישע דיוויזיעס האבן ארומגערינגעלט די וועלדער וואס איינגער און איינגער. די מעגליכקייטן ארויסצורייסן זיך פון דער בלאקאדע זיינען געווען קליינע, איבערהויפט דרייענדיק זיך אָן געווער אין די הענט. דעריבער האבן מיר זיך צעווארפן אויף קליינע גרופקעס און זיך צוגאנגען אין פארשידענע ריכטונגען. איך בין געגאנגען צוזאמען מיט די קאבילניקער שלום יאוונאוויטש, יעקב פייווע גאלדזעגער, מאטלע גילמאן, חעמקע דער זאנאראטשער און נאך צווי שוועסטער פון אשמענע. מיר האבן זיך געשטיצט אויף שלומען אין חעמקען, וועלכע האבן זיך גוט אויסגעקענט אין דעם געגנט און געהאט א סך פערזענלעכע באקאנטע פויערים.

מיר האבן באשלאסן דורכרייסן די דייטשע רינג אין דער ריכטונג פון קאבילניק. עטלעכע נעכט זיינען מיר אזוי געגאנגען אויסמיידנדיק א פאר מאל מיט ניסים די דייטשע סאלדאטן־קייטן. ביי טאג פלעגן מיר ליגן באהאלטן טיף אין וואלד. איין פרימארגן, ווען מיר האבן געענדיקט אונזער נאכט־גאנג, האבן מיר זיך געפונען ניט ווייט פון א דארף. פלוצלונג האבן מיר דערזען, ווי די דייטשן באפאלן דאס דארף. די פויערים האבן גענומען לויפן אין אונזער ריכטונג, אין וואלד. מיר האבן געמוזט גלייך אנטלויפן וווהין די פיס האבן אונז נאר געטראגן. ביי דער געלעגנהייט האבן מיר זיך צעשיידט, אפריידנדיק זיך אלע צו טרעפן אין גרויסן וואלד, וואס איז געווען ניט ווייט פון פלאץ, ווו מיר זיינען געווען.

איך מיט יעקב פייוועו זיינען דערלאפן צו יענעם וואלד, אבער ניט דערוואַרט זיך אויף די איבריקע... אלע איבעריקע זיינען אריינגעפאלן צו די דייטשן אין די הענט און דערשאסן געווארן. מיר זיינען געבליבן אליין, וואלגערנדיק זיך איבער די וועלדער, ניט וויסנדיק קיין וועג וווהין צו גיין. די דייטשן האבן נאך פארגעזעצט זייער געיעג. מיר פלעגן זען ביי נאכט די פלאמען פון די ברענענדע דערפער, וויסנדיק דורך דעם ווו די דייטשן זיינען. די גויים האבן יעצט געליטן ווי געהעריק אין דעריבער האבן זיי געהאט אויך מער מיטגעפיל צו אונז און אונז געגעבן פון מאל צו מאל א שטיקל ברויט.

✶

די בלאקאדע האט זיך געענדיקט ערב יום כפור. א סך יידן זיינען אומגעקומען. די געבליבענע זיינען צוריקגעקומען פון די בלאטעס. איך האב זיך אנגעשלאסן צו די פארטיזאנער אפטיילונג מיטן נאמען „קאטוזאף״, ווו איך בין געבליבן ביז דער באפרייאונג אין 1944.

אין דער רויטער ארמיי

נאך דער באפרייאונג האב איך געקעמפט מיט די דייטשן אין די רייען פון דער רויטער ארמיי. אין איינע פון די שלאכטן האב איך זיך באגעגנט מיט חיים אשר גילמאן פון קאבילניק. מיר האבן זיך צוזאמען געטרייסט, וואס מיר נעמען נקמה פון אונזער ביטערן שונא. נאר, ליידער, איז חיים אשר געפאלן אין קריג ביי קעניגסבערג אין די רייען פון דער רויטער ארמיי.

שושנה פשעכאדניק
(רייזל נאראצקי)
חיפה

פון קאבילניק ביז בערגן-בעלזן

ערב יום כפור 1942. נאכן אנטלויפן פון א טייל פון דער מיאדלער יידן אין וואלד, צווישן וועלכע עס זיינען געווען אויך קאבילניקער יידן, וועלכע האבן דארט געארבעט, האט מען פארויסגעפילט אין שטעטל דעם נאענטן חורבן. מיר זיינען אבער אינדערפרי אוועק, ווי געוויינלעך, צו דער ארבעט. איך בין געווען 15 יאר אלט, מיין שוועסטער חייקה — 14 יאר; ביידע האבן מיר געארבעט אין הויף.

דער אלטער גערטנער האט אונז מיטגעפילט. אז מען איז אונז געקומען רופן, זאגנדיק, אז מען פירט איבער די יידן פון שטעטל אין געטא מיאדל, האט דער גוטער קריסט באהאלטן מיך און חייע־ליבן אויף א בוידעם. מיין שוועסטער חייקה די שווארץ־חנעוודיקע שיינהייט מיט די לאנגע צעפעלעך, האט זיך צוריקגעקערט מיט אלעמען אין שטעטל.

דאס זיינען געווען גרויזאמע שעהען. א מעת־לעת אויפן בוידעם מורא האבנדיג, אז מען וועט אונז דא געפינען און וויסנדיק אז אונזערע נאענטסטע, אונזער גאנצע שטעטלע יידן ווערן מערדעריש אומגעבראכט. שפעטער האבן מיר זיך דערוווסט, אז א פאר משפחות האט מען דאך איבערגעפירט קיין מיאדל — פאכלייט, אין וועלכע די מערדער האבן זיך גענויטיגט.

מיר האבן זיך געלאזט גייען דורך פעלדער און וועלדער קיין מיאדל, מיטן האפנונג, אז אפשר זיינען צווישן די פאכלייט אויך אונזערע משפחות. ביים ארייגגיין אין מיאדל האבן מיר געטראפן שרהלען טאראָנצ׳יק וואנדערנדיק אין פארקערטע ריכטונג מיט אירע צוויי קינדער· מיר האבן זיך פון איר דערוווסט, אז מיר האבן ניט נאך וואס צו גייען קיין מיאדל... האבן מיר באשלאסן געמיינזאם צו גייען קיין סוויר — אינם די שטעטל האבן נאך געלעבט יידן.

מיט צעבראכענע הערצער און אפגעשטארבענע גלידער האבן מיר געוואנדערט איבער וועגן ניט־וועגן, ניט וויסנדיק אפילו ווי געהעריק די ריכטונג קיין סוויר. שרהלס צוויי קליינע קינדער מיט אונז; דאס גייען איז גרוילעך שווער. מיר פרובירן אריינקוקן אין א דארף, אבער די גויים טוען אונז א טובה, וואס זיי גיבען אונז ניט איבער צו די דייטשן... אפילו אין דארף סלוק, ווו מיין טאטע איז געבוירן געווארן, געפינען מיר ניט קיין שטיצע און מיטגעפיל; מען גיט אונז ניט אפילו א טרונק וואסער.

זייענדיק שוין אין גאנצן פארצווייפלט, דערווארטנדיק דעם טויט, פון הונגער, קעלט און נעץ (אויב ניט פון די דייטשן) האט אונז דאך דער מזל באלויכטן און מיר האבן געטראפן א גוי, א יידן־פריינד, ב״י וועמען מיר האבן זיך אפגערוט, באקומען וואס צום עסן און דערוווסט זיך דעם ריכטיקן וועג קיין סוויר. מיט צעריבענע קראנקע פיס בין איך קוים דערגאנגען. א גאנצע וואך האב איך געמוזט ליגן אין בעט, און ווי נאר איך האב זיך געקענט ווידער שטעלן אויף די פיס, בין איך אוועק קיין מיכאלישיק, פון וואנען מיין מאמע שטאמט; דאס מאל אליין.

די נאכט איז אנגעקומען ווען איך בין געווען אין מיטן וועג. ווידער האב איך געהאט גליק, און א משפחה גויים, וואס האט געוווינט אין א פארווארפענעם ווינקל, האט מיר געלאזט איבערנעכטיקן. זיי האבן מיר אויך געלאזן בלייבן ביי זיי אלס ארבעטערין און איך האב געזעצן אין דעם א רעטונג.

עס האט ניט לאנג געדויערט, און אנדערע גויים, וועלכע פלעגן פאר־בייגייען, האבן גענומען נאכשפירן, אז איך בין א יידיש קינד. מיינע גוט־טוער זיינען אליין יעצט געשטאנען אין א גרויסע סכנה, און ניט האבנדיק קיין אנדער ברירה, האבן זיי מיך געברענגט אין מיכאלישקער געטא. מיין מאמעס פעטער, לאפוק, האט מיך גענומען צו זיך, און אזוי ווי ס׳האט זיך אים איינ־געגעבן מיך צו פארמעלדן אלס אן ארטיקע געבוירענע, איז מיר געלונגען אויף א געוויסע צייט צו בלייבן אין מיכאלישיק. אין מיכאלישיק האב איך געטראפן אייניקע אנטלאפענע פון קאבילניק, פון וועלכע איך האב געהערט איינצלהייטן פון אומקום פון מיין משפחה, צוזאמען מיט אלע יידן אין שטעטל.

✶

פון מיכאלישיק האט מען געשיקט טראנספארטן פון יידן אויף ארבעט קיין ווילנע; אויך מיין ריי איז געקומען. ס׳האט זיך פאר מיר אנגעהויבן א צייט פון שווערע ארבעט אויף דער באן ליניע, זייענדיק פון אלע אינזיכטן שוועד אונטערדריקט. ס׳איז געווען ווינטער 1943 און אונזער גורל האט אויסגעזען אינגאנצן הילפלאז.

יידן פון אלע ארומיקע שטעטלעך זיינען געפירט געווארן כלומרשט קיין קאוונער געטא... פון ווילנער געטא האט מען גענומען אהין נאר פריי־ווילעגירטע... קיינער פון זיי איז ניט דערפארן ווייטער ווי ביז פאנאר... מיר האבן געוווסט, אז טויזנטער ווילנער יידן ווערן דארט אויסגעשאכטן.

א שיינעם פרימארגן האט מען גענומען זאמלען יידן אין געטא צו א „ספעציעלן" ארבעטס צוועק. יעדער האט פארשטאנען, אז דאס איז צו פירן אויף פאנאר... מענטשן האבן גענומען זיך באהאלטן. ס'איז געווארן א געיעג און זוכעריי דורך די דייטשן. מען האט אונז ענדעקט אין אונזערע באהעלטעניש... צוזאמען מיט אסך אנדערע יידן האט מען אונז פארפאקט און פארשלאסן אין לאסט־וואגאנען. דא האב איך זיך געטראפן מיט אונזער שטעטלדיקן ראשל יאוונאוויטש, מיט וועמען איך בין דורך דעם שווערן וועג פון פיין ביז אונזער געמיינזאמער באפרייאונג.

✶

פון ווילנע האט מען אונז געפירט קיין עסטלאנד, אין אן ארבעטסלאגער וייוואר ; דא האט מען קאנצענטרירט צוביסלעך די לעצטע געבליבענע יידן פון ווילנע און אנדערע פלעצער. שווערע ארבעט אין שטיינהאקערייען און וועגן־בוי, אין וועלכער די דייטשן האבן זיך געניוויטגט, איז געוועזן אונזער מנת חלקנו ; אויך אונזער מזל ניט צו זיין אומגעבראכט.

איך בין אבער געווען גאנץ גלייכגילטיק צום גורל — ניט האבנדיק מער קיינעם אויף דער וועלט ; די שווערע ארבעט, הונגער, קעלט, מאראליש און פיזיש שווער אונטערדריקט, און דאס אלץ אין מיין יונגן עלטער... איך בין ניט געווען מער בכח קעגנשטעלן זיך דעם טרויעריקן גורל, וועלכער האט אויסגעזען צו זיין פאראורטיילט... איך האב זיך מער ניט באהאלטן, ווען מען האט אויף איינעם פון די אפעלן אין לאגער אפגעזונדערט 100 פרויען. ווידער וואגאנען מיט שטעכלדראט, ניט ווויסנדיק וווהין און פארוואס. 2 פרויען פרובירן, און ס'געלינגט זיי צו אנטלויפן — דאס איז געווען אן אויסערגעוויי־לעכע העלדישקייט אין דער לאגע, אין וועלכער מיר האבן זיך געפונען.

✶

לויטן אויפפירן זיך פון אונזערע היטער, האבן מיר זיך געגרייט ווידער צום טויט. מען האט אונז, אבער, געברענגט קיין קיוויאלי. 350 מענער יידן האבן דארט געארבעט אין די שאכטן ; מיר, די פרויען, האבן געארבעט אביסל גרינגער.

מיטן דערנענטערן זיך פון דעם פראנט צו עסטלאנד, האט מען אומ־געבראכט אלע עלטערן און שוואכערע... מיר, די איבעריקע, זיינען ארויסגעפירט געווארן דורכן פארט רעוואל מיט א שיף, וועלכע האט אונז געברענגט אין דעם גיהינום פון שטוטהאף.

אין דעם קאנצענטראציע־לאגער האבן מיר געדארפט מאכן אונזער לעצטן וועגן, צוזאמען מיט אסך אנדערע טויזענטער יידן פון אסך לענדער אין אייראפע...

✶

דאס ביסל מוט צום לעבן איז געווען ראשל. מיר זיינען געווען נאענט צוזאמען און פרובירט מאראליש שטיצן איינע די אנדערע. דאס איז געווען אונזער גורל פטור צו ווערן פון דעם שרעקלעכן ארט. אנפאנג 1944 זיינען מיר אוועקגענומען געווארן, צוזאמען מיט נאך 500 פרויען, אויף צוואנגס־ארבעט קיין אקסענצאל נעבן האמבורג. מער ווי א יאר האבן מיר דארט געארבעט אין אמוניציע־פאבריקן. די פאבריק האט אונז געדארפט האבן, און דעריבער, טראץ די שקלאפן־ארבעט האט מען אונז דערהאלטן די נשמה.

היטלערס אימפעריע איז אבער געגאנגען וואס ווייטער צום סוף. מיר האבן זייער ווייניק פון דעם געוווסט, אבער דאס ווייניקע, וואס איז דערגאנגען צו אונזערע אויערן האט אונז צוגעגעבן מוט און קראפט. מיר האבן געוואלט דערלעבן צו זען דעם סוף פון אונזער בלוטיקן שונא — און מיר האבן דאס דערלעבט!

✶

געוואלט האט דער גורל אז אונזער לעצטע סטאציע פארן באפרייאונג זאל זיין בערגן־בעלזן.

דער לאגער איז געווען פול מיט סקעלעטן באצויגענע מיט הויט. א טייל פון זיי האט זיך נאך באוועגט. טויזנטער האבן מער ניט געאטעמט. די מערדער האבן ניט באוויזן צו ענדיקן זייער ארבעט, אויך ניט באוויזן אפוואשן זייערע בלוטיקע הענט. ביז דער לעצטער מינוט האבן זיי אויסגעפירט זייערע בלוטיקע אורטיילן איבער דעם ביסעלע געבליבענע פון יידישן פאלק אין אייראפע.

עס האבן אונז באפרייט די ענגלענדער. דאס הארץ האט געוויינט און געווען איבערגליקלעך מיט די לעצטע כוחות... דא האט זיך אויך באפרייט שמחה פשעכאָדניק, מיין מאן, מיט וועמען מיר האבן צוזאמען געבויט אונזער היים אין ישראל.

יצחק גורדון

הירהורי זיכרון

מדי העלותנו את זיכרם של יקירינו בקובילניק, את מר גורלם, את הצרות והתלאות, את עינוייהם ומותם — מתלווית, משום מה, מועקה קשה בלבנו פנימה, מועקה בלתי ברורה ובלתי מוסברת די־צורכה, המשתלבת בשאלה הכאובה, המנקרת במוחנו, ושקשה להשתחרר ממנה: הדם הנקי שנשפך, והאסון הגדול שהתרחש — האשמים והחייבים בדין, מי הם? האשמים אך ורק זרים או אם גם בנו, כיהודים, אשמה מסוימת ולו רק עקיפה?

✶

העם היהודי, שהתנסה בסבל ויסורים בדרכו הארוכה בתפוצות בקרב העמים, פיתח וסיגל לעצמו, בדרך כלל, את התחושה המיוחדת להבחין במועד המתאים בסכנה הקרבה והולכת, ובעוד מועד לדעת, לצעוק ולהתריע עליה; הוא גם ידע להיכון לקראת הפורענות. ואמנם, הודות לכך ניצלו לא פעם קהילות שלמות מאבדון ומכלייה, שאיימו להשמידן.

למרבה אסוננו, תכונה זו ניטלה הפעם מאתנו ולא עמדה לנו בשעת צרה. נעלמה מאתנו התבונה, נסתתמו מקורותיה, שותקו דרכי המחשבה וההיגיון בעמנו ובמנהיגינו. לא הערכנו את המצב כראוי ולא התחקינו אחרי חיידקי המגיפה, שנישאו באוויר ושאיימו עלינו. יצר החיים שבנו לא זיעזע אותנו ולא הדריך את שלוות מנוחתנו לחפש דרכי מפלט והתגוננות בעוד מועד, בטרם סגרה עלינו האש מסביב ועדיין פתוחות היו דרכי הצלה ועזרה.

מה היה מקור השאננות ושיוויון הנפש, וכיצד נזרעו המבוכה והתבוסנות, שגרמו לאזלת־היד וקבלת הדין — תחת לעורר, להתריע יום־יום ושעה־שעה על הכיליון, שרבץ בפתח ביתנו? ואיה השכל הבריא של עם למוד ניסיון? — כי הרי לא ביום אחד ובמפתיע ניתך עלינו הזעם; קדמו לו שנים רבות של הפחת שנאת ישראל פעילה של הצורר הידוע באירופה ושל עזרת גרוריו בעמים השכנים!

מדוע השתעשענו בתקוות שווא והקלנו ראש בצורה פושעת כלפי עצמנו לנוכח הסכנות, שאיימו עלינו? מניין שאבנו את התמימות ואת ההונאה העצמית, שלא יפגעו בנו לרעה? מהו הקנה הרצוץ, בו נאחזנו ועל מי השלכנו יהבנו? המעט עבר עלינו ועל בשרנו, והמעט התעללו בנו בפרעות וברציחות?! כיצד טחו עינינו מראות את אשר זוממים לעשות לנו, ולא חקרנו כלל ולא למדנו את

מצבנו האומלל, את יחסי הכוחות הבלתי שקולים, שבינינו לבינם, ואת סיכויי קיומנו? הטרם ידענו, כי הם נטולי רגש הרחמים כלפינו? אם כן, כיצד איחרנו להסיק מסקנותינו? ורק כעת, לאחר שזיעזעתנו הסערה במלוא תנופתה האיומה — רק כעת נתחוור לכולנו, כי יחסי הגויים אלינו היו „כמעט מובנים מאליהם"...

אכן העם כולו, על תנועותיו ומפלגותיו, שהתברכנו בהן באירופה המזרחית, ציוניות ובלתי ציוניות, מהן שהתיימרו להיות מתקני סדרי חברה ועולם בימינו, ומהן, שניבאו על אחרית הימים וביאת המשיח, מנהיגים גדולים ידועי־שם ותהילה, ראשי קהילות ורועים רוחניים — כולם כאחד הוכו בסנוורים ולא ראו את הנולד.

ואחינו בני ישראל בתפוצות הגולה, מעבר לימים ויבשות, שיד הצורר לא הגיעה אליהם — היאמרו במצפון שקט, כי חשו להצלה ועשו הכל לעזרת אחים בשעות הגורליות, כשהגרדום מורם היה מעל לראשי היהודים באירופה? ואם היתה עזרה — ההיתה ביחס נאות ליכולתם ולמעמדם רב ההשפעה, שצברו בארצות מושבותם, או שמא רצו אף הם להיות יהודים „הוגנים" ולא להרגיז עמים וממשלות בצעקות חמס על המשך קיומנו?

והיישוב בארץ, למרות היותו נתון במאבק מתמיד עם ממשלת המנדט ונגד הספר הלבן, ולמרות ההתנדבות הגדולה לבריגדה העברית להילחם בצורר, ויתר התפקידים, שהעמיס על שכמו — העשה הכול שביכולתו גם למען יהדות אירופה, שהתבוססה בדמיה? המיצה לכך כל אפשרויותיו? או שמא גם אנחנו שקועים היינו מדי במחלוקת פנימית, בפילוגים, ובריב אחים ולא התפנינו בשעה שיהודי אירופה הובלו לטבח?.. מדוע איחרנו לפרוץ גבולות ולהציל ככל שיכולנו?

ואנחנו כאן בארץ כפרטים — האם לא השלמנו כל אחד בנפרד ובסתר לבו עם הגורל המר של היהודים בארצות מושבותיהם? האם מספיק עשינו להעלותם ארצה בטרם התבערה? האם לא פעם חטאנו בלזות שפתיים ובהוצאת דיבת הארץ רעה, כי קשים כאן החיים ומפרכת העבודה והארץ אוכלת את יושביה?.. ובזה אולי גרמנו, שרבים מאחינו נרתעו ולא עלו ארצה ולא ניצלו מאש החורבן?.. אכן, גם אנו קטני אמונה היינו, את העיקר הזנחנו — ולכן שילמנו מחיר כל־כך גבוה בעד משגינו.

רבים הם סימני השאלה ורבות הקשיתי — אבל מענה אין. עשיתי זאת, לא כדי להקל מאלה, החייבים בדין ישירות בעד מעשיהם הנפשעים, אלא במיוחד הוספתי את הירהורי, כדי שנבין ונקיף את כל עומקה של הטרגדיה, שהתחוללה לעינינו ושהיינו מעורבים בה...

זכור את אשר עשה לך העמלק הנאצי

נזכור בכאב ובחרון־אף את נשמות יקירינו הקדושים בקובילניק, שנפלו בידי מרצחים טמאי הנפש ונטולי צלם אלוקים.

נזכור את תפארת האדם של אשה, זקן וילד, שהושמדה בידי זדים מטורפים; נזכור אותה לעולמים.

נזכור ונתייחד עם צערה של האם, שלעיניה רוטש ראש תינוקה; נזכור פרפורו האחרון לפני המוות.

נזכור ונאזין באוזניים קשובות לקול תקתוק הרובים ואת הדן של גופותיהם הנקובות של יקירינו בנפלן לתוך הבור החפור.
אלוקים, דרוש דמם והשב להם כגמולם!

שרידי הקובילניקאים לאחר השיחרור על־יד הקבר ההמוני.
קאבילניקער שארית־הפליטה ביים קבר נאך דער באפרייאונג.

ואלה שמות אחינו בני ישראל בקו־בילניק, עיר ההריגה, בה הושמדו על־ידי קלגסי הצורר ועל־ידי עוז־ריהם, בשואת מלחמת העולם השנייה, אנשים נשים וטף; זכרם לא ימוש מאתנו לנצח:

די רשימה פון קאבילניקער קדושים, און זייערע יארצייטן, וועלכע זיינען אומגעקומען דורך די דייטשישע פאר־ברעכער און זייערע מיטהעלפער אינם גרויסן אומגליק פון דער צווייטער וועלט־מלחמה:

יהודה־לייב איינבינדר (הרב) **ואשתו מלכה** נספו ביום שלישי י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

מנדל־לייב אלספיין ואשתו גיסיה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

אליהו אקסלרוד ובניו ישראל ויהושע. נספו באושמינה בתאריך בלתי ידוע.

שבתאי ברגר, אשתו נחמה, בנו משה ובתו חנה. נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק. **בנו ישראל־בנימין** נספה ביום שני, כ׳ בתמוז תש״ב 6 ביולי 1942 בקובילניק; **בתו מינה** נספתה בשנת 1943 בפונאר (וילנה).

משה בוטביניק, אשתו חיה, בנו יוסף ותינוק רך נספו ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

חיים־מאיר בורגין נספה בשנת 1943 ביערות קורניץ.

אברהם־לייב גורדון ואשתו חיה־מוסיה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942 בקובילניק; **בנו אליהו־משה** נספה במקום ותאריך בלתי ידוע.

יצחק־יעקב גורדון ואשתו גרוניה נספו ביום שבת, י״ג בתשרי תש״ב, 4 באוקטובר 1941, בגלובוקי־רוצאי (על־יד קובילניק).

אברהם גורדון, בניו: יהודה, אהרון, שאול־דוד ובתו רחל נספו ביום שבת, י״ג בתשרי תש״ב, 4 באוקטובר 1941 בגלובוקי רוצאי (על־יד קובילניק); אשתו חיה־רבקה נספתה ביום רביעי, ז׳ בתמוז תש״א, 2 ביולי 1941, בקובילניק.

אליהו גורדון ואשתו ביילה נספו ביום ראשון, כ״ח באדר ב׳ תש״ג, 4 באפריל 1943, בפונאר (וילנה).

חוה גורדון נספתה ביום ראשון, כ״ח באדר ב׳ תש״ג, 4 באפריל 1943, בפונאר (וילנה).

פרומה גורדון ובתה מלכה נספו בשנת 1942 בפוהוסט; בנותיה: מלכה, נחמה, דבורה ושיינה — נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

שאול גורדון, אשתו דובה, בנו יעקב ובתו פייגה נספו ביום ראשון ט׳ חשון תש״ד, 7 בנובמבר 1943, בווילייקה הישנה.

אברהם גולדזגר (השוחט) נספה ביום שישי ג׳ באב תש״ב, 17 ביולי 1942 בקובילניק; אשתו ביילה נספתה ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק. בנו מנחם ובנותיו: שרה, רייזל וחנה נספו בחודש תשרי תש״ג, 1942, במיאדל.

מאיר גנטובניק, אשתו גיטל ובנו יהודה נספו ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

ביילה גנטובניק נספתה בתאריך בלתי ידוע בוארשה.

חיים גנטובניק ומשפחתו נספו בתאריך בלתי ידוע בווארשה.

גיטל גנטובניק ומשפחתה נספו בתאריך בלתי ידוע בעיר רדון.

לייב גילמן, אשתו אידה ובתו לאה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכיפורים) 21 בספטמבר 1942 בקובילניק. בתו

מטלה נספתה ביום רביעי כ"ד באב תש"ג 25 באוגוסט 1943 ביער בעת המצור הגרמני על הפרטיזנים, בנו חיים — אשר נספה בחודש אוגוסט 1944 בשורות הצבא האדום בקרב על יד קניגסברג.

מנשה גילמן נספה ביום ראשון י"ד בתשרי תש"ב (ערב סוכות) 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

רייצה גילמן נספתה ביום ראשון, י"ד בתשרי תש"ב (ערב סוכות) 5 באוקטובר 1941 בקובילניק.

משה גרשטר, אשתו תמר ובנו שלמה נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק. בנו הירשל נספה בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

מרה־ליבה גלוט נספתה בחודש אב תש"ב 1942 בקובילניק.

דוד גלוט נספה ביום שישי, ג' באב תש"ב, 17 ביולי 1942, בקובילניק. בנו הירשל־יונה ובתו ינטקה נספו בחודש אב תש"ב, 1942, בקובילניק.

יעקב־בייניש גרינברג נספה ביום ראשון, י"ד בתשרי תש"ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק. אשתו מינה, בנו לייב ובתו חנה נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק. בתו אסתר נספתה בחודש יוני 1944 בווילייקה הישנה.

יעקב גול (הרוקח), אשתו ובתו מלכה נספו בשנת 1942 בפוסטב. בנו משה־אהרן, עם בתו סלי נספו בתאריך בלתי ידוע ביערות על־יד גלובוקי.

אסתר דימנטשטיין נספתה ביום שני, כ"ב בתמוז תש"ב, 6 ביולי 1942, בקובילניק, יחד עם עוד 5 יהודים פליטים מקריביץ, ששמותיהם בלתי ידועים.

רבקה דימנשטיין ובתה אסתר־פייגה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

אסתר חיה דימנטשטיין נספתה בתאריך בלתי ידוע בפונאר (וילנה).

ברל־לייב דימנטשטיין ואשתו נחמה נספו בתאריך בלתי ידוע בליטא.

שלמה דימנטשטיין, אשתו רבקה, בנו ברל ובתו חוה נספו בתאריך בלתי ידוע עם הלוחמים בגיטו וארשה.

ברוך אליהו דנישבסקי, אשתו מנוחה ושלושת ילדיו נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942 בקובילניק.

דבורה (בחורה מברנוביץ) נספתה ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942 בקובילניק.

שמואל הולפמן ,אשתו חנה, ובתו סוניה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחר תיום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

אלתר וויינר, אשתו פייגה, בנו יעקב, בתו שרה־רבקה עם פועלת שעבדה אצלו בשם רבקה נספו ביום ראשון י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941.

ישראל וויינר נספה ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941 בקובילניק.

ישעיהו ווקסלר נספה ביום רביעי, ז׳ בתמוז תש״א, 2 ביולי 1941, בקובילניק, ואשתו רסיה נספתה ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942 בקובילניק.

שאול ווקסלר, אשתו שיינה וילדיו נספו בשנת 1943 בווילנה.

רבקה חדש ובניה יעקב וגרשון נספו בתאריך בלתי ידוע בקמלישוק.

צפורה חדש נספתה ביום רביעי, כ"ז באלול תש"ב, 9 בספטמבר 1942, בקורניץ.

יוסף חדש, אשתוביילה ובתו חיה נספו ביום שישי, ג' באב תש"ב, 17 ביולי 1942, בקובילניק; בנו יצחק נספה בתאריך בלתי ידוע במיכלישוק.

משה זליג חדש ואשתו רבקה נספו ביום ראשון, י"ד בתשרי תש"ב, (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

מינה חדש נספתה ביום ראשון, י"ד בתשרי תש"ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

לייב חדש ואשתו אסנה נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

שרה חדש נספתה בשנת 1942, בפוסטב.

פריידל חדש נספתה ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

שמואל טרבסקי, אשתו רייזל ובנו ראובן־מנחם נספו בתאריך בלתי ידוע באסטוניה.

איטה טודרס נספתה ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942 בקובילניק.

הירשל טורונציק נספה ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום הכפורים), 21 בסטפמבר 1942, בקובילניק. אשתו שרה ובנותיה לובה ואסתר נספו ביום ראשון, כ"ח אדר ב' תש"ג, 4 באפריל 1943, בפונאר (וילנה).

שלמה יבנוביץ נספה ביום ראשון, י"ד בתשרי תש"ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק;־ אשתו רייצה נספתה בחודש חשון תש"ב, 1942, במיאדל. בנו שלום נספה ביום שלישי, י"ב אלול תש"ג, 25 באוגוסט 1943, ביער, בעת המצור הגרמני על הפרטיזנים. בנו יצחק נספה בשנת 1942 על יד אגם נארוץ בסביבת קובילניק.

דוד יבנוביץ, אשתו בוניה, בניו ברוך ולייבל נספו ביום שישי, 6 בנובמבר 1942, בווילייקה הישנה.

מיכאל יבנוביץ ואשתו מטליה נספו ביום שישי, כ"ו בחשון תש"ג, 6 בנובמבר 1942, בווילייקה הישנה.

יוסף יבנוביץ ואשתו רחל נספו בשנת 1942, בפוסטב.

זלטה ינובסקי ובתה גיטל נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק. בנה יהושע ובתה דבושקה עם בעלה ושני ילדיה נספו ביום שישי, כ"ו בחשון תש"ג 6 בנובמבר 1942, בווילייקה הישנה.

משה ינובסקי (בן אברהם־יצחק) אשתו סימה ובנו נספו בתאריך בלתי ידוע בקמלישוק.

משה ינובסקי נספה בשנת 1943, ע"י פוסטב: אשתו גנסיה וגיסתו מלנינגרד נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק. בנו שמואל נספה בשנת 1943 בפונאר (וילנה).

פנחס ינובסקי נספה בשנת 1943 על־יד פוסטב; אשתו מרל עם 3 בנותיו נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942 בקובילניק.

ישעיהו ינובסקי ומשפחתו נספו בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

פייוול ינובסקי, אשתו שרה ובתו חיה־ליבה נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק. **חיה־שרה** ינטס נספתה בתאריך בלתי ידוע בסמורגון.

חיים־יעקב ינובסקי ואשתו שרה־רבקה נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

שלמה אליעזר ינובסקי, אשתו חיה־רבקה, בניו ישראל ויצחק ובנותיו אסתר עם עוד בת נספו ביום שבת, כ״ז בחשון תש״ג, 7״ בנובמבר 1942, בווילייקה הישנה.

אליהו־יוסף ינובסקי, אשתו רייזל, בניו אברהם ועוד בן אחד ובתו קיילה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

הרשל ינובסקי ומשפחתו נספו בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

עזריאל יבלונוביץ מת בשנת 1942. אשתו מרל ובתו צביה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק; בנו יוסף־אליהו נספה ביום שני, כ׳ בתמוז תש״ב, 6 ביולי 1942, בקובילניק.

לייב כגן, אשתו פסיה, בנו יוסף ובתו בתיה נספו בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

יעקב לסקוב ואשתו רחל נספו בתאריך בלתי ידוע, בסמורגון.

חיים לייזרוביץ, אשתו ליבה ובתו נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

ליבה־מלכה ליפשיץ ובתה פריידל נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

הלל לבקוביץ נספה בשנת 1941 בוילנה; אשתו חוה, בנו שמעון ובתו צירל נספו בשנת 1943 בוילנה.

דינה לויתן נספתה ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפו־רים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

יצחק לויתן נספה בתאריך בלתי ידוע בגלובוקי; אשתו פרידה, בניו ישראל־מאיר ואברהם ובתו פייגה נספו ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

שבתאי לושנצקי, אשתו ראשל, בניו: שמואל־הירש ויצחק ובתוביילה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

בן־ציון ליפשיץ, אשתו גנסיה, בתו רייזל ובנו ישעיהו נספו בתאריך בלתי ידוע בגלובוקי.

מיכאל מילכמן, אשתו מינה, בנו דוד ובתו יוכבד נספו ביום שלישי י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקו־בילניק.

חנה מילכמן ומשפחתה נספו בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

יצחק משיץ, אשתו צפורה ובנו שמואל־הירש נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

לייב מקובסקי (הרב), אשתו ליבה ובנו אברהם נספו ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

חיים נרוצקי נספה ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפו־רים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

אריה לייב נרוצקי, אשתו פרידה, ובנותיו סוניה, רייזל ופייגה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק. בנו מיכאל נספה ביום שישי כ״ו חשון תש״ג 6 בנובמבר 1942 בווילייקה הישנה.

שלמה נרוצקי, אשתו ברינה־צ׳רנה ובנותיו חייה וביילה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

זליג נרוצקי, אשתו קיילה, בנו וולוול ובנותיו ביילה, דבורה ועוד בת אחת נספו ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

יוסף סבידלר נפטר ביום שישי י׳ חשון תרצ״ח, 15 באוקטובר 1938, בקובילניק. אשתו צפורה נפטרה ביום שלישי, ט״ו בכסלו תש״ב, 14 בינואר 1942, בקובילניק.

משה סבידלר ומשפחתו נספו בתאריך בלתי ידוע בווילנה.

אסתר־לאה סבידלר ובניה ירחמיאל יוסף וגדליה נספו בי״א בתשרי תש״ד למחרת יום הכיפורים בשנת 1943 בפונאר (וילנה).

הרצל סבירסקי נספה בתאריך בלתי ידוע בפונאר (וילנה).

בוריס סולומון נספה ביום רביעי, ז׳ בתמוז תש״א, 2 ביולי 1941 בקוביליק. אחיותיו רבקה וחוה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים) 21 בספטמבר 1942 בקובילניק.

טוביה פייגלמן נספה ביום שני, ביום הכפורים, 20 בספטמבר 1942, בקובילניק; אשתו חיה־שרה ובתו רחל נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק; בנו שבתאי נספה בתאריך בלתי ידוע בפוסטב; בתו מאשה נספתה בשנת 1943 באסטוניה.

פוטליק (הרב) נספה ביום ראשון י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

ישראל צרנוצקי ובתו אסתר נספו ביום ראשון, כ״ח אדר ב׳ תש״ג, 4 באפריל 1943 בפונאר (וילנה); אשתו דינה נספתה ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942 בקובילניק.

יהושע צרנוצקי, אשתו רבקה ובנו נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכיפורים), 21 בספטמבר 1942 בקובילניק.

חיה צרנוצקי נספתה ביום שלישי י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכיפורים) 21 בספטמבר 1942.

פריידל צרנוצקי, בניה יעקב ודוד נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחר יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

גדליהו צרנוצקי, אשתו שרה־רבקה ובתו יוכבד נספו ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום־הכיפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

שמעון צפנת נספה ביום רביעי, ז' בתמוז תש"א, 2 ביולי 1941, בקו־בילניק; אשתו ובנו נספו ביום ראשון, י"ד בתשרי תש"ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

אברהם קייעבסקי, אשתו חיה־שרה, בניו: יצחק והירשל־מנדל ובתו טייבל נספו ביום שבת, כ"ז בחשון תש"ג, 17 בנובמבר 1942, בווילייקה הישנה.

ביילה־דובה קירמליסקי נספתה ביום שלישי, י"א בתשרי תש"ג (למחרת יום־הכיפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

ליבר קירמליסקי ומשפחתו נספו בתאריך בלתי ידוע בזירררדוב.

מרים קרופסקי נספתה בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

פייוול קירמליסקי ומשפחתו נספו בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

חיענה קרוקוב נספתה ביום ראשון, כ"ח אדר ב' תש"ג, 4 באפריל 1943, בפונאר (וילנה), ובנה השל נספה ביום שבת, י"ב בניסן, 17 באפריל 1943, בשורות הפרטיזנים על־יד סמולנסק.

ישראל קרוקוב, אשתו חיה ובנו אריה נספו ביום שבת, כ"ז בחשון תש"ג, 7 בנובמבר 1942, בווילייקה הישנה.

יהודית קפלן ובנה לייבל נספו בתאריך בלתי ידוע בווילנה.

יצחק קרבצינסקי, אשתו חיה־בתיה ובנותיו שרה־רייזל, חיה־ליבה ונחמה נספו ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

קפלן ומשפחתו נספו ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

חיה־שרה קלומל ובתה גיטל נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

יצחק קלומל, אשתו רבקה, בנו אברהם ובנותיו ביילה ושולמית נספו בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

אניוטה קלומל נספתה בתאריך בלתי ידוע בווילנה.

חנה־דבושה קריביצקי נספתה ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

יהודה־לייב קריביצקי, אשתו חיה ובניו בנימין ויצחק נספו בתאריך בלתי ידוע בגלובוקי.

אברהם קריביצקי, אשתו סלובה, בנו לייב ובתו ביילה נספו בתאריך בלתי ידוע בדיבנישוק.

גרשון קריביצקי, אשתו קיילה ובנו זליג נספו ביום שישי, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941 במיאדל.

עקיבא קריביצקי נספה בשנת 1943 בקומאי ; אשתו קיילה ובניו בנימין ויצחק נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

זאב קופרשטוק ואשתו שיינה נספו ביום שני, כ״ז באלול תש״ב, 10 באוגוסט 1942, בקורניץ.

קורנצקי ומשפחתו נספו בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

יצחק קגנוביץ נספה בשנת 1944 בווילייקה הישנה ואשתו חנה נספתה בתאריך בלתי ידוע בוארשה.

יוסף קוברסקי (הרוקח), אשתו אסיה, בנו בוריס ובתו רעיה נספו ביום שלישי, י״ב אלול תש״ג, 25 באוגוסט 1943, בעת המצור הגרמני על הפרטיזנים ביערות קורניץ.

חיים ריידר נספה ביום שני, כ׳ בתמוז תש״ב, 6 ביולי 1942, בקובילניק. ואשתו אידה ובנותיו סלובה ואסתר נספו ביום שישי, כ״ה בתמוז תש״ב, 10 ביולי 1942, בקובילניק.

יוסף שטיינגרט, אשתו בתיה, בנו יעקב ובתו בוניה נספו ביום שבת, כ״ז בחשון תש״ג, 7 בנובמבר 1942, בווילייקה הישנה.

שרגא שפירא, אשתו, בנו לייבל ובתו שרה נספו ביום ראשון, י״ד בתשרי תש״ב (ערב סוכות), 5 באוקטובר 1941, בקובילניק.

בתיה שניידרוביץ, בנה יצחק ובנותיה שרה וחיה נספו ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקו־בילניק.

חיים שפיז, אשתו ליבה ובנותיו: סוניה ודבושקה נספו ביום שישי כ״ו חשון תש״ג, 6 בנובמבר 1942 בווילייקה הישנה.

רייזל שטיינגרוב נספתה ביום שלישי, י״א בתשרי תש״ג (למחרת יום־הכפורים), 21 בספטמבר 1942, בקובילניק.

ראובן שטיינגרט נספה ביום שני, כ׳ בתמוז תש״ב, 6 ביולי 1942, בקובילניק; אשתו מוניה־חנה ובנותיו רייזל וחוה נספו ביום שישי, כ״ה בתמוז תש״ב, 10 ביולי 1942, בקובילניק.

משה רודושנסקי, אשתו שיינה ובתו רבקה נספו בשנת 1943 בגיטו וילנה.

אליהו שפטן ואשתו גיטה נספו בתאריך ובמקום בלתי ידועים.

לייב שמידט, אשתו גולדה עם חמישה ילדים נספו בשת 1941 בגלובוקי.

נצולי קובילניק, שנפטרו לאחר השואה:

יהושע גורדון (בן הרצל) ובנו ישראל לייב נפטרו בחודש נובמבר 1950, בפוסטב.

דוד לייב סבירסקי נפטר ביום י"א באב תשי"ד, 1954, בטורונטו (קנדה).

יהודית פרידמן נפטרה בשנת 1959 בניו־יורק (ארצות־הברית).

אברהם יצחק חדש נספה בתאונת דרכים בשנת 1965 בקרית־גת.

יעקב־פייוול גולדזגר נספה בתאונת דרכים בשנת 1965 בניו־יורק (ארצות הברית).

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

אל־נקמות ה', אל נקמות הופיע. הנשא שופט
הארץ, השב גמול על גאים. עד מתי רשעים ה',
עד מתי רשעים יעלזו.

(תהלים צ"ד)

כתובות הקובילניקאים בארץ
אדרעסן פון קאבילניקער לאנדסלייט אין ישראל

אולטז חנה, רח׳ דב הוז 44 כפר סבא.
אטשטיין נעמי, רח׳ ירושלים 24 חדרה.
אקסלרוד ברוך, רח׳ ברנר 1 כפר־סבא.
אקסלרוד צפורה, שכון גרין 11 כפר־סבא.
בורגין אידה, רח׳ קפלן 1, פתח־תקוה.
בלינדר יוסף, רח׳ הגיבורים 25 א׳ חיפה.
בכמן דבורה, רח׳ פאיירברג 7, נוה־שאנן חיפה.
בריקר טובה, רח׳ ביתר 6, חיפה.
גדישביץ רינה, שכונת אפרים, חדרה.
גורדון יצחק, רח׳ ש. בן־ציון 1, נוה־שאנן, חיפה.
גורדון הרצל, רח׳ כצנלסון 107, גבעתיים.
גנטובניק חיים, רח׳ ירושלים 88, רמת־יצחק.
דימנטשטיין חנן, רח׳ קק״ל 32, קרית־מוצקין.
דימנטשטיין צבי, רח׳ טרומפלדור 13, נוה־שאנן, חיפה.
וקסלר ישראל, משק עברון, דאר נהריה.
זר שרה, כפר־אביב, דאר נע אשדוד.
חדש אהרן, שכונת גאולה, פתח־תקוה.
חדש מאיר, שדרות רוקח 208, מעוז אביב, תל־אביב.
חדש מנשה, דרך אלנבי 112, קרית־אליעזר, חיפה.
חדש שרגא, רח׳ מוריה 53, חיפה.
חרמץ צילה, כפר־אביב, דאר נע, אשדוד.
יבנאי חיים, רח׳ גדליהו 27/18 נוה־שאנן, חיפה.
יבנאי מאיר, רח׳ מרים החשמונאית 26, תל־אביב.
כץ בתיה, רח׳ יצחק שדה 12, פתח־תקוה.
ליפשיץ חנה, רח׳ ביילינסון 9, כפר־סבא.
נארוצקי ברוך — בן־דור 150, חיפה.
סבירסקי מאיר, רח׳ אילון 24, קרית־ביאליק.
פלצר אידה, משק עין־חרוד, האיחוד.
פרצוב יפה, עין כרמל, דאר נע חוף כרמל.
פשחודניק שושנה, רח׳ מ״ח 23, קרית־חיים.
צרנוצקי יצחק, כפר־אביב, דאר נע אשדוד.
קוצביצקי בנימין, רח׳ הילדים 6, קרית־מוצקין.
קרבצינסקי אפרים, רח׳ שפירא 17, פתח־תקוה.
קרוקוב אשר, רח׳ מ״ו 5, קרית חיים
קרופסקי פרץ, רח׳ ד׳ 50, קרית־חיים.
קריב פנחס — נהלל.
שטיינגרט בן־ציון, קרית־נצרת, בלוק 303/14.
שמידט שרה, רח׳ הגפן 30, חיפה.

יוצאי קובילניק בישראל 1967 קאבילניקער לאנדס־לייט אין ישראל

דפים לציון אירועים משפחתיים

נאטיצן פאר וויכטיקע פאמיליע פאסירונגען

דפים לציון אירועים משפחתיים

נאטיצן פאר וויכטיקע פאמיליע פאסירונגען

דפים לציון אירועים משפחתיים

נאטיצן פאר וויכטיקע פאמיליע פאסירונגען

דפים לציון אירועים משפחתיים

נאטיצן פאר וויכטיקע פאמיליע פאסירונגען

תוכן העניינים :

בזכר וביגון

צום אנדענק מיט טרויער

עמוד

חיים והווי

אזוי האבן מיר געלעבט

שואה

אומקום

עמוד

כתובת המערכת — אדרעס פון רעדאקציע:

יצחק גורדון, רח' ש. בן־ציון 1, נווה־שאנן, חיפה

The number of those Kobilnikites who escaped death and who could help us in recovering the calamitous events are very small, and the "Pincas" the protocols and minutes of the sessions of the community, which were usually kept in the Synagogue were burnt and destroyed, thus making the undertaking of the editors more difficult.

It is only the keenes and zeal of the publishing-boards that has enabled us to accomplish this arduos project. While we do not claim that our enormous efforts to enrol the participation of all those capable of contributing to this book were successful, and that this publication is free of faults and flaws, we feel that the most important facts and data available are well recorded here.

We have endeavored to ensure the cooperation of the maximum quantity members of the Kobilnik community, who survived the calamities part of whom live in Israel and who helped us in giving an authentic and chronologic account of events during the Nazi-occupation of Kobilnik beginning from year 1941 and ending with the liberation in 1944.

The reader will find in this book articles and material from the pens of those who in our opinion were qualified to express in a fitting manner their personal impressions of the life of some heroes of the community during the mentioned period.

Our work would not be complete if we in conclusion would not mention with gratitude the monentary contribution of our "Landlite" in Israel and U.S.A. which made this publication possible.

Our sincerest thanks to the chief editor of the book Mr. Itzchak Ziegelman as well as Mr. Itzchak Gordon, the secretary of the Kobilnik society, who headed this venture.

Editional Board

A MEMORIAL TO OUR HOME - TOWN

It is with a feeling of great awe and trepidation and humility that we undertook this holy task of editing and publishing the book Kobilnik. We undertook this task despite our feeling of unworthines and inefficiency to give expression to the vast catastrophe that has befallen our dear brethren of Kobilnik. No human language is rich and eloquent enough to describe the shocking disaster perpetrated by the Nazi-Satan against our unforgettable near and dear ones.

Stunned and bewildered do we stand at the graves of the innocent victims.

Though we ourselves counted the number of the fallen we feel that we are unequal for the task of evaluation the immense spiritual and moral treasures that disappeared with their untimely death.

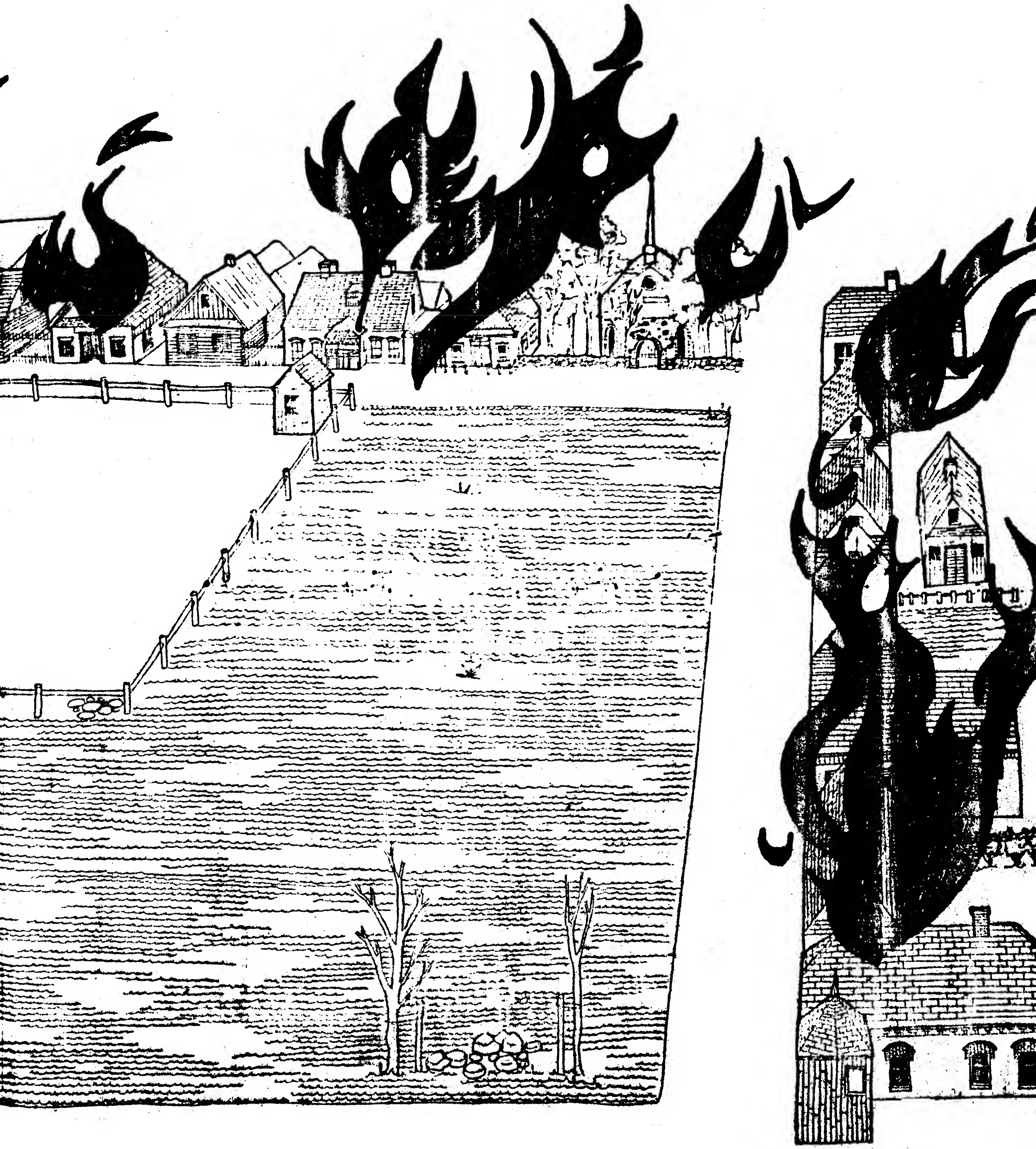
25 years have passed since this immense and indescribable tragedy happened and the only thing we can do for the perpetuation of those innocent and holy souls was to collect the few data for publication.

Very few members of this extinguished and glorious community remained alive and these are scattered all over the globe' thus making it impossible to make all of them take part in this difficult and formidable work.

Whilst turning the pages of this book we will see with our mind's eye the life of the community of Kobilnik that has gone forever.

In this book we will see their daily life with its lights and shadows with its joys and sorrows struggles and victories, pleasures and sufferings, bitter realities and unrealized dreams.

Let these pages remind us of the "Shma-Israel" utterances of the upright and pure unstained characters while bravely facing their fate at the brinks of their own graves.

*PXW
(Kobyl'nik)
1967

CHD

